

Raftul Denisei

Richard Zimler

Ultimul cabalist din Lisabona

roman

HUMANITAS fiction

RICHARD ZIMLER

Ultimul cabalist din Lisabona

Traducere din limba engleză de
HORIA FLORIAN POPESCU

HUMANITAS
fiction

Coperta de
IONUȚ BROȘTIANU

Redactor
MONICA MANOLACHI

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,
fax 021/313 50 35, C.P.C.E. — CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.librariilehumanitas.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ZIMLER, RICHARD
Ultimul cabalist din Lisabona / Richard Zimler; trad.;
Horia Florian Popescu - București : Humanitas, 2007
ISBN 978-973-50-1681-4

I. Popescu, Horia Florian (trad.)

821.111(73)-31=135.1

Pentru
Alexandre Quintanilha

Notă istorică

În decembrie 1496, la patru ani după ce Ferdinand și Isabela a Spaniei i-au izgonit pe evrei din regatul lor, regele Manuel al Portugaliei a fost convins să facă același lucru. În schimb, el urma s-o primească în căsătorie pe fiica monarhilor spanioli. Cu puțin înainte ca ordinul de expulzare să fie pus în aplicare, regele Manuel a hotărât că e mai bine să-i convertească la creștinism pe evreii portughezi decât să piardă cetățeni atât de valoroși. În martie 1497, el a închis toate porturile și a poruncit ca evreii să fie strânși și duși cu forța la baptisteriu. Deși au ajuns până la noi relatări despre evrei care și-au luat viața după ce și-au ucis copiii ca să nu devină creștini, cei mai mulți evrei au acceptat sub amenințare să îl recunoască pe Isus drept Mesia. Noilor creștini, cum au fost numiți ei, li s-a dat un răgaz de douăzeci de ani pentru a renunța la obiceiurile lor tradiționale, promisiune ce s-a dovedit mincinoasă în următoarele două decenii de intoleranță și de întemnițări. Chiar și în aceste condiții, numeroși creștini noi au stăruit în credințele lor. În taină și cu riscuri mari, ei își făceau rugăciunile ebraice și își practicau ritualurile, îndeosebi, pe cele legate de ținerea Șabatului și de celebrarea sărbătorilor evreiești. Un astfel de evreu nemărturisit a fost și Berechia Zarco, naratorul *Ultimului cabalist din Lisabona*.

NOTA AUTORULUI
Descoperirea manuscrisului lui Berechia Zarco

Abraham Vital, avocat cu cabinet particular în Istanbul, își câștigă existența înaintând petiții guvernului turc pentru a obține beneficii pentru persoane care, din cauza rănilor sau a bolii, nu mai pot munci. În 1981, a dus o bătălie juridică încununată de succes în folosul unui bătrân dulgher în vârstă de cincizeci și nouă de ani numit Ayaz Lugo, care avea brațul și mâna dreaptă paralizate în urma unui accident de mașină.

Lugo a murit în iunie 1988. Soția lui se stinsese cu șase ani mai înainte. Nu aveau copii. În testamentul său, Lugo și-a arătat recunoștința lăsându-i moștenire lui Abraham Vital casa.

Aveam să locuiesc în casa lui Lugo în cursul șederii mele de șapte luni în Istanbul în 1990, când m-am ocupat de poezia sefardă și, în particular, de cea în formă de baladă. Cu eleganță, Abraham Vital mi-a oferit casa gratis; ne cunoscuserăm printr-un prieten comun, îndrumătorul tezei mele, dr. Isaac Silva Rosa, care a fost profesor la U.C. Berkeley și acum e profesor la Universitatea Porto din Lisabona.

Atât Vital cât și Lugo sunt sefarzi, descendenți din valurile de evrei care au fugit de persecuția din Spania și Portugalia în veacurile al XV-lea, al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea. Prin 1492 li se oferise strămoșilor lor drept de azil în Istanbul – cunoscut atunci de creștini și de evrei sub numele de Constantinopol. În anul acela, sultanul turc Baiazid al II-lea salutase venirea în imperiul lui a evreilor sefarzi, care se supuneau unui decret de expulzare emis de regele Ferdinand și de regina Isabela a Spaniei.

Într-o zi înăbuşitoare de la începutul lunii mai, Vital m-a dus cu maşina la casa veche a lui Ayaz Lugo de la marginea Balatului, cartierul evreiesc medieval din Istanbul. Două etaje din piatră şi stuc coşcovit se înălţau ca un foişor părăsit, între o brutărie şi un magazin de discuri.

M-am mutat acolo pe 9 mai 1990. În interior toate păreau cenuşiu-cafenii, ca într-o fotografie sepia, până când am început să îndepărtez praful.

Tavanele ambelor etaje ale casei erau atât de lăsate încât puteam să le ating fără să mă ridic în vârful picioarelor. În dormitorul meu, conuri de lumină se filtrau prin ferestre ovale de mărimea unei farfurii. Mobila era din lemn greu, mâncat de bătrâneţe, piese achiziţionate desigur când Lugo era copil; acum toate erau obiecte de artă.

În debaraua din dormitorul meu am găsit mii de cuburi de zahăr, stivuite cu grijă în geamantane din piele. Pare-se că fusese criză de zahăr în cursul celui de al Doilea Război Mondial. Erau cuburile împachetate bine pentru cazul când Lugo ar fi trebuit să fugă? *Poate că evreii ar trebui să aibă întotdeauna pregătit cel puţin un geamantan*, m-am gândit eu.

Într-un bufet ros de cari, sub nişte lenjerie din bumbac, am găsit ciocolate turceşti râncede. Am fost încântat; fără îndoială, eu şi Lugo eram mari amatori de dulciuri.

Patul meu era o ramă de fier cu o saltea bătută, confecţionată în Konya. Scrisul de pe etichetă era în arabă şi arăta că rama are o vechime de şaptezeci de ani: în deceniul 1920-1930, alfabetul arab fusese înlocuit de cel latin în toată Turcia.

Casa nu avea duş. Un robinet lăsa să curgă un fir de apă rece şi cafenie care mirosea a clor şi rugină. Probabil Lugo şi soţia lui se duceau la băile publice.

M-am bucurat de tovărăşia multor şoareci. Dar, în mod surprinzător, nu existau furnici şi ploşniţe.

În luna iulie a acelui an, Abraham Vital a hotărât să modernizeze casa aducând-o la cerinţele secolului XX. După stan-

darde occidentale. Renovarea a început cu pivnița, astfel încât să nu fiu deranjat prea tare.

Pe 18 iulie, muncitorii au dat peste o tainiță pătrată, cu latura de o sută douăzeci de centimetri și adâncă de șaizeci de centimetri, care fusese acoperită cu scânduri de lemn și un strat de ciment. În interiorul acestei ascunzători se afla un *tik*, o lădiță folosită de evreii sefarzi pentru a adăposti Tora, primele cinci cărți ale Vechiului Testament. Era împodobită cu filigran elaborat, de argint și cu păuni din email și s-a dovedit că nu conținea Tora, ci un set de manuscrise legate-n piele, nouă cu totul.

Manuscrisele erau cu scrierea ebraică pătrată, tipică pentru Iberia, limba, în mare măsură evreiască-portugheză, scrisă cu caractere ebraice. Totuși, părți ale operelor mai vechi erau chiar în ebraică. Scrierea se realiza cu un calams, o pană din trestie. Hârtia era în stare excelentă.

Cu excepția a trei manuscrise, toate celelalte au coperți din pergament foarte fin pe care titlul e ilustrat cu litere cu cap de pasăre. Predominau pupezele, bufnițele, sturzii, sticleții europeni și păunii. De asemenea e pictată și o specie de colibri (remarcabil, o familie de păsări din Lumea Nouă). Modele geometrice și arabescuri complicate și dantelate formează fondul pentru titluri. Foița de aur e folosită cu generozitate. Culorile dominante sunt carminul și albastrul de lapis lazuli.

Am constatat că toate manuscrisele erau semnate cu o scriitură îngrijită, în forma unui ibis egiptean, de un bărbat, Berechia Zarco. Din datele notate lângă semnăturile sale și din referirile din text, știm că manuscrisele au fost realizate în cursul a douăzeci și trei de ani, de la 5267 la 5290 după calendarul ebraic – 1507-1530 după calendarul european.

Am început să citesc opera lui în noaptea de 18 iulie 1990.

Manuscrisele conțineau șase tratate despre diferite aspecte ale Cabalei, filozofia mistică răspândită în diaspora evreiască din Provence la începutul Evului Mediu și care s-a transmis

în veacurile următoare atât oral cât şi prin texte. Cele mai cunoscute texte cabaliste sunt Bahirul şi Zoharul.

Totuşi, trei dintre manuscrisele lui Berechia – acelea fără pagini de titlu – erau de natură laică. Legate împreună cu o curea din piele, primul datat din 1507 şi celelalte două din 1530. Mi-a fost clar chiar de la prima examinare că ele se ocupau de masacrul din Lisabona din aprilie 1506. Circa două mii de creştini noi – evrei convertiţi cu forţa la creştinism în 1497 – şi-au pierdut viaţa în acea rebeliune, mulţi fiind arşi în Rossio, piaţa din centrul capitalei portugheze.

Din păcate, cineva care neîndoios nu ştia să citească portugheza evreiască pusese din nou împreună, fără preocupare pentru ordine, multe secţiuni şi chiar pagini izolate ale manuscriselor lui Berechia. Era ceva înnebunitor. Rearanjarea textului mi-a luat două luni. Totuşi, după ce le-am pus în ordinea firească, am citit fără dificultate textele lui Berechia.

Cele trei manuscrise istorice formează o singură operă, care relatează povestea familiei lui Berechia în timpul evenimentelor tragice din aprilie 1506. Ele prezintă cercetarea întreprinsă de Berechia pentru prinderea celui ce l-a ucis pe iubitul său unchi Abraham, cabalist renumit, care are probabil legătură cu unele opere din şcoala de la Lisabona, neatribuite până acum; printre acestea – pentru raţiuni ce vor deveni clare în cursul povestirii – *Bătând la uşă* şi *Cartea fructului divin*.

Au ajuns la noi şi alte câteva relatări ale pogromului, mai superficiale (printre ele şi cea a lui Solomon Ibn Verga, pomenit de Berechia) şi veridicitatea istorică a povestirii lui Berechia nu poate fi pusă la îndoială. Toate evenimentele importante ale povestirii sale sunt confirmate de relatări contemporane. Mulţi dintre oamenii menţionaţi, printre ei Didi Molcho, Dom João Mascarenhas şi Isaac Ibn Farraj ne sunt cunoscuţi prin scrierile lor, precum şi prin documentaţia obţinută de la Biserică şi de la Coroana Portugheză.

Am redat povestea lui Berechia în forma unui mister şi am utilizat un limbaj colocvial, ceea ce ar putea să creeze

dificultăţi pentru unii cititori nefamiliarizaţi cu literatura sefardă şi a noilor creştini din veacul al XVI-lea. Totuşi, Berechia Zarco este, ca mulţi dintre contemporanii lui, un autor modern prin concepţie şi stil. Îndeosebi al doilea manuscris dezvăluie o tehnică directă, care seamănă cu aceea a romanului picaresc spaniol. Primele romane de acest gen au fost publicate la puţin timp după ce Berechia şi-a încheiat opera. Mi se pare interesant faptul că mulţi autori picareşti spanioli au fost evrei convertiţi.

Spre deosebire de romanele picareşti, opera lui Berechia nu adoptă aproape niciodată tonul ironic sau de comedie ieftină. În plus, personajul central – Berechia însuşi – nu e nici vagabond, nici erou. E pur şi simplu ceea ce a fost probabil Berechia Zarco: un tânăr ilustrator de manuscrise, inteligent şi derutat, negustor de fructe şi cabalist; un tânăr devastat de asasinarea unchiului său.

Limbajul sincer include folosirea unor cuvinte injurioase, afirmaţii vădit hulitoare şi chiar expresii şi cuvinte de argou, pe care am încercat să le păstrez.

Dacă Berechia ar fi intenţionat să scrie un mic tratat mistic sau chiar un text istoric sobru, ar fi făcut-o, fără îndoială. Avea şi talentul şi cunoştinţele necesare. Fapt e că n-a scris aşa ceva. A scris un mister în trei părţi, ultima parte fiind ceea ce criticii contemporani numesc epilog. Pentru cititorul modern am repartizat aceste trei părţi în douăzeci de capitole. Capitolele I-VIII corespund primului dintre manuscrisele lui Berechia; IX-XX, celui de-al doilea; şi XXI, celui de-al treilea.

Deşi *Ultimul cabalist din Lisabona* e mai mult decât o traducere, am rămas riguros fidel conţinutului scrierii lui Berechia; fac excepţie secţiunile unde include recitări de rugăciuni şi cântări întinse şi cele unde face digresiuni pentru a dovedi puncte spirituale arcane relative la cabală. Pasajele respective prezintă interes pentru erudiţi, dar s-ar fi putut dovedi dificile şi plictisitoare pentru cititor şi, de aceea, le-am exclus în mare măsură din redarea mea. De asemenea, am

rearanjat în ordine cronologică câteva secţiuni legate în original de sensul pe care voia Berechia să-l scoată în evidenţă. Cred că intervenţia mea nu a modificat în mod esenţial opera lui Berechia şi structura revăzută de mine i se va părea mult mai coerentă cititorului modern.

În general, m-am străduit să păstrez echilibrul între limba contemporană şi utilizarea ocazională a unor arhaisme – cuvinte sau expresii. Opera rămâne în întregime, sper eu, fidelă spiritului autorului.

Berechia nu e complet consecvent în privinţa ortografiei portugheze, poate din cauza dificultăţii cu care se transliterează limba ţării natale în caractere ebraice. Aşadar, când cităm portugheza o facem cu ortografia modernă.

Cuvintele ebraice păstrate sunt scrise folosind caracterele latine astfel încât să poată fi pronunţate de cititorii americani şi europeni.

Manuscrisele lui Berechia ridică unele probleme interesante în legătură cu istoria cărţilor ebraice în Iberia. E Tora ilustrată descoperită de el în *geniza* unchiului său, aşa numita Biblie Kennicott, care se găseşte acum la Biblioteca Bodleiană de la Universitatea Oxford ? Referirea lui la litere care formează fiare şi la Isaac Bracarense (fără îndoială, acel Isaac de Braga pentru care a fost ilustrat manuscrisul) par să arate în direcţia asta. Nu se ştie nimic despre istoria Bibliei de la 1476, data când a fost terminată, până în 1711, anul când ea a fost achiziţionată de Oxford la propunerea bibliotecarului, dr. Kennicott. Poate că a fost într-adevăr salvată de Abraham şi de Berechia Zarco.

Versiunea ebraică şi arabă a *Fântânii vieţii*, pe care o păstra părintele Carlos, a fost oare trimisă într-adevăr prin contrabandă la Salonic ? Şi-atunci, ce s-a întâmplat cu această operă ? Nu s-a găsit nici un original arab, ci numai traduceri în latină.

Manuscrisul *Ultimul cabalist din Lisabona* este el însuşi un fel de enigmă. De ce a fost ascuns tocmai în pivniţa lui Ayaz Lugo ? Cum se face că nu e pomenit în manuscrisele

evreieşti ale epocii? N-a fost publicat niciodată? Cu siguranţă, Berechia ar fi încercat să dea o cât mai mare răspândire scrierilor sale, dat fiind scopul lui declarat de a-i preveni pe noii creştini şi pe evrei în legătură cu pericolul continuu pe care îl au de înfruntat în Europa.

Profesoara Ruth Pinhel de la Universitatea din Paris mi-a prezentat câteva teorii, reluate ulterior de majoritatea specialiştilor din domeniul literaturii sefarde pe care i-am consultat.

În primul rând, caracterizările defăimătoare făcute de Berechia vechilor creştini şi îndemnul său deschis ca evreii şi noii creştini să părăsească Europa ar fi stârnit mânia regilor europeni şi a autorităţilor religioase, îndeosebi a inchizitorilor din Portugalia şi din Spania. Dacă ar fi adus opera lui în Europa creştină, toate exemplarele descoperite ar fi fost interzise şi arse.

De asemenea, pledoaria lui pasionată pentru emigrarea evreilor i-ar fi înfuriat probabil pe liderii comunităţilor evreieşti slabe din regiune sau pe conducătorii grupărilor sefarde secrete din Portugalia şi Spania sau ai comunităţilor mai deschise din ţinuturile aşkenaze din Europa de Nord. Acei evrei sau creştini noi care aveau interesul să rămână în Europa din motive spirituale, emoţionale sau băneşti, ar fi putut la rândul lor să-i interzică scrierile.

În plus, modul în care Berechia tratează subiecte precum sexul şi schisma dintre cabalişti şi autorităţile rabinice părea probabil prea direct şi nu era pe placul anumitor cititori. Scrierile lui ar fi fost cu siguranţă tabu pentru mulţi lideri evrei conservatori care încercau să reziste epocii evreului laic, ce avea să vină.

Deşi am dubiile mele, trebuie să menţionez şi o altă teorie: e posibil ca însuşi Berechia să nu-şi fi tipărit scrierile; pe de o parte, poate n-a vrut să-i expună pe evreii nemărturisiţi pomeniţi în text, iar, pe de altă parte, excomunicarea pentru o aşa-numită erezie nu era necunoscută. În pofida nevoii lui ardente de a avertiza evreii din Europa de soarta

prevăzută de unchiul său, s-a temut poate să nu fie îndepărtat din comunitatea sa. Un secol mai târziu, Baruch Spinoza, alt evreu de origine portugheză, a fost exclus din comunitatea sa! Poate a răspândit în secret copii ale cărţii lui şi i-a implorat pe cititorii lui să nu divulge conţinutul ei sau chiar să nu vorbească despre existenţa ei. Poate de aceea nu poartă nici un titlu.

E şi altă posibilitate, încă şi mai descurajantă: se prea poate ca Berechia să fi fost ucis când a încercat să revină în Portugalia ca să o salveze pe verişoara sa, Reza. Copiile scrierilor sale, pe care le transportase în Iberia, ar fi pierit fără îndoială odată cu el. Au supravieţuit doar operele ascunse acasă în Constantinopol.

Probabil, manuscrisele au fost păstrate în ascunzătoare pentru a le proteja în cursul perioadei naziste; învelişul de ciment al tainiţei datează din această vreme. Trebuie să amintim că noii creştini portughezi au emigrat într-adevăr în masă în cursul veacurilor al XVI-lea, al XVII-lea şi al XVIII-lea mai cu seamă în Turcia, Grecia, Africa de Nord, Ţările de Jos şi Italia, zone ameninţate sau cotropite ulterior de cel de-al Treilea Reich. De pildă, în urma emigraţiei noilor creştini, până la sfârşitul veacului al XVI-lea, Constantinopolul se lăuda cu o comunitate evreiască de 30 000 de persoane – cea mai numeroasă din Europa – şi cu 54 de sinagogi.

În cursul celui de al Doilea Război Mondial, majoritatea evreilor care trăiau în Grecia, Iugoslavia şi restul Europei de Sud-Est au fost arestaţi şi gazaţi, numărul lor fiind de 200 000 de persoane. Ţinând seamă de îndemnul lui Berechia ca evreii şi noii creştini să plece din ţările creştine, e interesant să remarcăm că în Turcia musulmană comunitatea evreiască era protejată de guvern şi a scăpat toată de distrugere. Şi totuşi, deţinătorul sau deţinătorii manuscriselor lui Berechia, poate părinţii lui Lugo, se vor fi temut pe drept de o posibilă întindere a uciderii până în Turcia, tot aşa cum Berechia se temea de întinderea Inchiziţiei din Castilia în Portugalia

cu patru sute de ani în urmă. (Inchiziţia s-a instalat definitiv în Portugalia în 1536, la vreo cincizeci de ani după ce începuse în Spania şi la exact şase ani după ce Berechia terminase ultimul său manuscris!)

Ştia Ayaz Lugo de existenţa manuscriselor? Nu le aminteşte niciodată în testamentul lui. Ele au fost ascunse probabil de părinţii lui fără ca el să fi ştiut.

Mulţumirile trebuie adresate în primul rând lui Abraham Vital, care mi-a oferit cu generozitate casa lui şi, ulterior, permisiunea de a lucra pe textele lui Berechia Zarco. De asemenea, doresc să-mi exprim preţuirea pentru soţia lui, Miriam Rosencrantz-Vital, care m-a ajutat să lucrez de multe ori până noaptea târziu cu vinul ei de Porto şi cuşcuşul copt în casă.

Adresez, de asemenea, mulţumiri lui Isaac Silva Rosa, fiindcă m-a încurajat să-mi întrerup o vreme studiul pentru disertaţie ca să lucrez pe manuscris; lui Ruth Pinhel pentru că m-a ajutat cu referinţe istorice; lui Ari Diaz-Lev şi lui Carl Konstein pentru că m-au ajutat cu traduceri ebraice; şi lui Joseph Amaro Marcus, specialist în cabala spaniolă şi portugheză, fiindcă a descifrat indescifrabilul.

Cartea aceasta e publicată în amintirea lui Berechia Zarco, a familiei şi a prietenilor lui.

Prefață

Mâhnirea apăsa tare pe vârful penei mele din trestie când am început să consemnez povestirea noastră. Era anul ebraic 5267, anul creștin 1507.

Egoist, când Dumnezeu nu mi-a milostivit sufletul cu alinare, am lăsat deoparte povestirea.

Astăzi, la douăzeci și trei de ani după această tentativă șovăitoare de a consemna încercarea mea de a mă răzbuna, am deschis din nou paginile manuscrisului meu și le-am mângâiat. De ce am rupt lanțurile tăcerii?

Ieri, pe la amiază, cineva a bătut la ușa din față a casei noastre de aici din Constantinopol. Eram singurul membru al familiei în casă și m-am dus să văd cine e. Un tânăr scund, cu păr negru și lung și ochi obosiți, întunecați, înfășurat într-o pelerină spaniolă frumoasă, cu dungi stacojii și verzi, stătea pe veranda noastră. Cu glas șovăielnic, a întrebat în portugheză:

— Am onoarea să mă adresez maestrului Berechia Zarco?

— Da, fiule, am răspuns eu. Spune-mi te rog cine ești.

S-a înclinat smerit și a răspuns:

— Lourenço Paiva. Am sosit de curând din Lisabona și speram să vă găsesc.

În timp ce-mi șopteam pentru mine numele lui, mi-am amintit că tânărul era fiul cel mai mic al unei vechi prietene, spălătoreasa creștină căreia îi dădusem casa noastră din Lisabona cu puțin timp înainte de fuga noastră din acest oraș cufundat în întuneric și ignorant, cu mai mult de două decenii în urmă. I-am făcut semn că nu e nevoie să-și

continue prezentarea și l-am condus în bucătărie. Ne-am așezat pe băncile de lângă fereastra care dădea spre un răzor rotund de levănțică și de tufe de mirt din grădina noastră. Când i-am cerut vești despre mama lui, am fost întristat să aflu că fusese chemată de curând la Dumnezeu. Cu o voce tristă dar mândră, mi-a vorbit despre ea. Apoi, ne-am desfătat cu o carafă mică de vin anatolian, să discutăm despre călătoria făcută pe mare din Portugalia până aici și despre primele lui impresii, minunate, din capitala Turciei. Totuși, tihna m-a lăsat nepregătit pentru ceea ce avea să urmeze; când l-am întrebat de ce mi s-a dăruit bucuria vizitei lui, el a scos din pelerină două chei de fier, care atârnau de un lanț de argint. Îndată, un fior de groază m-a străbătut. Până să pot vorbi, el mi-a zâmbit cu drag așa cum surâd tinerii care oferă un dar unui om mai în vârstă și mi-a pus apăsat cheile în mână.

— Dacă veți dori să vă întoarceți, maestre Berechia, casa dumneavoastră din Lisabona vă așteaptă.

Am întins mâna și m-am sprijinit de brațul lui ca să-mi revin; bătăile inimii mele rosteau cuvântul unic *țara natală*. În timp ce cheile începeau să muște din pumnul strâns în jurul lor, am descleștat parcă dezmierdându-le degetele și m-am aplecat să adulmec mirosul de monedă veche al metalului. Amintirea străzilor în serpentină și a măslinilor m-a zguduit. Mi s-a zbârlit părul pe brațe și pe gât. În mine s-a deschis o ușă prin care a pătruns o viziune: eram chiar în fața porții de fier a curții din spatele casei noastre de odinioară din cartierul Alfama din Lisabona. Prin arcada porții se vedea unchiul Abraham, maestrul meu, care stătea în picioare în mijlocul curții. Era înveșmântat în pelerina de călătorie din lână englezească stacojie și culegea lămâi din pomul nostru, fredonând mulțumit. Pielea lui de culoarea scorțișoarei părea de aur în lumina care vestea amurgul și creasta lui sălbatică de păr argintiu și sprâncenele stufoase aveau licăriri cu potențial magic. Mi-a simțit prezența, s-a oprit din fredonat, s-a întors cu un zâmbet de bun venit și

s-a apropiat de mine târşâindu-şi picioarele cu mersul acela de rață pe care îl adopta în mod normal în sinagogi. Ochii lui verzi şi calzi, larg deschişi, păreau să mă îmbrățişeze. Zâmbind uşor el a început să-şi desfacă eşarfa purpurie a pelerinei în timp ce mergea şi a lăsat veşmântul să alunece de pe el pe plăcile de ardezie care pavau curtea. Avea pe umeri şalul de rugăciune, în rest, era gol-puşcă. În timp ce continua să se apropie de mine, din trupul său au început să țâşnească raze de lumină. Forma lui a devenit atât de strălucitoare încât am început să lăcrimez. Când o primă picătură a lunecat sărată în colțul gurii mele, el s-a oprit şi m-a strigat folosind numele fratelui meu mai mare: „Mordehai[1]! În sfârşit ai luat în seamă rugăciunile mele!“ Fața lui era acum înrămată într-o aură de flacără albă. S-a înclinat solemn şi mi-a aruncat o lămâie, ca şi cum îmi pasa un verset de înțelepciune antică. Am prins-o. În schimb, când mi-am coborât ochii şi am privit fructul, am găsit litere portugheze lipsite de strălucire înnodate într-un lanț. Ele spuneau: *as nossas andorinhas ainda estão nas mãos do faraó* – rândunelele noastre sunt încă în puterea lui Faraon. În timp ce privirile mele treceau a doua oară peste aceste cuvinte ale codului noilor creştini, ele s-au înălțat în văzduh, apoi s-au spart scoțând un clinchet.

M-am pomenit privind din nou cheile. Vederea îmi era încețoşată de lacrimi. Uşa spre viziunea mea s-a închis.

Lourenço mă ținea de umeri, avea fața palidă şi înfricoşată. Cuvinte de liniştire şi-au găsit cumva drum spre buzele mele.

Ca să înțelegeți revelația mea de atunci, trebuie să vă explic cuvintele ebraice *mesirat nefesh*. Ele înseamnă, bineînțeles, dorința şi voința de a te sacrifica. Şi puterea lor ocultă

---

1 Mordehai – numele unchiului Esterei e Mardoheu în Biblia ortodoxă şi Mordehai în *Dicționarul enciclopedic de iudaism* (Hasefer, 2000). E vorba de variante de transcriere a aceluiaşi nume. La fel – Aman – Haman, Esther – Estera. (N. tr.)

rezidă în tradiția unor cabaliști de a risca chiar și o călătorie în infern pentru un scop, o misiune, care va ajuta lumea noastră în suferință să se vindece, mai mult încă, va săvârși reparații în Regatele Superioare ale lui Dumnezeu.

Cheile pulsau în mâna mea și am început să înțeleg pentru prima oară sacrificiul pe care îl făcuse unchiul Abraham, cum conceptul *mesirat nefesh* imprimase bătăilor inimii lui un ritm pasionat dar fragil. Și, pentru rațiuni ce se vor limpezi în cursul povestirii noastre, am înțeles totodată că viziunea fusese și un îndemn din partea lui de a mă întoarce în Portugalia pentru a-mi împlini destinul pregătit de el pentru mine cu mult timp în urmă – destin pe care nu îl urmasem, nici nu-l înțelesesem până atunci.

De asemenea, am început să înțeleg că prin întoarcerea în Lisabona voi avea șansa să recuperez abaterea de la destin, să trăiesc la înălțimea făgăduinței *mele* de *mesirat nefesh*. Deoarece călătoria de întoarcere cu siguranță îmi va pune viața în pericol. Cu Spania în ghearele Inchiziției și Portugalia care se apropia tot mai mult de flăcările acesteia, întoarcerea mea însemna probabil că timpul petrecut cu soția mea, Letiça, și copiii, Zuli și Ari, s-a încheiat.

Și astfel, cu ei în gând, am luat din nou pana. Aș dori ca fiecare membru al familiei să citească și să afle motivele care m-au făcut să plec: să cunoască evenimentele petrecute cu douăzeci și patru de ani în urmă, care au dat naștere acestor motive. Povestea asasinatului care a întunecat pentru totdeauna viețile noastre și a felului în care l-am urmărit pe ucigașul misterios e prea lungă și prea complicată ca să fie spusă cu buzele mele. Și n-aș dori să risc și să las ceva nespus.

De asemenea, scriu pentru a alunga din casa noastră atmosfera rece pe care a creat-o deținerea unui secret, încât Zuli și Ari să poată în sfârșit să înțeleagă răspunsurile mele vagi când, copii sau adolescenți fiind, mă întrebau despre evenimentele petrecute înainte de fuga mea din Lisabona. Nu le-a fost ușor să aibă un tată cu trecutul învăluit în specu-

lații sordide de mulți oameni din comunitatea noastră de evrei imigranți. Cu lacrimi în ochi și pumnii încleștați au auzit cum mă numeau asasin și eretic. Și soția mea a suferit de multe ori din cauza zvonurilor că în Lisabona am fost sedus de Lilit, care purta masca unei nobile din Castilia, și că acest demon feminin îmi stăpânește inima chiar și astăzi.

Asasin, da. Recunosc că am ucis un bărbat și am plătit ca să i se ia viața altuia. Copiii mei vor afla care au fost împrejurările și își vor forma propriile judecăți. Acum sunt destul de mari ca să știe totul. Eretic? Nu, nu cred. Dar, dacă aș fi, atunci evenimentele pe care le voi descrie în curând au fost cele ce au înfipt săgețile ereziei în carnea mea. Cât despre sufletul meu, las în seama celor dragi mie să decidă cine l-a călăuzit. Fie ca adevărul să iasă la lumină fără teamă, asemenea chemării trâmbițate a șofarului, care întâmpină cu bucurie Roș Hașana. Și, de asemenea, fie să mă eliberez în sfârșit de ultimele mele amăgiri și de urmele măștii purtate ca să-mi ascund iudaismul în vremea când eram copil. Da, sper să aflu multe despre mine însumi pe măsură ce pana mea urmărește amintirile. Când memoriei i se lasă libertatea neîngrădită de a cerceta trecutul, nu ne dă ea cunoaștere de sine?

Firește, vina pentru ignoranța și slăbiciunile mele – și pentru păcatele mele înfricoșătoare – m-a însoțit în exilul din Constantinopol și chiar acum se ține scai de mine. Unii ar spune chiar că aceasta e cea mai profundă dintre motivațiile mele. Totuși, în vreme ce aștern litere ebraice pe acest pergament fin, îmi dau seama că mă inspiră foarte puternic șansa de a le vorbi peste decenii și altora, care n-au nume până în prezent – nepoților mei încă nenăscuți și celor ai surorii mele Cinfa. Tuturor urmașilor mei le spun: citiți povestirea asta și veți afla, veți înțelege de ce au plecat strămoșii voștri din Portugalia; marele sacrificiu făcut pentru voi de maestrul meu; ce au pățit evreii din Lisabona când veacul ăsta avea doar șase ani creștini. Pentru a vă asigura

supraviețuirea, acestea sunt evenimente de care amintirile voastre trebuie să se țină asemenea copiilor orfani.

Și, ceea ce e mai important, dacă veți urmări melodia și ritmul cuvintelor mele până la cadența finală, veți afla de ce nu trebuie să puneți niciodată piciorul în Europa creștină.

Așadar să nu greșiți, sub suprafața acestei povestiri se simte tăișul de brici al unei relatări de avertizare. Sunt convins că siguranța voastră a fost cea care l-a îndemnat pe unchiul Abraham să mi se arate și să mă cheme în Portugalia. Dacă n-aș scrie, dacă amintirile s-ar stinge în tăcerea călduță, aș avea poate și moartea voastră pe mâinile mele.

Cât despre țesătura de mister pe care am s-o desfășor pentru voi, dușmanii mei or să spună că include arabescuri complicate din dorința de a ascunde sângele ce îmi pătează mâinile. Dovezile vor arăta însă în altă direcție. Unchiul Abraham mi-a dăruit șansa să fiu eu însumi și acum n-am să-l mai dezamăgesc. Prin urmare, dacă găsiți situații încurcate – chiar contradicții – printre ițele țesăturii celor mai modeste expresii asta se explică prin faptul că am dorința ca voi să înțelegeți evenimentele așa cum s-au petrecut în realitate, să mă vedeți pe mine așa cum sunt. Fiindcă evreul nu e niciodată o creatură simplă, așa cum au vrut întotdeauna creștinii să ne facă să credem. Iar evreul eretic nu e niciodată atât de slab de minte așa cum pretind rabinii noștri. Noi suntem îndeajuns de profunzi și de puternici încât să facem față unui torent de paradoxuri și de enigme în sufletele noastre.

Acum trebuie să fac o ultimă mărturisire: n-am idee de ce în viziunea mea unchiul Abraham m-a strigat cu numele fratelui meu mai mare, Mordehai, și ignoranța mea mi se pare îngrijorătoare. Ca și cum apariția maestrului meu ar avea o semnificație mai profundă, un strat de sens lăuntric pentru morțile de acum douăzeci și patru de ani, sens pe care încă nu-l pot pătrunde. De pildă, de ce mi s-a arătat unchiul meu de-abia acum? În mod evident, am nevoie de mai mult timp pentru a examina problema. Și totuși, poate

a vrut ca lumina înţelegerii să străpungă întunericul meu pe măsură ce consemnez povestea noastră. Voi ajunge să pricep legăturile mai subtile dintre trecut şi prezent doar când manuscrisul meu se va apropia de sfârşit? Posibilitatea asta mă face să zâmbesc, îmi linişteşte puţin îndoielile; era în firea unchiului meu să ceară o zi şi o noapte de muncă pământească înainte de a-mi dărui ultima esenţă a semnificaţiei lui cereşti! Şi astfel eu voi merge mai departe.

Când m-am întrebat dacă e bine să schiţez nenorocirile noastre pe o pagină de manuscris, familia mea şi cu mine eram ascunşi în pivniţa noastră. Misterul se prezentase în faţa mea în toată complexitatea lui. Acolo am început povestirea acum douăzeci şi trei de ani. Şi tot acolo e locul unde voi începe din nou.

Înainte de a ajunge la asasinat trebuie să vorbim despre trei evenimente care au schimbat vieţile noastre: trecerea flagelanţilor; rana unui prieten drag şi arestarea unui membru al familiei. Dacă aş fi înţeles semnificaţia acestor semne rău prevestitoare, dacă le-aş fi citit ca versete ale unui singur poem scris de Îngerul Morţii, aş fi putut salva multe vieţi. Dar m-a trădat ignoranţa. Poate, în timp ce urmăriţi cuvintele mele pe aceste pagini, vă veţi simţi mai bine. Să vă binecuvânteze Domnul cu o viziune clară.

Aşadar, aşezaţi-vă într-o cameră liniştită, binecuvântată cu un cerc de tufe înmiresmate sau flori plăcut mirositoare. Staţi cu faţa spre răsărit, spre iubitul Ierusalim. Dezlegaţi-vă nodurile minţii cu o cântare. Şi fie ca lumina blândă a unei lumânări să-şi arunce umbra pe aceste pagini în timp ce voi le citiţi.

Bruheem kol demuyay eloha! Toate autoportretele lui Dumnezeu sunt binecuvântate.

Berechia Zarco, Constantinopol

Ziua a şasea a lunii Av, anul 5290 (1530)

CARTEA ÎNTÂI

Capitolul I

Când aveam opt ani, în anul creștin 1494, am citit despre ibișii sacri care l-au ajutat pe Moise să traverseze o mlaștină etiopiană colcăind de șerpi. Am desenat o creatură cu ciocul ca o coasă, în stacojiu și negru, cu vopselele și cernelurile unchiului Abraham. El a luat desenul și l-a cercetat.

— Ochi argintii? a întrebat el.

— Păi îl oglindeau pe Moise, cum puteau să aibă altă culoare?

Unchiul m-a sărutat pe frunte.

— De azi înainte o să fii ucenicul meu. O să te-ajut să schimbi ghimpii în trandafiri și jur să te apăr de pericolele care dansează de-a lungul drumului. Paginile sunt uși ce se vor deschide la atingerea ta.

De unde era să știu că într-o bună zi am să-l dezamăgesc atât de tare?

Imaginează-ți că ești în afara timpului. Că trecutul și viitorul se rotesc în jurul tău și că nu te poți așeza așa cum ar trebui. Că trupul, receptaculul tău, a amorțit sustras din istorie. Fiindcă simt în felul ăsta, văd limpede când și unde a început răul: cu patru zile în urmă, pe douăzeci și doi ale lunii Nisan; în Judiaria Pequena, micul nostru cartier evreiesc din districtul Alfama al Lisabonei.

A fost o dimineață cu nestemate foarte asemănătoare mărgelelor de opal ale colierului acestei luni de primăvară. Era anul 5266 pentru noii creștini. Șaisprezece aprilie, anul 1506, pentru blestemații creștini adevărați.

Din întunericul dimineții de miercuri, ascunzându-mă aici în pivniță, îmi amintesc zorii de vineri, de parcă lumina soarelui vestea primele note ale unei fugi demente.

Chipul pe care-l caut e pitit în spatele uneia dintre notele astea ale melodiei fugii, tăinuit în memorie.

Dimineața primei noastre mese tradiționale de Pesah a început mohorâtă și secetoasă, ca toate zorile din ultima vreme. Nu mai fuseserăm binecuvântați cu ploaie de mai bine de unsprezece săptămâni. Și nu va ploua nici în ziua asta.

Iar din a doua săptămână a lunii Heșvan, de mai bine de șapte luni, ciuma dădea fiori trupurilor și sufletelor noastre.

Doctorii creștini nepricepuți ai regelui Manuel hotărâseră că vitele sunt soluția perfectă pentru absorbirea esențelor purtate de aer și considerate vinovate de izbucnirea molimei; și astfel două sute de vaci năucite și încinse fuseseră lăsate libere și cutreierau străzile.

Manuel însuși și cea mai mare parte a aristocrației fugiseră de nenorocirea noastră de multă vreme. Cu trei săptămâni în urmă el emisese de la Abrantes un decret prin care se hotăra construirea a două noi cimitire în afara zidurilor orașului pentru zecile de oameni luați de Dumnezeu în fiecare săptămână.

Evident, sufletele morților nu aveau cum să fie încurajate de gestul regelui. Iar cei vii nu puteau fi învinuți fiindcă priveau decretul ca pe un semn al pragmatismului ineficace și al lașității regelui. Era oare un moment de răscruce? Fără îndoială, viața de zi cu zi a început să capete o tentă de nebunie crudă și deznădăjduită. În ultimele trei zile am văzut cum țâșnea sângele din ochii unui măgar căzut la pământ, pe care îl orbise stăpânul lui cu pumnalul. Am văzut, de asemenea, cum o fetiță de cel mult cinci ani a fost azvârlită de pe acoperișul unei case cu patru etaje de la oraș. Fetița țipa îngrozitor.

Săracii începuseră să mănânce păsat din fire de in și apă ca să scape de crampele date de foame.

Împlinisem de curând douăzeci de ani și eram cam prea evlavios și nu spre binele meu. Dovada: credința mea că orașul nostru fusese înzestrat din plin cu sensul clar, evident, al Torei. Pentru mine, toate lucrurile conțineau o extraordinară frumusețe și totodată o slutenie atemporală. Chiar picioarele jegoase ale celor decedați recent, care se iveau de sub pânza de sac a căruțelor rău mirositoare ale molimei, aveau o grație tristă și cuviincioasă. Fiindcă făceau ca gândurile noastre să se îndrepte spre natura muritoare a omului și spre legământul nostru cu Dumnezeu.

Doar unchiul Abraham avea curajul să-i ignore complet pe predicatorii jigăriți care cutreierau străzile și țipau în gura mare că Dumnezeu a abandonat Portugalia și că până la sfârșitul lumii nu mai erau decât cinci săptămâni (deși sfârșitul putea fi amânat, observau ei, dacă le dădeam pomeni generoase, în monede de aramă). Încruntat și iritat, îmi spusese: „Nu crezi că Domnul Dumnezeu mi-ar fi arătat un semn, dacă se hotăra să închidă ultima poartă a Regatelor Inferioare?"

Părintele Carlos, preot și prieten de familie, nu putea fi socotit încă printre nefericiții care cedaseră în întregime sub presiunea demenței ce cuprinsese orașul. Dar nici mult nu mai avea... era o chestiune de zile. „Seceta și molima... sunt progeniturile gemene ale Diavolului!" mi-a șoptit el conspirativ în timp ce stăteam sub intrarea boltită a bisericii Sf. Petru.

În dimineața aceea îl adusesem la el pe fratele meu mai mic, Iuda, pentru instruire religioasă pe căile religiei creștine. Toți trei urmăream o procesiune cu făclii, o procesiune de flagelanți care își biciuiau spinările cu biciuști din piele având în capete bile de ceară umplute cu tablă și cioburi de sticlă colorată. În spatele lor monahi din mănăstirile Lisabonei mărșăluiau și desfășurau flamuri albastre și galbene pe care erau cusute imagini ale Nazarineanului răstignit. La coada procesiunii defilau mândri membrii breslelor, îmbrăcați în

haine frumoase din mătase, haine cu falduri. Ei purtau lectici cu efigii ale sfinților.

Foarte mulți oameni care veniseră să asiste se înșiraseră de ambele părți ale străzii până hăt departe, la catedrală, formând două panglici neregulate lipite de fațadele albe, prăfuite, ale caselor. Strigăte care cereau apă și îndurare răsunau precum corurile antifonice. Se aflau acolo toate tipurile sociale din orașul nostru: călăreți și pedeștri, curve și călugărițe, cerșetori și sclavi negri – chiar și marinari nordici cu ochi albaștri.

Copii ai străzii și câini lătrând au început deodată să treacă în goană pe lângă mine, Iuda și părintele Carlos, îndreptându-se spre vest ca să țină pasul cu spectacolul în mișcare. Preotul a închis ochii și a murmurat agitat rugăciuni. Am tras adânc în piept parfumul rece al pericolului care plutea în aer. *Și în noaptea asta*, m-am gândit eu, *în curenții imprevizibili ai acestei mări de nebunie, noi vom lansa corabia interzisă a Pesahului*. Da, celebrările noastre ar fi trebuit să înceapă cu o săptămână mai devreme. Dar cei mai mulți dintre evreii nemărturisiți, inclusiv cei din familia noastră, amânaseră Pesahul în speranța că vor trece în siguranță prin apele împuțite ale clevetirii vechilor creștini din jurul nostru.

Un tăietor de lemne slinos, cu părul ca un pămătuf, care stătea lângă noi, a început deodată să zbiere cât îl ținea gura:

— Să dăm mai mult sânge pentru ploaia din ceruri! Lisabona să devină Veneția sângelui!

Iuda s-a tras înapoi, s-a lipit de picioarele mele și eu l-am prins de umăr. Părintele Carlos și-a frecat mâinile deasupra frunții boltite, ca și cum se apăra. Carlos era un bărbat corpolent, bondoc, cu piele delicată, albă, nas borcănat, rețele de vinișoare roșii pe obraji, de la prea multă băutură. Puțini oameni îl luau în serios, dar eu îl consideram un bun prieten. Privirile sale posomorâte s-au fixat asupra mea. A zis:

— Băiete, cea mai mare plăcere a oamenilor e să profaneze sacrul.

Deodată, m-a copleşit tristeţea pentru soarta noastră. Mirosul de piper indian m-a făcut să mă întorc şi pantalonii mei şi faţa lui Iuda au fost împroşcaţi cu sânge. Un iniţiat care răcnea îşi jupuise pielea de pe omoplat şi presăra condimente asupră-şi ca să prindă pişcătura iubirii lui Dumnezeu. Am crezut că în ochii îngroziţi ai fratelui meu recunosc privirile copilului evreu care se pregătea să fugă şi să traverseze Marea Roşie. M-a fulgerat o presimţire neobişnuită prin precizia ei: *Noi, evreii din Lisabona am aşteptat prea mult până să reedităm Exodul şi Faraon a aflat de planurile noastre de fugă.*

În timp ce-mi reveneam, Carlos şi-a ascuns privirea în aripa pelerinei sale şi a a ţipat în şoaptă:

— Gemetele iniţiatului ăsta... auzi în ele vaierul copiilor Diavolului!

Iuda şi-a înălţat privirile spre mine curios, cu răsuflarea tăiată, buimăcit. Când ochii i-au fost dezmierdaţi de lacrimi, l-am luat în braţe, l-am şters, i-am ciufulit buclele negre ca smoala. M-a cuprins pe după gât cu braţele.

— Îţi mulţumesc foarte mult, i-am spus lui Carlos. Între tine şi smintiţii ăştia, cred că am aflat toată învăţătura religioasă de care aveam nevoie astăzi.

I-am ridicat lui Iuda gluga pelerinei din lână peste cap şi l-am mângâiat în timp ce el suspina şi se smiorcăia. După ce ultimul penitent a trecut târâş-grăpiş pe lângă fosta noastră sinagogă, Carlos ne-a condus pe partea cealaltă a pieţei. La colţ se afla casa noastră de stuc văruit, cu un singur cat, al cărei perimetru dreptunghiular era trasat cu o ramă albastru intens. Afinitatea între culori mi-a atras privirea în sus spre turcoazul transparent al cerului din zori de zi, apoi în jos spre coama acoperişului, orizont de ţiglă bălţată de culoare bej, străpunsă la mijloc de horn, un con alb înnegrit de funingine şi crestat cu găuri pentru aer. Din vârful lui se înălţa silueta de cositor a unui trubadur care arăta spre răsărit, spre Ierusalim. Eşarfele de fum de la vatra noastră

pluteau în jurul lui și se destrămau în briza ce bătea dinspre sud și se ducea spre râu.

— Putem foarte bine să contramandăm lecțiile noastre de azi, a zis Carlos în timp ce eu am tras și deschis poarta din fier forjat, poartă care servea și casa noastră și pe cea a iubitului meu prieten Farid și a tatălui său. Am de rezolvat o afacere nefericită cu unchiul vostru, pe care am tot amânat-o.

Am pășit în peisajul tainic al curții noastre. Împrejmuită de fațade și de ziduri albe, pavată cu ardezie gri, avea în centru un lămâi venerabil înconjurat de tufe de leandru. Farid stătea în picioare pe veranda lui în nădragi, desculț, trecându-și pieptănul mâinilor spre spate prin buclele negre care i se revărsau peste umeri. Am avut mereu impresia că e înzestrat cu toate însușirile unui poet-războinic din deșertul arab – trup musculos, zvelt, ochi de șoim, verzi, ageri, piele delicată, măslinie și o inteligență imprevizibilă, ascuțită. Țepii bărbii nerase îl făceau să pară somnoros, dar seducător, și bărbații și femeile erau adesea seduși de frumusețea lui întunecată. Acum, el a semnalizat „bună dimineața" cu o răsucire a mâinilor puternice, de țesător de covorașe. Deși surd și mut din naștere, se înțelesese întotdeauna fără dificultate cu mine; ca pruncii care abia încep să meargă, noi doi ne formaserăm treptat un limbaj al gesturilor, fără îndoială fiindcă eram născuți la interval de două zile și crescuserăm ținându-ne de mână.

Am răspuns la salutul prietenului meu și l-am condus pe părintele Carlos spre ușa bucătăriei, un cadru de ușă ogival, marcat în mod exuberant cu o ramă de stele mozaice verzi și ruginii. A spus cu voce nesigură:

— Aș putea la fel de bine să termin o dată pentru totdeauna treaba asta.

Poate o casă să aibă trup, suflet? Casa noastră era înclinată și istovită de veacuri de ploi și de soare, dar era o protectoare aprigă a celor ce locuiau în ea.

Ca ilustratori de manuscrise, unchiul Abraham și cu mine luaserăm adesea casa noastră drept model pentru locuințele biblice. Pentru pereți, aplicam ceruză alburie și, ca să înfățișăm tavanele din lemn de castan, joase și lăsate, care scârțâiau alarmant în timpul ploilor din lunile Av și Tișri, aplicam cafeniul bogat preparat din oțet, pilitură de argint, miere și alaun. Plăcile de ceramică galben-roșcate ale podelei, care-ți scărpinau tălpile, erau date cu vermillon temperat obținut prin unirea între argintul-viu și sulf.

Fundațiile crăpate înclinau podelele spre dormitorul foarte ordonat al mamei de pe latura de apus a casei, odaie o idee mai mare decât un coridor, dar cu avantajul unei intrări din Strada Templului pentru clienții ei: mama făcea și croitorie. Camera foarte luminoasă, plăcută și confortabilă a mătușii și a unchiului meu era orientată spre soare-răsare. Între cele două încăperi se afla bucătăria și în centrul acesteia se găsea marea masă de stejar în jurul căreia se petreceau viețile noastre și dormitorul pe care-l împărțeam cu Iuda și cu sora mea cea mică, Cinfa. Din camera mea puteam trece în prăvălia noastră de fructe, adăugată cu două veacuri în urmă, judecând după zidărie și care dădea spre Strada Templului.

Carlos și cu mine am intrat, iar el s-a strâmbat din cauza mirosului acru al văruielii proaspete de pe pereți. În vreme ce el și fratele meu mai mic s-au uitat în pivniță să vadă dacă nu e acolo unchiul, eu m-am dus în odaia mea să mă uit pe fereastra interioară în prăvălia noastră. Cinfa și mama, Mira, se aflau pe intervalul central, dincolo de coșurile cu smochine și curmale, cu grepfruturi, alune și cu tot soiul de fructe și varietăți de nuci care se găseau atunci în Portugalia. Ele luau cu lingura măsline din butoiașe de lemn și le puneau în castroane de ceramică pentru a le expune. Am băgat capul pe fereastră și am strigat:

— Binecuvântat fie Cel ce a luminat dimineața noastră din Lisabona.

Cinfa mi-a zâmbit imediat. Fusese o fată sălbatică, slăbănoagă, cu glas parcă strecurat printre articulaţiile degetelor îndesate în gură, în ultima vreme devenise graţioasă. Avea aproape doisprezece ani şi în deplinătatea tainică a buzelor ei, pomeţii obrajilor înalţi şi atitudinea reţinută se trezea o frumuseţe de adult. Fata care petrecuse multe ore alergând după iepuri şi prinzând mormoloci, era înlocuită de o altă fată, mai atrasă de descifrarea enigmei gemenei modeste, cu ochi căprui, din oglindă.

În timp ce Cinfa şi cu mine ne sărutam, mama mi-a aruncat o privire posomorâtă, ostilă. Era o femeie mică, durdulie, cu ochi coborâţi şi adusă de umeri; contururile ei se ascundeau ca întotdeauna sub o tunică măslinie largă şi un şorţ negru. Părul ei arămiu strălucitor, cu şuviţe cărunte delicate în faţă, era încununat de o tocă din dantelă gri şi strâns într-un coc în spatele capului. Cocul era legat cu o fundă de velur din Ierusalim pe care i-o dăduse cu ani în urmă fratele ei mai mare, unchiul meu Abraham. Cocul era atât de strâns încât părea să tragă culoarea din faţa ei, care, în ultimii ani, se umflase şi sfida obosită orice posibilitate de fericire; ea îi jelea întruna pe soţul ei de mult îngropat şi pe primul ei născut, fratele meu mai mare, Mordehai. Pentru cei ce ştiau ce mamă tânără, veselă şi prietenoasă fusese ea, starea ei de istovire amintea că viaţa îşi păstrează săgeţile cele mai ascuţite pentru femei, purtătoarele – şi bocitoarele – copiilor dispăruţi.

— L-a văzut vreunul dintre voi pe unchiul ? am întrebat eu.

Cinfa a înălţat din umeri. Mama şi-a lins buzele crăpate ca şi cum o nemulţumea întreruperea mea şi a scuturat din cap.

Părintele Carlos şi Iuda m-au întâlnit în bucătărie.

— N-a dat nici un semn, a zis preotul.

Ne-am aşezat cu toţii la masă să aşteptăm. Mătuşa Estera a apărut deodată la uşa ce dădea în curte, îmbrăcată cu o scurtă neagră cu guler înalt, care părea să-i lumineze faţa

arămie. Ochii ei migdalați, cu contururi întunecate, impresionanți, s-au deschis îngroziți.

— Ce-i cu petele astea? a întrebat ea arătând spre pantalonii mei. Plânge cumva Iuda?!

Ea și-a prins falca adoptând postura de gânditoare, s-a uitat urât la mine în timp ce îndesa smocuri de păr vopsite cu henna sub baticul stacojiu. Subțire și înaltă, înzestrată cu o frumusețe desăvârșită, Estera putea să domine o încăpere cu o singură privire aruncată pe lângă nasul ei elegant.

— Puțin sânge, atât, i-am explicat eu. Flagelanții erau...

Brusc, a întins mâna, și-a supt obrajii astfel încât arăta ca o dansatoare maură.

— Nu-mi spune mie asta! Nu vreau să aud! Dumnezeule, nu puteți nici măcar să vă spălați? Și, orice treabă ai avea, să n-o lași pe mama ta să-l vadă pe Iuda în halul ăsta. Când or să înceteze mizeriile astea?

— Du-te de te spală, a fost de acord părintele Carlos și m-a expediat cu o răsucire a mâinii. S-a întors spre mătușa Estera și a adăugat: i-am spus că e primul lucru pe care trebuie să-l facă după ce ne întoarcem acasă.

I-am aruncat preotului o privire crâncenă. El și-a arcuit buzele într-un zâmbet ironic și a înălțat sprâncenele ca și cum ne disputam dragostea mătușii. I-a spus Esterei:

— Ei acum să trecem la mica mea problemă...

L-am luat pe Iuda cu mine în dormitorul nostru, i-am scos repede hainele, apoi m-am dezbrăcat și eu. În timp ce îl spălam cu soluție de oțet și apă cum ne învățase mama, trupul s-a înmuiat în mâinile mele. Copil de cinci ani cu trupul îndesat, mic și curat, musculos și cu ochi albaștri-cenușii, el părea sortit să devină un Samson cu pielea ca laptele.

Cum nu îi plăcea îmbăierea, Iuda s-a năpustit înapoi în bucătărie imediat după ce terminasem să-l îmbrac. Când am intrat în încăpere, el se ținea de jacheta mătușii Estera în timp ce se juca cu sfârleaza. Ea își pregătea cafeaua preferată, cu lapte de migdale și miere, așa cum învățase în Persia natală.

De afară, huruitul și scârțâitul iritant al căruțelor cu gunoi au fost acoperite de țipetele unei femei. Am deschis obloanele să ascult, am observat o trăsură roșie cunoscută care venea hurducându-se pe stradă. Caii aveau, ca întotdeauna, valtrapuri argintii cu franjuri albastre. Vizitiul obișnuit, un vechi creștin cu obrajii ciupiți de vărsat, fusese înlocuit, totuși, de un Goliat blond, cu pălărie de culoarea ametistului, cu boruri largi.

— Ghici cine vine, am zis eu.

Mătușa Estera m-a dat ușor cu cotul la o parte și s-a uitat afară.

— Dumnezeule, e dona Meneses. Încă ceva de lucru pentru Mira, a bodogănit ea și mi-a strâns mâna. Tu n-ar trebui să stai aici și să te zgâiești la ea.

Mi-am dat ochii peste cap și m-am îndepărtat. Trăsura a oprit brusc și ușa s-a deschis scârțâind. Pașii donei Meneses s-au îndreptat tropăind greoi spre intrarea din Strada Templului, intrarea la camera mamei. În timp ce intra în casă a început să descrie în tonuri false, lirice, calitățile materialului pe care-l adusese. Vocea ei scădea în intensitate.

Mătușa Estera s-a aplecat spre mine ca și cum voia să dezvăluie un secret și a zis:

— O să fie o adevărată minune dacă Mira poate să scoată ceva prezentabil din catifeaua asta mov, oribilă, pe care dona Meneses a adus-o cu ea! S-a îndreptat spre vatră, a dus *mața* noastră la masă cu o mănușă din pânză de in cu un deget.

— Cu asta ne plătim datoriile, am zis eu.

— Așa e. Și cu seceta asta...

— E Diavolul! a exclamat pe neașteptate părintele Carlos cu o voce care voia parcă să ne avertizeze.

— Recunosc că dona Meneses nu-i atrăgătoare, dar nu-i nici de Cealaltă Parte, am replicat eu.

Preotul și-a mijit ochii și m-a privit iritat. Limba i-a țâșnit printre buzele moi, groase.

— Nu vorbeam despre ea, nătărăule! Diavolul e cel ce se află în spatele molimei şi a secetei!

— Eşti nebun de legat, i-a spus mătuşa Estera în ebraică, cu încruntarea aceea a ei care putea să îngheţe apa din baie. Şi vorbeşte mai încet – nu vrem s-o speriem şi s-o facem să plece!

Clopotele de la biserica Sf. Petru au început să bată pentru slujba de la ora trei. Părintele Carlos a mormăit pentru sine de parcă n-a rezistat chemării religioase, a spus o scurtă rugăciune de mulţumire şi a luat o bucată de *maţa* caldă cu degetele sale grăsuţe. Pe un ton scârbit a continuat în limba sfântă, ca Iuda să nu înţeleagă.

— Vrei să spui, Estera, draga mea, că Diavolul nu există?

— Vreau să spun că dacă tu îmi mai sperii o dată nepoţelul cu prostiile tale... – aici mătuşa Estera a ridicat din foc vătraiul de fier şi a îndreptat vârful înroşit, fierbinte, spre nasul borcănat al popii... – o să am grijă să-ţi întâlneşti mântuitorul tău creştin mai curând decât doreai! Găseşte-ţi să sperii pe altcineva!

— Mătuşa ta a avut totdeauna felul ei aparte de a ameninţa, mi-a şoptit Carlos zâmbind libidinos. Îţi aminteşti ziua când te-au scos târâş şi te-au dus la catedrală să fii botezat? Ea i-a blestemat în şapte limbi diferite... Ebraică, persană, arabă, portugheză...

— Da, ne amintim, l-am întrerupt eu ridicându-mi mâna într-un gest de dezaprobare, astfel încât să putem evita cu toţii amintirea.

Prea târziu. Ochii Esterei, întunecaţi de însingurare, se concentraseră asupra unui peisaj interior. Ea îşi strecurase mâna pe sub eşarfa stacojie şi pipăia conturul cicatricei în formă de cruce rămase în urma întâmplării din dimineaţa blestemată a botezării noastre forţate. Atunci, se luptase din răsputeri cu executorii trimişi de rege să-i târască pe evrei la catedrală. De pildă, un om din gardă o trântise pe jos, îi ţintuise picioarele şi braţele de caldarâmul de pe Rua da São Pedro. Un călugăr dominican îi apăsase pe frunte o

cruce de fier înroşită în foc. El strigase, ca toată lumea să audă:

— Prin aceasta te dăruiesc cu semnul Domnului nostru!

Cât despre mine... copiii creştini m-au acoperit cu sânge de porc şi cu rumeguş când mă întorceam acasă după ceremonia botezului. Dar ei n-au aflat niciodată de darul pe care mi l-au făcut; umilirea cumplită a atras asupra mea îndurarea şi bunăvoinţa lui Dumnezeu şi atunci am avut eu prima viziune.

Această întâmplare supranaturală a început când Farid m-a văzut în curte. De ruşine, am fugit de el. Când am ajuns la uşa bucătăriei, totuşi, senzaţia că nişte ochi mă urmăreau îngrijoraţi m-a silit să mă opresc. Când m-am întors, s-a arătat pe cer o lumină albă, foarte departe, deasupra Castelului Maur. În timp ce se apropia, s-au ivit aripi şi am văzut că luminescenţa fusese de fapt un ou ceresc. A prins formă un splendid bâtlan rubiniu, negru cu alb, şi în timp ce zbura pe deasupra cartierului evreiesc, vântul produs de aripile lui m-a izbit cu violenţă. Când m-am privit, sângele şi rumeguşul dispăruseră.

Unchiul mi-a spus că Dumnezeu îmi arătase puritatea mea neîntreruptă şi dovedise că pata creştină e doar o iluzie. Eu am răspuns:

— N-a fost Dumnezeu; a fost doar o pasăre.

— Dar, Berechia, a zis el, Dumnezeu vine la fiecare dintre noi în forma în care noi Îl putem zări mai bine. Pentru tine, chiar acum, El a fost bâtlan. Pentru altcineva, El se poate arăta în chip de floare sau chiar de briză.

Într-adevăr, avea dreptate; în momentele mele cele mai negre, Domnul Dumnezeu mi s-a arătat ca un gen de pasăre, probabil pentru că eu văd cu mai mare uşurinţă frumuseţea creaţiei în creaturile dăruite cu zbor.

Reamintindu-mi alte cuvinte ale înţelepciunii unchiului, i-am spus acum mătuşii Estera:

— Diavolul e doar o metaforă. E limbaj religios. Nu te poţi aştepta ca toate cuvintele să aibă sensuri obişnuite.

— E prea devreme pentru filozofie cabalistă, martor îmi e Dumnezeu! a răspuns ea.

Tonul aspru al glasului mătuşii Estera l-a făcut pe Iuda să se caţăre pe bancă lângă mine. Buzele i se strânseseră formând acea linie a tăcerii silite, tăcere deprinsă în urma ţipetelor şi palmelor mamei. În ultima vreme, el învăţase să facă tot ce putea ca să nu mai fie ultima ei povară, imposibilă – adică, să nu zburde prin copilărie, ci să umble în vârful picioarelor.

Chepengul pivniţei noastre, situată în colţul de sud-vest al bucătăriei, s-a deschis brusc. Unchiul Abraham, maestrul meu spiritual, s-a înălţat de pe scară, cu fruntea scăldată-n sudoare şi părul zbârlit în o sută de direcţii diferite, ca şi cum ar fi fost prins într-o furtună spirituală. Un bărbat mărunt, ca un cintezoi, cu mişcări repezite, cu faţa ascuţită care avea în mijloc un nas lung, subţire – înfăţişare nostimă după opinia străinilor, dar care sugera o inteligenţă iscoditoare pentru toţi cei ce-l cunoşteau. Pielea lui smeadă şi netedă, de culoarea scorţişoarei, părea să scoată în evidenţă coama de păr argintiu şi sprâncenele stufoase. Ţepii bărbii încărunţite îndulceau linia obrajilor şi se răsuceau înăuntru adăugând feţei sale distincţia vârstei înţelepte. Totdeauna, dar mai ales după rugăciuni, în ochii lui ardea acea lumină verde, misterioasă, acea ciudăţenie scrutătoare, care arăta dintr-odată că ai în faţă un cabalist puternic.

— Cine-i ăsta? a întrebat el mijindu-şi ochii. Ah, e prietenul nostru preotul!

— De unde-ai apărut? a întrebat Carlos, care nu se obişnuise ca unchiul să se ivească aşa, deodată, nu se ştie de unde. N-au trecut nici cinci minute de când te-am căutat în pivniţă. Uneori cred că eşti un *lez*.

— Ce-i un *lez*? a întrebat Iuda.

— Un spirit care se-ntoarce să joace feste – un spirit-bufon, am răspuns eu.

Unchiul a zâmbit larg în semn de apreciere şi a învârtit mâna în aer ca să-şi arate cele cinci degete; în tradiţia evreiască, se credea că *lezim* au numai patru degete.

— Mişcările mele se aseamănă cu misterele vieţii, a spus el şi ne-a făcut semn să nu mai insistăm. Şi-a înălţat sprâncenele şi a dat din cap întrebător spre vocile înăbuşite care veneau din spatele casei.

— Dona Meneses, i-am explicat eu. A adus material pentru altă rochie. Purpuriu, de data asta.

A luat cafea şi, după o binecuvântare scurtă, a înfulecat un ou fiert tare. Noi doi terminaserăm deja *şaharitul*, rugăciunile de dimineaţă, dar el mi-a urat bună dimineaţa din nou şi m-a sărutat pe gură. L-a ridicat pe Iuda în poala lui şi l-a asaltat cu sărutări zgomotoase şi cu sunete mormăite. De obicei nu era exuberant, însă la venirea Pesahului unchiul era ameţit de tandreţe.

— Am venit să-ţi spun că m-am hotărât să nu vând safirul, a spus Carlos cu un oftat care părea să ceară iertare.

Buzele maestrului meu s-au încreţit brusc în felul acela care-l făcea să pară ameninţător. A zis:

— Cred că ar trebui să te mai gândeşti.

— Cumperi pietre preţioase? am întrebat eu.

M-am uitat la mătuşa mea s-o văd cum protestează. Dar ea era ocupată, făcea concentrată corectura la o Carte a Psalmilor pe care o copiase recent pentru un vechi creştin, un nobil. M-am întors din nou spre unchiul şi am adăugat: Dacă am avea banii ăştia am putea să închidem prăvălia, să plecăm din deşertul ăsta câteva săptămâni.

Maestrul mi-a aruncat o privire provocatoare.

— Un safir tăiat pe vremea rabinului Solomon Ibn Gabirol, a zis el.

A vorbit în ebraică, doar cuvântul *safira* l-a rostit în portugheză.

Solomon Ibn Gabirol a fost un mare poet evreu din Málaga, din veacul al unsprezecelea.

— Mă tem că am pierdut urma gândurilor tale, am zis eu.

— *Petah et atsmehah shetifateh delet.* Bate la poarta sufletului tău ca şi cum ai bate la uşă, a replicat unchiul.

Era modul lui amabil de a spune că trebuie să tac şi să caut răspunsul în mine.

— E mult prea devreme pentru sfatul tău mistic, l-am contrat eu.

Mi-a răspuns umplându-mi cana cu apă.

— Haide, bea şi n-o să te mai superi. Fluidele or să scoată bila albă din trupul tău.

— Încă puţin lichid şi mă înec, i-am replicat eu.

— O să te îneci când o să dispari în oceanul lui Dumnezeu. Şi-a dus un deget la buze şi a cerut linişte. S-a întors spre Carlos şi i-a spus pe un ton serios: *Safira* ar putea să se piardă, ştii asta.

— E răspunderea mea.

Maestrul meu l-a ridicat pe Iuda din poala sa şi l-a aşezat pe una dintre pernele noastre persane.

— Du-te afară, a zis el. Părintelui Carlos i-a mai spus: Pierdută pe vecie, asta vreau să spun. Te pune în pericol poziţia ta socială.

În timp ce vorbea, mi-am dat seama că, de fapt, noi nu discutam despre o piatră preţioasă. *Safira* era codul pentru *sefer*, cuvântul ebraic pentru carte. Fără îndoială el trata achiziţionarea unei opere a rabinului Solomon Gabirol pe care voia s-o scoată clandestin din Portugalia. Dar de ce să vorbească codificat în casa noastră, unde eram feriţi de ochii şi de urechile vechilor creştini care ne spionau?

Părintele Carlos a plecat capul în semn de scuză şi s-a ridicat să plece.

— Te previn – am să încerc în continuare să te conving, a zis maestrul meu cu hotărâre aprigă în glas.

Preotul s-a închinat cu mâna tremurândă. Neinspirat, a încercat să-l potolească pe unchiul meu căznindu-se să fie amuzant şi a replicat:

— Vrăjitoria ta cabalistă nu înspăimântă...

Maestrul meu a sărit în picioare şi l-a privit crunt pe Carlos. În cameră, mişcarea părea suspendată de furia lui:

— Nu practic niciodată magia! a zis el, folosind termenul ebraic, *kabala ma'asit*, cabala practică, ca să desemneze această activitate interzisă. Ar trebui s-o ştii şi tu foarte bine, prietene.

Se referea la momentul când părintele Carlos ceruse o amuletă ca să-l ucidă pe un calomniator care răspândea zvonuri despre loialitatea neîntreruptă a preotului faţă de credinţa lui Moise. Fireşte, unchiul refuzase, deşi apelase personal la rabinul Abraham Zacuto, astronomul regelui, să aibă grijă şi să-l reducă la tăcere pe nelegiuit. Acum, s-a dus spre vatră şi şi-a privit dosul unghiilor în lumina focului. Inelul de topaz cu sigiliu, pe care era gravat un ibis, simbol al scribului divin, radia discret un apus de soare lăuntric.

— Când s-au născut în Rai, Adam şi Eva erau acoperiţi din cap până-n picioare cu armura unghiilor, a spus el. Întorcându-se din nou spre Carlos, a adăugat: Şi acum, unghiile noastre sunt tot ce-a mai rămas din protecţia originară. Un hotar infim, nu crezi? Nu înseamnă mai nimic împotriva armelor Bisericii.

Preotul a respins insinuarea ridicând din umeri şi a privit în pământ.

— N-o să fie de-ajuns ca să te salveze dacă se află despre safir.

— Îmi trebuie, a spus părintele Carlos, cu o notă de tristeţe în glas. Tu trebuie să înţelegi, sunt sigur. E ultimul... Cuvintele lui s-au stins. A adăugat sec: Acum trebuie să plec. Trebuie să pregătesc liturghia.

— Ah, nemernicule! a strigat unchiul. Să opreşti *safira* de care copiii noştri vor avea nevoie, de care Dumnezeu va avea nevoie! Când a întors zidul spatelui său spre Carlos, preotul a plecat capul ca şi cum îşi cerea iertare de la noi ceilalţi şi a plecat.

— Ai putea să fii mai înţelegător, i-am spus unchiului meu. Când el a respins cu un gest critica mea, am adăugat:

Așadar, de ce vorbeai codificat cu Carlos? Dona Meneses nu poate să audă ce discutăm noi aici. În plus, ea știe probabil că practicăm încă iudaismul. Dacă ar fi deranjat-o ne-ar fi pârât până acum la autorități.

— Preotul n-are încredere în nimeni. Chiar și morții poartă mască, spune el. Și, cu cât aflu mai multe, cu atât cred că are dreptate. S-a scărpinat în creștetul capului și s-a încruntat. Mă duc să-i prezint donei Meneses omagiile mele.

M-a fulgerat cu o privire severă și a ieșit din încăpere.

— Ce repede uită oamenii, a oftat mătușa Estera.

— Adică?

Și-a tamponat gâtul cu apă de trandafiri, apoi și-a legat în jurul lui o batistă de olandă.

— Ciuma. Dispare un număr de ani și lumea crede că e ceva nou produs de Diavol. Și-a trecut mâna tremurătoare peste frunte, și-a reconsiderat cuvintele: Poate e un dar puterea noastră de a uita. Ce-ar fi dacă...

— Eu nu uit nici un cuvânt, nici un gest, nici o rană!

Mătușa Estera s-a strâmbat. Știa că mă refer la tatăl meu și la fratele meu mai mare, Mordehai. În iarna din anul 5263, cu trei ani și ceva în urmă, cuțitul molimei îi lăsase fără apărare în bătaia celor mai umede vânturi nordice ale lunii Kislev. Tatăl meu, pierdut sub inflamații cangrenoase și pustule nenumărate a dârdâit până a murit în ziua a șasea a sărbătorii Hanuca. O lună mai târziu, murea în brațele mele scheletul viu care fusese cândva Mordehai.

Mătușa mea și cu mine am rămas tăcuți. După câteva minute, dona Meneses a plecat din casa noastră ducând coșul mare de fructe pe care îl lua întotdeauna după vizitele ei. Estera a zis:

— Mă duc să văd dacă Cinfa are nevoie de ajutor în prăvălie, apoi a ieșit călcând greoi, cu mersul acela înțepenit, aplecat în față. L-am urmărit pe Iuda care se juca pe prag cu sfârleaza lui până când unchiul s-a întors spre mine și mi-a spus:

— Am nevoie de ajutorul tău în pivniță.

Sub chepeng, am coborât cinci trepte masive din granit, câte una pentru fiecare carte a Torei, până la un palier mic în centrul căruia se afla o menoră în mozaic verde și galben. Trecând prin următoarea cale de acces, am început să coborâm o altă scară formată din douăsprezece trepte de calcar mai înguste – câte una pentru fiecare din cărțile Profeților. După închiderea forțată a sinagogii noastre în anul 1497 al vechilor creștini, locul de aici a devenit templul nostru. În timp ce coboram, am luat de pe o poliță o calotă cilindrică albastră și am pus-o în vârful creștetului. Unchiul a dus mâna în spatele umerilor și a ridicat peste cap șalul de rugăciune, dându-i forma unei glugi. Împreună am intonat:

— În măreția bunăvoinței tale intra-voi în casa ta.

Pivnița avea tavan scund, cinci pași lățime, dublu în lungime, era pavată cu aceeași ardezie aspră ca și curtea. Asistase la cel puțin o mie de ani de psalmodieri, și aerul ei stătut, rece, păzit ermetic de ziduri care licăreau cu desene împletite de ceramică albastră și galbenă, părea înmiresmat cu memorie antică. Ochiurile de fereastră din partea de sus a zidului dinspre nord – la nivelul pietrelor de pavaj ale curții noastre – lăsau să pătrundă doar o lumină slabă, blândă. De la partea de jos a scării, de la marginea zidului dinspre răsărit al încăperii, se întindea cercul covorașului nostru de rugăciune. În jurul lui erau șapte tufe înverzite și proaspete în ghivece de ceramică, câte una pentru fiecare zi a Creației. Trei erau mirt, trei levănțică și una, care simboliza Șabatul, era un amestec din amândouă plantele. Jumătatea încăperii de dincolo de covoraș, orientată spre apus, era tărâmul lucrării pământești, unde mătușa Estera copia manuscrise și unde unchiul și cu mine le ilustram. Mesele noastre de lucru, din lemn de castan fin lustruit, erau orientate spre peretele dinspre nord și despărțite doar de treizeci de centimetri, astfel că puteam să ne vedem. Fiecare masă era înzestrată cu scaun cu spetează înaltă. În partea opusă, lipite de zidul de sud, se aflau două căzi de granit îngropate în podea. Între ele era dulapul-tezaur masiv din stejar cu fibre late,

care avea picioare cu labe de leu și opt rânduri a câte zece sertare înguste și lungi, asemenea cutiilor pentru tip de literă din atelierul unui tipograf. Un ultim rând, cel de jos, avea numai două sertare. Acolo păstram foița de aur și lazuritul.

Obiectul cel mai neobișnuit din încăpere era neîndoios oglinda rotundă de mărimea unui platou pusă pe peretele de deasupra mesei de lucru din mijloc, care îi aparținea unchiului. Înăuntrul ramei din lemn de castan, suprafața argintată a oglinzii era concavă și, de aceea, imaginile reflectate erau turtite și deformate. Deseori, la începutul meditației ne priveam în ea pentru a ne desprinde mintea de peisajul obișnuit, îndeosebi de legătura ei cu trupul. Oglinda devenise oarecum celebră pe plan local fiindcă, după cum se spunea, pe 6 iunie în anul 1391 al erei creștine picurase sânge la moartea a mii de evrei uciși în răscoalele dezlănțuite în toată Iberia. De fapt, străbunicul Abraham susținea că oglinda varsă o cantitate infinitezimală de sânge – care nu se vede cu ochiul liber – ori de câte ori moare un evreu. El credea că sângele devenise vizibil în timpul rebeliunilor antievreiești doar fiindcă fuseseră uciși atât de mulți dintre noi. De aceea, de atunci înainte, i s-a spus *O Espelho a Sangrar*, Oglinda Sângerândă.

Speram cu toții să nu ne arate din nou talentele ei.

Unchiul mi-a făcut semn să mă duc spre căzi și a zis:

— Vreau să faci pipi.

— Acum ? am întrebat eu.

A luat o cană pe marginea unei căzi.

— Aici, în asta. E primăvară. Am nevoie de pipi de la o persoană virgină.

În fiecare an, cu puțin timp înainte de Pesah, maestrul meu prepara noi vopsele și culori pentru anluminurile din manuscrisele noastre. Acidul din urină atacă anumite elemente și creează diverse culori, îndeosebi un roz superb, când e amestecată cu lemn roșu, alaun și ceruză și un carmin

extraordinar când e amestecată cu cenuşă de viţă-de-vie şi var nestins.

— Nu mai sunt virgin, am zis eu, şi mi-am imaginat-o pe Helena aşa cum fusese ea pe dealurile care dominau mănăstirea mare construită la vest de Lisabona. Aşteptasem atâta vreme ca ea să ia o hotărâre. Până când se părea că sexul şi viaţa mea nu vor fi ca la ceilalţi oameni. Apoi, când totul era pierdut, când corabia care urma să o ducă în Corfu stătea ancorată în Lisabona, braţele ei s-au deschis să mă cuprindă ca porţile mărinimiei lui Dumnezeu.

— O curvă de la Hanul Fecioarelor ? a întrebat unchiul, trezindu-mă din visare. El îmi recomandase deseori o anumită casă rău famată de dincolo de zidurile oraşului.

Când am răspuns: „Helena" el şi-a înălţat sprâncenele ca un pezevenghi şi a zis:

— Ei, oricum, tu eşti persoana cea mai apropiată de virginitate pe care o am fără a da de bănuit că noi continuăm să ilustrăm cărţi ebraice. Iuda e prea mic, iar eu sunt prea bătrân şi pipiul de femeie e prea tare – mai ales al mătuşii tale. Am încercat cu mulţi ani în urmă, când ne-am căsătorit. Urina ei transformă totul în negru, ca sufletul lui Asmodeu.

Am zâmbit amândoi prosteşte cu gura până la urechi.

— Acum ştiu de ce m-ai încărcat cu lichide, am zis eu.

În timp ce urina se revărsa în cascadă fierbinte şi rău mirositoare în cănile unchiului, el s-a dus târşâind picioarele la mesele noastre de lucru, cu mersul cuvios, ca de raţă, pe care îl adopta în sinagogi, şi a început să le şteargă de praf.

După ce am făcut pipi în şase căniţe din ceramică şi le-am închis bine capacele, le-am pus în căzile îngropate. Unchiul şi-a spălat mâinile şi le-a trecut uşor prin tufele de mirt şi de levănţică pregătite pentru Şabat. S-a încruntat nedumerit şi a zis:

— Diego tipograful întârzie atât de mult – nu înţeleg.

Diego era prietenul familiei pe care unchiul îl iniţia în cercul lui de tâlcuitori, grupul de mistici care se reunea în taină ca să comenteze Cabala. Era un bărbat robust cu bar-

ba încărunțită și ochii căprui autoritari ai unui patriarh, dar inima lui fusese făcută scrum în flăcările inchiziției din Sevilla când soția și fiica lui fuseseră arse cu patru ani în urmă. El însuși reușise să scape cu mare greutate. Deseori, unchiul și cu mine căutam modalități să-i refacem moralul și îl convinsesem să facă împreună cu noi o plimbare prin pădurea Sintra ca să putem desena marii cocori albi înainte de migrația lor spre nord.

— Poate l-a reținut familia senhorei Belmira, am zis eu.

Vecină și prietenă de-a lui Diego, ea fusese omorâtă în bătaie în Xabregas, unul dintre cartierele răsăritene ale orașului în urmă cu două luni. În ultima vreme, Diego își petrecea mult timp cu rudele ei.

Unchiul a ridicat din umeri și a făcut mâinile căuș în jurul nasului meu.

— Înviorează-te, a zis el și, în timp ce eu i-am mirosit degetele cu parfum de mirt, a adăugat: Dacă nu e aici curând, ne ducem la el acasă să vedem ce s-a întâmplat. Oh, și când ieșim în oraș, trebuie să trec pe Strada Noilor Negustori. I-am promis Esterei că o să predau o Carte a Psalmilor pe care tocmai a terminat-o.

Maestrul meu avea el un fel de a transforma negocierile în dispute pe tema vieții sexuale a îngerilor și alte subiecte ezoterice.

— Ai la dispoziție timpul cât Diego și cu mine dăm pe gât o cupă cu vin la Hanul de la Mansardă.

Era o mansardă dărăpănată, dar servea vin cușer pe șest.

Buzele lui au schițat o grimasă de dezamăgire amuzată.

— Ia te uită cine dă ordine, a observat el.

I-am primit provocarea cu aerul plictisit pe care-l arboram de regulă ca să-l irit pe tatăl meu când vorbea despre clasele Talmudului. Dar și-a arătat acordul dând din cap.

— Bine, bine, dar nu mai mult de jumătate de oră.

Mi-a făcut semn să mă aplec ca să mă poată binecuvânta cu mâna ridicată asupra mea. Apoi, în timp ce luam vopsele și culori din dulapul-tezaur, el a descuiat *geniza*,

ascunzătoarea tradițională pentru cărțile vechi într-o sinagogă. A noastră era o groapă – un metru adâncime pe un metru douăzeci lungime – în podea, lângă covorașul de rugăciune. Conținutul ei se schimba permanent; cărțile scoase ilegal din Portugalia erau înlocuite repede cu altele descoperite de maestrul meu, pe care le cumpăra sau le cerea de pomană.

Unchiul a coborât vreo treizeci de centimetri în *geniză* ca să ia lucrarea noastră. Când a ieșit de acolo, eu eram la masa mea de lucru și îmi aranjam pensulele și vopselele. A pus binișor manuscrisul meu în ordine pe suprafața ușor înclinată a mesei de lucru din fața mea, și-a petrecut mâna peste ceafa mea și m-a sfătuit cu o parabolă despre colorit pentru anluminura mea cea mai recentă, una a poveștilor din faimoasa colecție *Fabulele vulpii.* Când am început să-i prezint o analiză a cuvintelor sale, au început să-i tremure buzele și i s-a răcit mâna lipită de pielea mea.

— Unchiule, ce s-a întâmplat? am întrebat eu.

S-a frecat la ochi cu ambele mâini, ca un copil, a tras adânc aer în piept ca și cum se pregătea de o confruntare.

— Te-ai făcut atât de mare, a zis el prietenos. Ești deja egalul meu în multe privințe. Și totuși în alte probleme... A dat din cap, a zâmbit melancolic. Aș vrea să-ți spun atâtea lucruri... Beri, e posibil ca Dumnezeu să ceară curând ca noi s-o luăm pe căi diferite. A căutat cu mâna în tașcă și a scos un pergament făcut sul. Mi l-a dat spunându-mi: Fii te rog amabil și primește acest mic dar.

Sulul s-a desfășurat – era o panglică din pergament pe care fuseseră caligrafiate cu litere de aur elegante ambele noastre nume ebraice.

— A făcut-o Estera pentru mine, a continuat el. Mi-a strâns ceafa cu mâna și a adăugat cu voce insistentă: De vei avea vreodată nevoie de mine, oriunde te-ai afla, nu contează cât de departe sau cât de disperate ar fi împrejurările, trimite-mi panglica asta și voi veni la tine. Și-a pus cealaltă mână în creștetul meu și m-a privit îndelung în ochi. Și dacă,

dintr-un motiv oarecare, mă consideri dincolo de posibilitatea ta pământeană de a ajunge la mine, roagă-te deasupra acestui pergament. Iar eu voi face toate eforturile și am să apar în fața ta.

Am fost atât de mișcat de mărinimia lui, de generozitatea maestrului meu, încât mi s-a uscat gâtul de dorință disperată. Lacrimile au încețoșat încăperea. A trebuit să înghit de câteva ori ca să pot șopti...

— Dar noi nu ne vom despărți niciodată. Voi fi mereu...

Unchiul mi-a spus:

— Tinerețea e sortită să fie despărțită de vârstă o vreme. Vei merge pe drumul tău așa cum va trebui să fie, apoi te vei întoarce. Dar nici un demon, oricât de puternic, nu-mi va sta în cale dacă tu ai necazuri! Și-a luat mâna de pe creștetul meu și m-a mângâiat pe obraz. Acum hai să lucrăm împreună.

— Dar nu pot să fac nimic...?

Și-a ridicat mâna arătând spre manuscrisul meu:

— Vai și amar de maestrul cabalei care răspunde la toate întrebările puse de ucenicul său! Acum să trecem la treabă!

Câteva minute mai târziu, în timp ce puneam în evidență cu tușe de negru picioarele puternice ale unui cățelandru din anluminura mea, un țipăt ca de sticlă spartă a spintecat aerul.

— Du-te! a strigat maestrul.

Am urcat în goană scările. Bucătăria era goală. Voci aspre din stradă se izbeau de pereți. Am sărit în prăvălie prin fereastra dormitorului meu, m-am năpustit afară pe Strada Templului. În timp ce îmi scoteam calota, am observat-o pe mătușa Estera care se aplecase deasupra prietenului nostru, Diego tipograful. El gemea. Sângele țâșnea dintr-o tăietură adâncă din bărbia acoperită de barbă și curgea pe mâinile ei.

Capitolul II

Diego tipograful a fost primul care și-a adus contribuția la râul de sânge ce ne va conduce, în următoarele câteva zile, într-un peisaj deșertic mărginit în toate părțile de durere profundă. Dar la momentul acela această geografie a morții încă mai era un secret pentru noi.

Șuvoaie de sudoare îi pătau tâmplele și obrajii cu rămășițe ale prafului fără sfârșit al orașului. Sângele din spintecătura de la bărbie i se scurgea pe gât.

— Mă plimbam pe-aici... doar atât, mă plimbam, a spus el în portugheză. În apropierea râului, m-am oprit la Fântâna Regelui să mă spăl pe mâini.

Mătușa Estera i-a descheiat partea de sus a pieptarului acoperit cu o crustă, i-a curățat pieptul cu o bucată de pânză ruptă din bluza ei. Chiar sub claviculă, se vedea linia cafenie a unei cicatrice vechi, de parcă acolo un vierme ar fi săpat o galerie.

Vecinii începeau acum să se adune în jurul nostru și să discute în șoaptă.

— Doi băieți... a continuat Diego... au țipat că eu otrăvesc fântâna cu o esență a ciumei. Au alergat după mine. Am căzut. Au aruncat cu pietre... „Puneți mâna pe rabinul cu coadă lungă! Puneți mâna pe rabin..." M-a salvat un bărbat oacheș cu pelerină albastră. Înalt, puternic...

Disperarea l-a făcut pe Diego să-și caute alinarea rostind ultimele cuvinte în ebraică.

— Vorbește în portugheză, i-am șoptit eu în timp ce l-am întins din nou pe caldarâm.

Lui Diego i-a alunecat turbanul şi eu am văzut pentru prima oară smocurile de păr cărunt, rărit, de deasupra urechilor şi semnele din naştere – punctele cafenii presărate pe creştetul capului. Totodată, din turban a ieşit o hârtie împăturită. Am crezut că ar putea să conţină un mesaj personal sau o formulă de rugăciune care l-ar putea incrimina ca evreu practicant şi, de aceea, am înhăţat-o, am ascuns-o în taşca mea cu şnur legată de gât şi care e încăpătoare ca un fel de raniţă. Iuda s-a lipit de mine, îngheţat de frică, şi a trebuit să-l scutur ca să-l fac să dea fuga la doctorul Montesinhos. Unchiul ni se alăturase şi, după o rugăciune rostită repede, a spus:

— Mă duc în casă să văd ce doctorii găsesc.

Am încercat să ţin tăietura lui Diego închisă apăsând cu degetul bandajul improvizat de Estera, dar curând olanda s-a îmbibat cu sânge, devenind stacojie. Estera s-a dus în fugă să aducă apă curată, iar eu am înlocuit olanda cu o bucată de pânză ruptă din cămaşa mea. Unchiul a sosit împreună cu Farid. Au adus extras de tătăneasă şi boabe de dafin şi năprasnic, scrobeală şi humă colorată, gumă arabică şi apă sulfuroasă. Dar nici unul dintre hemostatice n-a putut opri sângele.

— E barba asta nesuferită! a bombănit unchiul. Nu pot ajunge la rană, i-a spus lui Diego: Doctorul Montesinhos o să pună să te bărbierească.

Diego, care făcea parte din casta preoţească a lui Levi, ne-a împins şi ne-a dat la o parte.

— N-am să permit aşa ceva! a strigat el în ebraică. Trebuie să-mi păstrez barba. E interzis să...

— Există leviţi fără barbă, am zis eu, dar Diego a gemut doar. M-am întors spre unchiul şi i-am şoptit: Un atac în plină zi. E semn rău. Dacă mai urmează câteva săptămâni de secetă, atunci...

— Cum poţi fi sigur că n-a fost totul plănuit? a întrebat aspru, supărat unchiul.

Am început să întreb ce voia să spună, dar o umbră care a trecut peste noi mi-a oprit vorbele. Doi călăreţi, care conduceau o trăsură albă şi aurie, ne priveau crunt, de sus. Coifuri şi jambiere argintii străluceau în lumina soarelui. Flamuri stacojii şi verzi împodobite cu însemnele heraldice ale regelui fluturau în briza uscată.

— Pentru numele lui Dumnezeu, ce e cu agitaţia asta? a întrebat unul dintre ei aspru.

De-abia atunci am observat că maestrul meu era încă în veşmântul de rugăciune, un şal alb şi albastru pe umeri, braţul stâng înconjurat de curelele filacterelor sale, o cutie de rugăciune din piele pe fruntea sa, deasupra ochiului spiritual. Pentru o asemenea încălcare a legii, putea fi exilat ca sclav în Africa Portugheză. Pe furiş, i-am făcut semne lui Farid în limbajul mâinilor folosit de noi doi să-l facă nevăzut pe unchiul meu.

— A fost rănit un bărbat, am zis eu.

— Eşti creştin nou?! a întrebat sever călăreţul.

Inima mea a bubuit ca şi cum voia să forţeze o negare. Cu colţul ochiului am văzut cum Farid îl trăgea pe unchiul scoţându-l din mulţime.

— Am întrebat dacă eşti creştin nou! a repetat ameninţător călăreţul.

În spatele lui s-a deschis brusc uşa trăsurii. Tăcerea a cuprins mulţimea. A coborât un bărbat subţire, delicat, în tunică violetă şi jambiere bicolore, negru cu alb. Un guler plisat din mătase aurie părea să-mi ofere ca pe tavă faţa lui slabă, rea. Ochii lui negri cercetau mulţimea ca şi cum căutau un nevinovat să-l pedepsească. În vreme ce-şi legăna o mână îngreunată de două inele gemene cu smaralde şlefuite, de mărimea unor migdale, el a spus în castiliană autoritară şi arogantă:

— O să-l luăm cu noi. Trebuie să fie un spital lângă Estaus.

Palatul Estaus, un edificiu cu turnuleţe din piatră lucitoare, servea drept adăpost oaspeţilor nobili în vizite oficiale la Lisabona.

— Senhor, Spitalul Tuturor Sfinţilor e exact în Piaţa Rossio, am zis eu. La nici o sută de metri de destinaţia dumneavoastră.

Diego era un bărbat cât un urs, peste un metru optzeci şi trei înălţime, şi a fost nevoie ca un om din gardă şi unul dintre vizitiii cu aspect de maur ai nobilului să mă ajute să-l ridic. În trăsură, o femeie tânără cu o coadă împletită cu panglici violet, ridicată foarte sus, şi un pieptar din mătase de culoare roz stătea în faţa nobilului castilian. Era blondă, cu pielea albă, faţa rotundă. A întins mâna spre Diego cu grijă convingătoare, m-a privit cu ochi inteligenţi care doreau imperios o explicaţie.

— Atacat de marinari străini, am minţit eu.

Expresia ei de surprindere, imposibilitatea disperării ei, înrudirea figurii ei cu timpul meu exilat. Era o pătrundere de sens, asta era – o *şefa*, influx al graţiei lui Dumnezeu, influx asemănător cu un vers din Tora care deodată îşi pierde veşmântul şi se dezvăluie într-o scânteiere de înţelegere nudă.

Lângă fată se afla un câine mops în costum de trubadur albastru şi galben. Pe podeaua stacojie a trăsurii stătea o casetă de argint. Am remarcat aceste ultime detalii doar când castilianul i-a poruncit vizitiului său să fie gata de plecare. Am studiat scena aşa cum fac adesea ca să imprim viaţă în ceea ce unchiul numea memoria mea întru Tora, derulată invers. Când s-a închis portiera nobilul a scos capul pe fereastră şi mi-a şoptit cu glas care mirosea a vin:

— Nu te teme. Prietenul vostru nu va muri sărbătorile astea. Vizitiilor le-a strigat: Daţi-i zor! Avem aici un bărbat rănit!

O curiozitate înrudită cu groaza mi-a strâns inima în timp ce vizitiii dădeau bice cailor. Cine erau castilienii ăştia? Ştiau că suntem evrei nemărturisiţi? Nobilul îşi bătea joc de mine sau recunoştea înrudirea? Pe moment, am văzut degete micuţe ca de copil care se încordau pe fereastra

trăsurii ce frâna pe stradă. A fost coborâtă o perdea care a redus la tăcere întrebările mele.

L-am găsit pe unchiul în curtea noastră, juca şah cu Farid. Şalul de rugăciune era frumos împăturit la el în poală şi deasupra lui erau filacterele. I-am explicat ce s-a întâmplat cu Diego şi cu nobilul castilian, iar el şi-a ridicat privirile spre mine şi a zis:

— Înainte ca forţele mele să fie decimate de cele ale acestui păgân să mergem la spital să ne asigurăm că Diego e tratat cum se cuvine.

Farid i-a citit buzele şi a zâmbit cu gura până la urechi. Unchiul şi cu mine voiam să ne schimbăm în haine de oraş şi, în timp ce intram în bucătărie, am dorit să aflu ce-a vrut să spună când a afirmat că atacul asupra lui Diego a fost plănuit. În chip de răspuns, el a întrebat:

— Ce trăieşte secole dar poate totuşi să moară înainte de a se naşte?

Mi-am dat ochii peste cap şi am zis:

— Fără ghicitori, vreau doar un răspuns.

S-a încruntat şi s-a dus grăbit în camera sa.

Peste o săptămână, am găsit întâmplător răspunsul la paradoxul unchiului. Dacă l-aş fi înţeles mai repede aş fi putut oare schimba destinul nostru de plumb în aur?

Maestrul meu şi cu mine am ales o cale de-a lungul râului fiindcă vântul schimbător ne pedepsea acum cu duhoarea uneia dintre grămezile de bălegar ale primăriei aflată dincolo de zidurile crenelate ale oraşului. Cimitirele publice erau pline şi, în ultima vreme, deasupra grămezilor fuseseră aruncaţi sclavi africani morţi. Ceea ce vulturii şi lupii nu puteau să înhaţe destul de repede putrezea şi se îmbina cu excrementele într-un miros de coşmar care-ţi ardea pielea şi oasele ca un acid nevăzut.

În timp ce treceam prin Poarta Fântânii Cailor, mi-am amintit de vibraţia metalică a porţilor de la Judiaria Pequena când gărzile vechilor creştini îi închideau înăuntru pe evrei

pentru o noapte. Un strigăt venit de deasupra noastră ne-a făcut să ne întoarcem. Fostul nostru rabin, Fernando Losa, ne făcea semn să aşteptăm din capul scărilor de la sinagogă. După convertire devenise negustor de veşminte religioase creştine, îi procurase articole de îmbrăcăminte chiar Episcopului Lisabonei, să dea Domnul să se aleagă praful de limba lui.

— Oh, nu, nu Rabi Losa, am gemut eu. Pentru ce păcat cumplit suntem siliţi să plătim?

Unchiul a râs. Deodată o femeie a strigat „Apă!" şi noi ne-am lipit de zid în timp ce o ploaie de resturi s-a revărsat de la fereastra ei de la etajul al treilea.

Losa ne-a ajuns de-abia trăgându-şi sufletul. Avea o mantie stacojie minunat brodată, cu guler de perle, care cădea peste umerii săi înguşti. Slab şi cu nasul ca un cioc, cu ochi perfizi, adânciţi în orbite, cap chel, lucios, şi o tăietură încruntată drept gură, îmi părea că seamănă cu un golem-prădător creat ca să prindă rozătoare subterane. Copil fiind, mă aşteptam să aibă gheare în loc de degete şi, în visele mele, el nu vorbea niciodată, ci totdeauna şuiera.

— Vacile astea murdare, nenorocite, sunt pretutindeni! a spus el acum cu voce falsă, de patrician.

— Cel puţin ele-s cuşer, a observat unchiul.

Rabi Losa a ricanat şi a zis:

— Necazul lui Diego tipograful se trage de la discuţiile avute cu tine despre *fântână*, ştii tu. Se referea la Cabală, fiindcă pentru el nu era un secret că unchiul voia ca Diego să intre în cercul lui de tâlcuitori.

Maestrul meu a făcut o plecăciune plină de respect şi a şoptit în ebraică:

— *Hakam mufla ve-rav rabanam*, tu eşti un mare rabin al rabinilor. Mi-a aruncat o privire să se asigure că prinsesem jocul de cuvinte, fiindcă el îl insulta pe Losa prin accentuarea literelor h, a, m şi r. Împreună, ele formau cuvântul ebraic „prostănac".

Unchiul s-a întors să plece, dar rabinul i-a spus:

— Mai stai o clipă! S-a lins pe buze ca şi cum savura un sos gustos. Am venit să te previn. Eurico Damas spune că dacă vei îndrăzni vreodată doar să-i şopteşti numele fie şi în somn te va toca şi te va servi în înveliş de cârnat. Mai bine nu-ţi mai băga ciocul în probleme care nu te privesc, pigmeule.

Mi-am simţit inima grea. Damas era negustor de arme, creştin nou care obţinuse contracte de la rege pentru că-şi spionase foştii confraţi. El luase de puţină vreme o mireasă copilă. Cu două săptămâni în urmă, unchiul intervenise pe nepusă masă în cursul unei întruniri a tribunalului evreiesc şi ceruse ca Damas să fie judecat fiindcă înecase pruncul nou-născut al unei florărese pe care o violase şi apoi refuzase s-o ia de nevastă. Cercetarea se încheiase cu o săptămână în urmă, când florăreasa însăşi dispăruse. Tribunalul rabinic urma să ţină secret numele unchiului, dar se părea că cineva – probabil chiar Losa – i-l comunicase lui Damas.

— Asta-i tot ce aveai să-mi spui? a întrebat maestrul meu.

— Ar trebui să fie de ajuns. Dacă nu interveneam eu, ar fi venit chiar el.

— Multe mulţumiri, marelui învăţat şi rabin al rabinilor, a răspuns unchiul făcând o plecăciune în batjocură.

Losa şi-a smucit bărbia ca o găină, ne-a urmărit cum plecam cu aerul înverşunat dar răbdător al celui care a pierdut bătălia dar continuă să ducă războiul.

În timp ce zoream către centrul oraşului şi către spital, visam cu ochii deschişi cum îl voi proteja pe maestrul meu de şirul de demoni cabalişti şi de uriaşii biblici. Poate nu voi depăşi asemenea fantezii. Şi totuşi, trecând de larma marii pieţe de peşte şi a portului Lisabonei, ele păreau să se potrivească. În definitiv, unchiul jurase să mă protejeze când eram copil pentru a prelua călăuzirea mea mistică. Implica asta o promisiune reciprocă pe care eu n-o pricepusem niciodată?

Când i-am explicat misiunea noastră, administratorul de la Spitalul Tuturor Sfinţilor ne-a informat cu mare mândrie

că nobilul care-l adusese pe Diego nu fusese nimeni altul decât contele de Almira. Numele nu-mi spunea nimic, dar l-am scris cu litere de aur în memoria mea pentru Tora fiindcă tovarăşa lui de călătorie exercita o atracţie puternică asupra mea. O călugăriţă ca o fetiţă ne-a condus la camera lui Diego. Încăperea întunecoasă şi cu tavanul jos puţea a oţet, ambră şi moarte. Deasupra fiecăruia dintre cele douăsprezece paturi de campanie atârna câte un crucifix pătat cu sânge. Când perdelele din olandă îngălbenite se dădeau la o parte, se vedeau bărbaţi legaţi de paturi cu fâşii de piele, acoperiţi de bandaje, care puţeau ca bălegarul şi priveau fix cu ochi albi şi avizi de viaţă. Obloanele erau parţial deschise şi se vedea Biserica Dominicană de pe partea cealaltă a scuarului.

Diego zăcea în ultimul pat. Când i-am recunoscut ochii sumbri şi mari şi turbanul galben ca şofranul, am zâmbit bucuros şi neliniştit. Dar era cu totul schimbat. Obrajii lui bărbieriţi erau albi ca marmura, şi aveau crestături cu sânge pe ici, pe colo. Fălcile, care fuseseră ascunse mai înainte, îi dădeau feţei o atitudine greoaie, oarecum ezitantă. Deodată a arătat ca tipul de bărbat tandru, darnic, care adora copiii, dar a plătit scump fiindcă s-a neglijat pe sine – tipul de bărbat care fusese probabil înainte de exil şi de însingurare.

Tăietura din bărbie fusese cauterizată şi cusută. Când ne-a văzut, a gâfâit şi s-a ridicat în capul oaselor. Fără să vrea, a întors faţa spre perete ca şi cum se pregătea să moară.

Unchiul meu s-a oprit, ochii lui de smarald, pătrunzători, căutând să facă schimb de locuri cu ai lui Diego. Când l-am împins înainte, el s-a dus spre prietenul său şi i-a zâmbit încurajator. De aici, vedeam că el transpira din cauza febrei. M-am rugat să nu fie ciuma.

— Arăţi bine – sângerarea s-a oprit, a zis maestrul meu.

— Nu trebuia să veniţi să mă vedeţi în halul ăsta.

Diego s-a întors din nou cu faţa la perete şi a închis ochii.

— Poţi începe să-ţi laşi din nou barbă de îndată ce ţi se vindecă bărbia, am observat eu.

El a şoptit:

— Vă mulțumesc că ați venit, dar trebuie să vă rog pe amândoi să plecați.

Unchiul mi-a făcut semn cu capul să dau curs rugămintii lui. Când am ajuns pe coridor, el stătea la piciorul patului lui Diego. Conversația lor șoptită îi dădea maestrului meu gesturi frenetice, învolburate. Diego și-a ascuns ochii în dosul mâinilor, și-a plecat întristat capul. M-am rugat până când unchiul meu a venit la mine. El a oftat frustrat.

— Proastă situație. Diego va trebui să sufere o vreme.

— E bine că nu suntem afectați toți de îngrădirile la care e supus un levit.

— Suntem cu toții supuși unor influențe exterioare. Trebuie să te adaptezi lor sau să trăiești în pustie, să fii sihastru. Și chiar acolo... Vocea maestrului meu a scăzut în timp ce se scărpina în creștetul capului. Hai să ieșim din hruba asta, a zis el. Încep să am mâncărimi peste tot.

— Poate niște manuscrise l-ar însenina, am zis eu. Putem să împrumutăm tratatele alea latine pe care le dorește atât de tare și...

— Fără cărți! a zis unchiul, ținându-și mâinile ridicate, de parcă voia să oprească o trăsură ce se năpustea peste el.

Afară o psalmodie zumzăitoare făcea să tremure aerul cald de la Rossio. Procesiunea zilnică de flagelanți se îndrepta spre Palatul de Lângă Râu. În lumina soarelui ochii lui obosiți arătau că disperarea lui Diego îi afectase sufletul. Mi-a zis:

— Adevărul nu a venit pe lume gol, ci înveșmântat în imagini și nume. Și minciunile? Ce haine poartă minciunile?

— Aceleași ca și adevărul, am zis eu. Dar avem obligația să le deosebim.

— Da, a fost de acord el pe un ton sec. Și Dumnezeu vede toate fărădelegile?

— Vrei să spui că băieții ăia care l-au atacat pe Diego vor fi pedepsiți? am întrebat eu.

— Dacă vrei.

Îmi chibzuiam răspunsul când unchiul mi-a strâns mâna.

— Îmi pare rău. Nu suport să mai discutăm despre asta. Hai să facem plimbarea pe care o plănuiserăm.

— Dar nu mi-am adus caietul de schițe, am replicat eu.

— Desenează păsările în memoria întru Tora.

Eu și unchiul am petrecut o încântătoare după-amiază împreună, privind cocorii noștri dragi. Să vezi creaturi atât de mari și slăbănoage, care coborau din senin asemenea penelor – asta ne-a surprins și ne-a încântat. Brizele treceau pe lângă noi cu delicatețea florilor și, când unchiul mi-a spus că e timpul să ne întoarcem acasă, am fost surprins fiindcă mă detașasem chiar și de ziua aceea.

Când am ajuns acasă, Cinfa și mătușa Estera pregăteau în bucătărie mâncarea rituală tradițională pentru prima cină a Pesahului, întinseseră o rețea de boabe de orez pe cea mai bună față de masă albă ca să caute impuritățile. Casa era plină de miresme îmbietoare, umede; un miel splendid se frigea încet la proțap pe vatra noastră, sucurile lui înmiresmate picau și sfârâiau pe jar. După mirosul amețitor, am știut că friptura fusese stropită cu grăsime din pungile alea bogate în seu care sunt cozile de oaie – un secret culinar adus de Estera din Persia.

— Miroase divin, am spus eu.

— Rugăciunea înaintea mâncării, m-a luat peste picior unchiul și s-a furișat în pivniță.

Am luat o piuă și un pisălog, mere, nuci, curmale și miere cu mine în prăvălie; aveam să pregătesc *haroset*-ul în pauzele dintre clienți.

Fiindcă servea clienții, mama nu mai trebuia să le ajute pe Cinfa și pe Estera la bucătărie. Prăvălia a fost liniștită până când mi-a venit ideea să expun lângă ușă bananele sosite recent din Africa Portugheză. Poate a fost o coincidență, dar deodată să vezi năvală. Evreii nemărturisiți m-au ținut ocupat toată după-masa cu comenzi de ultim moment pentru prima cină tradițională de Pesah. La vremea când nori roz și aurii începeau să aprindă cerul vestind apusul de soare,

eram sleit de puteri. Am zăvorât uşile, am tras perdelele şi am stat singur cufundat în rugăciune tăcută până când unchiul m-a chemat în bucătărie. Arăta splendid în veşmintele lui albe, îşi pieptănase părul învârtejit în faţă pentru Şabat.

— N-a trecut cumva Reza pe la prăvălie? a întrebat el cu voce plină de speranţă.

Vara mea, Reza, singurul copil în viaţă al unchiului şi al Esterei, se căsătorise de curând şi urma să-şi petreacă Pesahul cu familia soţului ei.

— Nu. Trebuia să treacă? l-am întrebat eu. Parcă a zis că nu ştie dacă poate să vină diseară.

— M-am gândit că poate cine ştie... unchiul mi-a luat mâna şi mi-a spus întristat: Am găsit chipul lui Haman pentru Hagada mea. Acum toată lucrarea noastră se va desfăşura fără poticneli. Aşa cred.

Maestrul meu ilustra o Hagadă pentru o familie de evrei nemărturisiţi din Barcelona şi nu reuşise multă vreme să găsească printre cunoştinţele noastre un chip care să-i folosească drept model pentru Haman. Dar de ce era trist? Fiindcă lipsea Reza? N-am mai avut timp să întreb fiindcă el a şi început să mă binecuvânteze. L-am îmbrăţişat şi, după cum îmi amintesc, pentru prima dată el şi-a lăsat trupul să răspundă iubirii mele. Câştigasem eu în ultimele zile o mai mare încredere din partea lui? Şi deodată, animat de forţa sa fermă, de parcă absorbise energia şi preocuparea mea, m-a sărutat pe gură şi m-a ţinut strâns.

— Pesahul e aici! a şoptit el. Amândoi am zâmbit deodată jubilând.

Cinfa şi Iuda au pus masa. Pe farfuria din ceramică galbenă ca şofranul pe care o făcuse pentru noi Samir, vecinul nostru, erau aranjate frunze de coriandru, lăptucă, omletă şi os de miel la grătar, părţi simbolice ale mâncării. Cu încuviinţarea Esterei, am adăugat o lingură de *haroset*, reprezentând mortarul cu care israeliţii robi au construit mormintele, palatele şi piramidele Egiptului. *Maţa* noastră era pusă sub un şervet din olandă. Pocalul de argint pus în

mod tradițional deoparte pentru Elia încununa un colț lângă locul unchiului meu.

Cum să explic această primă seară a Pesahului? Cuvinte și chipuri ale alinării, ale îmbărbătării? Ale bucuriei ametitoare? Întristare pentru cei plecați acum dintre noi? Ne-am așezat la locurile noastre uniți de aura comună a pregătirii. Unchiul, ca întotdeauna, ne călăuzea prin ritual. Pesahul e în esență o sărbătoare a amintirii, o re-spunere a povestirii în care Dumnezeu i-a scos pe evrei din robie, dar are și un miez ascuns. Înăuntrul trupului Torei, pliat ca pasărea fenix în oul său, se află povestea călătoriei spirituale pe care o poate face oricare dintre noi, de la robie la sfințenie. Hagada Pesahului e un clopot auriu ale cărui tonuri cântate ne spun: amintiți-vă totdeauna că Pământul Făgăduinței e în voi!

Pentru început, mama a aprins o lumânare de la vatră, apoi a aranjat lumânări aprinse pe treptele minuscule ale candelabrelor la cele două capete ale mesei noastre. Prezentul și trecutul erau unite. Noi eram israeliții care-l așteptau pe Moise la Sinai, tot așa cum masa, drapată în alb, devenea altarul nostru, iar bucătăria, templul nostru din deșert.

Apoi, unchiul, care era călăuza noastră, a fost cel ce a deschis poarta preasfântă, primordială, a sărbătorii și a intonat binecuvântarea primelor patru cupe cu vin pe care le bem potrivit tradiției.

— Binecuvântat ești Tu, O, Domnul Dumnezeul nostru, Rege al Universului, creator al fructelor viței-de-vie. Unchiul cânta în ebraică, vocea lui melodioasă fiind ecoul plin de iubire al chemării trompetei cu care el obișnuia să înceapă slujba în zilele de odinioară când informatorii din rândul vechilor creștini nu începuseră încă să tragă cu urechea. După ce a repetat chemarea și versetele următoare în portugheză, astfel încât Iuda – ale cărui lecții de ebraică rămăseseră în urmă – să înțeleagă, vocile tuturor celor adunați au împletit un singur fir al promisiunii și solidarității: *Quem tem fome que venha e coma. Todo necesitado que venha festeje Pessá. Este ano aqui, no próximo em Israel.*

Este ano escravos, no próximo homens livres. Lăsaţi-i pe cei ce flămânzesc să vină şi să mănânce. Lăsaţi-i pe cei sărmani să vină să sărbătorească Pesahul cu noi. Anul acesta suntem aici, anul ce vine poate vom fi în ţara lui Israel. Anul acesta suntem în robie; anul ce vine poate vom fi liberi.

Ceva mai târziu, unchiul a început să taie bucăţi de miel aburinde peste *maţa* noastră şi a explicat că fiecare literă a alfabetului ebraic e guvernată de un înger şi îngerii adunaţi în cuvintele noastre scrise şi vorbite sunt cei ce făptuiesc miracole de care se minunează oamenii obişnuiţi.

Cu siguranţă, rugăciunile noastre din seara aceea au fost pline de har.

Totuşi cât de fragili sunt îngerii! Magia lor a fost spulberată într-o singură clipă. Cinfa se dusese să deschidă poarta curţii pentru Elia, profetul, al cărui spirit intră, după cum se spune, în fiecare casă în timpul Pesahului. Ţipete ascuţite venind de foarte departe au pătruns în casă odată cu năvala aerului rece. Maestrul meu a sărit în picioare. Cuvintele erau în ebraică. S-a auzit din nou un ţipăt venit din depărtare. Apoi tăcere.

— Ce să fie? a întrebat mama.

Unchiul pălise.

— Nimic, a zis el absent, vrăjit parcă de o viziune. Şi cât a durat masa n-a mai scos nici un sunet. Doar la sfârşit a spus cuvintele de încheiere a ceremoniei. „În anul ce vine la Ierusalim", au fost cuvintele eternei întoarceri acasă cu care am încheiat, dar cuvintele au căzut seci între noi.

În ziua următoare, la cântatul cocoşilor, la poarta noastră a fost lăsat în mod misterios un sul de pergament care răspundea la întrebarea pusă de mama. În codul noilor creştini, se spunea: *În noaptea trecută şaisprezece rândunele n-au reuşit să-şi însemneze cuiburile şi au fost luate de Faraon. Pasărea ta, Reza, e printre ele.*

Aşa cum s-a dovedit, verişoara mea Reza împreună cu oaspeţii ei la masa rituală clandestină fuseseră arestaţi în seara precedentă şi duşi cu căruţa la închisoarea oraşului. Pro-

babil cineva îi pârâse. Asistase unchiul la asta printr-o fereastră mistică sau doar ghicise că se petrecea ceva groaznic?

În timp ce citeam pergamentul, mama a spus:

— Estera și unchiul s-au dus să apeleze la aristocrații creștini noi care slujesc la Curte și speră că unul dintre ei se va hotărî să-i ajute.

Era Șabatul, ziua dinaintea celei de a doua nopți sfinte a Pesahului, și eu am fost foarte pios în zilele acelea, așa că m-am hotărât să contribui și eu la eliberarea Rezei, psalmodiind toată dimineața și toată după-amiaza. Totuși, fără efect: Chiar înainte de apusul soarelui, mătușa și unchiul meu s-au întors acasă plini de praf și deprimați.

— Unul dintre evreii de la Curte va încerca să intervină, a zis maestrul meu fără convingere și s-a scărpinat în creștet mânios. Toți ceilalți... picură lacrimi și bălmăjesc vorbe mincinoase.

În seara următoare, abătut din cauză că Reza continua să fie în închisoare, unchiul a venit la mine în pivniță și a pomenit pentru prima oară de posibilitatea ca noi să plecăm din Portugalia.

— Dacă ți-aș cere să pleci definitiv din țara asta, ai merge? a întrebat el.

— Da, dacă ar trebui, am replicat eu.

— Bine. Dar mama ta... ar putea să plece?

— Ea e înspăimântată. Dușmanul pe care-l cunoști e adesea mai ușor de suportat decât dușmanul necunoscut.

— Așa e. Și, dacă mama ta nu pleacă, mă îndoiesc că Estera o va face. Nici Reza, acum, că s-a măritat și încearcă să-și întemeieze o familie. Măcar de-am reuși s-o aducem acasă.

— De asta ai fost atât de tulburat? Vrei să plecăm? Dar dacă ai cere să...

Unchiul a îndepărtat cu un gest întrebările mele, a început să psalmodieze rugăciunea reginei Estera, versuri cu semnificație aparte pentru noi, fiindcă și ea fusese silită să-și

ascundă iudaismul: „Ajută-mă pre mine fiindcă doar Domnul mă poate ajuta. Fiindcă îmi iau viaţa în mâini..."

Îşi încleştase atât de tare pumnii încât i se albiseră încheieturile degetelor şi buzele îi tremurau. Am sărit în picioare, am întins mâinile spre umerii lui. Din ochi i-au ţâşnit lacrimi. Sărmanul meu unchi, m-am gândit eu, Portugalia îi împinge trupul la limitele suportabilităţii.

— Curtenii evrei vor izbuti să obţină eliberarea Rezei, am zis eu. După aceea, dacă vrei, vom plănui cum să plecăm. Cum, necum, îi vom convinge pe toţi. Dar acum trebuie să te odihneşti. Hai, te ajut să urci scările. Să te sprijini de mine până ieşim din deşert.

— Să stăm aici, a zis el. Te rog. A dat din cap arătând că-mi acceptă ajutorul şi a zis: Condu-mă la covoraş. Atmosfera rugăciunii mă ajută.

Am stat împreună în tăcere în timp ce el şi-a şters ochii cu mâneca robei. Apoi, şi-a pus mâna pe capul meu şi a spus cu glasul frânt:

— Unde e panglica de pergament cu amândouă numele noastre pe ea pe care ţi-am dat-o?

— Am pus-o în cufărul meu la loc sigur.

— Bine. A zâmbit frumos. E o mare alinare să ştiu că ai pergamentul ăsta.

L-am prins de braţ.

— Uite ce e, unchiule, orice-ar fi să...

M-a oprit apăsându-şi mâna pe fruntea mea.

— Eşti un urmaş demn de laudă, a zis el. În ciuda cuvintelor pe care ţi le pot striga când mă mânii, n-am regretat niciodată că eşti ucenicul meu. Niciodată. După ce vei fi trăit mai mult şi vei fi pus mai mult din rugăciunea ta în faptă, vei fi un mare ilustrator. Odată, tatăl tău mi-a spus: „În sufletul lui Beri al meu locuieşte un leu al cabalei". Şi a avut dreptate. Fireşte, e o binecuvântare să fii însoţit pretutindeni de un asemenea leu. Dar o sălbăticiune, chiar una născută din cabală, poate deveni uneori incomodă. Acum ascultă-mă cu atenţie. Până acum, nu prea avea impor-

tanță, fiindcă ai trăit o viață de studiu. Dar, când vei ieși în lume, când acțiunea în Regatele Inferioare își va ocupa locul îndreptățit alături de rugăciune, s-ar putea să ai dificultăți. Fiindcă niciodată nu vei fi în stare să porți măști ca noi ceilalți. De fiecare dată când vei încerca să-ți pui una, vei auzi mârâitul leului înăuntrul tău. Iată de ce ai fost atât de disperat atunci când s-a făcut convertirea – iată de ce, poate, Dumnezeu ți-a dăruit o viziune. Tu nu vei avea viziuni cu ușurință. Poate va trebui să trăiești departe de lume o vreme. Ori să suporți judecățile lor pământene. Dar să te ții tare și să-l îmbrățișezi pe leul dinlăuntrul tău. Înțelegi ce spun?

Când am dat din cap afirmativ, a continuat:

— Atunci, gata cu vorbăria. Vai de capul călăuzei spirituale care-și umple ucenicul cu trufie. Noi suntem amenințați din toate părțile și, de vrem să supraviețuim, trebuie să muncim din răsputeri. Lucrul acesta e mai important decât talentul sau vocația. Leul tău trebuie să lucreze!

Unchiul și eu stăteam la mesele noastre de lucru. În timp ce picta planșa cu Haman și Mordehai, a început să mă cerceteze cu ochi înduioșați. Am simțit că-mi mângâia forma cu privirea lui intensă ca să-și aducă aminte că – în ciuda întemnițării Rezei – lumea e încă bună și frumoasă.

A doua zi, duminică, imediat după ce orologiul din turla catedralei a bătut de șase ori, s-a auzit o ciocănitură la ușa dinspre stradă a camerei mamei mele. Ea m-a strigat. Am urcat în goană din pivniță înarmat ca un prost cu o pensulă din păr de hermină. În odaia ei stătea un sclav negru, frumos ca miezul nopții. El purta o haină din mătase albastră și jambiere galbene. Ținea în mână o scrisoare sigilată cu ceară roșie groasă.

— De la dom João, a spus el într-o portugheză poticnită, referindu-se la unul dintre evreii de la Curte la care apelaserăm pentru ajutor.

Estera a intrat în fugă și a înțeles numaidecât. Mi-a făcut semn cu capul să iau mesajul, și-a acoperit gura cu mâinile

strâns împreunate, a început să mormăie în persană. Am luat nota, i-am rupt sigiliul și am deschis-o. „L-am sedus pe Faraon cu aur, se spunea. Rândunelele vor fi acasă înainte de căderea nopții."

În timp ce eu împingeam în fața sclavului reticent stafidele rămase de la livrările matinale de fructe, Estera a ieșit să-l anunțe pe unchiul. Când am ajuns în bucătărie, ei se îmbrățișau.

— Mi-ar plăcea să fiu acolo când iese din închisoare, spunea maestrul meu.

Estera l-a mângâiat pe obraz.

— Am să încălzesc niște miel pentru ea. Deodată l-a privit sever și l-a amenințat cu degetul: Dar când te întorci acasă te culci imediat!

Unchiul a dat din cap că da, ca un băiețaș. Mie mi-a spus:

— Beri, am nevoie să faci pentru mine două comisioane. A scos un manuscris din tașcă și mi l-a dat. Mai întâi, să duci această Carte a Psalmilor. Știi unde locuiește nobilul care a comandat-o? Când am dat din cap afirmativ, el a zis: E un bilet înăuntru. M-a privit grav. S-o dai numai stăpânului casei. Numai lui! Pe un ton mai firesc a adăugat: Apoi să iei niște vin cușer de la Samson Tijolo. Mi-a înmânat un sul de pergament legat cu fundă roșie. Scrisoarea asta e pentru el.

Unchiul și cu mine am ieșit din casă împreună, dar el a luat-o spre nord, spre închisoare, în vreme ce eu m-am îndreptat spre vest. La despărțire ne-am sărutat. Doar atât. Dacă aș fi înțeles că după evenimentele din următoarele ore nu voi mai simți niciodată că mă mișc într-o lume vegheată de un Dumnezeu iubitor, nici om, nici demon nu m-ar fi putut împiedica să mă agăț de maestrul meu și să-l implor să-și folosească toate puterile pentru a schimba viitorul. Ar fi putut el să combine niște prafuri și elixiruri ca să creeze o altă soartă pentru noi? Cât de tare mă tem să bat la porțile mele pentru a obține un răspuns!

Am încercat mai întâi să predau Cartea Psalmilor, dar n-am putut fiindcă stăpânul casei nu era acasă. Apoi, m-am îndreptat spre porţile Lisabonei şi pe drum m-a inspirat Dumnezeu şi am cumpărat *alheiras* pentru sărbătorirea noastră. *Alheiras* erau cârnaţi inventaţi pe vremea convertirii noastre ca să ne salveze gâturile şi legile dietei evreieşti. Deşi semănau la formă şi gust cu amestecurile de porc, ei conţineau potârnichi afumate, prepeliţă sau pui, făină de pască şi condimente.

Am ieşit din oraş pe Poarta Sf. Ana şi două ore mai târziu, judecând după coborârea soarelui, băteam la uşa fermei lui Samson Tijolo. N-a răspuns nimeni, astfel că eu m-am furişat spre uşa beciului. Era deschisă. Am coborât şi am luat un butoiaş cu vin. Cum nu aveam nici cerneală, nici toc ca să pot scrie, am lăsat plata pe o masă de lângă uşă. Drept carte de vizită, am lăsat *maţa* din taşca mea. Samson va înţelege că eu am fost cel care-i lăsase scrisoarea de la unchiul meu şi luase vinul.

Până la Lisabona erau vreo opt kilometri buni şi, la întoarcere, povara mă scăldase în sudori cât ai bate din palme. Până să intru în oraş m-am odihnit în două rânduri la adăpostul umbrelor lungi de după-masă ale măslinilor fremătători. Într-un crâng de pini, cam la un kilometru depărtare de Poarta Sf. Ana, mi-am scos încălţările ca să simt acele, ascuţite şi uscate, sub tălpi. În timp ce căutam *maţa* ca să ronţăi ceva, am redescoperit hârtia căzută din turbanul lui Diego. S-a despăturit în forma talismanică a unei Magen David şi era scris: „Isaac, Madre, ziua a douăzeci şi noua a lunii Nisan". Azi era a douăzeci şi patra.

În momentul acela, mesajul nu mi-a spus nimic.

După socoteala mea, era cam patru după-masa când am văzut din nou zidurile Lisabonei. Cu siguranţă, era o oră după a cincea oră canonică. În timp ce mergeam, auzisem clopotele bisericilor care chemau la rugăciune credincioşii din satele învecinate. La intrarea în oraş m-a întâmpinat mirosul înţepător de fum. Şi un murmur nedesluşit, parcă de

la o mulţime aflată undeva departe. Era straniu; casele aveau ferestrele şi uşile bine oblonite, prăvăliile fuseseră încuiate, ca pentru noapte. În jurul meu, străzi pustii, încinse de soarele după-amiezii. Am înaintat călcând cu grijă pe caldarâm. Sub zidurile de granit ale Castelului Maur, doi tineri muncitori care agitau coase au alergat după mine. M-am încordat cu gândul să fug, dar mi-am dat seama că e inutil. Unul a pus tăişul coasei la gâtul meu. Ţinea de păr capul retezat al unei femei tinere. Sângele ei picura pe stradă. N-o cunoşteam.

— Eşti *marrano*? a întrebat el, adică evreu convertit. Ochiul lui drept alb-lăptos şi bulbucat reflecta frica mea cu o scânteiere de răutate. Fiindcă de data asta o să-i căsăpim pe toţi *marranos*!

Inima mea bătea puternic o rugăciune pentru viaţă. Am scuturat din cap, i-am înmânat pachetul meu.

— Uită-te aici!

El l-a trecut prietenului său bărbos, care s-a uitat în pachet, a mirosit şi a mârâit.

— Cârnaţi.

Mi-a dat pachetul înapoi.

În timp ce eu îi aduceam mulţumiri lui Dumnezeu, bărbatul chior a lăsat în jos coasa şi a întrebat:

— E vin? Când am dat din cap afirmativ, a luat butoiaşul.

Respiraţia mea era nesăţioasă şi tremurătoare.

— Mirosul... de unde e...

— Un rug sfânt în Rossio. Dominicanii vor să trimită un semnal lui Dumnezeu cu o vâlvătaie creată din carne de evreu.

Teama pentru soarta poporului meu mi s-a răsucit în viscere şi m-a împiedicat să mai pun întrebări. Amândoi bărbaţii au băut pe săturate, apoi au închis canaua. Eu mă uitam încremenit la capul femeii. Ochii ei nu erau lipsiţi de expresie. Şi-atunci? Ce voiau să spună? Îi era silă de lumea asta? Am luat înapoi butoiaşul pe care mi l-au oferit acum mie, un frison s-a răsucit în pieptul meu, produs parcă de un spirit care fuge. Bărbosul a ţinut ridicat capul care se

bălăngănea, a lins-o pe obraz de două ori de parcă savura sudoarea unei iubite. Şi-a dezlegat brăcinarii pantalonilor, a permis ca neruşinarea penisului său necircumcis să iasă afară. Degete crăpate şi murdare au deschis gura neagră a femeii. O ţinea în dreptul brâului. A început să facă ceva atroce, de nedescris. Celălalt privea în timp ce se apăsa pe trup cu palma. N-am cutezat să închid ochii, dar mi-am întors privirile. Când s-a terminat grohăitul, şi-a legat din nou pantalonii şi a zis:

— Fii atent. Vezi unde te duci. Unii oameni sunt luaţi drept evrei!

După ce muncitorii au plecat, m-am aşezat pe vine sub o copertină. Ameţeala a cedat încet-încet. Vinul a luat ceva din acreala din gura mea. Erau vânaţi toţi foştii evrei?

Am gonit pe scările şi stradelele din Alfama până când am ajuns pe Rua de São Pedro. Poarta de la curtea noastră era trântită în stradă, îndoită şi contorsionată. Măgarul nostru dispăruse. Uşa bucătăriei era deschisă. M-am năpustit înăuntru. Tăcerea a crescut în jurul privirii mele. Tăciunii se stingeau pe vatră şi pe masă erau aşezate două ceşti. Lângă una era o *maţa*, ruptă în jumătate. Covoraşul nostru zdrenţuit era tras deasupra chepengului de la pivniţă.

— Unchiule! am strigat eu. Mamă!

Încremenit, derutat, m-am furişat în dormitorul meu, unde am găsit un peisaj cu paturi sfărâmate şi cufere prădate. Cercetând cu privirea prăvălia, am descoperit butoiaşe răsturnate. Măslinele vărsate formau un preş negru şi verde care se întindea peste prag până în Strada Templului.

Odaia mamei era goală, neschimbată. Când am atins talismanul din pergament în formă de vultur pe care-l ţinea totdeauna pe perna ei, m-am gândit: *În pivniţă... Se ascund acolo cu toţii.*

Am tras binişor la o parte preşul de pe chepeng aşa încât să nu rup frânghia care ne dădea posibilitatea să o tragem la loc de dedesubt. Apoi ridicând şi chepengul, m-am

strecurat în jos pe scări până la palier. Ușa pivniței era încuiată.

— Eu sunt, am strigat în spațiul negru dintre ușă și cadrul ei. Unchiule, deschide. Tăcere. Am ciocănit ușor la ușă. Sunt eu, am strigat eu. Mamă, oricine e acolo... sunt eu, doar eu. Când m-am uitat înapoi în susul scării în bucătăria tăcută, o neliniște grea a făcut să-mi tremure picioarele.

Am bocănit tare în ușă, am strigat din nou. Nici un răspuns.

Eram sigur că nu i se putuse întâmpla nimic unchiului, omul nostru, omul miracolelor, maestrul întru Cabala care cânta fugi cu Tora și Talmudul și Zoharul. Un asemenea maestru al misticii nu putea fi ucis cu instrumente făcute de om. Dar Iuda sau Cinfa... Dar dacă ei erau înăuntru și nu strigau de frică? Ori era pivnița goală? Fugiseră oare cu toții? Poate că maestrul meu avea un mod secret de a încuia ușa pe dinafară. Ca să protejeze cărțile. Da, probabil asta era.

Era o premoniție? Simplă logică? M-a zguduit un fior legat de posibilitatea ca unchiului să i se fi întâmplat ceva îngrozitor. Stând deasupra menorei din mozaic, am început deodată să bat cu toată puterea în ușă. Până când zăvorul ei de fier a ieșit din lemn.

Eram înăuntru.

Mi-a pătruns în nări duhoarea uscată, grea, de levănțică și de excremente. Mă holbam la două trupuri goale acoperite de sânge. Unchiul și o fată. Zăceau la câteva zeci de centimetri unul de altul, ea întinsă pe o parte, el pe spate. Mâinile lor aproape că se atingeau. Părea că degetele lor înmănuncheate se despărțiseră lunecând după ce ei plecaseră pe aripile somnului.

Capitolul III

Când i-am văzut, mi s-a tăiat respirația și trupul meu s-a tras înapoi. Coboram înnebunit scările într-o peșteră caldă înconjurată de zgomot înăbușit și care respira în ritm cu balansul pereților. Unchiul era gol. Pe piept avea o perdea de sânge. Nici fata de lângă el nu era acoperită cu nimic și era de asemenea scăldată în sânge.

Din cauza mirosului pestilențial îmi lăcrimau ochii. Gemând, îngenunchind deasupra maestrului meu, am întins mâna și i-am prins încheietura, i-am căutat pulsul, și mi s-a răspuns cu o tăcere înghețată.

Îi luaseră viața vechii creștini răzvrătiți!

M-am uitat disperat între cele două trupuri ca și cum aș fi cercetat înscrisuri necunoscute. Făceau cumva dragoste? Cine să fie ea?

Gâturile și torsurile erau înconjurate de panglici cafenii lichide. M-am lăsat pe vine lângă capul unchiului. Pe gâtul lui, se răsfrânseseră două buze de piele dintr-o spintecătură adâncă udă încă de sânge.

Să mă ajute cineva, m-am gândit eu. Doamne Dumnezeul meu, rogu-te ajută-mă.

O spaimă rece mi s-a ghemuit în măruntaie și m-a apăsat pe piept când am înțeles că am rămas singur, că voi fi pe veci fără maestrul meu. Un val de greață s-a ridicat în mine și am vomitat peste plăcile de ardezie ale podelei până când mi-a picurat din nas un lichid înțepător.

Ca să mă încălzesc mi-am cuprins umerii cu mâinile. Nu trebuie să schimb nimic, m-am gândit eu. Nu înainte ca eu

să-mi fi întipărit scena ca pe un pasaj biblic în memoria mea pentru Tora. Nu trebuie să leşin!

Covorul pentru rugăciune avea pete roşii, se îmbibase cu siropul vieţii vărsat de ei.

Dar uşa fusese încuiată foarte bine. Cum a putut ucigaşul să iasă de-aici?

Sau e aici?

Am sărit în picioare, am apucat cuţitul. L-am ţinut în faţa mea ca pe o torţă în întuneric. M-am întors spre scări, apoi m-am rotit. Speranţa a tăcut şi au început să-mi tremure picioarele.

Totuşi, ceramica de pe zid şi ochiurile de geam, mesele de lucru şi scaunele au răspuns privirii mele fără să se clintească. Camera era goală, părea găunoasă, asemenea cuştii toracice a unui animal a cărui inimă a încetat subit să bată.

Momentul când unchiul mi-a dăruit panglica de pergament pe care mătuşa Estera scrisese numele noastre mi s-a arătat înrămat în tăcerea ce urmează unei psalmodieri. *Fireşte*, m-am gândit eu, *el ştia probabil că se apropie Îngerul Morţii. De-aia m-a avertizat în legătură cu despărţirea noastră apropiată.*

Stăteam în picioare cu spatele lipit de zidul dinspre sud, împins violent în granitul lui de imensitatea pierderii suferite şi mă holbam la ei.

Acum, după douăzeci şi patru de ani, fiecare detaliu îmi apare la fel de clar ca primele versete ale Genezei.

Maestrul zăcea întins pe spate, avea capul aplecat spre stânga într-o poziţie solemnă şi relaxată. Fata era întinsă pe partea stângă. Între trupul ei şi trupul lui era un spaţiu mare cât lungimea unui braţ de bărbat.

Tălpile unchiului erau în centrul covoraşului de rugăciune rotund, capul lui aproape de marginea acestuia. Ochii erau deschişi şi mai întunecaţi decât când trăia şi priveau în gol. Avea obrajii mânjiţi cu sânge, la fel şi smocurile de păr argintii şi zbârlite de deasupra urechii drepte. Braţul stâng era lângă trup, cu palma în sus şi degetele îndoite. Bra-

ţul drept lăsa totuşi impresia că se întinde spre fată şi vârfurile degetelor lui se aflau la cinci centimetri de mâna ei întinsă.

Dacă, în clipele dinaintea morţii, unchiul sperase s-o aline pe fată cu atingerea mâinii sale, nu s-ar fi întors trupul şi capul lui spre partea dreaptă ca să se poată întinde mai mult?

M-am gândit că fusese omorât înainte de a ajunge în această ultimă poziţie şi îmi imaginam cum un călugăr dominican proptit în spatele lui l-a dezbrăcat, i-a tăiat beregata, sângele a ţâşnit şi s-a revărsat peste pieptul lui până la tălpi. După aceea, dintr-un motiv oarecare, fusese lăsat încetişor, ba chiar cu respect, pe pământ. Braţul drept al unchiului căzuse spre fată din întâmplare. Sau fusese aşezat acolo ca să dea impresia că el încerca să-i uşureze agonia. De ce? Erau bărbaţii care-i luaseră viaţa artişti ai morţii?

Fesele unchiului Abraham erau murdare de fecale. Alte excremente mânjite cu sânge dar peste care nu se călcase erau pe marginea covorului pentru rugăciune, lângă tufele de mirt şi levănţică pentru Şabat.

Duhoarea din încăpere era o combinaţie înfiorătoare de floral şi putred.

Fata nu putea să aibă mai mult de douăzeci de ani. Era subţire şi palidă, un boţ de fată. Cu părul şaten năclăit cu sânge închegat. Avea un metru cincizeci probabil, sâni tari, micuţi, albi ca marmura şi, de asemenea, în chenar de sânge.

Văzusem atât de rar trup de femeie nestânjenit de veşminte, încât impactul produs de rotunjimile ei graţioase şi de umbrele profunde avea să mă depărteze şi mai mult de prezent. Înlemnit şi neîncrezător, am privit-o intens o vreme ca şi cum îmi uitasem cu totul trecutul.

Fata avea coapsele şi gleznele murdărite de fecale. Ca şi la unchiul, două buze de piele se răsfrângeau din spintecătura lungă a gâtlejului ei. Totuşi fata fusese tratată cu mai multă nepăsare şi, după ce tăişul cuţitului îi eliberase sufletul din hotarele sale, fusese probabil aruncată pe jos ca un *tref*. Căzuse ca un buştean izbindu-se tare cu nasul de una

dintre tufele de levănțică. Un ghiveci de flori a fost sfărâmat de capul ei, și pământ și fragmente de ceramică se împrăștiaseră până în dreptul scării. Nasul i se spărsese, se răsucise grotesc spre dreapta și fusese acoperit cu o crustă de sânge. Acum fata zăcea pe partea stângă, cu capul vârât în subțioară, de parcă încerca să-și ascundă ochii. Brațul stâng era întins direct spre unchiul; brațul drept era întors, sucit nefiresc și băgat sub spatele ei. Picioarele ei erau trase puțin spre piept, ca și cum ea încerca să se retragă în somnul ocrotit al copilăriei.

M-am pomenit că privesc foarte atent un inel de vânătăi în jurul gâtului ei, cam cu cinci centimetri mai sus de tăietură. Vânătăile păreau umbre făcute de un șirag de mărgele și la început, fără logică, am crezut că erau într-adevăr semne făcute de un colier.

Apoi m-am uitat la unchiul și am văzut că și el avea asemenea umbre. Vânătăile înconjurau gâtul deasupra mărului lui Adam.

Fuseseră strangulați cu o frânghie cu noduri?

M-am lăsat pe vine lângă fată, i-am luat mâna stângă. Era foarte rece, dar nu înțepenise încă. Pe degetul arătător purta o verighetă din fire de aur împletite. Am scos-o, am băgat-o în tașca mea și am șoptit: *Dea Domnul ca soțul ei să fie încă în viață și să o păstreze.*

Deodată sunetul vocii mele a străpuns bezna neîncrederii inițiale; am gâfâit sonor când mi-am dat seama că beregățile lor fuseseră tăiate imediat sub inelul cel mare al traheii, parcă de un *șohet* care ucidea în maniera rituală a tuturor măcelarilor evrei.

Îi condusese un nou creștin trădător pe discipolii Nazarineanului la unchiul meu, apoi aceștia îi spintecaseră beregata? Parcă-l vedeam pe monahul dominican care ațâța gloata să se năpustească în pivnița noastră, parcă vedeam cum maestrul meu e luat și dat pe mâna mercenarului evreu ca un miel de jertfă.

A răsunat în mine numele neguțătorului de arme creștin nou, Eurico Damas. Rabi Losa ne transmisese amenințarea recentă la viața unchiului proferată de Damas: *Dacă cumva vreodată vei șopti doar numele Damas în somn...*

Acceptase Damas o pungă cu bani de aur de la dominicani ca să divulge ascunzătorile celor mai respectabili membri ai comunității? Scrisese numele lui Abraham Zarco în capul listei sale?

Dar putea Damas să ucidă ca un *șohet*?

Privirea mi-a fost atrasă spre scară. Lumina venită de sus sclipea pe plăcile de ceramică ce decorau peretele dinspre răsărit și îmi dezvăluia un model cu stele cu douăsprezece vârfuri care păreau să dețină o taină. Stele. Modele. Taine. Anii de instruire întru Tora și Talmud mă învățaseră să simt când propria judecată se abate de la calea logicii grecești sau evreiești și mintea mea căuta insistent un model stabil în plăcile de ceramică cu ajutorul căruia să se limpezească. Privind vârtejul de smalțuri albastre, albe și aurii, am permutat cuvântul *azulejo*, placă de ceramică, până când sensul cuvântului s-a șters și au rămas numai ochii fixați pe o suprafață lucioasă. Dăruit cu libertatea care e deșertăciune, am înțeles ceva ce m-a făcut să mă ridic în picioare cu răsuflarea tăiată: sufletul unchiului nu putea fi pus în libertate de răsculații creștini. Găsisem chepengul închis, covorul persan zdrențuit la locul lui. Gloata dezlănțuită n-ar fi omorât doi oameni, n-ar fi închis ușa cu grijă în urmă și n-ar fi tras covorașul la loc. Sângele evreiesc care le încălzea mâinile i-ar fi încurajat și ei ar fi ieșit de aici valvârtej răsturnând tot ce le ieșea în cale. Pivnița noastră ar fi fost devastată!

M-am uitat în jur să mă asigur că încăperea nu fusese călcată de picior de creștin. Mesele de lucru și dulapul-tezaur păreau neatinse. Dintre mobile, doar pe oglinda fixată pe perete deasupra mesei de lucru a unchiului se vedea o pată de sânge. Un singur pârâiaș cafeniu cobora de sub marginea de sus a ramei și traversa suprafața de argint concavă.

Ținuse asasinul o mână care picura sânge pe rama oglinzii în timp ce se holba la imaginea lui deformată? Sau legenda Oglinzii Sângerânde era adevărată?

Oricare ar fi motivul, aici nu pătrunsese nici un creștin. Căutarea fusese blocată de pragul secret al chepengului.

A mai venit o confirmare lăuntrică: *Aici nu fusese nici un măcelar evreu!* Fiindcă nici un măcelar nu știa de existența intrării noastre secrete. Nici Eurico Damas n-avea cum să știe de ea. Prin urmare, probabil au găsit chepengul deschis. Dar putea unchiul să fie atât de neglijent?

Mi-am lipit palma de pieptul maestrului meu, ca și cum căutam răspunsul de la prezența lui. Un slab rest de căldură mi-a liniștit respirația. L-am cercetat să văd ce semne mai are, însă am găsit doar o vânătaie urâtă pe umărul stâng, cu o ușoară umflătură în jurul ei. Pielea lui albită părea groasă la pipăit, ca pielea tăbăcită, dar mai păstra o urmă teribilă a supleții vieții.

Presupun că murise de cel mult o jumătate de oră, cu puțin înainte de ora patru după-amiaza. Și că nu se luptase cu asasinul.

I-am ținut strâns mâna dreaptă, mâna pentru binecuvântări și pictarea anluminurilor, am început să-i examinez porii și liniile ca și cum căutam să descifrez limbajul de pe un pergament vechi. Deodată, pentru prima oară în viața mea, am simțit efectiv cum prezența lui Dumnezeu îmi părăsește trupul. M-am rugat ca perdeaua de sânge de pe unchiul să fi fost vis, am numărat până la cinci, numărul cărților Torei, apoi mi-am întors din nou privirile... Aerul s-a comprimat în gâtlej ca și cum s-ar fi închis un pumn. N-am putut să-l privesc; se porniseră hohotele mele, ascuțite și profunde și nesfârșite.

Cât timp am plâns? Sub presiunea unei asemenea emoții timpul stă în loc.

Când binecuvântarea liniștii a coborât din nou asupra mea, m-am așezat și am început să mă legăn înainte și înapoi. Mi-am amintit de un băiețel surd și orb pe care îl văzusem

cândva legănându-se în felul ăsta pe stradă și acum am înțeles de ce. Când izolarea și însingurarea nu cunosc hotare, trupul încearcă să se consoleze cu grația propriei mișcări.

Când mi-am revenit, m-am pomenit că țineam în mână un ciob de ghiveci de flori, un ciob zimțat. M-am așezat lângă pieptul maestrului meu. Mi-am sfâșiat cămașa și am început că șterg sângele de pe masca deformată a chipului său. Buzele mele au sculptat numele lui ca într-un descântec.

Am observat șalul său însângerat făcut ghem lângă baza uneia dintre tufele de mirt și mi l-am pus peste umeri. Ca să nu uit. Dar ce anume, habar n-aveam. Stăteam cu pieptul gol. Dârdâiam. Am curățat din nou cerneala de pe degetele mâinii lui drepte cu cămașa mea, am scos cu grijă inelul de topaz cu sigiliu. Coroana lui Dumnezeu prinsese în ea smaraldul strălucitor al ochilor maestrului, iar eu aveam nevoie permanentă ca lumina aceea să fie cu mine.

După ce am spus în șoaptă un *kadiș* pentru el, apoi unul pentru fată, i-am luat mâna stângă ca să încep s-o spăl. De unghia degetului mare se prinsese un fir, unul singur. L-am ridicat în dreptul ochilor, am constatat că e de mătase neagră. Un nume a șovăit la marginea auzului meu și a fost rostit în șoaptă de buzele mele: Simon Eanes, importatorul de țesături.

Simon, prieten de familie și membru al grupului de tâlcuitori al unchiului meu, fusese răscumpărat cu ani în urmă de la inchizitorii din Sevilla cu o adevărată avere, plătită în lapislazuli, de maestrul meu. Mâinile lui mi-au apărut acum în față, cu pumnii încleștați în mănuși negre din mătase cusute pentru el de mama din resturile de la materialul donei Meneses. Rostul mănușilor era să protejeze de bătături palmele lui delicate când strângeau cârjele de lemn. El avea doar piciorul stâng – dreptul îi fusese amputat în tinerețe – și umbla cu greutate.

Fusese firul smuls de pe una dintre aceste mănuși?

Ca membru al grupului de tâlcuitori, el știa bineînțeles de existența pivniței și cunoștea locul unde se afla chepengul.

Dar un bărbat cu un singur picior avea puterea şi echilibrul necesare ca să poată ucide ca un *şohet*?

Am băgat firul în taşcă, am cercetat celelalte unghii ale maestrului căutând fărâme de piele sau fire de păr. Nimic. I-am cercetat apoi faţa. Capilarele buzelor se spărseseră şi formau reţele zimţate. I-am închis pleoapele cu o uşoară atingere a mâinii. Pleoapele erau negre, pare-se învineţite.

Şalul de rugăciune însângerat al maestrului meu, care era pe umerii mei, m-a făcut să-mi îndrept privirea spre mesele noastre de lucru, locul nostru de activitate materială. Papucii unchiului şi roba lui albă se aflau dedesubt pe podea. M-am dus acolo şi am descoperit că un papuc era întors pe spate. Celălalt se găsea la peste un metru depărtare. Se părea că fuseseră aruncaţi neglijent de la oarecare depărtare.

Toate veşmintele lui erau pătate rău de sânge. Unchiul fusese ucis când era îmbrăcat, apoi fusese dezbrăcat.

În timp ce mă învârteam în cerc, am cercetat atent pivniţa, căutând alte veşminte, şi m-am oprit doar o clipă, să-mi văd imaginea pipernicită reflectată de Oglinda Sângerândă. Cât de dezgustător şi de urât păream atunci, o fiinţă cu trăsături boţite şi ochi ca de şarpe şi cu părul încâlcit ca al Gorgonei.

În încăpere n-am găsit nici un lucru de-al fetei. Nici bluză, nici eşarfă. Nici măcar o fundă.

O posibilitate jenantă m-a făcut să închid ochii. În ultima vreme unchiul fusese foarte tulburat. Din motive pe care nu le lămurise niciodată pe deplin. Dar dacă fata fusese izvorul nefericirii lui, amanta care îi spusese că pune capăt legăturilor tainice de dragoste şi că asta era ultima lor întâlnire? Sau una care rămăsese gravidă şi îi dăduse un ultimatum: divorţează de nevasta ta sau eu dau în vileag cine e tatăl pruncului!

O dezbrăcase unchiul sus în casă, o condusese în pivniţă, zăvorâse uşa, o ucisese, apoi îşi luase şi el viaţa? Dar tăietura de-a curmezişul beregăţii... Era posibil să-şi fi făcut singur o asemenea rană? Era unchiul capabil să omoare o altă fiinţă care purta în pieptul ei scânteia lui Dumnezeu?

Şi unde era cuţitul? A rostit în şoaptă o formulă magică şi cuţitul a dispărut?

Când mi-am băgat mâinile pe sub trupuri să caut, mi-am ţinut respiraţia. Nimic în afară de senzaţia dezgustătoare de greutate moartă, rece, care cere insistent să fie înhumată.

N-am reuşit să găsesc nicăieri cuţitul. Totuşi, la sertarele de jos ale dulapului-tezaur, am descoperit că fuseseră forţate capacele celor două cutii din abanos: mica noastră avere compusă din foiţă de aur şi lapislazuli dispăruse; asasinul – sau un alt hoţ – trecuse peste ingredientele mai puţin însemnate şi se îndreptase spre mineralele noastre cele mai preţioase.

Fireşte, nu conta *ce anume* luase ucigaşul, ci faptul că el cunoscuse *cu exactitate* unde se găsesc comorile noastre. Numărul celor care cunoşteau atât de bine dulapul-tezaur se puteau număra pe degetele mâinilor mele: familia, Farid şi Samir, tatăl său, şi membrii grupului de tâlcuitori.

Ucigaşul era probabil unul dintre ei.

Numele celor patru membri ai grupului unchiului sunau de parcă erau citite dintr-un decret regal.

Simon Eanes, importator de pânzeturi şi ilustrator de manuscrise.

Părintele Carlos, preotul, bărbatul căruia îi încredinţasem educaţia lui Iuda întru creştinism. Nu se certaseră el şi unchiul meu în legătură cu manuscrisul lui Solomon Ibn Gabirol la care Carlos nu voise să renunţe?

Diego Gonçalves, tipograful şi levitul evlavios care fusese atacat de băieţi cu pietre cu două zile în urmă, vineri dimineaţă.

Samson Tijolo, viticultorul solid la care fusesem în dimineaţa asta după vin cuşer.

În timp ce numele lui Samson răsuna în mine, mi-am amintit cu amărăciune de biletul pe care i-l trimisese unchiul şi m-am ocărât cu glas tare pentru că nu l-am citit.

M-am aşezat cu faţa la peretele dinspre est şi am privit fix modelul plăcilor de ceramică. Pentru prima dată am

înţeles ce capacitate de deghizare are bărbatul pe care trebuia să-l aduc în faţa justiţiei, am înţeles că el ne prostise pe toţi cu masca prieteniei. Am simţit că dacă vreau să-l prind va trebui să ştiu tot ce se petrecuse în pivniţa asta.

Am început să străbat încet încăperea, păşind cu mare grijă ca o *Mantis Religiosa*, insecta carnivoră numită călugăriţă, străduindu-mă să-mi întipăresc scena în minte, centimetru cu centimetru, ca şi cum mi-aş fi plimbat degetele peste o porţiune desfăşurată a sulului Torei.

O singură mărgea cu urme de sânge se afla după piciorul uneia dintre mesele noastre de lucru. Era întunecată la culoare, cu dungi subţiri şerpuite. Când am luat-o de jos, mi-am imaginat un rozariu sau colier strâns în jurul gâtului unchiului. Fusese al părintelui Carlos ?

Am strecurat mărgeaua în taşca mea.

Două urme groase de sânge pătau marginea de jos a uneia dintre cele două tapiserii din piele care împodobeau peretele vestic al pivniţei. Între aceste două pete se afla o linie dreaptă unde pielea fusese spintecată. Fără îndoială, mâna ucigaşului îndoise secţiunea asta a tapiseriei în jurul lamei şi trăsese violent cuţitul în jos ca să-i cureţe tăişul.

Urme însângerate de sandale duceau înainte şi înapoi între peretele dinspre vest, covoraşul de rugăciune şi scară, dar nu continuau în sus pe trepte. Ucigaşul fusese prins în capcană, căuta disperat o cale de ieşire, apoi pur şi simplu s-a făcut nevăzut.

Câţi oameni lăsaseră urme de picior ? Ale unchiului şi ale fetei se distingeau lesne pe covor. Aş spune că asasinul purtase sandale şi labele lui erau cu vreo trei centimetri mai lungi şi mult mai late decât ale unchiului.

Să fi fost urmele lui Diego ori Samson ? Ambii aveau picioare de Goliat.

Sau nu fusese doar un singur ucigaş ? Suprafaţa aspră a covoraşului păstra urme, dar nu foarte clare, şi pe ardezia întunecată ar fi fost imposibil să deosebesc urmele lăsate de

tălpile a doi sau chiar trei asasini, dacă mărimea şi forma lor erau asemănătoare.

Simon importatorul de pânzeturi... M-am gândit din nou la el. Chiar şi un bărbat cu un singur picior ar fi putut ucide ca un *şohet,* dacă ar fi folosit surprinderea ca armă împotriva unui cabalist care psalmodia. Da, dar el ar fi produs o urmă a piciorului stâng. Se vedeau însă foarte bine cel puţin două urme de sandale de la piciorul drept pe care nu le lăsase unchiul.

Prin urmare, dacă era implicat, Simon avusese un partener.

Dar mă întreceam pe mine. Se putea ca firul să fi fost plasat pentru a îndrepta bănuiala spre Simon iar mărgeaua să fi fost lesne lăsată de o mână vicleană ca să proiecteze lumina falsă a îndoielii asupra părintelui Carlos. Chiar şi urmele de paşi puteau fi falsificate.

M-am aplecat peste pieptul unchiului şi i-am ridicat mâna stângă ca să-i examinez unghia de la degetul mare. Unghia era foarte îngrijită, aşa cum se cuvine, mai puţin în locul unde o spintecătură micuţă acoperită cu sânge agăţase firul. Nu era deci verosimil ca firul să fi fost plantat acolo de un tâlcuitor care dorea să-l implice pe Simon?

Fără să mă gândesc la urmări, am dus la buze mâna pe care o ţineam, ca să primesc pentru ultima oară atingerea şi binecuvântarea unchiului. Când l-am tras la mine, am început să-l sărut pe obraji şi pe gură.

Eram plin de sânge. Vopsit cu sânge. Asemenea unei anluminuri trezite la viaţă.

Când am închis ochii, suflul rece al presimţirii m-a străbătut din cap până-n picioare. Fruntea mi s-a brobonit de sudoare. Părul de pe tot corpul meu părea să se fi zbârlit. Un ţipăt ce se năştea în pieptul meu a deschis violent o uşă interioară prin care a pătruns o viziune:

În jurul meu erau dealuri stâncoase, un peisaj pârjolit. Şi arşiţă, uscăciune. Apusul soarelui proiecta umbre zimţate peste canioane şi peste coaste, dând scenei claritatea nudă a Torei. În depărtare, o lumină albă se înălţa la orizontul

răsăritean și se apropia. Pâlpâia în vreme ce continua să urce pe cer, ca și cum se exprima folosind un cod și aveam eu impresia că ea călătorea ca să transmită un mesaj. Cum stăteam în poziție de rugăciune, s-a iscat acum în jurul meu o zarvă mare. Ca și cum respira o creatură nevăzută – sau chiar aerul. Deodată, lumina albă a căpătat aripi și a luat forma unui ibis superb și luminescent. Ca și cum pigmentul penajului său alb fusese distilat chiar din lună. Cu picioarele negre strânse în fața corpului, pasărea a coborât în picaj și a aterizat chiar în fața mea, a alergat câțiva metri ca să se echilibreze, și-a strâns aripile, apoi și-a vârât ciocul ca o coasă în piept ca să-și zburlească penele. Era de mărimea unui om. Așa cum stătea maiestuos în fața mea, ochii lui argintii și mari păreau să conțină mercur lichid, să fie înzestrați cu farmecul spiritual al lui Moise. A deschis și a închis ciocul vorbindu-mi cu glasul unchiului. „Întoarce-te!" L-am ascultat și am văzut că eram la marginea unei întinderi de apă, cam de vreo doi kilometri lățime și că sunetul bizar, ca de răsuflare, care se stârnise în jurul meu era doar zgomotul valurilor care se spărgeau și se împrăștiau. Pe țărmul celălalt, zeci de mii de oameni se înșirau ca furnicile și urcau în grabă pantele unor dealuri îndepărtate. „Întoarce-te din nou cu fața spre mine", a zis ibisul. I-am dat din nou ascultare. „După cum bănuiai, anul acesta ai întârziat la Exod și ai fost lăsat în urmă. Dacă ar urma să traversezi acum, va trebui să zbori. N-ai timp să aștepți întoarcerea lui Moise". Când am replicat: „Dar eu n-am aripi", ibisul a zis: „Cabalistul n-are nevoie de aripi ca să zboare, ci doar de voința de a face astfel". Felul în care a pronunțat cuvântul „voință" – *vontade* – era dinadins ambiguu și menit să sugereze *bondade*, „bunăvoință". A zis atunci ibisul: „Acum, stai cu fața spre sud". Când am făcut-o, peisajul a înghețat în timp. Mirosul de pergament se simțea pretutindeni în jurul meu și am înțeles că marea și dealurile și chiar ibisul fuseseră doar figuri pe pagina unei Hagade ilustrate. Eu stăteam în picioare pe

țărmul egiptean pe o planșă care zugrăvea Exodul. Fusesem lăsat în țara lui Faraon.

Strigăte venite din stradă m-au trezit la realitate. *Firește*, m-am gândit eu, *presimțirea pe care o avusesem în timp ce îi priveam pe flagelanți cu două zile în urmă fusese precursoarea acestei viziuni. Dumnezeu încercase să vină spre mine și să-mi arate asta începând de vineri. Cât de prost ascultasem atunci când era cu adevărat necesar!*

Acum întrebarea era: aveam eu voința și bunăvoința să-mi călăuzesc familia mea în siguranță spre Țara Sfântă?

Deodată, împinsă de frica trupului, mâna mea a tânjit după certitudinea concretă a cuțitului meu și l-a înhățat rapid din tașcă. Iuda și Cinfa... Mama, Estera... Mi se încleștau pumnii când îmi evocam numele lor. Nevoia de a-i găsi m-a umplut cu o forță atât de aprigă încât fiecare respirație părea să zvâcnească în plămânii mei.

În timp ce urcam în goana mare treptele, am scos din tașca mea Cartea Psalmilor pe care mă rugase s-o livrez unchiul; deodată greutatea în plus mă enerva deși era neînsemnată. Totuși, un gând m-a lipit din nou de perete: *Biletul din carte, pe care-l scrisese unchiul! N-ar putea să pună capăt derutei mele?*

Scrisoarea era strecurată între copertă și prima pagină a manuscrisului. Stăteam în picioare pe treptele pivniței, cuprins de groază; am rupt sigiliul de ceară.

Stimate și preacinstite Dom Miguel,

În fața dumneavoastră se află și Cartea Psalmilor comandată de dumneavoastră și nepotul meu Berechia. Vă întreb acum: se deosebesc ei atât de mult? Amândoi sunt frumoși. Amândoi conțin lumi vrednice de ținut minte.

Dacă aveți vreo îndoială, uitați-vă în ochii nepotului meu. Ați condamna la moarte o privire atât de bună și de inteligentă?

V-am spus că există unele ființe create după chipul Domnului, care nu au picioare, ci doar pagini. Apoi, am

încetat să pun întrebările care urmează pentru a nu vă speria. Însă disperarea îmi împinge pana pe pagina asta și eu nu pot să o mai opresc.

Puteți fi sigur că o carte nu respiră? Puteți fi sigur că nu se înmulțește? Dacă nu aici în lumea umilă a vălurilor, atunci poate în Regatele Superioare?

Sunteți dumneavoastră sigur că îngerii nu sunt cărți pe care Dumnezeu le-a înzestrat cu formă?

Nu e însăși Tora trupul lui Dumnezeu?

Vă spun dumneavoastră un singur nume: Metatron.

Repetați numele acesta pentru dumneavoastră. Spuneți-l de o sută șaizeci și nouă de ori, dacă aveți curaj.

Îngerul Metatron va consemna faptele dumneavoastră bune sau privirea lui va sări peste numele dumneavoastră?

Sunteți un naufragiat izolat pe o insulă. Eu sunt într-o barcă și arunc spre dumneavoastră o frânghie. Nu e frânghia pe care o voiați și eu nu sunt salvatorul în care vă puneați speranța. O să vă jeliți soarta și o să vă deplângeți dezamăgirea până când eu am să ridic ancora și am să vă părăsesc? Sau veți înțelege că nimeni nu primește chiar ce dorește în viața asta? Nu vă veți mulțumi cu ceea ce a dat Dumnezeu? La urma urmelor, o frânghie de la un evreu de pe o barcă ce traversează Marea Roșie de Pesah nu e ceva de lepădat!

S-ar putea chiar să constatați că vă place să călătoriți.

Dacă aveți vreo îndoială, uitați-vă la legământul care a fost întotdeauna cu dumneavoastră. Dumnezeu să vă binecuvânteze, oricare va fi hotărârea pe care o veți lua.

Abraham Zarco

P.S. Mă așteptam să-mi spuneți apoi că doctorii creștini ar putea să-i redea scumpei mele Estera, soția mea, fecioria!

Când am terminat de citit scrisoarea, în mine parcă s-a deschis o ușă. Miguel Ribeiro, cunoscutul nobil creștin, era probabil și el evreu nemărturisit! Ce altceva ar fi putut unchiul

să spună prin *legământul care a fost totdeauna cu dumneavoastră* decât capul circumcis al sexului său? E limpede, m-am gândit eu. Unchiul i-a adresat lui Dom Miguel o rugăminte greu de satisfăcut, pe care acesta probabil a respins-o. Altminteri maestrul meu nu l-ar fi pomenit pe Metatron, îngerul talmudic care consemnează faptele bune ale lui Israel.

Iar cererea de a repeta numele lui Metatron de o sută șaizeci și nouă de ori era tipică pentru unchiul meu. De atâtea ori apărea în Vechiul Testament verbul *zakar*, a-și aminti, în diferitele lui forme. De câte ori voia ca o persoană fără mare experiență în filozofie să înțeleagă o interpretare dificilă a Torei, maestrul meu îi dădea persoanei respective să repete de o sută șaizeci și nouă de ori o expresie sfântă legată de versetul în cauză. Încet-încet, prin canale cabaliste, înțelegerea începea să se formeze în mintea subiectului.

Era evident că solicitarea făcută lui dom Miguel de unchiul avea legătură cu cărțile. Cerea el mai multe fonduri ca să achiziționeze niște manuscrise descoperite recent? Găsise el o carte atât de deosebită, ceva atât de valoros încât stârnea lăcomia în grupul de tâlcuitori? Asta era legătura dintre biletul ăsta și maeștrii cabalei?

În timp ce urcam treptele, am simțit pentru prima oară că pășesc pe poteca spre adevăr. Era implicat un tâlcuitor. Poate împreună cu o persoană din afara grupului. Ei îl omorâseră pe unchiul din cauza unui manuscris neprețuit descoperit de el, ceva atât de valoros, înzestrat cu atâta forță magică, încât a putut să transforme în plumb inima de aur a unuia dintre prietenii unchiului meu.

De sus, din capul scărilor, m-am uitat la maestrul meu și la fată. Amândoi întinși pe covoraș. Încercând să se atingă cu mâna ca... Gândul că ei ar fi putut cu adevărat să fi fost amanți s-a îndepărtat de mine răsucindu-se, și îndoiala a adâncit abisul morții care mă despărțea de unchiul. Îl cunoscusem eu cu adevărat sau doar îl întrezărisem prin masca lui?

Deodată dinspre Strada Templului s-a auzit țipătul unei femei. Le-am șoptit „la revedere“ trupurilor de jos așa cum o faci copiilor care dorm.

În bucătărie, am auzit vocile aspre ale unei mulțimi aflate chiar în dreptul ușii care dădea spre camera mamei mele. Pași ce se furișau în curtea noastră. Când m-am uitat afară, am descoperit un băiat sfrijit și desculț, cu părul ca un pămătuf castaniu. Culegea lămâi din pomul nostru. Am ieșit din casă și am șoptit cu voce amenințătoare:

— Pleacă de-aici numaidecât!

A rămas cu gura căscată, s-a întors fulgerător și a ieșit ca din praștie pe poartă.

Am început să mă uit peste zid după el, dar m-am lăsat imediat jos. În dreapta mea coborau pe Strada Templului spre râu o sută și ceva de țărani în țoale aspre din in, înarmați cu sape și coase, târnăcoape și săbii. Bătăile inimii mă clătinau dintr-o parte în alta. M-am așezat cam un minut ca să pun capăt amețelii, apoi m-am repezit spre magazie să iau cuie și un ciocan.

Lucrând cu viteza disperării, am fixat cu niște cuie ușa chepengului de rama de lemn și am tras la loc covorașul zdrențuit, gândindu-mă tot timpul: *Nu trebuie să i se permită nimănui să profaneze trupurile*. În odaia mea, mi-am pus rapid veșminte noi. Deși cufărul meu fusese jefuit, mai rămăseseră totuși la fundul lui o cămașă veche din olandă și niște pantaloni. Hainele mele de dinainte, grele de viața vărsată a unchiului, au făcut cunoștință cu duhoarea de var a latrinei noastre.

Înainte de a pleca, m-am strecurat în casa lui Farid. Deoarece era surd n-am putut să strig la el ca să-l scot din ascunzătoare. L-am chemat în șoaptă pe Samir, tatăl lui. M-a întâmpinat tăcerea plăcilor de ceramică și a pietrei. Am cercetat bucătăria și dormitoarele. Casa fusese prădată, războiul lor de țesut fusese sfărâmat. Dar nu era nici un semn de la ei. Probabil fugiseră. Ca să mă asigur, am bătut cu piciorul în podea de trei ori, apoi încă o dată, apoi de încă patru ori.

Formam numărul egiptean magic *pi*, semnalul pe care Farid şi cu mine îl foloseam în caz de urgenţă. Dacă ar fi fost aici, ar fi simţit numărul cu tălpile picioarelor.

N-a venit nici un răspuns.

Când m-am întors în curte, Roseta, pisica noastră, a venit în fugă la mine. Cele două vişine atârnate de mama la gâtul ei pentru identificare se legănau violent. Şi-a arcuit spinarea într-o unduire voluptuoasă, a tors, şi-a atins uşor blana cenuşie de piciorul meu. Am alungat-o împingând-o blând cu piciorul şi m-am îndreptat spre poarta noastră. Când am ieşit pe Rua de São Pedro, am văzut că spre vest, deasupra centrului Lisabonei, cerul era întunecat de fum. Am ţinut strâns cuţitul în timp ce mă gândeam la familia mea. Şi totuşi nu am mers înainte, în schimb am privit înapoi peste scuarul pustiu clădirea cu două etaje care se afla imediat în spatele arcadei de granit a Bisericii Sf. Petru. Odăile părintelui Carlos erau la ultimul cat. Obloanele erau închise bine. Ca membru al grupului de tâlcuitori, era el implicat în asasinarea unchiului? Ori era totuşi cu putinţă ca familia mea să fie ascunsă împreună cu el?

Am urcat în fugă scara care ducea la locuinţa lui, câte trei trepte deodată, am găsit uşa încuiată. L-am strigat:

— Hei, deschide! am zis eu. O să fii mai în siguranţă cu mine. Să-mi spui doar dacă Iuda e cu tine. Să te ia naiba, răspunde odată!

Nimic. A pătruns în sufletul meu păcatul de a voi ca nişte bărbaţi să fi fost ucişi astfel încât să nu-i pot învinovăţi de crimă.

Am ieşit din nou afară, în piaţa stranie, pustie, ascultând strigătele care veneau din josul râului, picioarele au început să mă ducă mai aproape de norul de fum ce se înălţa din centrul Lisabonei. Înaintam cu greu, ca o carapace însufleţită, şi umbra-mi foarte lungă se retrăgea în spatele meu de parcă urmele picioarelor mele ar fi fost murdare.

În timp ce depăşeam zidul sudic al catedralei, a trecut în goană pe lângă mine un grup de femei care fugea parcă

din fața unei invazii, dar nici una n-a încercat să mă oprească sau să mă avertizeze. Erau rândunele care fugeau de Faraon? Nu le-am privit fețele și, în ciuda a ceea ce ar putea spune episcopii, sunetul scos de evreul care fuge din fața morții nu se deosebește de cel scos de creștinul îngrozit.

Un grup de tineri cu sape și târnăcoape se postase în fața Bisericii Magdalena, așa că am tăiat-o la stânga și m-am îndreptat spre râu. M-am pomenit pe Rua Nova d'El Rei, în apropiere de Biserica Misericordia. Prăvălia lui Simon, importatorul de pânzeturi, era doar la cincizeci de pași spre vest. Când m-am repezit acolo, patru bărbați în haine de negustori, care discutau în cadrul unei uși, s-au uitat spre mine însă nu s-au clintit din loc. Ceva mai departe niște copii ai străzii loveau cu piciorul un coș de nuiele împingându-l de colo-colo de parcă ar fi fost o minge din piele.

Toate obloanele de pe stradă erau închise, balcoanele goale și nu se zărea nici o trăsură. Cum să vă explic efectul produs asupra mea? *Așa arată un oraș când e invadat din interior*, m-am gândit eu. *Un oraș fără viitor*. Mi-am imaginat că sunt o fantomă, m-am întrebat dacă pumnul meu va produce vreun sunet când a bătut la ușa prăvăliei lui Simon. Firește, a produs. Deasupra mea s-au deschis niște obloane. Un bărbat bărbos cu pălărie albastră cu boruri largi s-a uitat spre stradă. Era maestrul João, proprietarul lui Simon și vechi creștin.

— Termină cu ciocănitul ăsta! a strigat el.

— Nu știu dacă mă mai țineți minte... Sunt nepotul lui Abraham Zarco. Am venit pentru Simon Eanes. Trebuie să-l găsesc. Neapărat. E cumva acasă?

— Ai sosit prea târziu. Acum două ore au venit după el dominicanii. I-au spintecat burta, apoi l-au târât de aici... El și-a smucit mâna în direcția fumului ce se întindea ca o panglică deasupra Pieței Rossio. Acum pleacă. Dacă ai avea puțină minte, acum ai fi în ascunzătoare!

— Înseamnă că a murit?

— N-ai ochi, idiotule? Doar vezi fumul. El e fumul ăla. Acum pleacă de lângă mine, câine *marrano*, înainte ca dominicanii să vină să mă ia şi pe mine!

Obloanele s-au trântit şi s-au închis.

Când mă îndepărtam, numele celorlalţi trei tâlcuitori erau şoptite în mine ca şi cum mă chemau într-un deşert biblic: Samson viticultorul, Diego tipograful şi părintele Carlos.

Următorul pas era să-l găsesc pe Samson; soţia lui, Rana, o veche prietenă din cartier, nu-mi va ascunde adevărul. Dacă el se întorsese acasă scăldat în sângele unchiului, ochii ei îmi vor spune adevărul.

Piaţa Rossio s-a deschis în faţa mea ca o rană infectată unde forfoteau ca nişte viermi o mulţime de oameni care zbierau, se îmbulzeau în jurul trăsurilor blocate, îşi deschideau drum pe sub marile arcade ale Spitalului Tuturor Sfinţilor şi se sprijineau râzând în faţa balcoanelor şi de pervazuri. Pescăruşii se roteau în văzduh şi ţipau. Un bărbat în zdrenţe dansa cu inflamaţiile acoperite de cruste din care se scurgea puroiul pe picioare.

— Muşcat de o tarantulă! mi-a strigat o bătrână cu pielea tăbăcită. Nu se poate opri, nici măcar pentru asta! Femeia a râs, apoi s-a întrerupt sufocată de un acces de tuse de cotoroanţă.

Coloane de fum negru se înălţau deasupra capetelor mulţimii în faţa Bisericii Dominicane.

Dogoarea emoţiei m-a tras înainte. Dacă m-aş fi întors atunci ar fi fost ca şi cum m-aş fi îndepărtat de însuşi Dumnezeu. Sau de Diavol, când mă ataca. Numai sfinţii au acest gen de putere.

Deodată l-am văzut pe maestrul Solomon, bijutierul, la marginea mulţimii haotice. Mâinile lui prinse de un uriaş solid cu muşchi de fierar. Părul şi gâtul, mânjite cu căcat. A făcut o grimasă, semn că m-a recunoscut şi au început să-i tremure picioarele. Ochii lui îmi aruncau priviri care mă implorau să fug. Parcă îi şi auzeam glasul:

— Acum, Berechia, cât mai e timp!

Împins înainte, el a fost înghițit brusc de mulțime.

M-am aruncat în mulțime luându-mă după el, am fost purtat spre centru de un val neașteptat. M-a cuprins groaza că am să-mi descopăr familia captivă în mijlocul acestei gloate. Și totuși, o dogoare înrudită cu dorința sexuală mi-a luat puterea. Înaintam, înaintam întruna, ca și cum cădeam printre brațele unui vis și, deodată, s-a făcut spațiu. Un rug. Trosnind de flăcări. Lujeri portocalii și verzi se desfășurau spre acoperișul bisericii. În clopotniță, un monah dominican cu o gușă enormă ținea un cap tăiat în vârful unei săbii, îl arăta mulțimii și îndemna cu voce aspră gloata:

— Moarte ereticilor! Moarte evreilor haini! Dreptatea Domnului Nostru să se-abată asupra lor! Să plătească pentru crimele comise împotriva copiilor creștini! Făceți-i să plătească...

Focul degaja o căldură îngrozitoare ca și cum ar fi fost întreținut de masa trupurilor evreiești care-i fuseseră dăruite. Înlemnit, foarte departe de rațiune, am tot privit până ce l-am recunoscut pe Necim Farol translatorul și creditorul, care părea să mă privească insistent prin fereastra vâlvătăii. Avea capul carbonizat, negru, și ochi albi, de pește. Ca să mă cruț, mi-am coborât privirile, dar acolo aproape de picioarele mele era capul lui Moise Almal frânghierul, așezat pe o tipsie stacojie lichidă ca al lui Ioan Botezătorul. Jur-împrejurul rugului se vedeau bălți de sânge din care creșteau trupuri.

Câteva secunde sau poate minute mai târziu, fiindcă o astfel de scenă nu respectă memoria secvențială, capul lui Almal a fost înșfăcat de un individ bărbos care a plecat în goană cu el.

În timp ce urmăream năvala lui dementă prin mulțime, un bărbat fără cămașă, asudat a început, ca un miner, să ciopârțească cu toporul trupul unei bătrâne întins pe pământ. I-au fost retezate mai întâi mâna stângă, apoi cea dreaptă. Dreapta avea un inel: acvamarinul senhorei Rosamonte, o

vecină în vârstă care ne dăruia întotdeauna lămâi. Omul cu toporul era atât de captivat de plăcerea omorului încât n-a observat piatra prețioasă. El râdea și zbiera: „Cenușa evreilor o să fie îngrășământ bun pentru ogoarele noastre!" A azvârlit mâinile senhorei în mulțime. Au izbucnit aclamații și eu am zorit după ei. Un matelot palid și bubos ținea acum mâna cu inelul pe capul său și dansa și cânta un cântec de beție într-o limbă care țâșnea parcă din burta lui. Când m-am postat în fața lui, și-a încetat zbânțuiala. Am deșertat toate monedele mele la picioarele lui și am arătat spre trofeul lui. A dat din cap că da, e de acord, a stuchit cuvinte guturale, a azvârlit mâna sus în aer, spre pescăruși. Mâna a căzut împroșcând sânge. Am înhățat-o, am închis-o în tașca mea. De pe treptele de granit ale Bisericii Dominicane, strigătele vocii destinului m-au făcut să mă întorc:

— Moarte ereticilor! Omorâți-i, acum!

Era un călugăr bondoc, cu ochi de bufniță, înfășurat în sutana sa, roba răului. Ținea ca pe un scut heraldic un Nazarinean însângerat înălțat spre mulțime. Solomon bijutierul era acolo, zăcea pe caldarâm la baza treptelor bisericii. Cu burta în sus, sângera ca un câine rănit. Când am pășit înainte, a strigat numele meu, o dată, clar. Panglici stacojii îi brăzdau roba albă. Doi bărbați care grohăiau scăldați în sudoare și sânge îl loveau cu scânduri ce închipuiau cruci nazarinene străbătute de cuie. Solomon, care mângâia foița de aur transformând-o în șoapte venite de la Dumnezeu. Solomon, care m-a sărutat pe gură și a suspinat când a văzut Cartea Esterei pe care o ilustrasem pentru el. Solomon, care...

Asasinatul ăsta era o treabă a naibii de grea. La fiecare lovitură se iveau din bijutier stropi ca dintr-o fântână arteziană văzută din cer. Carnea sfâșiată a mâinilor lui înțepate se întindea să le facă să se oprească. Urlete. Urlete ebraice adresate regelui Manuel. Nu lui Abraham, nu lui Moise. Nu lui Dumnezeu.

— Oh, Doamne! Fă să se oprească! Să se oprească!

L-a înecat sângele care gâlgâia din gura lui.

— Să-l bărbierim pe evreu înainte să moară! a strigat unul dintre bărbaţi. A ridicat din rug o creangă aprinsă, a ţinut-o sub barba căruntă a lui Solomon şi i-a ars-o. Ochii bijutierului torturat se făcuseră imenşi de durere şi priveau sălbatici în mulţime cerând ajutor.

Ca şi cum săgeata ereziei mi-ar fi despicat mintea, m-am gândit: *E un eşec al lui Dumnezeu că noi nu putem îndepărta o astfel de durere a unui semen şi s-o facem a noastră.*

Un bărbat mătăhălos cu o cruce roşie pictată pe frunte, care ducea un topor ruginit, a ieşit brusc în faţă cerând în gura mare îndurare şi ploaie. Cu o învârtitură largă deasupra capului, el a proiectat tăişul zimţat pe gâtul lui Solomon. Viaţa a fost împroşcată tocmai până la picioarele mele, trupul lui zdrenţuit s-a prăbuşit ca al unei păpuşi şi din gâtul lui a ţâşnit sângele ca vinul nou dintr-un butoi.

Când mi-am venit în fire, bărbaţi creştini se uitau ţintă la mine. Fără să-mi dau seama, de groază, începusem să spun în şoaptă rugăciuni în ebraică! Ce tâmpenie!

Deodată m-a apucat o mână, m-a tras înapoi. M-a smucit tare. Un chip pe care îl cunoşteam. David Moise? Am fugit cu viteza imponderabilă a unui coşmar printre ziduri de braţe care voiau să ne înhaţe. Am trecut în goană printr-o pădure a mişcării. Pe după colţuri. În sus, pe trepte de piatră. Pe alei umbroase. Am intrat într-o casă. Pe o uşă care s-a închis ascunzându-ne în întunericul bine-venit.

O mână s-a lăsat peste gura mea. Simţeam în obraz o răsuflare puternică. O voce cunoscută îmi şoptea numele.

— Ssst, taci, Beri, a zis el.

Era David Moise, fostul nostru hazan.

— Maestre David, l-ai văzut pe Solomon, bijutierul? am întrebat eu.

— I-am văzut pe mulţi de-ai noştri, a spus el.

— Dar Solomon. Ai văzut...

Strigăte chiar din faţa uşii:

— S-o luăm pe lângă râu! Haideţi, ce mai staţi? Aduceţi căruţa!

Maestrul David mi-a acoperit gura cu mâna. Ne-am lăsat pe vine. Respiraţiile noastre urcau şi coborau la unison; apoi s-au despărţit.

— Mi-ai văzut cumva familia? Pe mama, pe Iuda...

— Nu. Dar ar putea fi oriunde.

— Trebuie să mă întorc... poate au reuşit să ajungă acasă. Trebuie să-i găsesc şi...

M-a luat de guler.

— Ascultă, singura cale de a-i găsi e să rămâi în viaţă. Trebuie să fugi.

— Cum a început asta? Cine se face vinovat pentru această...

— În Biserica Dominicană. Un crucifix cu o gaură acoperită de oglindă. Călugării au băgat pe furiş prin spate o lumânare aprinsă. Ei spun tuturor că lumina e semn de la Nazarinean, un miracol. Cam cu o oră în urmă, un nou creştin, Iacob Chaveirol, croitorul, a fost...

— Am fost la şcoală cu fiul său, Menni. E strălucit în materie de Tora. Un bărbat uimitor. Ţine o prăvălie pe...

— E un idiot! A spus că ar fi mult mai bine dacă Christos ne-ar da ploaie şi nu foc!

— Şi...?

— L-au omorât în bătaie. I-au spintecat burta şi i-au scos... Doi preoţi au instigat congregaţia să-i ucidă pe evrei. A fost ucis şi Isaac, fratele lui. L-au rupt în bucăţi. Capul din clopotniţă e al lui. Nişte mateloţi nordici au dat bani pentru lemnele rugului. Şi curând... şi curând... Glasul lui David s-a frânt.

— Şi de ce nu ne ia apărarea regele Manuel? Vreme de douăzeci de ani am fost încredinţaţi că...

— Regele Manuel? a oftat maestrul David. E laş, dar nu tâmpit. Ştie că dacă trimite trupe în ajutorul nostru, gloata îi va cere capul. Poporul îl urăşte aproape ca pe evrei. El va lăsa rebeliunii timpul necesar ca să se stingă de la sine, apoi va prelua din nou controlul asupra oraşului.

Ne ţineam unul de altul în tăcere. N-am putut să vorbesc despre unchiul; dezvăluirile mele ar fi confirmat că el nu se va mai întoarce niciodată la mine. Şi nu puteam să am încredere în nici un creştin nou până ce nu aflam mai multe despre asasinat. Am întrebat:

— Ai auzit ceva despre soarta părintelui Carlos sau a lui Diego tipograful? Când David a scuturat din cap, am adăugat: dar despre Samson viticultorul?

— Nici o vorbă, a replicat el.

Ochii mei se adaptau la semiîntuneric. Eram într-o casă a scării în spirală. Deasupra noastră, lumina slabă se filtra printr-un portal subţire acoperit cu un grilaj. Deodată, am zărit o faţă deasupra noastră, care privea foarte atent în jurul axului central al scării. Am făcut un salt. Am prins un picior. I-am înăbuşit un ţipăt cu mâna. Era o fată. S-a zbătut, dar am ţinut-o cu forţa fricii mele.

— Gata, gata! Nu-ţi fac nici un rău! am zis eu.

S-a mai luptat cu mine câteva clipe, apoi şi-a lepădat spaima. Îi simţeam pe mână respiraţia caldă.

— S-o ia naiba! a strigat şoptit hazanul.

— Oricum, nu putem rămâne aici, am zis eu. Suntem prea aproape de Rossio. Acum poţi să pleci şi ne întâlnim în faţă la *Porta de Santa Ana*, Poarta Sf. Ana. Dacă treci de mănăstire, pe culmea dealului următor e un stejar imens. Mă aştepţi acolo. Eu o ţin să nu strige până când dispari. Acum mi-am văzut bine prietenul. Şalul lui de rugăciune fusese tras prin mantia lui sfâşiată. Şi, pentru numele lui Dumnezeu aruncă-ţi talitul.

— Şi tu ce faci? a întrebat el.

— M-ai salvat o dată. De restul mă ocup eu. Acum am înţeles ce se întâmplă, aşa că am s-o şterg. Da' fă cumva şi scapă de şal.

— Nu pot, a zis el.

A ascuns din nou şalul în mantie.

— Şi tu crezi că Iacob croitorul era nebun? Ascultă, ne întâlnim dincolo de Poarta Sf. Ana.

Maestrul David s-a oprit ca şi cum se pregătea să vorbească, apoi m-a strâns de braţ şi a ieşit pe uşă în fuga mare.

Puterea şi frica produc o culoare a emoţiei diferită de oricare alta şi, cu fata strânsă în braţele mele, am simţit că trupul meu e argint, reflectant, dincolo de orice limite.

— Te las să pleci peste câteva clipe, am zis eu.

Îi simţeam răsuflarea fierbinte. Când mi-am desfăcut palma, ea şi-a îndreptat spatele şi mi-a tras degetele în gura ei. Limba ei lovea uşor ca o rugăciune sexuală în palma mea, descoperea căi ale dorinţei pe degetul mare şi pe arătătorul meu. Mi-a atins sexul cu vârful degetelor. S-a înghesuit o dată în mine împinsă de curiozitate. Intrarea şi ieşirea răsuflărilor noastre împletite imprimau ritm limbilor noastre care dansau împreună. Doi nebuni păcătoşi, asta eram noi, care ne aţâţam în casa unei scări în timp ce chiar în faţa casei era în curs o rebeliune. Ea m-a luat de mână.

— Haide sus, mi-a şoptit ea.

Are trupul viaţă proprie despărţită de minte? Cum de am putut să mă las condus de ea după ce îmi văzusem unchiul ucis? Sau cumva sexul îndeplineşte o funcţie tămăduitoare pe care refuzăm s-o recunoaştem?

Am urmat-o într-o încăpere întunecată de o perdea lăsată. Încuietoarea uşii a ţăcănit ca un zăvor într-un vis. Dungile de lumină de la fereastră mi-au abătut atenţia de la ea. De aici, vedeam că ne aflam pe o stradă lăturalnică, la vreo cincizeci de paşi depărtare de Piaţa Rossio, chiar înăuntrul Cartierului Maur. Strigătele care ajungeau până sus păreau filtrate printr-o pânză deasă. Deodată, inima mea a sărit o bătaie: în faţa mea ardea chipul maestrului Solomon. Cu deosebirea că avea ochii de smarald ai unchiului Abraham. Ochii erau pustii, inexpresivi, reci şi priveau în gol pe lângă mine. Mâna fetei îmi mângâia fundul. M-am întors să-i caut gura, dar ea s-a lăsat în jos, a început să-mi mângâie dorinţa cu o căldură lichidă, vârtej de patimă sălbatică, ascunzându-mă înăuntrul unei umbre fără nici o formă şi toată doar nevoie, care mă înghiţea lacomă şi gemea cu disperare

în timp ce eu o ţineam lipită de mine, îi învârteam părul pe pieptul meu care vibra şi îi lingeam petalele urechilor. Ca şi cum încălecam chiar pe contururile întunericului, am prins-o strâns de umeri şi i-am mângâiat dorinţa gâdilătoare a sânilor, am împins mai tare şi mai adânc în bezna umedă şi caldă până ce ea a gemut şi poate a ţipat, iar eu am explodat de parcă mă prăbuşeam într-o peşteră fără fund.

După ce a luat totul de la mine cu vârful înnebunitor al limbii ce palpa uşor, m-a mângâiat pe faţă.

— Să mă spăl, a venit o adiere de şoaptă. Uşa s-a deschis cu un ţăcănit, în timp ce stăteam întins pe pat. Zgomot de paşi care coborau în goană. *Marrano!* a venit strigătul ei. În camera mea a pătruns un evreu!

Mi-am legat brăcinarii pantalonilor şi am dat la o parte perdeaua. Ea era pe stradă lângă o trăsură, înconjurată de bărbaţi în mantale şi arăta în sus spre mine. Mi-am înşfăcat taşca şi am sărit pe palier, am traversat spre acoperiş, m-am furişat în jos pe o verandă de vizavi. Strigătele m-au propulsat înainte. Am alergat peste ţigle, m-am năpustit pe streşini. Voci din apartamentul de dedesubt îmi atingeau auzul asemenea rafalelor de vânt. Ultimul ieşind a venit la fel de brusc ca închiderea unei cărţi. O cădere liberă de circa treisprezece metri ducea până la caldarâm. Mă despărţea de următorul acoperiş o distanţă cam cât înălţimea a doi bărbaţi.

— Opriţi-l pe evreu!

M-am întors de parcă aş fi vrut să înfrunt întreaga creştinătate. Un tânăr nobil pletos naviga stângaci pe acoperiş. Era înalt, subţirel, avea faţă slabă cu bărbia ieşită în afară, care trăda aroganţa unei persoane de viţă nobilă. Jambierele galbene erau mânjite de sânge, asemenea semnelor dintr-o scriere demonică. În mâinile lungi, elegante, ţinea o cravaşă.

Un vânător tânăr ieşit să-şi dovedească dibăcia în faţa prietenilor şi a familiei, m-am gândit eu. Iar eu o să fiu jertfit ca să se împăuneze el. În timp ce-l aşteptam, picioarele mele au căutat un punct de sprijin mai sigur. El s-a oprit

la șase metri depărtare de mine și m-a înfruntat destul de încurcat. Ciudat, m-am simțit în avantaj.

— Aha, o să fie o adevărată plăcere, a observat el cu falsă dezinvoltură.

Și-a încordat picioarele, a arcuit în spate cravașa și apoi a repezit-o înainte strigând. Vârful ei a lovit lângă picioarele mele. S-au făcut țăndări două țigle. Câteva momente mai târziu, s-a auzit de jos, din stradă pocnetul rece al cioburilor. Pe fața lui înfumurată se citea o mare satisfacție.

O undă a trecut ca o fantomă din degetele de la picioare în piept și apoi sus, în cap: urca grația divină. M-am ținut bine de reazemul ei.

— Se spune că dacă lovești un evreu destul de tare poți auzi cum zornăie aurul în cușca lui toracică, a zis el rânjind. Am de gând să aflu!

Era o legendă întemeiată pe un adevăr cumplit: evreilor expulzați din Spania în anul 1492 li se interzisese să-și ia obiectele de valoare. Câțiva dintre zecile de mii care treceau granița în Portugalia au îndrăznit să înghită monezi.

În timp ce urcam în spirală către turla acoperișului, s-a desprins o țiglă. Am ridicat-o, am ținut-o ca pe un scut în fața pieptului meu. În mintea mea a pătruns imaginea lui Moise și a tablelor lui. Soarele arzător al epocii Torei părea să mă tragă spre cer. Dușmanul meu a râs. A făcut cu stângăcie pași uriași, m-a ajuns pe vârf. Am stat față-n față tăcuți la o distanță de trei metri. Fața îi era schimonosită de dispreț. Am început să psalmodiez numele Celui ce nu poate fi numit.

— O formulă magică *marrano*? a întrebat el.

Ca să mă apăr, am fost ispitit să invoc o rugăciune cabalistă pentru moartea lui. Mi-am silit vorbele să tacă, m-am retras din gândire până când a rămas doar o prezență ușoară în sufletul meu.

— Evreu smintit, a zis el. O să vă omorâm pe toți. O să vă jupuim pielea și o să vă luăm aurul!

M-a îmboldit o forţă viscerală neaşteptată. Am atacat. El a ridicat cravaşa încet, ca şi cum ar fi fost împotmolită în timp lichid. Era el surprins că un evreu şarjează fără avertisment? N-a încercat să mă evite. Cu ţigla în chip de scut, m-am izbit în el ca un taur, l-am lăsat fără răsuflare. A fugit la marginea acoperişului, a alunecat pe lângă ieşind şi a zbierat până a ajuns jos. Un sunet ca un pumn înmănuşat care bate o dată la uşă s-a înălţat spre mine când el s-a izbit de pământ.

Am privit în jos şi am văzut că zăcea pe caldarâm într-un unghi dement, răsucit ca o marionetă aruncată.

Trebuia să traversez acoperişul dacă voiam să scap. Totuşi, când am sărit, spaţiul a părut să se dilate sub mine. M-am izbit rău de perete, am început o cădere liberă, am aterizat dur pe stinghiile care acopereau o verandă. M-am rănit rău de tot la braţ şi faţa scrijelită era plină de sânge. Apartamentul trebuie să fi aparţinut unor foşti musulmani ortodocşi. Eram deasupra galeriei de unde femeile lor studiaseră lumea de dedesubt fără să fie văzute, înainte ca practicile lor religioase să fi fost scoase în afara legii.

Am lovit cu piciorul în stinghiile albastre până când au cedat, apoi mi-am dat drumul dedesubt. Veneam de afară, de la lumină şi m-am simţit ciudat de îndepărtat de mine însumi. Eram într-un dormitor cu saltele de paie şi carpete din piele. Am ajuns cu greu pe un coridor văruit. Prin pereţi se auzeau voci. O familie era strânsă în faţa unei vetre unde focul ardea mocnit. Un bărbat înalt, cu ten ca scorţişoara, în robă şi cu o calotă albă, s-a postat în faţa mea. Era lat în umeri, puternic. Avea ochi căprui foarte apropiaţi şi ameninţători, ca de vultur. Smocul de păr negru crescut între sprâncene îi dădea înfăţişarea unui bărbat misterios. Mi-a venit gândul: sunt prea obosit ca să mă lupt. Dacă bărbatul ăsta hotărăşte să-mi ia viaţa, i-o voi oferi ca pe o rugăciune.

— Cauţi adăpost? a întrebat el într-o portugheză nesigură.

I-am răspuns în araba mea cu accent ebraic:

— Sunt urmărit. Am văzut amândoi cum de pe braţul meu picura sânge pe carpeta din piele. L-am lăsat să picure în mâna mea făcută căuş. Îmi pare rău că vă pătez...

A strigat-o pe soţia lui. Ea a venit grăbită spre mine cu o fată care se ţinea de fustele ei. Avea părul şi unghiile roşii, vopsite cu henna. După ce a uns tăietura cu o alifie verde-măslinie, mi-a bandajat braţul cu un rest de pânză de in. Ochii ei negri, puternic conturaţi, m-au privit temători până când am lăudat graţia fiicei sale cu un distih scris de Farid.

Totuşi, umărul meu se dislocase când mă prăbuşisem şi acum, mai calm fiind, mi-am dat seama că de-abia mai puteam să-l mişc. Pulsa dureros, apoi a amorţit.

— Mă numesc Attar, a spus bărbatul. Sunt olar. Originar din Tavira.

— Berechia Zarco. Vând fructe şi locuiesc în Lisabona de când mă ştiu.

M-a aşezat pe o pernă şi mi-a dat apă. Când am pomenit de Samir, tatăl lui Farid, un zâmbet de bun venit i-a luminat faţa. Ei doi se cunoşteau şi chiar studiaseră Coranul împreună în Granada când încă mai era capitala unui regat islamic.

— O să-ţi mai dau apă, a zis el când am băut toată cana. A venit în spatele meu, m-a prins pe neaşteptate. A împins energic. Umărul a trosnit. Durerea s-a revărsat peste mine ca un talaz apoi a început să scadă. Acum o să te simţi mai bine, a zis el. Dar gata, pentru o vreme s-a terminat cu săritul peste acoperişuri.

Soţia lui mi-a spălat faţa cu apă caldă în timp ce eu îmi încercam umărul. Attar a zis:

— Eşti bine-venit să rămâi până ce trec necazurile.

— Trebuie să încerc să mă întâlnesc cu un prieten, apoi să mă întorc la familia mea.

Pantalonii mi se sfâşiaseră rău între picioare. El m-a făcut să mă schimb într-o pelerină largă din stofă din păr de cămilă, cu arabescuri delicate în fir verde-gălbui la guler.

— Putea-voi să vă răsplătesc vreodată? am întrebat eu.

Mi-a îndepărtat cu un gest grija.

— Bunurile nomazilor sunt sortite să plece din mâinile lor, a remarcat el. E mai bine aşa. Ceea ce n-are aripi are un anumit mod de a ne dicta gândurile. Mi-a pus pe cap o calotă croşetată.

— Allah să fie cu tine, a zis el la uşă.

Am repetat formula lui de despărţire şi m-am înclinat mulţumindu-i.

— Vă înapoiez hainele de îndată ce o să pot.

A ridicat gluga pelerinei peste capul meu şi mi-a răspuns înclinându-se la rându-i.

Când m-am furişat afară pe stradă nu era nici ţipenie. Alergând pe caldarâm, m-am străduit zadarnic să păşesc făcând cât mai puţin zgomot. Acum mirosul înţepător de carne evreiască arsă plutea pretutindeni. Eram sigur că deasupra mea se înălţa, dar n-am vrut să mă uit. Am respirat pe gură, am trecut prin Poarta Maură pe sub privirile dispreţuitoare a două santinele călări. Totuşi, văzându-mă cum eram îmbrăcat, aceşti reprezentanţi ai coroanei nu vor îndrăzni să se atingă de mine; dacă s-ar produce acte de violenţă oficială împotriva foştilor musulmani, autorităţile din ţinuturile turceşti şi din Africa de Nord ar putea să treacă la represalii sângeroase.

În ce priveşte gloata, tot ce aveam era cuţitul meu. M-am rugat să nu fiu obligat să-l folosesc.

De îndată ce m-am văzut în afara zidurilor oraşului, mi-am dat jos gluga şi am traversat alergând câmpurile din faţa Mănăstirii Sf. Ana, apoi m-am strecurat prin pâlcuri de mătură şi de ierburi înalte pârjolite, în timp ce mă apropiam de marele stejar care încununa colina din faţa mea. Totuşi, maestrul David nu era acolo. O ceată mică de vechi creştini îngrijoraţi se strânsese dincolo de podul roman de jos; spuneau povestiri îngrozitoare despre mulţimi care atacau pe oricine avea legături oricât de îndepărtate cu evreii. Câţiva laşi, spuneau ei, chiar foloseau rebeliunea ca justificare

pentru răzbunarea personală sau ca modalitate de a scăpa de datorii.

— E vina noilor creştini – ei au adus seceta! striga fără încetare o cotoroanţă în negru pentru oricine era dispus s-o asculte.

Deodată, prin Poarta Sf. Ana a ieşit un grup de ţărani înarmaţi cu ciocane şi drugi de fier dintr-un atelier de fierărie prădat, a ieşit în căutare de *marranos*, binedispuşi ca vânătorii care adulmecă mirosul sângelui. M-am lipit cu pieptul de pământ şi am aşteptat. Soarele apusese şi cerul era perlat din cauza amurgului. Ciorile dădeau din aripi pe crengile stejarului singuratic de deasupra mea. Mi-am imaginat că moartea e o băltoacă neagră ca smoala care se răspândea din stomac în mâinile şi picioarele mele. Pentru ce păcat, am început să întreb, îi lua Dumnezeu dintre noi pe cei mai buni fii ai lui Israel? De ce se folosea el de aceşti creştini din Lisabona ca să ne pedepsească?

Curând, vocile nazarinenilor s-au stins. Frica şi-a pus iar gheara pe mine de îndată ce mi-am amintit de mâna senhorei Rosamonte din taşca mea. Lângă degetele ei era biletul pătat acum de sânge, care ieşise din turbanul lui Diego tipograful. Citind cuvintele lui din nou – *Isaac, Madre, douăzeci şi nouă din luna Nisan* – mă întrebam dacă asta n-are cumva vreo legătură cu omorârea unchiului. Fusese moartea lui, de fapt, plănuită iniţial de Diego peste cinci zile, vineri douăzeci şi nouă? Putea să fi fost Isaac numele ucigaşului plătit cu un pumn de monezi luate dintr-un sipet ecleziastic, din Biserica Mamei, din Madre?

Mi-am dat seama că ţeseam o poveste complicată doar din câteva dovezi firave, că un astfel de scenariu era doar o posibilitate îndepărtată. Totuşi, mă simţeam atât de singur, atât de desprins de familia mea şi de Lisabona şi de iubirea lui Dumnezeu, că simţeam nevoia să cred într-o poveste – oricât de neverosimilă – care aşeza evenimentele acestei zile înfricoşătoare într-o ordine raţională.

Atât de mare e puterea singurătății. Am înțeles atunci că libertatea, de tipul celei lăsate moștenire orfanilor abandonați și ucenicilor fără maeștri, poate fi starea cea mai îngrozitoare.

Capitolul IV

Era duminică târziu, a treia seară sfântă a Pesahului. Trecuse de mult de miezul nopții. Maestrul David nu mă întâlnise, ori murise, ori se ascunsese. Poarta Sf. Ana devenise tot mai aglomerată cu gloată creștină. Dar nu și Poarta Călugărilor, din partea de răsărit. Am trecut pe lângă câțiva țărani somnoroși care-și sorbeau zgomotos supa din blide de lemn, am traversat podul vizigot fortificat și am intrat în Lisabona. Mâna mi se încleștase pe cuțitul din tașcă. Semiluna plutea ca o corabie cerească peste torentul de dedesubt. Sunete ascuțite mă îmboldeau ca niște ace de fildeș să-mi continui drumul. Mi-am dat seama cu groază cumplită că mă luptam cu febra. Și totuși când mai fusesem atât de viu? Toți nervii trupului meu se întindeau înspre prezent, să pipăie senzația.

Era orașul sigur acum? Răspunsul nu părea să conteze. Mă împingea spre casă dorința fierbinte din pieptul meu, puternică așa cum era și psalmodierea Torei.

Dincolo de poartă o muzică nedeslușită de corni polifonici părea să danseze asemenea unor umbre de-a lungul înaltelor ziduri maure care înconjoară partea cea mai veche a orașului. În timp ce urcam, Palatul Alcáçova se înălța deasupra mea, turnurile lui în formă de căpățâni de usturoi radiau o lumină portocalie care se furișa în întuneric ca o ceață. La zeci de metri sub mine, părând să protesteze împotriva mișcării mele, dormea partea centrală a Lisabonei și Micul Ierusalim, cartierul evreiesc cel mai mare – douăzeci de mii de case luminate de lună, înclinate pe coastele

dealurilor şi ale văilor şi care se cuibăreau într-un cot al fluviului Tajo. În timp ce mă rugam pentru familia mea, lumina cenuşie şi dulce a lunii din spatele pleoapelor mele s-a despărţit şi s-a contopit în chip de îngeri.

Am coborât prin labirintul abrupt al scărilor vechi şi al aleilor. În apropiere de Biserica São Martinho, mirosul fumului mi-a dat fiori reci. Am încetinit pasul, m-am furişat de-a lungul zidurilor văruite. Piaţa Loios s-a deschis în faţa mea. În faţa arcadelor delicate ale mănăstirii, un rug furios trimitea peste mulţime fluturi inegali de lumină şi de întuneric. În centru, mai mulţi creştini noi din cartierul evreiesc aveau braţele şi picioarele legate cu funie marinărească. Stăteau în şir neregulat, cu veşmintele zdrenţuite şi de istovire le atârnau capetele. Nu vorbea nici unul. Paloarea şi expresia de deznădejde arătau că ei fuseseră purtaţi prin oraş în felul ăsta ore în şir.

Bărbaţi neînduplecaţi cu săbii şi halebarde îi ţineau într-un loc. M-am târât înapoi şi m-am ascuns pe după zidul coşcovit al tavernei din colţ.

— Te rog, să nu faci asta!

— Omoară-mă pe mine dacă vrei, dar cruţă-mi copiii!

În timp ce căutam în mulţimea prizonierilor chipurile celor din familia mea cu lumina portocalie incisivă a făcliei, am fost copleşit de sute de implorări. Binecuvântat fie numele Lui, nici unul dintre ei nu se afla acolo. Totuşi, i-am recunoscut pe toţi prizonierii legaţi, inclusiv pe chirurgul Solomon Eli şi mi-am întipărit chipurile lor în memoria mea întru Tora.

Un călugăr cu nasul ca un cioc agita o cădelniţă de argint care fumega şi-i afurisea pe evrei în limba latină.

Câţi fuseseră până acum smulşi şi târâţi din cartierul nostru şi prefăcuţi în cenuşă? Micuţul Didi Molcho, despre care toţi credeam că avea să crească şi să devină un mare poet? Fusese viitorul lui răpit din mâinile mamei lui şi...? Sau Murça Benjamin, care mi-a arătat pentru prima dată locul întunecat al fetelor, acolo în spatele Bisericii Sf. Vincent?

Era oare trupul ei superb, în cununa de flăcări, cel ce începea să...? *Rogu-Te*, am psalmodiat eu, *ca în noaptea asta să nu fie ars nimeni.* Şi totuşi în pauzele de respiraţie ale rugăciunii mele a ţâşnit întrebarea: de ce a îngăduit El ca autoportretele sale să fie profanate în halul ăsta?

Samuel Bispo fierarul era legat de crucea de piatră monumentală din centrul pieţei şi urma să fie biciuit. M-am retras şi îndepărtat în întuneric fără să privesc înapoi. Îi abandonam pe el şi pe ceilalţi prizonieri! Ce laş de dimensiuni biblice eram!

Mă chinuiau pieptul şi umărul rănit, mă chinuiau cu o durere care pulsa şi îmi era ruşine de groaza mea. M-am lăsat pe vine ca să-mi recapăt suflul, m-am rugat pentru izbăvire. Un miros dulce mi-a înţepat nările. M-am pipăit şi am descoperit că îmi sângera nasul. Mă urmăreau nişte bărbaţi? Am sărit în picioare, m-am lipit de cadrul din plăci de ardezie al uşii şi am ascultat. Se auzea cum picura apa. Când un liliac a despicat aerul şi s-a cufundat în fereastra deschisă de peste drum, m-a cuprins o spaimă violentă ca bătăile de tobă maure. Am pornit din nou. În Praça de Limoeiro, Piaţa Lămâiului, oameni nevoiaşi în zdrenţe dormeau printre oi. Unul era treaz şi m-a urmărit cu ochi idioţi şi curioşi.

Am luat-o pe scurtătură, prin faţa vechiului han şi a tavernei din cartier şi am coborât scările pe lângă casa blestemată unde Isaac Ibn Zachin şi-a omorât copiii şi s-a sinucis după convertire. Am scurtat pe aleea din spatele Bisericii São Miguel. Ca şi cum aterizam după o cădere rostogolită m-am pomenit că îmi târam picioarele pe Rua de São Pedro. Pe jos erau împrăştiate o mie de căpăţâni de usturoi şi de cepe. Fusese răsturnată o căruţă. O insulă forfotitoare de şobolani negri se forma peste maţele ieşite din burta spintecată a unui bărbat decapitat şi despuiat. Am zorit spre casă. De când fusesem pentru ultima oară aici, cu jumătate de zi în urmă, cartierul nostru fusese pângărit. Zidurile fuseseră mânjite cu fecale, prăvăliile jefuite, uşile şi obloanele sfărâmate.

La intrarea în fosta noastră şcoală se vedea un corp spânzurat: doctorul Montesinhos. I se pictase o cruce de sânge pe piept cu degetul. Din gura lui se iţea un ban de aur. Probabil îl pusese acolo un evreu curajos ca să-i plătească trecerea peste râul Iordan. I se dezlegase o sanda şi o mlădiţă de leandru privea peste marginea tocului. Am luat-o.

M-am furişat spre casa noastră, m-am strecurat pe poartă. Două găini slobozite din coteţele vecinilor zburdau şi cotcodăceau prin curte. Lămâiul nostru fusese tăiat cu toporul. Am psalmodiat în gând porunca din Deuteronom împotriva tăierii unui pom fructifer chiar în timp de asediu: *Să te hrăneşti din ei, dar să nu strici pomii cu securea.* Am şoptit cu glas tare: Cinfa, Iuda, Estera...

Cât pe ce să strig numele unchiului, dar imaginea lui zăcând ţeapăn şi alb mi-a strâns buzele şi am rămas mut. Când am pus mâna pe clanţa uşii noastre, Roseta a sărit cenuşie ca o fantomă pe zidul scund de lângă mine. Cireşele de la gâtul ei dispăruseră. „Stai“, i-am şoptit eu. Dar ea a făcut un salt şi a intrat în casă în timp ce deschideam uşa.

— Mamă... Estera... am strigat eu cu voce scăzută.

Întunericul nopţii şi-a ţinut răsuflarea.

În bucătărie vatra era rece. Am pipăit podeaua din gresie. Era udă. Sânge? Mi-am dus degetele la gură. Doar apă. M-am tăiat la mână în vârful unui cuţit care căzuse pe jos, am ocărât, apoi l-am binecuvântat pe Cel ce dă tărie fierului. L-am ţinut în faţa mea în vreme ce dibuiam drumul spre odaia unde dormeam împreună cu Iuda şi Cinfa. Am mângâiat salteaua goală, rece, unde dormeau ei, m-am rugat în şoaptă pentru siguranţa lor. M-am îndreptat clătinându-mă pe picioare spre odaia mamei mele, am chemat-o în şoaptă, am simţit cu vârful degetelor că patul ei era gol. Mi-am petrecut pe umeri pătura ei ca să nu mai tremur.

Unde să se fi dus ei?

Tâlharii îmi răscoliseră din nou cufărul, dar lăsaseră cea mai mare parte a hainelor purtate pe care le moştenisem. Am lepădat pătura de pe umeri şi am scăpat de pelerina din

aba incomodă a lui Attar, mi-am pus o pereche de pantaloni din pânză de in ai tatălui meu şi una dintre cămăşile fratelui meu mai mare. În cufărul unchiului am găsit vechea lui pelerină din lână. Eram singur acum, moştenitorul tuturor veşmintelor lui şi narator al poveştii lui?

Am traversat curtea spre casa lui Farid, l-am chemat în şoaptă pe tatăl lui, Samir. Doi bărbaţi purtau săbii. Îşi roteau capetele ca să supravegheze curtea.

Tălpile mele au simţit deodată trei bătăi în podeaua de gresie. Apoi încă una. Apoi patru bătăi. Era Farid care semnaliza *pi* din partea din spate a casei lui. Am intrat tiptil în bucătărie prin uşa lui din faţă. O mână asudată s-a întins şi mi-a prins braţul. Ne-am sărutat şi l-am îmbrăţişat pe Farid până când suspinele lui mute au părut să se filtreze prin pielea mea şi să-mi pătrundă în inimă. N-am vrut să-l las să mă înduioşeze prea tare şi m-am smuls din îmbrăţişare.

— Nu găsesc pe nimeni, i-am indicat pe palma lui în limbajul nostru de semne. M-am gândit dacă să-i spun despre unchiul, dar am ezitat să vorbesc despre moartea lui ca şi cum mă îndoiam că ar putea fi adevărată. Era maestrul meu un cabalist îndeajuns de puternic pentru a produce o astfel de iluzie?

Farid a început să semnalizeze cu mişcări furtunoase, frenetice. Nu eram obişnuit să-i citesc cuvintele pe palmele mele.

— Mai rar, l-am rugat eu.

— Când au venit creştinii, am încercat să fug din cartier, a spus el prin gesturi. Însă erau prea numeroşi. Păreau un nor de lăcuste. M-am întors acasă şi m-am ascuns. L-am văzut pe Iuda câteva clipe. Doar pe el. Părintele Carlos fugea cu el pe Rua de São Pedro. S-au făcut nevăzuţi în biserica lui. Am încercat să strig, dar glasul meu...

Prin urmare Carlos trăia! Probabil se ascunsese când am bătut la uşa lui! Dar ce s-a întâmplat atunci cu Iuda?

Palma lui Farid s-a întins şi s-a lipit de a mea. Pulsul lui o luase razna. Spaţiul şi timpul s-au estompat pe rând până

când au rămas numai două prezențe ce se întâlneau la un hotar cald.

Am spus prin semne,

— Am bătut *pi* pentru tine o dată, în după-masa asta, dar n-am primit nici un răspuns.

— L-am căutat pe Samir.

— Cu noroc?

A scuturat din cap.

— Era la una dintre moscheile secrete din Cartierul Maur când au venit ei. N-am putut să ajung acolo. Știu și eu!?

— Doi țărani cu săbii au violat caracterul sacru al curții noastre, i-am spus eu prin semne. Hai să ieșim pe furiș afară și să ne ducem la Biserica Sf. Petru, să-i căutăm pe Iuda și Carlos.

Farid s-a ridicat, m-a călăuzit prin pătrate de lumină și de întuneric spre ușa lor din spate. În timp ce ieșeam în stradă, ne-a surprins un bărbat cu părul lung, înarmat cu o lance. Vârful ei a lunecat spre mine. M-am aruncat pe caldarâm. Antebrațul drept mă ardea. Din tăietura adâncă de lângă cot șiroia sângele.

Farid m-a tras, m-a ridicat și am gonit ca doi nebuni spre râu. La Treptele Evreilor mi-am dat seama că dușmanul fugea după noi, striga după ajutor și avea să atragă gloata dacă nu-l reduceam la tăcere. M-am oprit, l-am prins pe Farid de mână, i-am comunicat prin semne planul meu. El a dat din cap, a coborât în fugă treptele, a scurtat drumul și a luat-o pe aleea ce trecea pe lângă farmacia lui Senhor Benadife.

Sângele îmi șiroia pe mâna stângă. Mi-am așteptat dușmanul pe treapta de sus. Mi-am scuturat sandalele din picioare astfel ca talpa să stea mai bine pe pavaj. S-a apropiat de mine gâfâind. Acum am văzut că era mai tânăr decât mine, avea o față rotundă de băiat de la țară și un ciuf de păr negru. Și totuși, în ciuda ferocității lui, avea ochii înfricoșați. De cureaua lui atârnau urechi de om și un cercel lucrat în filigran scânteia de pe un lob de la șoldul lui. În alt moment și în alt loc, l-aș fi zugrăvit ca pe unul dintre

fiii înspăimântaţi ai lui Saul. Ce noimă aveau toate astea? Parcă Lisabona deschisese larg porţile lăsând să intre o molimă din ce în ce mai gravă. Totuşi, respiram fără dificultate, ca şi cum eram într-un peisaj straniu de dincolo de frică.

— Întoarce-te la meiul şi la secara ta, i-am spus eu.

— Aţi furat cele mai bune pogoane ale tatălui meu! a răspuns el. S-a arcuit ca şi cum se pregătea să sară. Stai pe loc! m-a avertizat el. Vârful ascuţit al lăncii lui se balansa aiurea; nu era deprins să mânuiască asemenea armă.

— Sunt ilustrator de manuscrise şi vânzător de fructe. N-am furat nimic. Niciodată.

E ciudat cum poţi avea umor în cele mai nenorocite momente. M-am gândit: *Hmmm, nu-i întru totul adevărat... o prăjitură odată, cu un prieten.*

— *Marranos!* Veniţi! Aici sunt *marranos*! a răcnit el din răsputeri. Pământ care a fost al nostru de veacuri şi veacuri! Neamul tău... Trăiţi separaţi de noi, ne aduceţi ciuma, beţi sângele copiilor noştri! a adăugat el furios de-a binelea.

— Nemulţumirea voastră e faţă de cei ce v-au furat pământul! i-am spus eu.

— Voi executaţi ordinele lor. Voi le administraţi moşiile, strângeţi dările puse de ei!

În spatele lui, Farid a sărit de pe un acoperiş ca o pisică şi a înaintat furiş pe perniţe de puf. I-am spus băiatului:

— Aruncă lancea şi pleacă. N-am să-ţi fac nici un rău.

A fandat pe neaşteptate. M-am ferit, dar vârful ascuţit mi-a zgâriat umărul sănătos şi mi-a căscat o rană care mă frigea. Priveam cum şiroieşte sângele meu şi mă gândeam: *N-am să mai las niciodată un creştin vechi să mă rănească.*

Farid l-a prins din spate. Antebraţul lui puternic a strâns gâtul băiatului, lama arcuită a pumnalului maur i-a crestat obrazul. Eu i-am smuls lancea şi am spus:

— Ar fi bine dacă i-ai ameninţa pe nobili aşa cum ne-ai ameninţat pe noi!

Strigăte mugite de jos din stradă ne-au întors:

— Ţine-i, flăcăule! Acuşi venim!

I-am semnalizat lui Farid să-l lase să plece. Trebuia să ne salvăm viața. Când l-am eliberat, băiatul m-a scuipat în față.

— Las' că te prindem noi. Am să-ți retez „castanele" și le agăț la centură! a anunțat el.

I-am spintecat coapsa cu lancea. S-a prăbușit. Sângele îi învăluia piciorul de parcă încerca să-i acopere țipetele sfâșietoare. Farid m-a înșfăcat și m-a întors. Am coborât în goana mare Treptele Evreilor spre râu. Am aruncat în apele argintii arma blestemată pe care sângele meu se amestecase cu sângele unui creștin vechi.

În timp ce alergam, mă minunam de violența care părea să se dezlănțuie în mine cu atâta ușurință. Nu cumva în toți anii ăștia purtasem și eu pur și simplu o mască de pietate și amabilitate? Exista un Berechia, adevăratul Berechia, pe care îl întrezărisem doar în momentele de furie și de disperare?

Zorile se înălțau în tonalități de roz și de aur roșu. Ne ascunseserăm pe un banc de nisip în interiorul unei lagune de păpuriș dintre Lisabona și Santa Iria. Am dormit fără vise, m-am trezit speriat în brațele lui Farid, uimit de reîntoarcerea soarelui. Farid mi-a șters fruntea și m-a ridicat în capul oaselor. Am fost izbit de frumusețea lui firească, îndeosebi de barba țepoasă, tânără, neagră, zbârlită, de pe obrajii lui, și care se contura ca un ornament pe tenul său măsliniu. Bucle stufoase, negre ca smoala, îi încadrau fața ca o coamă, șerpuiau peste fruntea lui și se revărsau peste umerii lui lați. Înfățișare de complotist, spuneau de obicei oamenii care se temeau de tăcerea lui și de ochii verzi, luminoși, fiindcă în marea lor ignoranță aceștia credeau că surzii sunt răi, periculoși. Dar singurele urzeli pe care le-a imaginat Farid se aplicau doar la rime. Era poet înnăscut și cel mai adesea ochii lui se concentrau în interior și judecau doar rotunjimea unei expresii sau configurația unui ritm. Acum, buzele lui s-au subțiat și-au devenit o fantă gânditoare. Își pipăia lobul lung

al urechii drepte aşa cum făcea totdeauna când era tulburat. Dădea impresia că ar năzui să vorbească. Dar, fireşte, era imposibil.

O vreme, inspirat de frumuseţea lui Farid, mi-am privit atent imaginea reflectată în apele liniştite din jurul nostru. În comparaţie cu el, forma mea era lipsită de graţie şi dădea impresia că n-aş fi putut să-l cunosc pe geamănul acesta care meditează şi întoarce capul spre mine cu un aer de hăituit, cu barba ţepoasă şi murdară pe bărbie, cu părul îngălat, încâlcit, care îi cădea pe umeri. Junele erudit, cu profil scrutător ca al unchiului său, părea să fi fost înghiţit de un tânăr al pădurii, cu faţa sălbatică, sfrijită, un Pan al răzbunării. Dominicanii credeau că noi toţi suntem creaturi subumane; devenisem eu cumva o asemenea creatură?

Farid m-a bătut uşor pe umăr şi mi-a oferit pâine din taşca lui. L-am refuzat. Era a treia zi de Pesah şi noi celebram încă Exodul.

— Febra ta a cedat în timpul nopţii, mi-a spus el prin semne. Te simţi mai bine?

Umărul meu dislocat era blocat de o durere continuă, surdă pe care am s-o asociez întotdeauna cu acest Pesah al morţii. Rana de la antebraţ era dureroasă şi acoperită de sânge închegat. Piciorul drept mă înţepa, cicatrice adânci îmi însemnau degetele de la picioare. Am gesticulat către Farid:

— Moise ne-a părăsit şi va trebui să ajungem pe ţărmul celălalt al Mării Roşii prin puterile noastre. Am rămas singuri.

În timp ce Farid mânca, papura din jurul nostru se legăna la unison cu fluxul potolit. Apele scoteau sunetul clipocit produs de cerbii tineri când se adapă. În jurul nostru era linişte şi calm, aşa cum se cuvenea să fie.

— Care-i lumea reală? Asta sau...?

El mi-a răspuns prin semne:

— Cerurile şi iadul sunt marea şi cerul. Iar tu eşti orizontul.

Atunci, cuvintele lui nu mi-au spus mare lucru. Dansul elegant al mâinilor sale puternice era atât de graţios încât

aproape nu-l mai suportam. Când m-a mângâiat pe față, hohotele înnodate în gâtul meu au erupt. Amintirile rugului se derulau în cascadă, topite și furioase peste noi doi. Dar chiar și așa, încă nu mă simțeam în stare să vorbesc despre unchiul. Farid a luat mâna senhorei Rosamonte de la mine. Dar ce înspăimântat era! Tremura. Și totuși, a atins vârfurile marmoreene ale degetelor ei pătate cu sânge de pleoapele lui închise în timp ce se ruga. Am observat vânătăile și umflăturile de pe gâtul lui.

— O înmormântăm într-o dumbravă de lămâi, mi-a spus el prin semne. Va fi totdeauna în stare să ne dăruiască fructele ei.

— Ce s-a întâmplat? am făcut eu semne cu mâinile arătând spre rănile lui dureroase.

— Nimic, a replicat el.

— Hai, spune-mi.

— Pe alee noaptea trecută – un bărbat a încercat să mă oprească. L-am omorât.

Era pentru prima oară când unul dintre noi doi spunea prin semne verbul „a omorî" la persoana întâi. Brusc, ne-am dat seama amândoi că limbajul gesturilor folosit de noi trebuia să se modifice ca să țină pasul cu noul veac, veacul vechilor creștini. Ca și cum n-am fi fost la înălțimea sarcinii, ne-am întors în Lisabona luând-o pe lângă Tajo fără să mai discutăm. Acum că mă distanțasem de emoțiile mele, mi-am amintit de tânărul nobil pe care îl îmbrâncisem de pe acoperiș. Unde voi găsi eu iertare pentru că am suprimat o ființă din Regatele Inferioare, o ființă în care se afla scânteia iubirii lui Dumnezeu?

În fața Porții Santa Cruz erau acostate bărci cu sare. Ne-au zâmbit femei cu tălpile bășicate, umflate, care duceau pe cap legănându-se oale din ceramică pline cu cristalele albe. Copiii se jucau, câinii dădeau din coadă. Un neguțător în mantie stacojie și verde a atins ușor cu mâna tichia salutându-ne dar n-am înțeles de ce. Farid a cumpărat

orez dulce și sardele fripte de la una dintre femeile care vindeau mâncare pe malul râului. El s-a ghiftuit, iar eu, bineînțeles, n-am putut să mănânc.

Sosirea noastră în cartier semăna cu ieșirea de la teatru. Deodată imaginea nu mai era născută din negare sau despărțire, dar ca să zic așa, era mânjită cu căcat, puțea a violență; era gravată de lătratul câinilor cărora le curgeau balele și avea la mijloc insule de șobolani și șoareci suprapuse.

Supraviețuitori cu ochii pustiiți măturau sângele din ușile lor, purtau măști fără lacrimi, își târșâiau picioarele goale, descurajate. Trupuri care așteptau să fie luate în seamă: Saul Ha-Kohen se apleca peste plăcile de ardezie de la fereastra dormitorului său, cu un braț țeapăn precum carnea sărată, și se mișca încolo și încoace în vânt, bătând pe oblon un cod necunoscut. Raziela Mor avea mațele revărsate și o ceapă în gură pe care i-a scos-o fiica ei, Nafa, și nori de muște care căutau să depună ouă în burta ei. Doctorul Montesinhos atârna țeapăn și umflat de dantelăria din piatră încolăcită deasupra ușii școlii. Un prunc fără nume, decapitat, era pus într-o lopată.

În fața ipostazelor fizice de neimaginat, oamenii nu îndrăzneau să vorbească.

Știți ce înseamnă să te uiți la un prunc decapitat așezat pe o lopată? E ca și cum toate limbile din lume ar fi fost uitate, ca și cum s-ar fi ales praful de toate cărțile scrise. Și tu te bucuri. Fiindcă oameni de felul nostru n-au nici un drept să vorbească sau să scrie sau să lase vreo urmă în istorie.

Ușile prăvăliei noastre zăceau pe caldarâm în unghi ascuțit una față de cealaltă, ca niște intrări într-un infern șui. Din casa senhorei Faiam de peste drum se auzeau bocete înăbușite. Ochii albaștri, rugători, ai câinelui ei, Belo, mă priveau fix peste zid. Ținea în bot un os strâmb și spart, îngălbenit de timp. Se părea că găsise din nou ceva ce semăna cu piciorul stâng din față, care-i fusese amputat de curând și îngropat de data asta de senhora Faiam în curtea

din spatele Bisericii Sf. Petru. Nasul lui se contracta ca și cum adulmeca urmele cuiva căruia să i-l arate.

Mama și Cinfa m-au întâmpinat în curte. Adunau cioburi de ardezie. Cinfa a venit în fugă strigându-mi numele și s-a agățat de mine ca și cum se temea să nu cadă. Mama s-a lăsat în genunchi și a izbucnit în plâns. Avea la gât două amulete din pergament. Când am ridicat-o, m-a strâns cu atâta disperare, încât i s-au albit încheieturile degetelor. Suspina de parcă vomita. Când și-a recăpătat răsuflarea, a spus:

— Iuda lipsește. Nu știu ce...

Mama m-a strâns atât de tare, încât inima ei părea să bată înăuntrul pieptului meu. Năucit de prezența ei, am spus:

— Am să-l găsesc.

Ea și-a trecut mâna neîncrezătoare prin părul și peste pieptul meu. Cinfa l-a îmbrățișat pe Farid.

— Nu ești rănit, nu-i așa? a întrebat mama. Nu s-a întâmplat nici un lucru pe care să nu...

— Da, mă simt bine. Ce e cu Estera și Reza?

— Estera e stâlcită-n bătaie, dar trăiește. Despre Reza nu știm nimic. Mama s-a întors spre Farid. Ea n-a fost niciodată întru totul de acord cu prietenia mea cu el și tăcerea lui o îngrozea. Însă acum l-a privit preocupată și neliniștită, a ridicat mâna și a schițat oarecum gestul nostru de salut.

— *O Farid esta bem*, te simți bine? a rostit ea.

El a zâmbit blând și a înclinat capul, mulțumindu-i.

— Și el se simte bine, am spus eu. Voi unde ați fost noaptea trecută? M-am întors aici, dar casa era goală.

— Aici am fost! Stăteam ascunsă împreună cu Cinfa în prăvălie. Când au venit prima dată creștinii, noi ne făceam siesta. Ne petreceam după-masa împreună cu Didi și cu mama lui. Ai trecut pe acasă doar ca să afli dacă...

— Nu m-ai auzit? am întrerupt-o eu.

Mama și-a înălțat mâinile pline de pete purpurii.

— Ne-am adăpostit, Cinfa și cu mine, între butoiașele de fasole, apoi ne-am acoperit cu coșuri pline de smochine

foarte coapte. Am rămas în felul ăsta atât cât am putut suporta; practic, nu se auzea nimic.

Cu pielea violet, mirosind a zahăr fermentat, ea și Cinfa au părut deodată să aibă o sfântă frumusețe; supraviețuirea le dădea strălucire. Râdeam cuprins de o ușurare absurdă. Am sărutat-o pe frunte.

— Isteață fată! am zis eu, de parcă aș fi fost tata.

— Bărbații vechi creștini au pironit brațele Esterei de pavelele din fața bisericii Sf. Ștefan, a șoptit ea conspirativ. Și după aceea...

Am dat din cap că am înțeles și ea și-a coborât privirile.

— Mamă, ai văzut pe vreunul dintre tâlcuitori? Părintele Carlos, Diego, Samson...

— Pe nici unul.

După ce a căutat prin camerele lui, Farid m-a anunțat prin semne că Samir nu se întorsese. Noi am intrat la mine în casă. Estera stătea pe un scaun în bucătărie, cu mâna înfiptă între picioare, cu picioarele goale într-o băltoacă de apă. Am sărutat-o pe frunte. Fruntea era rece. Nu voia să vorbească. Am acoperit-o cu un pled de pe patul Cinfei și al lui Iuda.

I-am șoptit cu teamă mamei:

— Deci... deci nu l-ai văzut pe unchiul.

— Nu. Am crezut că ar putea să fie în pivniță. Dar chepengul e bătut în cuie. Probabil el a blocat-o. Ochiurile de geam sunt acoperite de perdele. Nu putem să privim înăuntru. Am bătut în chepeng și l-am strigat de zeci de ori. Nici un răspuns. Mi-e frică să sparg ușa. A avut probabil un motiv să îl țină blocat, ca să-și apere cărțile sau poate ceva mai... ocult. Sper că el e bine. Poate a ieșit în oraș să ne caute, apoi n-a mai reușit să se întoarcă acasă.

— Când l-ai văzut ultima oară? am întrebat eu.

— Duminică după prânz. Cu puțin înainte... înainte de venirea lor. S-a dus în pivniță să psalmodieze. Cinfa și cu mine am ieșit să...

— Mamă, eu am bătut chepengul în cuie, am spus pe un ton sec.

— Tu ? De ce ?

— Când m-am întors acasă, am coborât scările şi... Stai aşa.

M-am dus în curte, am luat ciocanul din magazie, am spart chepengul. Ultima stinghie de lemn s-a desprins cu o pârâitură care părea să implice o finalitate cumplită, ca şi cum noi nu vom mai găsi niciodată siguranţa în casa noastră.

— Să nu cobori acum, mai stai puţin, i-am spus mamei în timp ce am pus piciorul pe prima treaptă. Să arunc o privire mai întâi.

Era nebunie curată, dar voiam să-l văd mai întâi pe unchiul fiindcă în acele zile eu puneam foarte puţine lucruri dincolo de sfera puterilor maestrului cabalist. Nu era posibil ca el să fi înghiţit o bucată de hârtie cu formula de rugăciune specială înainte ca beregata să-i fie tăiată, un nume secret al lui Dumnezeu care să înfăptuiască reînsufleţirea lui ?

— De ce... ce e... ? Mama m-a apucat de braţ. Ce ştii tu ? E el acolo jos ?

— Bine, hai, vino, am spus şi din tremurul glasului meu am aflat adevărul simplu al dispariţiei lui definitive din Regatele Inferioare. Dar trebuie să te avertizez, unchiul nu mai e printre noi.

Mama şi-a dus mâna la gură să-şi înăbuşe un ţipăt. Am vrut s-o apuc de mâini, dar ea şi le-a tras înapoi de parcă aş fi fost pătat.

S-a furişat pe scări apărându-şi cu o mână ochii, cu cealaltă strângând talismanele care-i atârnau la gât. Dar n-a plâns. A scos doar un geamăt când l-a văzut. A tras cu greu, hârâind, aer în piept. Ca şi cum se sufoca. Atât.

Când a îngenuncheat ca să atingă de obrazul ei vârful degetelor unchiului, a început să-şi smulgă părul. Cu faţa devastată, a început să plângă în hohote. Am întors capul; era un moment la care nu se cădea să asişti.

Capitolul V

Timpul e ca o pecete care confirmă existenţa. Şi e artificial, ca orice pecete. Aşa cum spunea unchiul, trecutul, prezentul şi viitorul sunt, de fapt, versuri ale aceluiaşi poem. Noi avem doar misiunea să-i descoperim schema ritmică care-şi are originea în Dumnezeu.

Şi totuşi acum era luni după-masa, trecuse o zi de la moartea unchiului.

Curând avea să se lase a patra seară a Pesahului.

Mama tocmai ieşise din pivniţă şi îmi spusese că n-o mai văzuse pe fată până atunci.

— Eşti sigură? am întrebat-o.

— Absolut, şoptise ea ruşinată şi am putut să văd că gândeşte: *Păcatul carnal, de-aici i s-a tras moartea.*

Stăteam acum aplecat peste trupuri, cu mătuşa lângă mine. Ea nu urla şi nu plângea, ci pur şi simplu luase un ciob de faianţă şi îşi cresta degetele cu tăişul lui ca de brici.

— Estera, încetează! am zis eu. Estera...

Privirea ei îndepărtată, distantă şi neprefăcută, arăta că ea se detaşase de caracterul definitiv al morţii unchiului, care încerca să ne invadeze sufletele. Un vaier ce i se înălţa din pântec s-a spart pe neaşteptate în icnituri. Privea între el şi fată, s-a aplecat în faţă ca şi cum era trasă în jos de strânsoarea lui, a început să-şi ciopârţească degetul arătător – împodobit cu verigheta. M-am repezit spre ea, i-am smuls ciobul de ceramică şi l-am aruncat. Sângele a şiroit fierbinte, arzându-mi mâinile.

Farid a coborât în fugă, şi-a petrecut protector mâna pe după mijlocul Esterei. În timp ce o conducea de acolo, ea s-a întors, m-a privit intens peste umăr ca şi cum voia să-şi ia rămas-bun de la mine înainte de a pleca într-o călătorie lungă. A urcat treptele cu graţie spectrală, urmată îndeaproape de Farid.

Deşi drumul exact e ascuns de noi, calea dintre tristeţe şi intuiţie e probabil pavată cu grijă de Dumnezeu. Mi-am dat deodată seama că ucigaşul, care cunoştea foarte bine ce conţinea dulapul-tezaur, trebuie să fi ştiut şi de existenţa *genizei* noastre!

Avusesem dreptate, picături de sânge pătaseră primele două manuscrise de deasupra: *Fabulele vulpii*, manuscrisul pe care îl ilustram eu şi Cartea Esterei, pe care o copia mătuşa mea. Sub ele, cele mai multe manuscrise erau curate, dar pătate ici şi colo de urmele degetelor asasinului se aflau Torele familiei, Hagadele şi cărţile de rugăciuni; o hartă a Mării Mediterane întocmită de Iuda Abenzara; comentariile religioase de Abraham Sabah, prietenul unchiului; operele poetice ale lui Farid ud-din Attar; şi două călăuze mistice de Abraham Abulafia – părintele nostru spiritual – pe care maestrul meu nu avusese încă îndrăzneala să le încredinţeze contrabandiştilor săi neştiuţi de noi. Sub acestea, aparent neatinse, se găseau o Tora ilustrată cu anluminuri de fiare magice, lăsată moştenire de răposatul său prieten, Isaac Bracarense; un Coran din Persia; trei pachete cu corespondenţa personală a maestrului meu; sacul de lână cu bani, plin cu monede de aramă şi arginţi; şi, în sfârşit, actul de căsătorie dintre mătuşa mea şi unchiul, caligrafiat de ea şi ilustrat de el.

Am încuiat totul sub uşa *genizei.*

Pentru mine a fost clar că ucigaşul se oprise din căutare înainte de a ajunge la manuscrisele de la fundul *genizei*; acestea erau nepătate. Şi dacă el ar fi ajuns până acolo, cu siguranţă ar fi luat banii noştri.

Singura lucrare care lipsea a deschis petalele unui nou mister: era Hagada pe care unchiul o terminase chiar înaintea morţii sale. În pofida îndrăznelii modelelor complicate şi a literelor cu capete de păsări, Hagada aceasta valora o nimica toată în comparaţie cu manuscrisele lui Abulafia, din care anumite părţi aveau o vechime de veacuri şi fuseseră scrise chiar de mâna maestrului.

Prin urmare, Hagada unchiului meu avea probabil o valoare deosebită pentru asasin.

Certitudinea asta a produs o altă convingere fermă iar eu m-am întors astfel încât să fiu cu faţa spre mesele noastre de lucru: asasinul găsise cheia de la *geniza* în băşica de ţipar din spatele Oglinzii Sângerânde. Era confirmarea faptului că e implicat un membru al grupului de tâlcuitori. Dar de ce încuiase la loc *geniza*? Din simplă dorinţă de ordine?

Căutam o putere care să mi-o sporească pe a mea şi-atunci am scos din taşcă inelul cu ibis al unchiului şi l-am pus pe degetul arătător.

Acum Farid revenise în pivniţă, stătea între cadavre şi se holba la buzele rănii de pe gâtul unchiului meu, acoperite de cruste de sânge care se cojeau. A început să şovăie ca şi cum îi fugea pământul de sub picioare. Când s-a uitat la mine, ceva ce văzuse el... Ochii i s-au dat peste cap şi au arătat un alb suferind. Trupul i se înmuia. Am sărit în picioare şi am întins mâinile să împiedic căderea. L-am ţinut până când s-a trezit.

Acum Cinfa stătea pe palier. Ochii fetei, ca două indicatoare ale Torei, se fixaseră asupra unchiului. Mâinile i se înfipseseră în părul de pe ceafă şi pe cracii pantalonaşilor ei picura lichid.

M-am temut că n-o să fie în stare să înfrunte moartea văzută mai de aproape, i-am strigat:

— Urcă scările şi păzeşte uşa! Nu lăsa pe nimeni să vină jos!

A făcut cum i-am spus. Farid îşi venea acum în fire şi eu am început să-i şterg fruntea cu mâneca mea. El s-a ridicat în fund.

— Mă simt bine, mi-a spus prin semne. A fost prea mult de suportat. Şi ceva ce am văzut...

— Ce?

— Pe coapsa dreaptă a unchiului tău... Farid şi-a împreunat mâinile şi a respirat adânc.

— Ce anume?! am insistat eu.

— *Semente branca.*

Farid a folosit termenul cabalist, sământă albă, pentru spermă.

— Ce vrei să spui ?

— Vino, mi-a spus el prin semne.

Ne-am lăsat amândoi pe vine. Acolo pe partea interioară a coapsei unchiului, printre petele de sânge, se vedeau petice de crustă, ca nişte fărâme de mică.

— Poate să fie orice! am gesticulat eu înnebunit. Miere vărsată, lapte de migdale. Unchiul nu dădea atenţie...

— E *semente branca*, a repetat Farid prin mişcări nervoase, îndreptate în jos, ale mâinilor sale. Am mirosit-o şi... N-am apucat să-l opresc, el a cojit o bucăţică din crustă şi a pus-o pe limbă. A gustat-o aşa cum ai face cu o mostră de condiment nou. A icnit deodată, a scuipat cojiţa în palmă, şi-a şters mâna pe izmene. Tocmai se iubiseră, mi-a spus el prin gesturi hotărâte.

Nu mi-a tăiat respiraţia şocul că unchiul putea să se împerecheze cu altă persoană decât mătuşa Estera, ci faptul că el adusese o ibovnică în pivniţa lui de rugăciune, sinagoga noastră... Era de necrezut. Asta schimba totul. Şi totuşi...

— Ascultă, am nevoie de ajutorul tău, i-am spus prin gesturi lui Farid, fiindcă mi-am dat seama că ajunsesem în momentul prestabilit când trebuia să mă bizui pe talentele lui neobişnuite. Am dat la o parte de pe fată covoraşul de rugăciune şi i-am spus ceea ce ştiam şi bănuisem, i-am arătat biletul pe care unchiul i-l scrisese lui dom Miguel Ribeiro, nobilul pentru care mătuşa Estera copiase o Carte a Psalmilor. Când a terminat de citit biletul, i-am prins mâinile

puternice și le-am lipit de pieptul meu, astfel încât putea să-mi simtă bătăile inimii. I-am spus prin semne:

— Farid, mă gândeam că poate Dumnezeu a făcut să ne întâlnim tocmai pentru Pesahul acesta. Poate dorește ca noi să-l găsim împreună pe asasinul unchiului. Eu trebuie să plec curând să-l caut pe Iuda. Dar deocamdată vreau ca tu să dai ocol acestei camere, să privești atent fiecare formă și fiecare umbră și să-mi spui dacă vezi ceva ce n-am observat eu. Orice! Și să-mi spui cum interpretezi tu cele întâmplate.

Farid a făcut așa cum l-am rugat. Și, când a fost pregătit să-mi spună ce constatase, mi-a făcut semn să vin după el lângă unchiul. Ne-am lăsat amândoi pe vine lângă capul lui. *Când vom putea să-l înmormântăm?* m-am întrebat deodată, fiindcă mi-am amintit înfiorat că trebuie să-l conducem fără riscuri și cât se poate de repede în pământ sfințit.

— Tăietura de la beregata lui e ușor înclinată, mi-a semnalat Farid. Aș spune că ucigașul i-a prins din spate capul unchiului tău, i l-a sucit spre stânga și cu un cuțit ascuțit ca un brici în mâna dreaptă...

Farid și-a smucit brațul peste piept ca să arate mișcarea care a pus probabil capăt vieții maestrului meu.

S-a ridicat, s-a dus spre fată, s-a lăsat pe vine lângă mâinile ei, s-a aplecat și le-a adulmecat concentrat, pufăind ca un câine. Și-a înălțat privirile spre mine și mi-a semnalat:

— Lucra cu ulei de măsline și cu rozmarin. Și cu încă ceva care aproape a dispărut, poate ulei de lămâie. A atins degetul mare al fetei cu vârful arătătorului. Aici e puțină cenușă. Aș crede că era brutăriță. Cenușa provine poate de la cuptoare.

Am dat din cap, semn că sunt de acord. Nu eram chiar atât de neghiob încât să nu dau crezare nasului sau ochilor lui Farid.

— Și uită-te atent la tâmpla ei dreaptă, a gesticulat el. Se vede acolo o mică adâncitură circulară. Și una identică pe tâmpla stângă.

— Ce crezi că sunt astea?

— N-am idee. Dar simetria e foarte neobişnuită. Acum vino cu mine. M-a condus la tapiseria din piele de pe peretele vestic unde fusese curăţat cuţitul. I-a ridicat marginea deasupra capului său şi mi-a arătat cinci dâre de sânge care se terminau brusc la linia curată a plăcilor de ceramică. Ca şi cum se ştersese acolo o mână cu vârfuri de degete, dar fără palmă.

Era ucigaşul o fiinţă capabilă să dispară pictând cu degetele simboluri arcane cu sânge ? Chemase unul dintre tâlcuitori un demon sau o stafie să-l asasineze pe maestrul meu ? A putut o astfel de creatură din Lumea Cealaltă să treacă pe lângă mezuza de pe tocul uşii ?

— Tu ce crezi despre asta ? a întrebat Farid prin gesturi neliniştite.

Când am clătinat din cap, a dat drumul tapiseriei şi mi-a semnalat:

— Acum dă-mi mărgeaua din rozariu şi firul.

Le-am scos din taşcă şi i le-am dat.

Le-a mirosit şi le-a lins.

— Mărgeaua e din lemn de roşcov, bine şlefuit. Lemn scump. Făcută aici, în oraş, aş zice eu. Dar nu e de la părintele Carlos. Cel puţin, nu e din rozariul acela al lui pe care-l cunosc foarte bine. Firul, după cum ştii, e de mătase. De foarte bună calitate. Va trebui să văd mănuşile lui Simon, să ştiu dacă se potriveşte. Dar chiar şi aşa... În Lisabona sunt probabil mai mulţi kilometri de mătase neagră decât de străzi pavate. Mâinile i-au căzut pe lângă corp.

— Ce mai poţi spune ? am întrebat eu.

— Ai avut dreptate când ai presupus că unchiul tău a fost omorât când era îmbrăcat. În interiorul robei lui sunt pete de excremente şi de *semente branca*.

Se părea că trupul maestrului meu îşi slobozise toate lichidele. Probabil, în momentul unei morţi violente, corpul caută să se purifice, astfel încât sufletul să poată pleca repede la Dumnezeu.

— Aşa să fie? am întrebat eu. Când el a dat din cap că da, i-am spus prin semne: Atunci cum crezi că a ieşit de aici? Ştiu absolut sigur că uşa era zăvorâtă zdravăn pe dinăuntru. Asasinul ar fi trebuit să treacă prin zidurile pivniţei. Nu e nici o cale...

— Un biet gând a căutat să-mi risipească ignoranţa, mi-a spus el prin gesturi.

— Ce gând?

Farid a arătat în sus la ochiurile de fereastră. Erau trei, de formă ovală şi nici unul nu era mai lung de douăzeci şi cinci de centimetri şi mai lat de o mână de bărbat. Erau acoperite de obloane micuţe care puteau fi zăvorâte şi de clape de piele fine care permiteau să pătrundă în încăpere doar o lumină slabă.

I-am transmis prin semne:

— Nici măcar un copil sau un pitic n-ar putea să se strecoare printr-o astfel de fereastră. Doar dacă ucigaşul ar fi fost nurcă sau viperă...

— Ţi-am spus că a fost o idee amărâtă. Farid a ridicat din umeri, şi-a dus degetul mare şi arătătorul la buze, apoi le-a rotit în sus într-un arc graţios. Voia să spună că trebuie să aşteptăm răspunsul de la Allah.

— Nu putem să-l aşteptăm, am replicat eu. M-am dus şi m-am aşezat pe o treaptă a scării ca să cântăresc misterul. Mă gândeam: *E ciudat că nu simt decât o vagă uscăciune şi slăbiciune a trupului.* Ca şi cum iubirea ar fi murit în mine odată cu unchiul. Ca şi cum – detaşat de trecutul şi de prezentul meu – pluteam eliberat de toate cele în afară de nevoia de nestăvilit de a-l descoperi pe ucigaş.

Deodată am avut senzaţia că inima mi se izbeşte de piept. Cineva zgrepţăna la unul dintre obloanele de la ochiurile de fereastră despre care discutasem cu puţin timp înainte. Am urcat în goană scările pivniţei, am trecut ca fulgerul prin bucătărie şi m-am năpustit în curte. Am găsit-o pe Roseta care se juca cu un ghemotoc de lână roşie pe care unchiul

îl făcuse recent pentru ea. Roseta era udă toată, arăta de parcă fusese aruncată într-o fântână.

— Tâmpită, lipsită de suflet! am șuierat spre ea.

Am respirat adânc, i-am cerut iertare și am trecut de poarta noastră ieșind în stradă. Spre est, cam la o sută de pași depărtare pe Rua de São Pedro, trupul doctorului Montesinhos atârna încă în portalul de la vechea noastră școală. În fața lui, un bărbat scund într-o mantie violetă își înălța mâna să ofere o binecuvântare. Îl vedeam doar din profil, dar avea părul cărunt și zbârlit și tenul de scorțișoară al maestrului meu.

E unchiul! m-am gândit eu brusc, ca și cum toate concluziile mele anterioare despre moartea lui se dovediseră idioțenie curată. *Bineînțeles, s-a folosit de magie ca să ne păcălească pe toți!*

Era nebunie. Știu, dar m-am simțit ușurat și am început să înaintez spre el. Ba chiar se prea poate să fi râs. Totuși, când a auzit pașii care se apropiau, omulețul tuciuriu s-a întors spre mine, a înghețat, apoi a luat-o la sănătoasa, a dat colțul spre partea din spate a Bisericii São Miguel. În momentul când am ajuns acolo, el se făcuse nevăzut.

Disperat și confuz, m-am întors târându-mi pașii la trupul doctorului Montesinhos. Lipsea banul de aur care fusese pus în gura lui ca plată pentru traversarea cerească a râului Iordan. Zdruncinat ca și cum aș fi sărit de pe un zid înalt, m-am gândit: *Bărbatul în pelerină violet n-a fost unchiul meu, nu înălțase mâna să binecuvânteze trupul, ci să fure moneda. Fusese doar un hoț de rând, atât.*

În timp ce mă întorceam acasă, am avut senzația că istoria se abătuse pe o cale ticăloasă pe care Însuși Dumnezeu n-o prevăzuse. Noi, toți cei din Lisabona – evrei și creștini deopotrivă – depindeam numai de noi înșine ca să supraviețuim. A fost momentul când mi-a venit un gând care m-a înghețat. Nu mi-am închipuit niciodată că îmi va trece prin minte un asemenea gând: *N-a existat niciodată un Dumnezeu care veghează asupra noastră! Chiar în miezul ei cabalist,*

Tora e pur și simplu ficțiune. Nu există nici un legământ. Mi-am dedicat întreaga viață unei minciuni.

Am coborât în pivniță, m-am așezat pe ultima treaptă a scării și mi-am ascuns capul în mâini. Farid a venit lângă mine și a pus mâna pe creștetul capului meu.

— În clipa asta, noi toți avem îndoieli în legătură cu Dumnezeu, mi-a transmis el prin semne. Nu te gândi la necazurile și mai mari pe care le avem. Acum avem în fața noastră un asasinat. Să ne întoarcem la asta. Deci, ce valoare aparte ar putea să aibă pentru ucigaș Hagada care lipsește, Hagada unchiului tău?

I-am amintit lui Farid că maestrul meu modelase întotdeauna chipurile personajelor biblice după personalități ale Lisabonei, vecini și prieteni – inclusiv după colegii săi din grupul de tâlcuitori. Încercase totdeauna să-și aleagă astfel modelele încât să semene la caracter, preferințe și interese cu personajele biblice pe care le zugrăvea.

— A fost vreunul dintre tâlcuitori înfățișat ca un om rău? a gesticulat Farid.

— Nu, i-am răspuns eu prin gesturi. Nu cred că se îndoia de vreunul dintre ei. Sau poate aflase foarte recent că fusese trădat. Probabil, nu ar fi revenit asupra lor și n-ar fi pictat din nou planșele lor. Ar fi fost pur și simplu prea multă trudă pentru niște rezultate... M-am oprit la mijlocul propoziției; totul începea să se lege. Vinerea trecută, chiar înainte de masa rituală tradițională de Pesah, unchiul îmi spusese că găsise chipul lui Haman pentru ultimul său manuscris. În glasul lui se împleteau tristețea și ușurarea. Așadar, i-am spus lui Farid prin semne că probabil în ziua aceea unchiul meu descoperise autorii unui fel de complot împotriva lui. I-am spus prin gesturi: Și cred că a folosit pentru Haman chipul dușmanului său... fața bărbatului care avea să-l ucidă. E singura posibilitate. Și de-aia a fost furată ultima sa Hagada. Asasinul a aflat cum e înfățișat. Sau a avut bănuieli. Sau chiar a dat din întâmplare peste imaginea sa în timp ce răsfoia lacom manuscrisele din *geniza*. A

intrat în panică și a furat manuscrisul. Iată de ce n-a lăsat pete de sânge pe manuscrisele de la fund și nu ne-a luat monedele.

Farid s-a tras de lobul urechii și s-a uitat în jos la mine cu gravitate pe deasupra nasului său mare.

— Trebuie să-i examinăm pe rând pe toți tâlcuitorii, a spus el prin semne. Părintele Carlos, ce motiv ar fi avut? Putea el să fie Haman?

— Unchiul și el se certaseră în legătură cu o *safira* de Solomon Ibn Gabirol la care Carlos nu voise să renunțe.

— Și Samson Tijolo? Vorbise unchiul despre el în ultima vreme?

— Unchiul mi-a spus că voia să discute cu Samson și mi-a dat un bilet pentru el cu puțin înainte de a mă duce la el acasă să cumpăr vin.

— Despre ce voia să discute?

— Nu știu, am gesticulat eu. Da' mai e ceva. Ei se vedeau totdeauna numai la întâlnirile tâlcuitorilor. Între casa noastră și casa lui e o distanță destul de mare. Să fi fost doar distanța? Uneori îmi puneam întrebarea asta.

— O manifestare de antipatie?

— Mai mult de rivalitate. Doi cabaliști inteligenți, puternici. Competiția poate exista chiar între îngeri.

— Mai e Diego, a spus prin gesturi Farid.

Diego nu își încheiase inițierea în grupul de tâlcuitori. Am replicat:

— Nu știu dacă fusese informat de existența *genizei* secrete.

— Putea să afle de la unul dintre tâlcuitori.

Am scos biletul căzut din turbanul lui Diego, i l-am arătat lui Farid și i-am explicat cum a ajuns în mâna mea.

— Tu cum îl interpretezi? l-am întrebat eu.

— *Madre* înseamnă mamă, firește, folosit îndeosebi când se discută despre Sfânta Fecioară. Deci, aș spune că pare să fie un talisman semicreștin – o rugăciune adresată Fecioarei ca să aducă ceva bun unui anumit Isaac în ziua de douăzeci și nouă. Mi l-a dat înapoi. „În ultima vreme tu, Anusim,

faci lucruri foarte ciudate. Eşti asemenea sfincşilor cu suflete de evreu şi capete de creştini."

— Mai e ceva, Farid. Diego era rănit în momentul acela. După ce a fost bătut cu pietre şi a fost fugărit, putea el să-şi adune puterile ca să spintece două beregăţi?

— Dacă simţea că trebuie. Diego e un supravieţuitor, a fugit din Castilia urmărit de inchizitorii care salivau la gândul că-l vor prinde repede. Rana lui ar fi scuza cea mai bună în cazul când cineva ar începe să-l bănuiască.

— Dar stă destul de departe de noi. Ar fi riscat el să pornească printr-o mare de vechi creştini ca să ajună la noi? Puţin probabil.

— Totuşi, dacă şi-a combinat măiestriile cu Eurico Damas...

— Sau cu Rabi Losa, am observat eu. Rabinul îl urăşte dintotdeauna pe unchiul. Şi face negoţ cu veşminte religioase şi, fără îndoială, şi cu rozarii.

Farid a respirat adânc:

— În sfârşit, mai e şi dom Miguel Ribeiro, mi-a spus el prin gesturi.

— Cred că s-a dus la dom Miguel să obţină fonduri, fiindcă voia să achiziţioneze un manuscris foarte valoros. O carte care a provocat o dispută în grupul de tâlcuitori. De data asta, nevoia unchiului de a salva de la distrugere chiar şi cea mai modestă pagină de ebraică l-a costat viaţa.

— Soţul fetei, mi-a spus prin semne Farid. Ce s-a întâmplat cu el? Ce ştii despre el? Mi-a apucat mâinile ca să oprească un protest. Îmi dau seama că e aproape imposibil ca ea şi unchiul să fie amanţi, mi-a spus prin gesturi. Dar nu e toată lumea binecuvântată cu credinţa ta. Poate că soţul ei se lăsase convins că ea îl înzestra cu podoabele ascuţite ale soţului încornorat. Poate ea a venit la unchiul după ajutor de un anumit fel, să-şi lămurească o problemă religioasă. Se prea poate ca soţul s-o fi urmărit pornind de la presupunerea greşită că bărbatul cu care se va întâlni e un iubit misterios. După ce a văzut-o că dispare prin trapă, a dat buzna înăuntru şi l-a atacat pe unchiul. A luat hainele

soției sale, astfel încât să nu se poată face legătura între ea și el.

— Un soț bolnav de gelozie, bănuitor, lipsit de credință, predispus la accese de furie.

— Lisabona e cufundată până la turnuri într-o astfel de vermină. Câți bărbați cunoaștem amândoi care nu înțeleg calea iubirii?

— Dar el ar fi trebuit să-și dea seama că însuși chipul nevestei îl va trăda. Luarea hainelor ei ar fi un gest absurd.

— Afară de cazul când ele ar avea o valoare ascunsă, a spus prin semne Farid. O bijuterie sau o scrisoare de credit. Beri, mai e încă o posibilitate. Farid și-a lins nervos buzele.

— Care?

— Asemenea apicultorilor amatori strânși în jurul unui stup furios, noi ocolim subiectul Estera. El mi-a oprit protestele. Nici unul dintre cei pe care îi cunoaștem noi nu e mai predispus la accese de furie decât ea, am sau n-am dreptate? a întrebat el.

Am dat din cap aprobându-l.

— Tăcerea ei e foarte ciudată. Poate faptul că a descoperit-o pe fată împreună cu unchiul tău în pivniță...

— E ridicol! l-am întrerupt eu. Crezi tu că ea i-ar fi strangulat într-un acces furibund de gelozie cu un rozariu pe care întâmplător îl găsise în curte cu puțin timp înainte?! Apoi le-a tăiat beregățile, a furat lapislazuli și aurul nostru și apoi a ieșit fuga-fuguța de-aici ca să poată fi violată pe stradă? Farid, e un castel din cărți de joc ridicat pe o masă înclinată! Nu, tăcerea ei nu e stranie. O înțeleg perfect. A apărut din neîncredere veșnică, nu din vinovăție.

— Un castel din cărți de joc pe o masă înclinată în timpul unei furtuni de nisip, a replicat Farid cu mișcări grațioase și conciliante ale mâinii. Dar a trebuit să scot la lumină gândul, astfel încât să poată zbura nestingherit de la noi. Acum să-mi spui, Beri... Ce motive ar avea un tâlcuitor să colaboreze cu Eurico Damas sau cu orice persoană din afara grupului?

Șantaj ? Cuvântul mi s-a înfipt în minte cu atâta violență încât am sărit în picioare.

— Cu ce anume ? a spus Farid prin gesturi. Ce ai aflat ? Cine vine ? !

— Nu-i vorba despre ce am aflat. I-am spus prin semne să aștepte puțin să mă pot gândi. Putea Eurico Damas să-l fi șantajat pe unul dintre membrii grupului de tâlcuitori ca să-l ajute să-l ucidă pe unchiul și să jefuiască dulapul-tezaur și *geniza* ? Poate și-a închipuit că noi aveam butoiașe cu aur, cufere pline cu rubine. Ar fi putut chiar s-o aducă în casă pe fată, a ucis-o acolo să ne facă să credem că ea și unchiul fuseseră amanți – ca să ne convingă că soțul ei săvârșise fapta cumplită.

Mi-a trecut prin minte un alt gând înfiorător: poate asasinul își vărsase propria sămânță pe unchiul ! Era înfiorător, detestabil. Dar chiar dacă am căpătat alte informații în ultimele două zile, noi știam că o asemenea năpastă se poate produce în orice clipă a timpului prezent.

— Șantaj, i-am spus lui Farid. În cursul domniei blestemate a măștilor, fiecare are un secret sau două pentru care poate fi făcut să plătească !

A rămas în picioare și m-a prins de umăr.

— Dar și asta ne pune în încurcătură. Pentru că, dacă toți avem secrete de tăinuit, nu se putea ca oricare dintre noi să fi fost constrâns ? Cum procedăm dacă toți poartă vălul suspiciunii ?

Atunci mi s-a revărsat în viscere groaza cea mai inimaginabilă. Fruntea mi s-a brobonit de sudoare. Îmi era greață, gemeam cu voce tare. Eram atât de răvășit încât i-am vorbit normal lui Farid și am folosit foarte puțin semnele noastre.

— Părintele Carlos era cu Iuda ! Nu s-ar putea ca băiatul să fi fost de față când s-au comis omorurile ? Carlos nu s-a îndurat să-i curme viața. L-a luat de acolo și l-a dus departe !

Farid mi-a citit buzele, a închis ochii ca pentru a exclude această posibilitate.

— Nu m-am gândit la asta, mi-a spus prin semne, nehotărât. Mâinile lui s-au învârtit împreună repede într-un dans al rugăciunii.

L-am apucat de umăr şi i-am spus prin semne,

— L-ai văzut pe Carlos. Era plin de sânge?!

— Erau departe. Nu cred că era stropit cu sânge, dar nu pot fi sigur.

O tăcere gravă şi-a pus degetele pe buzele noastre. Am rămas cu Eurico Damas, Rabi Losa şi dom Miguel Ribeiro. Unul dintre aceştia (sau poate mai mulţi!) îşi unise forţele cu un membru al grupului de tâlcuitori.

— Trebuie să vorbim cu toţi, a zis Farid.

L-am aprobat dând din cap, mintea mea a început să construiască o explicaţie pentru indiciile găsite:

Unchiul fusese singur în casă, a fost vizitat de o fată pe care o cunoscuse cu ani în urmă, o ajutoare de brutar, poate fiica unui vechi prieten. Fata era foarte tulburată. Soţul o bătuse cu puţin timp înainte. Ce trebuia să facă ea? Maestrul meu a aşezat-o la masă, i-a umplut o cană cu vin îndoit cu apă şi i-a oferit maţa. *Au discutat despre starea ei disperată până când atenţia le-a fost atrasă de strigăte venite din stradă. Unchiul a înţeles numaidecât ce se întâmplă şi i-a spus fetei să stea liniştită, s-a furişat ca o pisică în curte şi apoi în prăvălie ca să-i caute pe membrii familiei noastre. Dar eu eram pe drum, mă întorceam după ce fusesem să cumpăr vin cuşer, iar Estera era la piaţă în faţa Bisericii Sf. Ştefan. Iuda era cu părintele Carlos. Mama şi Cinfa îşi făceau siesta împreună cu o vecină. Când vechii creştini au început să izbească puternic în uşile prăvăliei, el a dus fata în pivniţă, a strecurat de dedesubt covoraşul persan uzat la locul lui de deasupra trapei. Perdelele erau lăsate peste ochiurile de geam din partea de sus a peretelui dinspre nord pentru ca nimeni să nu poată vedea ce se petrece înăuntru. Obloanele micuţe erau închise.*

Ceva mai târziu, în cursul unui scurt interval de acalmie, a bătut cineva la ușa pivniței. O voce cunoscută striga după ajutor. Urcând scările în fugă, unchiul a deschis ușa de sinagogă unui frate din grupul de tâlcuitori. Bărbatul acesta se certase cu unchiul pentru un manuscris valoros, poate chiar pusese la cale să-l achiziționeze fără știrea maestrului meu. Oricare ar fi fost natura aparte a păcatului său, el dobândise chipul lui Haman. Și totuși, cu rebeliunea dezlănțuită în oraș, toată amărăciunea a fost uitată pentru moment.

Enrico Damas a venit pe neașteptate în spatele tâlcuitorului. A fandat fără avertisment, i-a dat brânci unchiului pe scări. De aici vânătaia urâtă de pe umărul lui. Când s-a ridicat într-un genunchi, maestrul meu a fost prins din spate, i s-a înfășurat un rozariu în jurul gâtului. „Renunță liniștit și jur pe Tora că o voi cruța pe fată!" a strigat Damas.

Unchiul a acceptat, fiindcă a înțeles în momentul acela natura sacrificiului pe care era obligat să-l facă. Viața se scurgea din el. Tâlcuitorul, un fost șohet, a luat trupul maestrului meu și i-a tăiat beregata pentru a se asigura că n-o să mai revină la viață. Apoi l-a lăsat încet pe pământ. Sângele curgea din belșug pe covorașul de rugăciune.

I-au petrecut în jurul unghiei degetului mare un fir negru ca să-l implice pe Simon.

Acum, fata, care se trăsese înapoi și se lipise de zidul estic al pivniței, se ghemuia de frică, implora să i se lase viața. Damas a călcat promisiunea făcută unchiului și a înhățat fata, dar în timp ce o strangula, rozariul s-a rupt. I-a tăiat beregata, apoi a aruncat fata pe podea. Capul ei s-a izbit de un ghiveci de flori. Nasul i s-a rupt, s-a răsucit grotesc și s-a deformat. În câteva secunde ea a murit din cauza sângerării.

Mărgelele rozariului s-au împrăștiat pe podeaua de ardezie a pivniței. Damas i-a poruncit tâlcuitorului să le adune. Una a fost uitată, rătăcită sub mesele noastre de lucru.

Apoi, tâlcuitorul a luat cheia de la geniză *din bășica noastră de țipar și a deschis capacul camuflat. A descoperit deasupra ultima Hagadă a unchiului, a răsfoit-o lacom până*

când și-a văzut chipul atribuit aici lui Haman. Înspăimântat, ucigașul a ascuns manuscrisul sub mantie și l-a informat pe Damas că trebuie să plece cât mai repede.

Damas descoperise unde sunt ascunse foițele de aur și lazuritul și le luase cu puțin timp înainte din casetele de abanos.

Au despuiat împreună cadavrele, astfel încât să dea impresia că unchiul și fata făcuseră dragoste. Voia să fie o ultimă farsă crudă făcută familiei noastre. Și, bineînțeles, să îndrepte bănuielile spre soțul fetei. Poate că tâlcuitorul a protestat. Dar i s-a amintit de secretul teribil, după cât se pare, pentru care era șantajat.

Crima asta dublă l-a excitat pe Damas, fiindcă există bărbați la care sexul e intim asociat cu violența. Sau poate a crezut că scenei îi lipsea o ultimă tușă, pervers poetică. El voia să profaneze într-un mod și mai dezgustător trupul unchiului.

A scos sexul și și-a împrăștiat sămânța peste unchiul.

În ce o privește pe fată, tâlcuitorul o cunoștea vag. Tatăl ei era într-adevăr bun prieten al unchiului, dar și al lui. Și veșmintele ei aveau ceva care ar dezvălui această legătură. Așa că i-a smuls rochia și bluza, ba chiar și lenjeria intimă.

Stătuse Iuda în capul scărilor și asistase la toate astea? A fost el prins de brațele asasinului și luat de-acolo?

Atunci, un nume secret al lui Dumnezeu a fost desenat pe propria frunte și pe cea a lui Eurico Damas. Poate și pe a lui Iuda. Un nume puternic, cules dintr-un manual de cabală practică și care avea să le dea posibilitatea de a trece prin ziduri.

Apoi s-au făcut nevăzuți.

Capitolul VI

În timp ce îi repetam lui Farid scenariul meu, am auzit o voce de bărbat care venea din curte. Era a unui vecin, Rabi Solomon Ibn Verga. Chipul lui bărbos se vedea în cadrul uşii de la bucătărie. El discuta cu Cinfa despre mila lui Dumnezeu cu inflexiuni reconfortante ale glasului. El ducea trei plăci de ardezie sub un braţ şi un coş cu ceapă în celălalt.

— Ai reuşit să scapi şi să te întorci, băiete! mi-a spus zâmbind. Dar parcă se temea să treacă pragul şi să intre în casa noastră. Nu s-a apropiat de mine.

— Dar cei mai mulţi dintre noi n-au reuşit. Iuda lipseşte. Şi unchiul...

— Da, mi-a spus adineaori Cinfa. A pus jos coşul şi mi-a făcut semn să vin la el. M-a cuprins pe după umăr ca un om mai în vârstă şi a zis: Să nu uiţi niciodată că viaţa ta a fost salvată pentru ca tu să-ţi aminteşti. În ce mă priveşte, eu am să fac din rebeliunea asta perfidă punctul culminant al cărţii pe care o scriu despre istoria evreilor.

— O carte istorică? l-am descusut eu, fiindcă după Josephus nu auzisem să se mai fi scris o astfel de operă.

— Exact, a replicat Rabi. O relatare a tuturor porţilor de urzici prin care am trecut în drumul nostru spre Muntele Măslinilor.

Într-adevăr intrăm într-o eră nouă, m-am gândit eu. Va fi o lume definită prin texte istorice, nu prin operele lui Dumnezeu. Rabinii şi cabaliştii nu vor mai fi la modă.

— Îţi sugerez să foloseşti în anluminuri experienţa ta din ultimele două zile, a adăugat Solomon. Să transpui în imagini

ceea ce ai trăit. Ca evrei, ăsta-i procesul măiestriei noastre artistice. Mi-a dat plăcile. Sunt din curtea voastră, aşa cred. Erau aruncate pe stradă.

După ce i-am mulţumit, mi-a urat să am linişte şi a început să se îndepărteze:

— Oh, şi dacă aveţi nevoie de ceapă... A arătat coşul. Cineva a răsturnat o căruţă. Nu înseamnă mare lucru, dar au ajuns la noi la preţuri negociate.

Şi din nou, nu-ţi vine să crezi că umorul e posibil în asemenea momente. Şi totuşi am zâmbit amândoi.

Oare nebunia vine în străfulgerări, la fel ca intuiţia?

Apoi i-am auzit. Se apropia primul dintre valurile de urlete ale vechilor creştini. L-am dat la o parte pe musafirul nostru şi m-am repezit spre poartă. După murmurele şi strigătele care se înteţeau, am dedus că veneau dinspre vest, de la catedrală. Şi se apropiau cu repeziciune.

— Ce se-ntâmplă, băiete? a întrebat Rabi Solomon.

M-am întors spre el.

— Mai bine du-te acasă. Nu cred că s-a terminat.

El şi-a tras cu o smucitură gluga pe cap. Când a trecut pe lângă mine, parafraza un verset din Proverbe: „Dumnezeu îl pedepseşte pe cel pe care-L iubeşte, precum tatăl pe fiul iubit". Noi suntem poporul lui ales. Noi trebuie să vedem Templul reconstruit.

Am adunat membrii familiei şi le-am spus că au un minut ca să-şi strângă lucrurile. M-am repezit până la acareturi, am scos cu un castron de lemn o grămăjoară de gunoi, am mânjit fibrele covoraşului ros care acoperea chepengul; în felul ăsta speram să-i opresc pe tâlhari sau pe oaspeţii nedoriţi. Am luat din odaia mea un sfeşnic şi cremene, câteva pleduri şi o carafă cu apă. Într-o despărţitură secretă de la fundul cufărului meu se afla panglica de pergament pe care erau scrise numele meu şi al unchiului. Am luat-o şi am legat-o în jurul încheieturii mâinii, cu scrisul cu litere de aur spre piele astfel încât să nu poată fi citită. Apoi i-am călăuzit pe toţi în pivniţă, ocărându-mă întruna. Minutele

pierdute în discuţia cu Farid puteau fi folosite căutându-l pe Iuda. Şi acum...

Când mi-am dat seama că nu vom reuşi să-l înmormântăm pe unchiul în ziua aceea am înălţat cu voce înaltă şi slabă o rugăciune implorându-l pe Dumnezeu să ne ierte. Cu ochii închişi şi trupul legănându-se odată cu bătăile inimii, m-am rugat ca această întrerupere a împlinirii datoriei noastre să nu tulbure călătoria sufletului său.

În restul zilei de luni am aşteptat – mama, Estera, Farid, Cinfa şi eu. Am stat în lumile noastre separate, fără să scoatem o vorbă.

Albastrul superb al covoraşului de rugăciune care o acoperea pe fata moartă; mirosul cald, greu al părului Cinfei când ea şi-a băgat capul sub cămaşa mea şi i-am simţit pe piele respiraţia fierbinte; ţârâitul nervos al greierilor în curte. Fiecare senzaţie perfidă întărea aceeaşi şi aceeaşi întrebare: de ce eram eu aici să văd, să aud, să miros, când muriseră atâţia evrei?

— Aproape regret că n-am murit odată cu ei, i-am şoptit mamei.

— Vina se lipeşte de noi, asemenea lui Dumnezeu, a răspuns ea. Cum ar putea să fie altfel?

De fiecare dată când credeam că nu merită să lupt pentru ea, mama mă surprindea cu câte un astfel de verset.

— Noi trăim ca să nu uităm, a zis Cinfa repetând cuvintele rabinului Solomon.

— Oare copiii pot să se agaţe de speranţă imitându-i pe adulţi?

Deodată s-au auzit strigăte din stradă, strigăte care îi acuzau pe *marranos* că au adus seceta prin vrăjitorie.

Era prima dintre cele trei împrejurări ale zilei când i-am auzit pe discipolii Nazarineanului. Ei au tăbărât cu sutele asupra noastră, au năvălit în valuri, conduşi de călugări dominicani care zbierau cu voci de eunuci, stridente, cerându-ne să ieşim afară şi să ne lăsăm purificaţi prin foc şi strigau ocări împotriva evreilor diabolici. *„Bichos meio-humanos*,

creaturi semiumane", ne numeau ei. Odată, după-amiaza târziu, muzica de cimpoi a pus în vibrație grinzile de lemn de castan ale tavanului pivniței noastre de parcă ne-ar fi invitat la un bâlci. Ultima oară, după socoteala mea cam la vreo trei ore după ce s-a lăsat a patra noapte a Pesahului, au ajuns până la noi în beznă țipete ascuțite – de parcă un porc era mânat cu biciul pe străzi. M-am rugat ca asta să fie și nu altceva.

Ne-au călcat de două ori casa și au sfărâmat mobila care scăpase până atunci.

Cinfa s-a băgat între Farid și mine. Estera stătea stoică. Ochii ei nu mai aveau fardul întunecat și părul care încărunțea i se revărsa neglijent peste umeri. O actriță căreia i-au murit toți actorii-parteneri în teatrul ars până în temelii, m-am gândit eu.

Mama își ținea strâns talismanele și se ruga în tăcere. De câte ori se uita la mine, vedeam că cercetează asemănările dintre mine și Iuda.

Totul ar fi fost pierdut dacă vechii creștini ar fi descoperit trapa noastră – pusesem scândurile la loc și le bătusem grăbit în cuie și spărsesem zăvorul de la adevărata ușă a pivniței când am dat buzna înăuntru ca să-l găsesc pe unchiul. Un singur pas greșit pe centrul covorașului de deasupra și ei ar fi căzut peste noi.

După lăsarea întunericului, i-am uns pe unchiul și pe fată cu mir pentru a atenua mirosurile ce se degajau și care anunțau plecarea sufletelor lor. Am pus din nou peste ei covorașe de rugăciune. Rana adâncă de la braț produsă de lancea băiatului s-a închis în cele din urmă cu ajutorul esenței de tătănească. Am uns-o cu strat subțire de esență de filimică pentru a asigura vindecarea și am înfășurat-o cu o batistă de olandă.

Mi-am adunat tot curajul și i-am șoptit mătușii Estera:

— Ai mai văzut-o vreodată pe fata moartă?

Estera stătea pe o bancă adusă de noi din bucătărie și șalul gros din lână maro al mamei îi acoperea umerii. Își înfipsese

mâna țeapănă, înfășurată într-un prosop din in plin de sânge, între picioare pentru a proteja ceea ce fusese profanat.

Nu scotea nici un sunet, iar eu știam că sufletul i se refugiase înăuntrul trupului.

Era nemiloasă întrebarea pe care i-am pus-o Esterei? Nu-mi păsa; trebuia să aflu dacă ea știa. Nu din motive indecente, cum va fi crezut ea.

Am pus verigheta de aur a fetei în tașca mea ca să i-o dau soțului ei și mă rugam ca el să fie în viață ca s-o păstreze ca amintire.

Am sărutat inelul cu sigiliu al unchiului și l-am pus în caseta de abanos unde ținusem foița noastră de aur. Simțeam că Estera ar fi suferit dacă vedea că îl port eu.

Când mama m-a întrebat despre locul unde am pus acest suvenir, am crezut că a venit momentul propice să discut cu ea.

— Cine știa de *geniză*? am întrebat-o eu.

Ea și-a tras capul între umeri ca o găină, m-a privit țintă de parcă aș fi fost nebun și mi-a spus să nu-i mai pun întrebări.

După ce catedrala bătuse miezul nopții, am auzit-o pe Brites, spălătoreasa noastră, veche creștină, care ne striga cu disperare din curte cu o voce stridentă, ca a unui pescăruș rătăcit. Mă pregăteam să strig și să-i răspund când mama și-a împins brațele spre mine și a format o cruce.

Mi-am dat seama atunci că infernul e nesigur dacă un frate mai mic se afla în ghearele torționarilor care n-au respect nici pentru frumusețea trupului omenesc, nici pentru caracterul sacru al sufletului.

Și mă întrebam cine era cel gravat ca asasin al unchiului pe Tăblița Dăinuirii din tradiția musulmană.

M-am jurat să descopăr identitatea fetei. Mai mult ca oricând, credeam că aici e cheia enigmei.

Marți dis-de-dimineață. Am constatat că mi-ajunge atâta întuneric și șovăială. Picioarele și brațele mele înțepeniseră

din cauza nevoii de aer şi de mişcare. În ceaţa uşoară şi purpurie dinainte de ivirea zorilor, m-am hotărât să încep să-i caut pe Iuda, pe Reza şi pe membrii grupului de tâlcuitori. Am socotit că la ora aceea a dimineţii or să fie puţini creştini pe stradă.

— Nu trebuie să te duci! mi-a şoptit mama. Unghiile i s-au înfipt în carnea mea. Nu! E primejdios. Trebuie să spui rugăciunile de dimineaţă. Unchiul o să se supere dacă nu-ţi faci datoria faţă de Dumnezeu.

— Rugăciunile de dimineaţă pot să mai aştepte! i-am spus eu. M-am desprins de ea şi i-am încredinţat lui Farid tot ce se găsea în taşca mea în afară de cuţit.

A primit ceea ce îi ofeream fără să facă un gest. Avea ochii injectaţi şi dâre de sudoare îi lunecau pe obraji. L-am sărutat pe frunte; fruntea ardea, avea gust de boală molipsitoare. A întors capul ferindu-se de privirea mea scrutătoare şi atunci am văzut că vânătăile de pe gâtul lui se iritaseră, devenind negre şi galbene.

— Cum te mai simţi? l-am întrebat eu cu mâinile.

— Un animal ţepos îmi scurmă prin maţe încercând să iasă afară, mi-a spus prin semne sleit de puteri.

Să fie ciumă? Dacă se prăpădeşte, cine va mai vorbi limbajul meu interior, cine mă va ajuta să-l găsesc pe ucigaşul unchiului?

Încremenit de deznădejde am continuat să-l privesc şi mi-am amintit că vechea noastră prietenă, Murça Benjamin, a fost prima care a spus că el şi eu eram gemeni dăruiţi unor părinţi diferiţi. Murça, scumpa de ea, urma să se recăsătorească curând, după boala şi moartea primului ei soţ. Dar supravieţuise oare?

În timp ce mi-am început căutarea, am înhăţat ciocanul din magazie şi i-am şoptit lui Dumnezeu:

— Dă-ni-l înapoi pe Iuda şi ia-mă pe mine în schimb.

Ca scut împotriva creştinilor, am psalmodiat în gând versete din Zohar.

Strada cea mai apropiată, Rua de São Pedro, era pustie. O ceaţă întunecoasă, pufoasă, acoperea cerul. Obloanele care rezistaseră atacului rebelilor erau zăvorâte, parcă urmau să nu mai fie deschise niciodată. În văzduh zburau pescăruşi radiind lumină, gata parcă să ia foc. Ceva mai departe, lângă Poarta Sf. Petru, o femeie trupeşă care ducea un coş din nuiele pe creştetul capului a început să alerge cu un umblet săltat, chinuit. Deasupra ei, pe cer, dincolo de turlele gemene ale catedralei, se deşirau în văzduh panglici de fum; rugul din Piaţa Rossio era probabil încă dezlănţuit.

Şi de data asta, uşa de la apartamentul părintelui Carlos era încuiată. În Biserica Sf. Petru, lămpi cu ulei atârnate împroşcau flăcări. În navă, cadavrele erau înşirate asemenea pescarilor înecaţi aduşi la ţărm de valuri.

Senhora Telo, croitoreasa, zăcea pe spate sub fresca Bunei Vestiri care împodobea transeptul. Avea faţa palidă, ca de ceară şi ochii închişi. Nici o picătură de sânge. Absolut deloc. Fluierul micuţ din tablă, pe care-l folosea ca să-şi cheme copiii, îi atârna peste umăr.

Am auzit un mârâit. M-am întors. Un câine cafeniu-roşcat, cu nasul roz, o corcitură, îşi pusese labele din faţă peste burta unui bărbat al cărui piept era ud leoarcă şi negru. Cu urechile ciulite, a înălţat o buză care tremura, acoperită cu o crustă, ca să-şi arate colţii, a mârâit din rărunchi ca şi cum aş fi putut să-l înfrunt pentru cadavru.

M-am îndreptat spre Biserica Sf. Mihai. Mulţi oameni zăceau ţepeni şi muţi în faţa altarului Nazarineanului. Am luat o lumânare dintr-o capelă laterală şi am început să caut. Iuda nu era printre ei.

La Biserica Sf. Ştefan, am găsit cadavrul unei adolescente în grădina din curte, pe un răzor rotund de filimele minunate. O ciugulea metodic un vultur cocoşat cu privire indiferentă. L-am urmărit şi am constatat că păsările astea smulg mai întâi ţesuturile moi – buzele şi limba, ochii. Fata era de nerecunoscut.

Îngrijitorul bisericii, un creştin vechi, a ieşit din tainiţa lui din capela laterală până să plec eu. La întrebarea mea, a clătinat din cap şi a zis:

— Nu, nu părintele Carlos. Alţii. Cei mai mulţi se îndreptau spre râu. Se vorbea de bărci care îi trec pe evrei pe malul celălalt.

Am constatat că singurul lucru care putea să mă deranjeze acum era bunăvoinţa. Când el m-a strâns în braţe, temelia mi s-a surpat. L-am împins la o parte şi am întins mâna să mă sprijin de perete. Apoi am fugit.

Zorile întindeau o pânză străvezie de lumină peste orizont. Nişte rândunele scobeau arcuri de aer mari în jurul meu şi ciripeau, vorbind parcă repede. Am luat-o pe scurtătură spre Tajo, l-am descris pe Iuda neguţătorilor de peşte care-şi instalau tarabele să vândă ceea ce fusese prins noaptea trecută. Ei nu văzuseră nimic.

— Au omorât nişte evrei ? m-a întrebat o femeie şi a căscat, ca şi cum însăşi ideea asta o plictisea.

Când i-am răsturnat masa, a ţipat ascuţit ca un papagal. Dar n-a îndrăznit nimeni să mă înfrunte; oamenii recunosc nebunia şi se dau la o parte.

Apoi m-am dus spre centrul oraşului până în Terreiro do Trigo, Piaţa Grâului. Nu m-am încumetat să merg mai departe; pe o parte a cheiului, doi docheri portughezi se înjurau de mama focului cu un grup de marinari nordici blonzi. Între ei zăceau patru morţi, cu mâinile şi cu picioarele desfăcute. Câţiva câini ucişi erau aruncaţi în jurul crucii ornamentale din centrul pieţei, iar sângele lor se îmbibase în fânul împrăştiat din baloturile recent descărcate. Ceva mai departe, la o dană utilizată pentru repararea vaselor, o mulţime voioasă se strânsese să urmărească violarea unei sclave africane. Împinsă cu faţa în jos pe scândurile de lemn noroioase, fata sufla greu din cauza nebuniei brutale a omuleţului scund care se împingea în spatele ei. Înăuntrul oraşului plutitor al corăbiilor, marinari şi neguţători priveau şi râdeau. M-am întors căutând siguranţa relativă a cartieru-

lui evreiesc. Primii mei paşi păreau să formuleze întrebarea: *Vechii creştini ne urăsc cu atâta înverşunare fiindcă noi l-am dat pe Isus, mântuitorul pe care ei nu l-au dorit niciodată?*

Casa cu un singur cat unde locuia Reza împreună cu rudele ei prin alianţă era situată în centrul marginii nordice a Pieţei Lămâiului. Soarele de-abia îşi săltase ochiul peste orizontul răsăritean când am ajuns acolo. Uşa casei era închisă, dar neîncuiată. Masa cea mare din lemn de castan din bucătărie căzuse într-o rână; pierduse două picioare.

Un vecin m-a auzit cum căutam şi mă privea cercetător din cadrul uşii din faţă. Era un bărbat mărunţel cu obraji înroşiţi de brici şi ochi somnoroşi. A scuipat spre mine când l-am întrebat dacă o văzuse.

Au sperat creştinii ăştia totdeauna că noi o să îndepărtăm dispreţul lor cu o mână blândă şi o să continuăm târşâitul picioarelor spre un viitor nesigur?

L-am îmbrâncit atât de tare încât s-a dus poticnindu-se până în stradă şi a căzut ţipând.

O fată de vreo patru ani stătea goală, resemnată, pe o pernă în grădina de zarzavaturi a Rezei. Pe fruntea ei fusese trasată cu cărbune o cruce pătrată. Fetiţa ciugulea struguri, avea părul negru tăiat drept în dreptul umerilor la nivelul umerilor, ochi căprui misterioşi încadraţi de gene lungi şi elegante. Degetul mare de la mâna dreaptă nu avea unghie.

— Eu am fugit, a zis ea.

— Cum te cheamă? am întrebat-o eu.

Şi-a înălţat ochii spre mine, m-a privit cu răceală şi a scuturat din cap.

— Şi unde-s părinţii tăi?

Şi-a îndesat boabe în gură. Am sfâşiat în două un cearşaf şi am învelit-o.

— Te duc la mine acasă, i-am spus. O să fii în siguranţă.

Voia să o duc pe umeri. Era atât de straniu să auzi râsul unui copil. Am lăsat-o jos pe caldarâm şi am făcut-o să meargă pe jos.

Acasă, mi-am dat seama pentru prima oară că bucătăria era devastată. Pe fundul unui ulcior spart de lângă vatra rece rămăseseră câteva picături preţioase de oţet. Le-am picurat pe mâinile mele, am frecat fruntea fetei şi am şters complet crucea. Am coborât amândoi în pivniţă.

— Asta cine-i? a întrebat mama, privind-o stăruitor pe fată ca pe o ofensă adusă durerii ei.

— Am găsit-o acasa la Reza. Dar Reza nu era acolo. Doar fetiţa.

Mama a blestemat în şoaptă, apoi a luat fata de la mine şi a ţinut-o strâns.

— Şi Iuda? a întrebat ea.

Am clătinat din cap.

— I-am pierdut urma.

Şi-a întors privirea spre perete. Aceeaşi mişcare chinuitoare pe care o făcuse şi fratele meu mai mare, Mordehai, cu puţin înainte de a muri. În cele din urmă, el a încetat să respire, iar eu am luat ultima lui lacrimă pe vârful degetului şi am întins-o pe buzele mele. Când i-am gustat sarea am simţit cum trece prin mine o uşurare dureroasă ca un vânt din deşert.

A fost momentul când am avut cea de a doua viziune, prima de după convertirea noastră forţată. A izbucnit din tălpile picioarelor, a urcat în cap şi a ieşit din gura mea ca un ţipăt. Mă vedeam în picioare în curtea noastră. Mordehai stătea pe acoperişul casei noastre, lângă girueta din tablă înfăţişând un trubadur. Voiam să vin lângă el, mă cuprinsese dorul. Privirea îmi era atrasă de aceeaşi lumină îndepărtată pe care am văzut-o totdeauna în viziunile mele. În timp ce se apropia, lumina s-a transformat într-un vultur mare, splendid, viu colorat, cu coada în evantai. Avea capul alb, alb spectral, şi ochii îi pâlpâiau de la violet la roşu, aidoma cristalelor prismatice. Avea pe gât o pată galben-verde;

aripa dreaptă, argintie, stânga, de aur. Pieptul ei era purpuriu. Prăvălindu-se spre terasa acoperişului nostru, pasărea asta mare şi-a scos ghearele şi l-a înhăţat fără nici un efort. Eu am strigat: „Pe mine cui mă laşi?" Mordehai a răspuns: „Mulţi ani de-aci înainte, vom avea nevoie de ajutorul tău. Mai ai de făcut lucrări pentru Dumnezeu". Sigur în prinderea puternică a vulturului, el a continuat zborul spre răsărit, spre Ierusalim şi Muntele Măslinilor.

Astfel, adevărata mea lucrare a fost totdeauna să-mi eliberez familia din mâinile lui Faraon, să-i văd pe toţi ieşind în siguranţă din Portugalia? E bărbatul născut să împlinească o singură misiune mare în cursul vieţii?

Acum, am întrebat-o pe mama:

— Ai auzit ceva, vreun lucru neobişnuit de la unchiul despre colegii lui tâlcuitori în ultimele săptămâni? Unele îndoieli... supărări?

N-a răspuns. A început să-şi răsucească părul de la tâmple şi să-l smulgă.

Fata pe care am găsit-o în grădină la Reza se trântise pe ardezie şi mă privea absentă. Cinfa stătea în picioare în faţa ei, holbându-se şi privind cu coada ochiului, şi îşi aduna părul la ceafă. Am plecat în fugă să-i caut pe tâlcuitori înainte ca disperarea să pună stăpânire pe mine.

Diego locuia într-un apartament învecinat cu Biserica Sf. Toma, la mai puţin de o sută de paşi de zidurile estice ale oraşului, într-un cartier predominant creştin din Alfama. În timp ce urcam străzile care duceau spre el, obloanele caselor au început să se deschidă cu zgomot. Orăşeni în bonete din ciorapi trase până pe frunte mă priveau cercetători, căscând şi clipind. Muncitori posomorâţi începuseră să se ducă târându-se parcă la muncă. Stomacul meu a început să ghiorăie după o bucăţică de brânză sau o fărâmă de *maţa*. Dar uitasem să iau bani la mine. Aş fi putut să cerşesc o coajă de pâine plămădită cu drojdie, dar era ziua de dinaintea

celei de a cincea seri de Pesah. *Hameț*, firește, îmi era încă interzis.

O fată drăgălașă cu fire de iarbă uscată în părul răvășit de somn stătea în cadrul unei uși închise. Se înfășurase într-un pled, n-avea cum să fie mai mare decât Cinfa. M-a salutat în șoaptă, și-a desfăcut câteva clipe pledul care o învelea. Era goală pușcă, avea sâni micuți și coapse băiețești zvelte.

— Pentru două ouă, te primesc în singurătatea mea, a șoptit ea. De ce să nu...

Iată ce se întâmplă când copiii sunt abandonați în brațele zeului Neiubirii în cel mai nobil și mai loial oraș al nostru.

Drept în față, la marginea abruptă a versantului din fața micului scuar de lângă Biserica São Bartolomeu, mi-am propus să mă uit înspre centrul Lisabonei să văd dacă furtuna creștină a încetat. Mare naiv am fost să nutresc speranța asta; în centrul văii de dedesubt era Rossio, la depărtare de circa doi kilomeri. Se adunaseră acolo cel puțin o mie de vechi creștini. Două mari focuri își proiectau vâlvătăile spre cer.

Din poziția avantajoasă de pe creasta dealului îi vedeam pe vechii creștini care își lepădaseră masca umană un moment și arătau ca niște furnici ce se hrăneau într-o aglomerare dezordonată.

Bănuiam că mici grupuri de tâlhari vor împânzi curând orașul și, de aceea, m-am îndreptat în grabă spre locuința lui Diego. Ușa de la casa lui din oraș era încuiată. El locuia la catul al doilea, așa că l-am strigat. Pe partea cealaltă a străzii, un cârpaci bătrân și scheletic, care ținea două ciocane de lemn într-o mână ca o labă cu gheare, a început să se uite la mine cu ochi bănuitori. Și-a întors capul brusc când i-am surprins privirea.

Am adunat pietricelele de pe stradă, am început să le arunc în obloanele lui Diego. Deasupra, la catul al treilea, o bătrână palidă, cu ochi injectați și țepi cărunți pe bărbia ascuțită, a scos capul pe fereastră. Avea un șal negru în jurul capului, nasul roșu și bont mâncat aproape complet de cine știe ce boală.

— Pe cine caţi?! s-a răstit ea cu accent navarez.

— Diego Gonçalves. L-aţi văzut?

Şi-a clătinat capul cu mişcări exagerate şi a plescăit din buze. Cu o voce care părea să încleieze la un loc toate vorbele, a zis:

— N-am năravul să mă amestec în treburile altor oameni, înţelegi matale. Dumnezeu ştie, mă ocupam doar de ale soţului meu cât e ziulica de mare. Dar uneori Domnul aduce pe cineva cu o întrebare şi n-ai încotro, trebuie să răspunzi, fiindcă Domnul Dumnezeu veghează şi dacă nu răspundem, noi...

Am presupus că e beată sau ţicnită.

— Deci, e acasă? am întrebat-o.

— *Ojos*, a spus ea cu gravitate şi lent, ca şi cum în spatele acestui cuvânt unic s-ar fi aflat ani de experienţă.

— Ce?

— Ochi! Portughezii ăştia au ochi mari cât nucile. Şi se chiorăsc de parc-ar vrea să vadă ce culoare are sufletul tău. Te-ai întrebat vreodată dacă nu-i asta problema?

— Ascultă, ştii sau nu dacă azi Diego a fost aici? am întrebat.

— Dumnezeu veghează tot timpul. Diavolul veghează tot timpul. Şi cu portughezii ăştia cu ochii cât nuca pretutindeni, n-ai scăpare. Când eram...

Am spus în şoaptă:

— Să i-o spui lu' mutu', vrăjitoareo! Am mai adunat câteva pietricele şi am început să le azvârl şi mai tare în obloanele lui Diego.

— Nu-i aici! a strigat ea sfidătoare.

— Şi-atunci unde e? N-am timp de pierdut!

A ridicat ochii spre cer şi s-a închinat.

— Oamenii de la catul lui au fost ridicaţi ieri, a cotcodăcit ea. De bărbaţi cu ochi de portughezi.

— Pot să-mi arunc o privire înăuntru? am cerut eu.

— Da' matale cine eşti?

— Nepotul lui, am minţit eu.

S-a aplecat pe fereastră şi a cercetat strada rânjind ca un măgar iritat. Probabil cizmarul o privea atent, fiindcă ea a ridicat un pumn spre el şi a strigat:

— Du-te înapoi la munca ta, nap bătrân şi puturos!

El şi-a fâlfâit mâna spre ea că adică e nebună, a privit-o cu coada ochiului şi i-a transmis semnul deochiului întinzând spre ea degetul arătător roz.

Bătrâna i-a blocat deochetura făcându-şi cruce, apoi a ţipat din nou la el. A scos o cheie dinăuntrul bluzei şi i-a dat drumul să cadă în mâinile mele făcute căuş.

— Vezi să n-o pierzi, m-a avertizat ea. Alta nu mai am.

Mă aşteptam să chicotească, dar era foarte serioasă.

— Pe cuvântul meu de onoare, am asigurat-o eu.

Când am ajuns la etajul al doilea am încercat clanţa de la uşa lui Diego. Uşa era încuiată. Uşa locuinţei vecinului său, totuşi, fusese smulsă. Venea un miros ciudat, ca de apă sălcie. Înainte de a cerceta i-am înapoiat cheia vecinei de deasupra.

— Eşti evreu? a întrebat ea. Fincă ei era evrei, pricepi matale.

— Da, sunt evreu, am recunoscut pe un ton sec.

M-a strâns de braţ.

— Acu' întreabă-mă dacă nu-s şi eu!

— Trebuie să plec, am zis eu.

Mi-a înfipt unghiile în carne.

— Întreabă-mă! mi-a cerut ea şi stropii furiei sale subite m-au nimerit în faţă.

— Eşti evreică? am repetat eu într-o doară.

N-am apucat să mă feresc şi ea m-a plesnit peste faţă cu palma bătrână şi bătătorită.

— Voi, portughezi nemernici, nu vă sfiiţi niciodată să insultaţi o doamnă navareză! a ţipat ea. Dar eu n-am de gând să...

Ea continua să zbiere când am ajuns din nou la apartamentul lui Diego. Am bătut la uşă şi l-am strigat, dar n-am primit decât tăcere. Deodată m-am temut pentru siguranţa lui. Am început să strig:

— Diego! Diego! Sunt eu, Berechia!

Nu s-a întors la mine nici măcar un sunet.

Am intrat în apartamentul de alături. Bătrânul Levi Califa, farmacist retras din activitate şi erudit al Talmudului, locuia acolo împreună cu ginerele său văduv şi cei doi nepoţi. Starea locuinţei lui nu prevestea nimic bun pentru Diego; patul cu baldachin din camera din faţă fusese sfărâmat. Pe peretele estic fusese pictată cu sânge o cruce, fusese pictată cu degetele, şi sub ea, cu litere de-o şchioapă, erau cuvintele: *Vincado Pelo Cristo*! Răzbunat pentru Christos.

Am remarcat plin de dispreţ faţă de legiunile de vechi creştini analfabeţi care murdăreau peisajul Portugaliei, că fusese scris incorect cuvântul *vingado*. Cum puteau spera să întrezărească măcar o palidă imagine a lui Dumnezeu când ei nu erau niciodată în stare nici să scrie corect, nici să citească?

— Maestre Levi? am strigat eu prudent.

Tăcere.

De partea cealaltă a camerei, uşa care dădea spre restul apartamentului era trântită pe jos. Am păşit peste ea, m-am furişat prin intrarea deschisă şi am intrat într-o odăiţă pătrată, nici mai lată, nici mai lungă de trei paşi, cu duşumelele din stejar de foarte proastă calitate, unde singura piesă de mobilă era un scăunel de lemn. Şi totuşi, nu mai intrasem până atunci într-o încăpere atât de plină.

Am ştiut imediat că păşisem peste un prag sfânt.

Pe pereţii văruiţi era scris cu negru, cu mici litere ebraice, Exodul. În întregime. De la numele israeliţilor care au intrat în Egipt cu Iacob până la fuga robilor evrei peste Marea Roşie şi la ridicarea Tabernacolului de către Moise. Versetele începeau în partea de sus a peretelui de răsărit, continuau spre sud într-o orizontală dreaptă, apoi spre vest şi nord şi formau astfel un inel. Presupun că fuseseră scrise peste două sute de inele de acest fel. Literele acopereau toată jumătatea de sus a camerei ca un arbore sfânt.

Fusese început şi Leviticul, care însă se întrerupsese brusc cu preceptul de a nu arde miere ca jertfă pentru Domnul. Probabil atunci năvăliseră în cameră creştinii şi îl luaseră pe scrib.

Nu era nevoie să-mi storc creierii să descopăr cine era. Ştiam absolut sigur că era bătrânul Levi Califa. Care altul ar fi fost atât de evlavios încât să-şi petreacă timpul în ascunzătoare reluând povestea centrală a Pesahului?

Am fost atât de impresionat şi de smerit încât pur şi simplu m-am întors şi am citit. Ochii mei îşi iuţeau tempoul ca dervişul care descoperă ritmul dansului său.

Nu mă aşteptam să-l întâlnesc pe Califa în persoană. Dar pe podeaua bucătăriei, pe o farfurie spartă, se afla o mână – mâna dreaptă a unei persoane. Ştiam că e mâna lui fiindcă îi fusese retezat degetul arătător pe care purta totdeauna inelul cu sigiliu din calcedonie. Alături era ultima bucată de cărbune cu care scrisese şi pe care probabil o scăpase din mână.

O mână retezată nu pare ceva real. Dar de ce? Fiindcă minţile noastre refuză să creadă că e posibilă o asemenea cruzime?

Dar oare de ce nu ne ucid creştinii pur şi simplu, ci taie bucăţi din trupul nostru? Se străduiesc oare să ne facă să devenim inumani, să ne silească să părem diavoli şi să corespundem, astfel, mai bine imaginii pe care o au despre noi.

Aproape de vârfurile degetelor se vedeau capetele albastre ca isopul ale papagalilor brazilieni la care ţinea mult Califa – unul se numea *Ternura*, Tandreţe, şi celălalt, *Empatia*, Empatie, mottoul în două cuvinte al talmudistului erudit.

Corpurile Tandreţii şi ale Empatiei fuseseră probabil furate pentru penele lor preţioase. Poate chiar în momentul ăsta ele împodobeau pălăria unui nobil creştin.

Când m-am aplecat să iau mâna cu gând s-o înmormântez, am auzit zgomot de paşi peste bucata de lemn care trosnea şi m-am întors. În camera din faţă stătea bătrânul cizmar pe care-l văzusem pe partea cealaltă a străzii şi mă fixa cu ochii lui de oţel. Era subţire, ars de soare, purta doar o flanelă

de corp pătată de sudoare și pantaloni din pânză de in grosolană. Să fi avut cel puțin cincizeci de ani. Încheieturile mâinilor erau subțiri și umerii înguști și aduși. De după urechi îi ieșeau smocuri de păr cărunt și încâlcit.

Într-o mână ținea o daltă, în cealaltă un ciocan de lemn.

Am scos cuțitul și l-am pus în fața mea. *Or să mă silească să mă lupt din nou*, m-am gândit eu. N-am vrut să încep lupta cu el în mijlocul sfințeniei Torei scrise și m-am îndreptat spre camera din față. Mi-a spus cu voce aspră:

— Nu mai ai mult timp.

Nu am răspuns, m-am gândit: *De ce creștinii se așteaptă totdeauna ca evreii să vorbească înainte de a se lupta?*

Am început să clocotesc de furie și am simțit ca și cum prin vine îmi curge mercur fierbinte. M-am apropiat la mai puțin de trei pași de el, am așteptat primul lui asalt și mi-am imaginat că se va prăbuși sub cuțitul meu.

Și totuși nu doream să-l rănesc. Se spune că între luarea justificată a vieții unui om și omorul cu sânge rece distanța e doar cât un fir de păr și nu credeam că am văzut atât de ager pentru a sesiza totdeauna deosebirea.

Și-a scărpinat valea cheală din creștet cu capul ciocanului său de lemn.

— Nu înțelegi ce vreau să-ți spun, îți sunt prieten, a zis el.

— Atunci pune jos armele.

Spre marea mea uimire, el le-a pus cu grijă la picioarele lui. Linii de îngrijorare îi brăzdau fruntea. A zis:

— Nu mai ai la dispoziție mult timp. Ei vin dinspre râu și se apropie. Trebuie să te întorci acasă. Am venit să te previn.

— De ce? i-am cerut eu să explice.

— Hai să spunem doar că maestrul Levi mi-a fost bun prieten.

— Când l-ai văzut ultima oară?

— Haide, fiule, a zis el întinzând o mână spre mine.

— Spune-mi, te rog, când l-ai văzut ultima oară. Trebuie să știu.

— Ieri, a răspuns cizmarul. Dominicanii au venit după el şi după familia lui.

A întins încă o dată mâna şi mi-a atins uşor braţul.

M-am tras înapoi fără să vreau.

— Şi Diego Gonçalves? A fost cu maestrul Levi?

A întors capul spre uşă neliniştit.

— Hai, trebuie neapărat să pleci. Nu pricepi?

— L-ai văzut pe Diego Gonçalves?

— Nu. N-a fost aici după câte am văzut eu. Poate a fost prins. A înălţat din umeri, apoi a continuat mânios: Ascultă, eu mă duc. Poţi pleca odată cu mine sau poţi să-i aştepţi să vină şi să pună mâna pe tine. Şi, fii fără grijă, cotoroanţa navareză îi va ajuta să te găsească repede. Ea le-a deschis uşa ca ei să-l poată ridica pe maestrul Levi fără să asude prea tare. S-a aplecat în faţă să-şi ia ciocanul de lemn şi dalta. Am simţit impulsul subit să-i înfig în ceafă cuţitul. Ce rost ar fi avut să rănesc un creştin cinstit?

Avea mercurul care curgea prin vinele mele propriile dorinţe?

— Haide, a zis el, pregătindu-se.

Vocea lui avea tonul implorator pe care-l avea tatăl meu când mă chema la studiu. Deodată s-a auzit un ţipăt care venea din spatele casei. Cizmarul a dus la buze un deget strâmb pentru a-mi sugera să tac.

Împreună, ne-am furişat în casa scării asemenea copiilor porniţi într-o escapadă periculoasă. Cotoroanţa navareză, cum îşi spunea ea, stătea deasupra noastră pe scară şi dispreţul îi strâmba faţa zbârcită. Bătrânul a ridicat ciocanul de lemn şi şi-a atins uşor cu el capul ca să arate ce o să-i facă dacă va spune unde suntem. Am coborât scările ca pisicile care îşi urmăresc prada. Voiam acum să-l găsesc pe Samson, să citesc scrisoarea pe care i-o trimisese unchiul meu. Intenţionam să mă duc la Porta de São Vicente, Poarta Sf. Vincent, să ies din oraş şi să mă îndrept spre nord-est, spre casa lui.

În stradă, rândunelele continuau să vină nebuneşte în picaj prin frigul dimineţii. Un murmur ce venea dinspre vest a fost străpuns de râsul batjocoritor al tinerilor care îndrăgeau pericolul.

Cizmarul a arătat spre partea de est a străzii ochiul şovăitor al soarelui.

— Du-te cu Dumnezeu, a zis el, prinzându-mă de umăr.

I-am mulţumit şi am luat-o la fugă.

Nu pot să lămuresc îndeajuns cât de profund îmi înceţoşase judecata moartea unchiului; orice evreu în situaţia mea ar fi trebuit să-şi dea seama că dominicanii or să închidă toate ieşirile din cetate la prima chemare religioasă a dimineţii.

Totodată era o greşeală să fugi. Tropotul paşilor mei acoperea sunetele produse de vechii creştini şi îmi trăda poziţia.

O gloată de peste o sută de persoane stătea în faţa Porţii Sf. Vincent. Când m-au zărit, braţele lor s-au îndreptat spre mine ca săgeţile.

Mă oprisem blocat de o frică viscerală. Totuşi, senzaţia că lunec spre destin, poate spre moarte, m-a făcut să întind o mână ca pentru a căuta siguranţa unei balustrade sau a unui perete. Am apucat doar aer, se-nţelege, apoi am căutat instinctiv protecţia oferită de cuţitul meu. Într-un moment de mare încordare, cu respiraţia tăiată, am stat în cumpănă – să-mi iau sau să nu-mi iau viaţa. Ar fi fost uşor să renunţ la viaţă; în zilele acelea, eu credeam încă într-un Dumnezeu personal şi nu mă temeam de moarte. Să mori, ei da. Dar nu era călătoria slăvită de întoarcere în Regatele Superioare. O ultimă rugăciune, o singură împunsătură şi aş fi fost eliberat. Gândul era următorul: *mai bine să-mi elibereze sufletul mâinile mele decât cele ale bărbaţilor care au ţinut o cruce.*

Fireşte, judecând după cum arătam, ei n-ar fi fost absolut siguri că sunt creştin nou. Dar dacă mă dezbrăcau, legământul meu cu Dumnezeu ar fi făcut evidentă credinţa mea.

Dorința de a trăi e mai tare decât gândul. Sau poate nevoia de a-l găsi pe Iuda era prea puternică.

M-am întors și am fugit ca și cum n-aș fi avut de ales. Se luaseră dușmanii după mine? Nu-mi dădeam seama; pulsul accelerat îmi destrămase simțurile. Imaginați-vă că stați lângă un clopot de plumb care bate nebunește în timpul unui uragan urlător. Așa erau bătăile inimii mele, așa era respirația mea.

Tot ce-mi amintesc acum e senzația generală a coborârii unor scări în aer liber și mirosul propriei mele spaime. Imaginea următoare care pătrunde în memoria mea întru Tora este a unei clopotnițe. Eram în fața Bisericii São Miguel, la nici două sute de pași de casă.

Turnul părea să se prăbușească pe o parte, fără nici un avertisment. Eu fusesem proiectat prin spațiu, eram pe spate lipit de caldarâm.

Mă zbăteam să respir dar de-abia îmi mai trăgeam sufletul, nu simțeam nici o durere, ci doar o buimăceală tăcută. Capul meu părea închis într-o amforă de sticlă. Ca și cum fără avertisment, mâna lui Dumnezeu mă deplasase pur și simplu prin spațiu.

Mi-a ars privirea imaginea fugară a unui nufăr înconjurat de nisip, care se aprinde. Mai târziu am înțeles că îmi pierdusem cunoștința câteva clipe și, când mi-am venit în fire, prinsesem licărirea lumii fermecate care curgea pe sub gândurile mele obișnuite. Dar chiar și atunci imaginea aceea – a nufărului în flăcări – mi s-a părut vitală, un dar de la Dumnezeu de care aveam nevoie să mă agăț. (Cheia semnificației lui mi s-a dezvăluit într-o zi când pictam anluminurile pentru Cartea Esterei în Constantinopol și când am înțeles că Domnul Dumnezeu a văzut probabil Lisabona ca pe o floare în flăcări la acel Pesah fatidic.)

La stânga mea, la vreo doi metri depărtare, am observat acum un bărbat într-o capă din piele fină care îngenunchea și se ținea de umăr de parcă ar fi fost rănit. Mi-am dat

seama că probabil se năpustise spre mine din cadrul unei uşi ascunse şi se rănise în timpul asaltului.

Doi bărbaţi costelivi în haine jerpelite se îndreptau în fugă spre mine venind de pe strada povârnită. Păreau să fie gemeni identici. Părul negru tuns foarte scurt le încununa capetele. Amândoi aveau topoare iar eu am simţit că voiau să mă despice ca pe un buştean.

În urma lor, se năpustea spre mine un grup de bărbaţi şi de femei furibunde. Totul părea un vârtej de zgomot şi de vânt, umbră şi contur.

Deodată cei doi bărbaţi s-au contopit; pur şi simplu n-am putut să înţeleg. Apoi mi-am dat seama de ceea ce era evident: vederea îmi fusese alterată de cădere.

Fierul rece care scânteiază în soare are un fel de a-ţi chema la arme corpul. Într-o clipă m-am ridicat ţinând strâns cuţitul.

Aleile şerpuitoare şi potecile din Alfama de jos fuseseră de multă vreme în harta mea interioară şi am luat-o spre vest pe scurtătură exact în momentul când agresorul meu rănit se chinuia să se ridice. Am ajuns în câteva secunde la scara abruptă care cobora spre Piaţa Cantina. De pe prima treaptă de sus poţi sări uşor pe terasele din vecinătate. Am sărit bine, apoi m-am înălţat şi am coborât pe patru terase de acoperiş până la aleea următoare. Mă urmăreau trei bărbaţi. Cei doi care erau mai aproape de mine, la circa şase metri depărtare, agitau săbii. Al treilea era călugăr şi folosea cârja episcopală ca bâtă. „Prindeţi-l pe *marrano*!“ zbiera el cu voce răguşită. „Să-mi aduceţi legământul lui cu Diavolul!“

Am presupus eu că el voia sexul meu ca trofeu personal. Cum fusesem educat să văd lumea în mod simbolic, m-am întrebat, fireşte, dacă dominicanii voiau să pună capăt o dată pentru totdeauna posibilităţii noastre de a ne reproduce.

Pe alee, nici ţipenie. Am sărit jos, am trecut peste un zid scund în curtea lui senhor Pinto. După cum bănuiam, uşa bucătăriei lui fusese spartă. Casa era devastată. Am tăiat-o

prin bucătăria lui spre colţul unde se întâlnesc Rua de São Pedro şi Rua da Adiça. Casa lui Farid era exact peste drum. Am fost dintr-un salt pe creasta zidului, apoi am sărit în curte şi am alergat spre bucătăria noastră.

Totuşi, n-am coborât în pivniţă. După ce m-am convins că nu fusesem urmărit, am îndepărtat partea din faţă, falsă, a cufărului nostru din camera unchiului Abraham şi a mătuşii Estera, am scos o băşică de ţipar uscată în care se aflau câteva monede pentru cazuri de urgenţă. Am aşteptat câteva minute până când strigătele au dispărut de pe Strada Templului. Apoi, când n-am mai auzit decât bătăile inimii mele, m-am îndreptat spre râu. Lângă mal, un pescar pe care-l ştiam de când eram copil, dar cu care nu vorbisem niciodată, stătea în barca lui albastră cu vâsle şi tăia o bucată de brânză împletită cu un cuţit ruginit. Era bătrân, la vreo cincizeci de ani, bondoc, avea faţa arsă de soare, pergamentoasă, şi ochii cenuşii ai neştiinţei de carte. Când am văzut că m-a observat, i-am arătat o monedă şi m-am uitat spre vest, în josul râului. Odată ajuns acolo, dincolo de porţile oraşului, aveam de gând să străbat cei opt kilometri până la podgoria lui Samson Tijolo.

Pescarul a dat din cap că se învoieşte, a vâslit spre mine şi a manevrat barca trăgând-o la mal.

— Trebuie să ies din oraş, i-am spus eu.

Cu două dintre monedele mele de aramă puse în cutia cu râme, pescarul a vâslit cam vreo treizeci de metri spre firul apei, pufăind şi proferând înjurături. Deasupra degetului mare de la piciorul drept, o rană roşie, infectată, săpase în pielea lui îmbibată cu apă şi aproape cenuşie.

— M-a muşcat un crab, a bombănit el. Nu s-a vindecat niciodată ca lumea.

S-a băgat printre două şalupe de pescuit, a ocolit o galeră care arbora crucea portugheză roşie, a întors barca până a prins firul apei. În timp ce vâslitul lui căpăta un ritm susţinut zidurile de apărare ale Lisabonei rămâneau în urmă şi deveneau o panglică ce se furişa printre turlele biserici-

lor şi încâlceala districtelor din afara oraşului. A aruncat ancora dincolo de un afloriment stâncos al ţărmului şi a înălţat mâna să-mi ureze noroc.

I-am mulţumit dând din cap, mi-am suflecat pantalonii şi am intrat în apa rece.

Pe mal, doi andaluzi care se duceau în pelerinaj la Santiago de Compostela şi purtau pălării bombate s-au apropiat de mine şi m-au întrebat unde ar putea găsi o tavernă. I-am făcut să creadă că nu ştiu limba lor şi m-am îndepărtat.

Capitolul VII

Două ore mai târziu, Rana, soţia lui Samson şi o veche prietenă din împrejurimi, mi-a răspuns când am bătut la uşă.

Rana era cu pruncul nou-născut, Miguel, care sugea la pieptul ei.

— Beri... oh, Doamne Dumnezeul meu, trăieşti! Intră! M-a înhăţat şi m-a tras în casă, a închis uşa în spatele meu şi a zăvorât-o. Nu-mi vine să cred! a zâmbit ea.

Ne-am sărutat şi eu am întins mâna să ciufulesc părul moale ca puful al pruncului. Era atât de mic încât ţinea ochii închişi de parcă nu avea de gând să-i mai deschidă niciodată.

— Ce frumos e micuţul, am zis, fiindcă nu ştiu cine ar putea să-i spună unei femei care a născut pentru prima oară că bebeluşul ei arată ca o veveriţă până când împlineşte cel puţin o lună?

Rana a replicat:

— Frumos, zici? Ai meditat din nou prea mult? A încercat să zâmbească, dar în gene i s-au prins lacrimi. Privirea ei coborâtă arăta o însingurare disperată şi am înţeles că şi Samson se pierduse în furtuna creştină.

Ne-am aşezat lângă vatră.

— Cum ai aflat de rebeliune? am întrebat eu.

— Au venit nişte vecini să mă prevină.

— Poate ar trebui să plecăm de-aici împreună. Să ne întoarcem la...

— Ştii că nu pot, m-a întrerupt ea.

Ca să se apere de pericolele venite din Lumea Cealaltă, Rana nu va ieşi din casă în primele patruzeci de zile după naşterea lui Miguel – patruzeci de ani au rătăcit evreii prin pustie şi patruzeci de zile a durat potopul biblic. Am întrebat-o:

— Când ai aflat ultimele veşti despre Samson?

— N-am mai aflat nimic de duminică. Se ducea în Micul Ierusalim să cumpere nişte ţesături de care aveam nevoie... A arătat spre Miguel cu o mişcare a capului. Se ducea la prăvălia lui Simon Eanes. Tu nu l-ai văzut, n-ai auzit nimic despre el? Sau ai vorbit cumva cu Simon?

— Nu, nimic. Dar nu cred că Simon a ajuns acolo.

S-a întors cu faţa la perete şi buzele ei au rostit rugăciuni. Am zis:

— Sunt încă şanse ca el să fi găsit un refugiu sigur. Samson e om deştept. Şi impunător. A băgat spaima în mulţi creştini. Mă cam temeam de el când eram copil. E încă posibil să se întoarcă.

I-am strâns braţul ca să-i transmit forţă, dar mi-am dat seama că, de fapt, încercam să mă conving că Iuda ar putea fi la adăpost.

— Nu, a spus ea. Dacă era în viaţă s-ar fi întors până acum.

— Poate e ascuns undeva.

— Samson, ascuns? Beri, bărbatul care devine tată după cincizeci şi şapte de ani nu stă ascuns când viaţa copilului său e în pericol.

Rana era una dintre femeile acelea deosebite şi rare care refuză să se mintă. De aceea, cei mai mulţi oameni o considerau agresivă, chiar lipsită de inimă. A dat din cap resemnată, şi-a trecut mâna liberă prin părul castaniu, ondulat.

— De va fi să duc singură povara, atunci... Cuvintele i s-au stins şi ea şi-a muşcat buza ca să nu izbucnească-n plâns. Numai foame şi plâns, atâta ştii, i-a spus ea lui Miguel încercând să zâmbească. Sfârcul sânului scăpase din gura bebeluşului şi ea l-a împins la loc în timp ce el îşi agita braţele. Copilaşul scotea un sunet cald, de mulţumire în timp ce sugea.

Rana a ridicat privirile spre mine cu ochi plini de speranță. Beri, ai aflat ceva despre părinții mei?

— Nimic, îmi pare rău. Ar fi trebuit să mă interesez înainte să vin aici. Nu m-am gândit la asta.

— E-n regulă. Bănuiesc că or să vină ei când vor putea... dacă vor putea.

— Rana, am dat pe aici vinerea trecută să iau niște vin. Am luat un butoiaș și am lăsat un bilet.

— Da, am știut că ai fost tu datorită *maței*. M-a bătut ușor pe braț. Cât de liniștitor e să știi că anumite lucruri nu se schimbă niciodată. Eu dormeam probabil. Nu dorm mult. Dar când mă prinde somnul, sunt pierdută pentru lume. Afară de cazul când plânge Miguel. Atunci, e ca și cum un vânător m-ar nimeri cu săgeata drept în inimă.

— Mai ai scrisoarea pe care am lăsat-o în ziua aceea?

— Bineînțeles, a răspuns ea. E importantă?

— Trebuie să o citesc. Poate unchiul i-a spus ceva lui Samson... Unde e biletul?

— Îngrijirea lui Miguel m-a făcut să fiu ceva mai distrată. Dar sunt sigură că e pe undeva prin dormitor.

— Putem să ne uităm la el?

— Ține-l, a zis ea, l-a ridicat pe Miguel și mi l-a dat.

În timp ce Rana scotocea prin cuferele și mesele ei de lucru, l-am ținut pe bebeluș în leagănul brațelor mele și mi-am amintit senzația de frăgezime pe care mi-o dădea Iuda. Mordehai și cu mine am stat cu el de multe ori până noaptea târziu și l-am plimbat ca să nu mai plângă; nu fusese un prunc comod, avusese plămânii încărcați cu lichid, ceea ce îi provoca o tuse severă. Am închis ochii și senzația pielii catifelate a bebelușului mi-a înfiorat vârfurile degetelor. *Iuda, Iuda al meu*, am șoptit pentru mine. *Te rog, Doamne Dumnezeule, fă să fie în viață.*

Am vrut să alung teama care începea să mă cuprindă și am antrenat-o pe Rana într-o discuție în timp ce ea căuta. Am discutat despre problemele stomacale ale lui Miguel.

— Răhățeii lui par găinaț de coțofană, a spus ea necăjită. Doctorul Montesinhos spune că n-am de ce să mă îngrijorez. Așa că presupun...

— Nu te mai necăji, am zis eu și am făcut un semn cu mâna. La fel pățea și Iuda. Cred că toți pruncii sunt păsări într-o oarecare măsură.

A râs, dar tăcerea care a urmat a arătat cât se poate de clar starea de spirit apăsătoare care încărca atmosfera din casă. Am schimbat între noi o privire prin care recunoșteam amândoi că Samson s-ar putea să nu se mai întoarcă niciodată și ea a înălțat mâna să-mi mângâie fața.

— Beri, dragul meu, a zis ea. Simt lipsa vecinilor.

Privirea noastră era legată de amintiri ale unor demoni izgoniți de armata copiilor noștri.

A revenit la căutarea ei, s-a dus la un scrin de lângă pat. A scos un sul dintr-o casetă de lemn mică, prevăzută cu încuietoare de metal.

— Am găsit-o! a zis ea victorioasă. Mi l-a dat. Ăsta e, nu-i așa?

— Cred că da. I l-am pus pe Miguel în brațe. Sulul s-a învârtejit și s-a desfășurat în cinci foi de hârtie.

Ca și cum mă invita să iau parte la aventura ei, Rana a zis:

— Ascultă, Beri, cercetează biletul și eu am să aduc niște pâine și vin... nu, bineînțeles, nu, tu retrăiești probabil Exodul. Atunci niște vin, da? Poți să stai, da? Cel puțin până termini de citit scrisoarea.

— Stau până termin de citit. Apoi trebuie să mă duc la familia mea. Dar Rana, dacă ai *hameț* în casă... înseamnă că voi n-ați sărbătorit încă Pesahul?

— Nu. Mai așteptam puțin, să fim în siguranță.

M-a condus înapoi la masa din bucătărie, mi-a adus o cană cu vin, apoi mi-a luat mâna liberă. Biletul unchiului spunea:

Dragă Samson,

Miguel Ribeiro a refuzat. Așa că am să-ți spun o poveste. O să găsești în ea speranțele mele că vei descoperi nevoia

ca noi toți să facem un sacrificiu în momentul ăsta hotărâtor. Dacă noi nu îndeplinim la timp așa cum a făcut Rabi Graviel acest punct central, atunci s-ar putea ca totul să fie pierdut.

Nu contează că se prăbușește credința ta, contează faptele tale.

Va câștiga Samael victoria?

Pe partea de sus a paginii următoare scria: *A História da Crestadura do Sol do Rabbim Graviel* – Povestea Rabinului Graviel cel ars de soare. Era povestea pe care maestrul mi-o spusese în ultimul său Șabat și în timp ce rosteam tare titlul, mâna lui părea să se întindă să apuce frâiele de la ceafa mea. Vocea lui șoptea:

„Da, citește-l din nou, Berechia, să înțelegi și tu ce semnificație are. Nu întâmplător v-am oferit povestea asta amândurora, ție și lui Samson".

— Ce e? a întrebat Rana care a simțit frământarea mea neașteptată.

— O poveste. A lui Rabi Graviel, unul dintre strămoșii mei. Despre cum a suferit el întemnițarea în Spania pentru ca fiica lui să supraviețuiască. Cred că unchiul meu a avut o viziune și a înțeles că va trebui să facă și el un mare sacrificiu. Da... Pentru ca fata din pivniță să supraviețuiască, el a trebuit să-și dea viața. A făcut un târg. Dar asasinul nu și-a respectat cuvântul dat.

— Beri, vrei să spui că unchiul tău... Oh, Doamne, Doamne Dumnezeul meu.

Rana și-a dat seama pentru prima oară că maestrul meu murise. Umerii ei s-au smucit înapoi. L-a pus pe Miguel pe masă, apoi s-a ridicat în picioare acoperindu-și urechile cu mâinile. M-a privit îngrozită.

Când a început să se zguduie, m-am dus la ea, i-am dat mâinile la o parte.

— Rana! Rana!

M-a privit de parcă încerca să-mi citească faţa, să-mi afle identitatea. Cu voce monotonă golită aparent de emoţie, ea a zis:

— Samson... Şi acum maestrul Abraham... Estera, ea e...?

— Nu, ea e în siguranţă. Cu mama şi Cinfa. Dar Iuda a dispărut.

Am aşezat-o pe Rana la masă şi i-am dat vin. Ţinea amândouă mâinile în jurul cupei ca un copil, a înghiţit lacomă lichidul, a vorbit în dodii despre fântânile podgoriei. Când tăcerea s-a instalat din nou între noi, am întrebat:

— A pomenit Samson de supărări în grupul de tâlcuitori?

A clătinat din cap.

— O dispută cu unchiul meu poate?

— Nimic, a replicat ea.

— Dar atunci de ce unchiul pomeneşte de pierderea credinţei lui Samson?

Rana m-a strâns de braţ şi a şoptit:

— Samson spune că bebeluşul trebuie crescut în spirit creştin, n-are rost să mai fie evreu. Anul ăsta noi nu vom ţine Pesahul. Chiar dacă...

A desfăcut faldul din scutecele lui Miguel ca să arate prepuţul său; ar fi trebuit să fie circumcis în a opta zi de la naştere. Ea a închis ochii de disperare. Lacrimi i-au scăldat genele. A început şi Miguel să plângă parcă solidarizându-se cu mama lui. L-am luat şi l-am legănat încetişor dar fără folos. Vorbele Ranei s-au revărsat deodată aruncate parcă în direcţii diferite:

— Dacă aş fi ştiut... cum a putut să se schimbe în aşa hal? Când ne-am căsătorit... şi apoi când a venit pe lume copilul. Ne simţeam atât de... atât de bine. Ţii minte cum a fost Pesahul? Ţii minte, Beri?! Înainte de... stai, am să-ţi arăt ceva.

A luat o carte groasă din firida de deasupra vetrei. Chenarul dantelat şi complicat de pe copertă arăta că e o ediţie tipărită a Vechiului Testament produsă când eram copil de Eliezer Toledano. Mi-a dat-o.

— Uită-te! a poruncit ea.

Am luat cartea și am întrebat:

— Ce vrei să spui – la ce anume și unde să mă uit?

— Oriunde! Deschide-o în orice loc!

I l-am dat înapoi pe Miguel și am lăsat manuscrisul să se deschidă de la sine. Aveam în față Cartea lui Ezdra, versetele despre reconstruirea Templului. Toate numele lui Dumnezeu fuseseră tăiate cu cerneală cafenie. Era înfiorător, păreau un talisman al răului.

Rana vorbea repezit, ca și cum ar fi pășit țanțoș.

— Samson mi-a spus: „Noi trebuie să-l îngropăm pe dumnezeul evreiesc. După Pesah, vom spune rugăciuni pentru Domnul și apoi trebuie să-L îngropăm și apoi trebuie să-L uităm". Samson a tăiat cu cerneală toate numele Lui!

Am privit încremenit profanarea, am mângâiat paginile închise, apoi m-am jurat să nu mai privesc din nou. Am pus cartea pe masa Ranei.

— Nu pot să fiu creștină, nu pot trăi așa! a țipat deodată Rana. Mai degrabă mă omor.

Strigătul ei parcă a despicat aerul dintre noi.

— Dar fiul tău? am întrebat eu. Cine o să aibă grijă de el? Acum că...

— Decât așa, mai bine să-l văd mort!

Cu nouă ani în urmă, unii părinți evrei își omorâseră copiii, apoi se sinuciseseră ca să scape de convertirea forțată, acte consemnate într-un manuscris pe care n-am să-l înțeleg niciodată.

S-a aplecat în față, mi l-a pus în brațe pe Miguel. În ochi i se citea o hotărâre înspăimântătoare. A înșfăcat de pe masă un cuțit de pâine, un cuțit mare, a sărit în picioare, l-a îndreptat spre mine. De furie, trupul i se încordase ca un arc.

— O fac acum, pe loc, dacă-mi spui că trebuie să cos un linţoliu pentru Dumnezeul meu!

— Ai săvârși un păcat cumplit dacă i-ai face copilașului vreun rău. El e ambasadorul pe care ni l-a trimis Dumnezeu. I-ai ucide pe Abraham, Isaac, Moise, dacă ar sta aici în fața ta?

Ea ţinea cuţitul în aceeaşi poziţie.

— Copilul ăsta e Abraham, Isaac, Moise. El e Domnul Dumnezeul nostru! am exclamat eu.

Rana a lăsat arma jos şi a început să suspine. Am aşezat-o pe scaun şi am mângâiat-o pe păr. Pruncul părea vrăjit de tânguirile ei. Totuşi, când ea s-a liniştit, a început să dea din picioare şi să se agite. Am renunţat să încerc să-i alin neliniştea şi i l-am dat ei înapoi.

N-am mai stat să chibzuiesc şi am luat de pe masă Vechiul Testament profanat, mi-am ţinut respiraţia şi l-am aruncat în vatră.

Rana a rămas cu gura căscată.

— Berechia! Nu! Ce faci...

În timp ce fumul şi flacăra pârâiau din paginile ce se îngălbeneau şi se curbau, eu am vorbit cu glas care părea să vină de la unchiul:

— Mie nu-mi trebuie cuvinte scrise. Nici chiar Tora. Nici ţie nu-ţi trebuie. Păstrează iudaismul în tine. Dumnezeu te va întâlni înăuntrul tău, nu unde vorbeşti cu tine însăţi ci puţintel mai încolo. Dacă Samson se întoarce... şi noi vom plăti cu toţii ca să-l salvăm, tu lasă-l să vorbească despre creştinism în timp ce tu respiri iudaism. Fiul tău o să simtă deosebirea. Şi, când va fi destul de mare şi va şti să păstreze secretele, îi vei povesti despre mireasa Şabat care a aşteptat răbdătoare în el în tot timpul copilăriei. Şi veţi celebra împreună nunta lor.

Pruncul îi căuta din nou pieptul. Rana l-a hrănit, i-a privit îndelung faţa ca şi cum căuta dincolo de ochii lui o licărire a acelei ceremonii viitoare.

Ce minunat e, m-am gândit eu mistuit de invidie, *să poţi oferi hrana ta altei fiinţe.*

Ţelul unei vieţi apare aşa, pe neaşteptate în cuprinderea unei singure clipe? Fiindcă atunci am ştiut că încercam să mă ofer la fel de deplin ca Rana unei persoane înainte să mor.

A înălţat din umeri ca şi cum nu era convinsă.

— O să vedem, a zis ea.

La ușă, ne-am sărutat.

— Rana, se supărase Samson pe unchiul sau pe unul dintre tâlcuitori ? Are asta vreo legătură cu faptul că și-a pierdut credința ?

— Nu. Era supărat din cauza copilului. Una e să trăiești tu cu groaza în suflet și cu totul altceva să condamni o ființă dragă la o soartă asemănătoare. Samson a contemplat îndelung viitorul pruncului ca evreu și nu i-a plăcut ce a văzut.

— Vrei să vii cu mine ? am întrebat eu. Știi că ești binevenită la noi și poți să stai cât e nevoie. Și nu trebuie să te temi de Lumea Cealaltă. E superstiție. Nu trebuie să te temi să ieși din casă.

— Nu. Mulțumesc. M-a mângâiat pe braț. Părinții mei vor încerca să vină la mine. Dacă vor putea...

— Înțeleg. Ține minte, construiește o grădină interioară unde să te poți ascunde, unde îl vei invita pe Miguel când va fi destul de mare. Și din nou i-am mângâiat bebelușului smocurile de păr. Dacă Samson se întoarce, să-l trimiți la mine. Încă mai putem să folosim viitorul când vorbim despre evreii din Portugalia. Poate își va redobândi credința.

Ne-am sărutat. Totuși m-a chemat înapoi când eu mă pregăteam să plec. Mâna îi tremura lângă buze.

— Crezi că Dumnezeu l-a luat pe Samson ca să se răzbune... pentru ceea ce i-a făcut el Vechiului Testament ?

Am închis ochii, am căutat un răspuns și am simțit fiori reci când mi-am dat seama că nu mai am încredere în Dumnezeu. Am înscris în aer gestul larg pe care Farid și cu mine îl făceam pentru a exprima ceea ce nu se poate cunoaște.

Capitolul VIII

În timp ce mă îndepărtam de casa Ranei, coborârea mea în lumea găunoasă nevegheată de Dumnezeu m-a făcut să mă agăţ de povestea rabinului Graviel spusă de unchiul. Am citit din nou cuvintele lui şi mi-am amintit ultima lecţie ţinută în faţa lui Iuda şi a mea, în care maestrul meu vorbise şi de nevoia de a face un sacrificiu. Lecţia a fost rostită vinerea trecută în cursul tradiţionalei mese ceremoniale de Pesah. În vreme ce Estera punea cu polonicul supa de napi şi şofran în bolurile noastre de lemn, el a făcut semn cu capul către mine şi a spus:

„Domnul a binecuvântat-o pe Sara..."

Cuvintele lui au fost pentru mine un îndemn să psalmodiez Tora din memorie începând cu versetul acesta din Geneză. Am început în portugheză, pentru ca Iuda să înţeleagă: „Apoi a căutat Domnul spre Sara, cum îi spusese, şi i-a făcut Domnul Sarei, cum îi făgăduise. Şi a zămislit Sara şi a născut lui Avraam un fiu la bătrâneţe, la vremea arătată de Dumnezeu..."

Unchiul m-a pus să continui. Am psalmodiat următoarele cincizeci şi două de versete oprindu-mă doar să-mi umezesc buzele cu vin. Am relatat povestea lui Isaac, fiul lui Avraam şi al Sarei, al cărui nume în ebraică înseamnă „el a râs" – o referire la marea bucurie a lui Avraam că a putut să procreeze un fiu cu toate că împlinise o sută de ani.

Când am recitat versetul „A venit vremea când Dumnezeu l-a pus pe Avraam la încercare", unchiul a dat din cap cu sprâncenele înălţate, arătându-mi să mă adresez direct lui

Iuda. Am prins bărbia băiatului în căuşul mâinilor, am primit darul privirii lui. Am continuat povestirea cu vocea mea cea mai dramatică:

„« Avraam! » a strigat Domnul şi Avraam a răspuns: « Iată-mă! »

Şi Dumnezeu i-a zis: « Ia pe fiul tău, pe Isaac, pe unicul tău fiu, pe care-l iubeşti, şi du-te în pământul Moria. Şi acolo oferă-l jertfă pe un munte pe care ţi-l voi arăta eu »."

Iuda s-a fâţâit pe scaun, şi-a muşcat buza, tulburat de perspectiva morţii lui Isaac. Îl simţeam cum se trage înapoi de spaimă din amintirea blestemului mamei noastre, cu sufletul rănit de modul în care ea îi refuza un loc în viaţa ei. I-am luat mâinile în mâinile mele şi i-am spus cum Avraam îl legase pe Isaac pe un altar pe care-l înălţase din lemne şi cum atunci când ridicase cuţitul ca să reteze viaţa fiului său îngerul Domnului a intervenit: „Să nu ridici mâna asupra copilului; să nu-l atingi! Acum ştiu că eşti om cu frica lui Dumnezeu. Şi pentru mine nu l-ai cruţat nici pe singurul fiu al tău. Te voi binecuvânta din belşug şi-ţi voi dărui urmaşi până când vor fi la fel de mulţi ca stelele de pe cer şi ca firele de nisip de pe ţărmul mării".

Încheierea asta paşnică nu l-a prea consolat pe Iuda. Faţa i s-a umflat fiindcă ardea de dorinţa de a primi o nouă asigurare. Am simţit un gol în stomac când mi-am dat seama că a fost o cruzime din partea unchiului şi a mea să înfigem sabia Torei în apărarea lui firavă. Mi-am pus mâna pe ceafa lui în timp ce el se ferea de ochii familiei şi privea în jos sau în altă parte şi am încercat să-l mângâi şi să-l încurajez.

— Mai ia câteva linguri de supă, am zis eu. Se răceşte.

Unchiul s-a încruntat, a respins cu un gest îndemnul meu şi a zis:

— Iuda, dragul meu, l-am pus pe Beri să-ţi spună povestirea asta dintr-un anumit motiv. Spune-mi, tu care crezi că a fost motivul?

Privirile s-au fixat asupra băieţelului. Dar buzele lui păreau pecetluite. L-am bătut uşor pe spate ca să-i dau curaj;

îi venea să plângă. L-am privit pe unchiul cu furie dârză, voiam să strig: „N-a trecut el prin destule necazuri în cei cinci ani de viaţă? Dă-i pace lui Iuda sau aşa să-mi ajute...!"

— Vreau să ştiu ce crezi tu, l-a îndemnat unchiul. N-am să te judec niciodată pentru că mi-ai spus adevărul. Niciodată! Poţi să fii sigur, ai cuvântul meu.

— Hai, Iuda, ne spui? a zis Estera. A surâs ca o mamă.

Mama îl privea cu faţa împietrită şi începuse să-şi smulgă nervoasă smocuri de păr de la tâmple. L-am ciupit uşor de gât ca să-l determin să treacă repede peste asta şi Iuda a scâncit:

— Mie nu mi-a plăcut.

— Nici mie, am intervenit eu.

— Şi de ce nu ţi-a plăcut? a întrebat unchiul, uşuind ajutorul meu cu o fâlfâire a mâinii.

Iuda a încleştat pumnii şi s-a frecat la ochi.

— Fiindcă... fiindcă nu ştiu. Fiindcă... nu mi-a plăcut.

— Spune-mi de ce? a întrebat unchiul cu blândeţe.

— Fiindcă Isaac n-a făcut nimic rău! i-a trântit-o Iuda.

— Asta e, a zis unchiul. El s-a ridicat şi s-a aplecat spre băiat, cu mâinile sprijinite pe masă. Acum am să-ţi spun un secret, Iuda. Şi secretele sunt lucruri foarte puternice. Prin urmare nu trebuie să-l spui nimănui. Rămâne între noi. De acord?

Iuda a dat din cap că da şi a rămas cu gura deschisă ca şi cum ar fi fost deodată vrăjit; ţinea mult la secretele unchiului.

— Pentru mulţi oameni povestirea asta spune că uneori e nevoie să faci un sacrificiu pentru Dumnezeu, a început maestrul meu. Un sacrificiu teribil dacă ar fi nevoie. Şi la un anumit nivel au dreptate. Avraam era dispus să-şi ucidă fiul. Sunt şi oameni care spun că Dumnezeu a greşit când i-a cerut asta unui bărbat. A greşit şi bărbatul care a acceptat. Oare ei au dreptate? Uneori eu însumi cred asta. Dar aici e secretul...

Unchiul s-a aplecat mult peste masă astfel că faţa lui era la o palmă distanţă de faţa lui Iuda. Ochii lui aruncau scântei. A ridicat un deget la buze şi a şoptit:

— Nu uita că Isaac înseamnă „el a râs". Asta e dovada că noi trebuie să fim siguri că Tora vorbește metaforic, în enigme de un gen aparte. Isaac nu e fiul lui Avraam din lumea asta. E un gen de copil din sufletul lui Avraam. E copilul alcătuit din râsul și din întristarea lui Avraam, din mânia și din tandrețea, din temerile și visele lui. Ce anume îi cerea Dumnezeu lui Avraam? Îi cerea să fie pregătit să renunțe la emoțiile și la gândurile lui cele mai intime, la bunurile lui cele mai dragi. Să dezlege nodurile minții sale. Să anihileze o parte din sine. Și de ce? Ca să se deschidă o ușă înăuntrul lui prin care să poată intra Dumnezeu. Iuda, dragule, povestirea îți cere să te deschizi spre Dumnezeu, atât și nimic mai mult. Unchiul a întins mâna să ciufulească părul nepotului său, apoi i-a răsucit ușor nasul. Dumnezeu te iubește atât de mult încât e dispus să spună o poveste groaznică și să te facă să gândești rău despre El. Toate acestea ca tu să poți într-o bună zi să-L întâlnești în tine, în inima și în mintea ta. Vrea să poată să te îmbrățișeze, atât și nimic mai mult. Ai înțeles?

Încă vrăjit, Iuda a dat din cap foarte pătruns. Am constatat recunoscător, cât de ușor pot fi schimbate stările de spirit ale copiilor.

Întâmplarea asta fusese o lecție pentru mine – în momentul acela – și anume, să mă gândesc de două ori înainte de a mă îndoi de unchiul. Dar acum, în timp ce mergeam spre casă, mă gândeam la ceea ce ne spusese nouă despre sacrificiu. Dumnezeu îi ceruse biblicului Avraam să renunțe la ce avea el mai drag. Îi ceruse el unchiului să renunțe la viață? De ce? Ca să fie scăpate de flăcările creștinilor și mai multe cărți?

Câteva minute mai târziu, speculațiile de acest fel au fost întrerupte de un bărbat care striga numele meu. Rana avusese probabil o intuiție în privința părinților ei; tatăl ei, Benjamin, și mama, Rachel, coborau în goană spre mine de pe culmea unei movile din față.

— Beri, a strigat Benjamin, alergând spre mine cu ochii lui negri înnebuniţi de groază. Rana e... ?

— E bine. Şi Miguel e bine. Deocamdată sunt la adăpost.

— Mulţumesc lui Dumnezeu. Şi-a pus mâinile pe pieptul meu. Ascultă, nu putem discuta acum, trebuie să ajungem la ea. Transmite binecuvântarea noastră întregii tale familii.

— Am să le transmit. L-am prins de braţ. Doar un lucru. L-aţi văzut pe Samson ? Se presupune că venise în Lisabona după cumpărături...

Benjamin şi-a dus vârfurile degetelor la buzele mele.

— De duminică, fiica mea e văduvă, a şoptit el. Samson a fost capturat când s-a declanşat rebeliunea. Era nepregătit.

Rachel şi-a rotit repede mâna prin aer.

— Fum. Acum Samson e fum.

— Mai ard rugurile în Piaţa Rossio ? m-am interesat eu.

Benjamin a dat din cap.

— Câtă vreme noi rămânem ceea ce suntem, focurile nu se vor stinge.

Cuvintele lui s-au ofilit în amorţeala care părea să progreseze şi să se retragă în mine în ritmul ei şi mi-am dat seama că eram de prea mult timp departe de familia mea. M-am dus în mare grabă înapoi în oraş şi am găsit porţile estice şi nordice blocate de mulţimi de creştini şi de călugări dominicani. Cei mai tineri se hârjoneau, se pocneau unul pe altul, înjurau, se pregăteau ca puii de urs pentru prilejul de a-şi încerca vitejia. În vest, totuşi, la Poarta Sf. Ecaterina, am găsit doar o ceată de bătrâni beţi. Mai târziu am aflat că prin oraş se răspândise zvonul că regele o să trimită trupe din est pentru a restabili ordinea în capitala sa. De aici şi neglijenţa de la porţile de vest.

Se pare că nici mama nu-şi imagina că semăn atât de puţin a *marrano*; vechii creştini pe lângă care treceam n-au ridicat nici măcar o sabie, în schimb stăruiau să iau parte la glumele lor crude în legătură cu femeile şi cu evreii. De dragul vieţii, le-am făcut pe plac, să mă ierte Dumnezeu.

— Ce asemănare e între un evreu care se roagă și o călugăriță, insecta aia carnivoră, a întrebat un bărbat cu fața uscată, lipsită de expresie. Când am clătinat din cap, el a spus: Tu îl scuipi, el continuă să se roage. Îl încui cu cheia, el nu contenește să se roage. Singura soluție e să scoți sabia și să-i tai capul!

E uimitor faptul că lucruri de felul ăsta pot fi considerate amuzante, dar creștinii murdăreau aerul cu urletele lor foanfe și eu le-am ținut isonul cât am putut de bine.

În timp ce mă îndepărtam cu pași mari de ei, am început să cred că Dumnezeu mi-a înlesnit intrarea în Lisabona pe poarta asta ca să-l pot vizita pe noul creștin Eurico Damas, negustătorul de arme, în drumul meu de întoarcere spre Alfama. Locuința lui era situată în cartierul bogat Bairro Alto, care încununa colina ce domina orășelul de cocioabe din față. În ce privește poziția lui de invidiat, Damas i-a spus unchiului la puțin timp după convertirea lui voluntară, când cei doi bărbați își mai vorbeau încă:

— Nu vreau să uit de unde mă trag. Nici un nou creștin fidel nu vrea să uite.

Sentimente onorabile. Dar când el nu s-a mai văzut, unchiul mi-a smuls un fir de păr din creștetul capului. Mi-a țistuit scheunatul și mi-a spus:

— Berechia, cuvintele nobile ale acelui bărbat sunt ancorate în sufletul lui așa cum a fost firul ăsta în scalpul tău. O smucitură ușoară și gata... Și-a rotit mâinile în aer și s-a prefăcut că dispariția firului de păr îl uimește. Să n-ai încredere în cineva care câștigă de pe urma morții altuia. Mai ales într-un bărbat de felul ăsta care mai târziu face paradă de șalul său de rugăciune în public.

Soarele coborâse pe cer când eu urcam prin încâlceala de străzi nepavate care suiau în zigzag versantele vestice spre Bairro Alto. Când am trecut pe lângă învălmășeala de cocioabe din lemn unde clasele mai sărace își petreceau viețile de servitute lipsită de vise, fețe murdare m-au privit peste umeri ca și când aș fi fost o arătare neobișnuită. Niște copii stâr-

neau praful în timp ce alergau după puii de găină și după pisici. Muștele se hrăneau la colțurile ochilor lor. Un sclav african înalt, înlănțuit de gleznă de o ancoră ruginită, m-a privit cu ochii pătrunzători ai naratorului care consemnează trecerea unui personaj. Mi-am dat seama că semănăm în anumite privințe și l-am salutat, dar el a întors capul de parcă ar fi fost bănuit de crimă. Aerul era impregnat de mirosurile rușinii și ale mâniei. Totuși, ici și colo, câteva case aveau grădini plantate cu filimică și levănțică, varză, napi și bob.

O piață pavată și umbrită de castani puternici marca punctul terminus al toleranței regelui. Până aici se întindea zona acestor intruși sărmani cu scândurile lor de pin și peticele din pânză, dincolo de ea începea piatra șlefuită a aristocrației din Lisabona.

Am recunoscut imediat casa lui Damas. Din cornișa din calcar răsăreau gargui cu guri ca niște caverne și coarne care în copilărie mă făceau să înmărmuresc. De dincolo de acoperiș, acolo unde se afla fără îndoială curtea, se înălțau fuioare de fum. Mi-am strecurat mâna în tașcă, am scos cuțitul și l-am ascuns la brâu.

Am bătut la grilajul de fier care era în fața ușii și a răspuns un băiat delicat, cu față plăcută, rotundă. Stătea pe terasă, cu mâinile-n șold. Cămașa de mătase verde și vesta stacojie fluturau pe piept – pesemne, haine de căpătat, dăruite înainte de vreme. Cu un gest nervos a îndepărtat de pe obraz o buclă lungă de culoarea chihlimbarului și a îndesat-o sub bereta albastră. Avea mâinile pătate cu cenușă. Părea să creadă că sunt un negustor ambulant străin; cu voce cântată, a rostit rar și categoric.

— N-avem nevoie de lucrurile pe care le vinzi tu. Și-a frecat bărbia și a lăsat o dâră neagră asudată.

— N-am nimic de vânzare. Îl caut pe Eurico Damas.

A privit cu scepticism cerul, apoi pământul și a ridicat din umeri.

— În locul tău, m-aş apuca să-l caut. Şi-a strâmbat buzele într-un rânjet şi a smucit degetul mare în sus. Dacă m-ar fi ascultat, nu s-ar fi dus acolo.

— E mort? am întrebat eu.

Băiatul a izbit în cadrul de piatră al uşii.

— Cât se poate de mort.

— Eşti sigur?

— I-am văzut eu însumi cadavrul. I-am deschis gura şi am scuipat în ea, ca să mă asigur.

— A fost ucis în cursul rebeliunii împotriva noilor creştini?

A ridicat din umeri.

— Uite ce e, maestrul Eurico avea o mulţime de duşmani. Sperai să scape cu viaţă? Ar fi trebuit să se ascundă într-un tiv de saltea, ca ploşniţa. A arătat cu capul spre mine. Da' tu cine eşti?

— Pedro Zarco, i-am răspuns folosind numele de botez creştin pe care îl acceptasem sub sabia convertirii. Locuiesc în...

— Aha, nepotul maestrului Abraham!

— Cum de ştii cine sunt?

Băiatul s-a apropiat de mine, şi-a strecurat degetele în jurul grilajului porţii de parcă plănuia să fugă. De aici, am văzut că, de fapt, obrajii îi erau înroşiţi de vânătăi şi zgârieturi.

— Maestrul Eurico îl ura pe unchiul tău, a zis el. Spunea întruna că o să-l captureze şi o să-i facă *pinga* numai şi numai ca să-l vadă că spumegă, să vadă ce blesteme şi prostii o să scoată pe gură. Ciudat, dar într-un fel, cred că îl şi plăcea. Aşa cum ţinea el la oricine. Dar credea că unchiul tău e puţin smintit... şi periculos.

Pinga, care înseamnă „picătură", era o tortură în care picături de ulei fierbinte erau picurate una câte una peste tot corpul. Uneori, odată cu arsurile, îşi rosteau literă cu literă, picătură cu picătură, numele: numele portugheze pot fi foarte lungi şi cei mai mulţi oameni mărturiseau absolut

orice înainte chiar ca picătura fierbinte să ajungă la numele de familie.

— Ești servitor? am întrebat eu.

— I-am învoit pe toți.

Și-a smuls bereta și a zâmbit larg, ca o persoană care arată o comoară. O cascadă de păr chihlimbariu și mătăsos i s-a revărsat peste umeri. *El* era cât se poate de categoric o *ea*.

— Sunt văduva lui, a spus ea înclinând mult capul. A înălțat din umeri parcă pentru a scuza deghizarea anterioară și a descuiat poarta. Mi-a luat brațul ca și cum m-ar fi invitat la dans. Haide, a spus ea.

Așadar băiatul ăsta era soția foarte tânără a lui Damas! M-a condus în fugă printr-o bucătărie stropită cu sânge și printr-o cămară și am ajuns într-o curte umbrită de portocali plini de fructe. Pe terasa din cărămidă de lângă partea din spate a casei, un rug de veșminte și lemne ardea violent și trosnea. O grămadă colorată de cămăși, haine și pantaloni se înălța în apropiere. Fulgi de flăcări se duceau spre cer și cădeau apoi pe pământ asemenea unor pene mătăsoase.

— Am ars lucrurile lui toată noaptea, a spus ea răsuflând victorioasă. Primele au fost cizmele. Avea opt perechi. Câte una pentru fiecare zi a săptămânii. Și una în plus, din șagrin, pentru liturghia de duminică. Când nu-i plăcea cum le-am lustruit, urina pe ele și mă silea să le fac din nou. Și te rog să mă crezi, pipiul acestui bărbat mirosea ca al cotoilor! Necazul e că ele put când ard. Așa cum puțea și el!

Lujeri de flacără țâșneau ca marionetele care sunt smucite.

— L-ai aruncat pe Eurico Damas în foc?! am întrebat eu.

— Dacă te uiți atent cred că o să-i găsești dinții! a rânjit ea. S-a lins pe buze ca și cum gusta ceva bun. El avea o grămadă de dinți, mai mulți decât alți oameni, și de-aia sunt sigură că ei se află pe undeva. Mi-a privit amuzată mutra uimită și a izbucnit în râs. S-a dus să-l răpească pe unchiul tău, asta e.

— L-a găsit?! Ce a făcut...

— Nu, s-a întors acasă foarte oţărât. N-a putut afla unde se ascunde maestrul Abraham. L-am auzit spunând asta.

Deci, intuiţia mea a fost greşită; Eurico Damas nu fusese implicat. Iar Samson murise. Mai rămâneau părintele Carlos şi Diego, singurii tâlcuitori care l-ar fi putut trăda pe unchiul, şi Miguel Ribeiro şi Rabi Losa, care ar fi putut recurge la şantaj.

— Voia să supună la *pinga* întregul vostru grup de cabalişti, a continuat fata. Să-i forţeze să admită că totul e o minciună. În ultima vreme era oarecum obsedat de asta. Presupun că îmbătrânea. El nu credea în chestia asta.

— Ce chestie? Nu înţeleg.

A râs parcă voind să mă ridiculizeze, a tras cu mândrie ostentativă de capetele vestei de mătase.

— Un Dumnezeu omniprezent, prostule! În timp ce vorbea, un adolescent slăbuţ, cu părul negru şi tuleie deasupra buzei de sus, a ieşit în fugă din casă târând după el o sabie însângerată. Ochii lui erau aţintiţi asupra mea.

— E-n regulă, José, a zis ea. E nepotul maestrului Abraham. Iar mie mi-a şoptit: José e cel ce l-a ucis. Nu se prea pricepe să mânuiască sabia. Dar când un bărbat e beat, ca un porc într-o troacă cu struguri, e de-ajuns chiar şi o mică frigare şi...

Ea a împins în jos cu mâinile imitând un spadasin care aplică o lovitură mortală, a zâmbit larg, apoi m-a lăsat să arunc o pelerină în foc. José a luat act de prezenţa mea cu o plecăciune serioasă de adolescent care şi-a asumat rolul de protector şi, într-o tăcere respectuoasă stranie, am urmărit toţi trei cum fumegă şi se răsucesc şi se înnegresc veşmintele. Expresia feţei s-a asprit. Şi-a atins obrajii ca şi cum şi-ar fi şters nişte pete. S-a întors spre mine.

— Am şi alte semne pe spate, înţelegi? Timp de un an am fost stâlpul lui de biciuire. Îşi flutura el însuşi „brebenelul" în vreme ce mă plesnea, dacă înţelegi ce vreau să spun. A rânjit: Vreau să şterg chiar şi amintirea lui. Mi-a luat mâna. Poţi să înţelegi, aşa-i? Când am confirmat dând din cap m-a

privit cu gravitate, a arătat spre pieptul ei: Cabaliştii cred cu adevărat că Dumnezeu locuieşte aici înăuntru?

— Acolo şi în orice alt loc. Şi nicăieri. Dumnezeu va veni la tine într-o formă pe care s-o poţi percepe – înveşmântat, ca tu să-l poţi vedea. Depinde de milostivirea Lui... şi de viziunea ta.

— Aşadar nu va veni la mine cu chip de bărbat – n-am nevoie de un Dumnezeu mascul. Am avut unul şi l-am urât! Am să-l ucid pe următorul zeu mascul care îmi arată „capul lui purpuriu"!

— Atunci o emanaţie feminină. Sau fără sex. Sau cu ambele sexe.

— Ca femeie. Mda, aş prefera o femeie. A strâns pumnii şi scrâşnind din dinţi a strigat: N-am să mai las nici un bărbat să pătrundă în mine! A căpătat o expresie trufaşă şi a răsucit bereta spre spate. Şi-a îndesat părul sub beretă şi a spus: Ia ce haină doreşti şi pleacă!

Ne-am privit insistent ca şi cum voiam să măsurăm cruzimea lumii. A spus cu voce tremurată:

— A fost odată ca niciodată o fată fericită care se scălda în Tajo, care a fost spionată de la distanţă şi a fost vândută de părinţii ei ca sclavă.

A închis ochii şi a încrucişat braţele pe piept, alinându-şi parcă propria deznădejde.

I-am replicat:

— Şi un tânăr care şi-a pierdut unchiul şi fratele mai mic.

A deschis ochii. Înţelesese. Ne-am salutat dând din cap ca doi fraţi vitregi care trebuie să se despartă. Importanţa solidarităţii noastre m-a reţinut acolo încă un moment, apoi m-am întors şi m-am îndepărtat cu paşi mari.

Amurgul spălase cerul cu apă de trandafiri şi cu aramă. În timp ce studiam de la distanţă mulţimea imensă care era încă în Piaţa Rossio, mâna unchiului m-a ţinut de ceafă. „Dacă-ţi vopseşti mâinile cu roşu n-o să te mai supere nimeni", a şoptit el. Ştiam ce vrea să spună şi am smuls crusta ce se formase pe umărul meu în locul unde mă atinsese

lancea băiatului. Sângele a şiroit calm peste vârfurile degetelor mele. Mi-am mânjit mâinile şi braţele cu sânge. „Acum coboară spre râu“, a şoptit unchiul. „Mergi de-a lungul malului şi spune-i oricui strigă după tine că vânezi *marranos*!“

Am ajuns acasă fără nici un fel de necazuri, aşa cum ştiam că se va întâmpla. Covoraşul mânjit cu fecale de pe chepeng era acolo unde îl pusesem. Totuşi, am coborât în pivniţă ca într-o temniţă. Eram tânăr şi mândru şi o asemenea ascunzătoare mă umplea de ruşine.

Cinfa a alergat spre mine cum am ajuns la capătul scărilor şi mi-a spus că doar cu jumătate de oră în urmă nişte bărbaţi stătuseră în bucătărie deasupra lor şi oferiseră clemenţă oricărui *marrano* care ieşea din ascunzătoare.

— Iuda? a întrebat mama cu sufletul la gură.

— Nimic, am răspuns eu.

Farid şi fetiţa fără unghie la degetul mare dormeau sub păturile de lângă mesele noastre de lucru. Estera stătea tăcută şi profilul ei părea al unei sculpturi în calcar.

După ce am alinat-o pe Cinfa, am ridicat covoraşul de rugăciune pus peste unchiul şi mirosul pestilenţial mi-a înţepat nările. *Doamne Dumnezeule, cât mai durează până când o să-l putem pune în pământ?* m-am gândit eu. L-am uns din nou cu mir şi mi-am spus la fiecare tuşă de pensulă: *Priveşte-i atent faţa; trebuie să ţii minte totul pentru a te răzbuna.*

În timp ce psalmodiam pentru mine, trupul meu, în chip miraculos, a început să lepede frustrarea acumulată, să vibreze cu o forţă sfântă şi să se arcuiască. Atât de mare e puterea Torei – sau atât de dezvoltate puterile mele de autoamăgire, poate – încât eram din ce în ce mai convins că fusesem ales pentru a-l salva pe Israel de filistinii din Lisabona şi că, rezolvând misterul asasinării unchiului, voi răsuci cumva cheia în uşa mântuirii noastre. Dar la vremea aceea nu vedeam legătura dintre moartea maestrului meu şi supravieţuirea evreilor portughezi, n-aveam nici un indiciu.

În timp ce ridicasem privirile spre obloanele din piele care acopereau ochiurile de geam din partea de sus a zidului de nord, m-am întrebat din nou cum a putut să scape asasinul. *Există probabil o ieșire ascunsă*, m-am gândit eu, *un tunel – o cale de a ieși cunoscută doar de tâlcuitori. Iată de ce unchiul nu mi-a permis niciodată să intru în pivniță fără încuviințarea lui. Nu fusesem inițiat încă în secretele templului nostru.*

— Ai adus ceva de mâncare? m-a întrebat pe neașteptate Cinfa. E flămândă.

Fetița fără unghie la degetul mare stătea în picioare lângă Cinfa și mă privea în tăcere și plină de dorințe.

— Îmi pare rău, am uitat, am răspuns eu. Urc chiar acum să văd ce mai pot găsi în prăvălie. Trebuie să fie...

— Stai aici. Nu urci nicăieri! a poruncit mama. I s-au încleștat pumnii și ochii aruncau scântei. Așteptăm să se termine de tot!

Cinfa și fetița ciuguleau din singura *mața* pe care o lăsasem eu. Era stropită cu sânge, dar a dispărut cât ai bate din palme. Astfel, ne-a chinuit și foamea.

Fiindcă aveam nevoie de ceva cu care să-mi ocup mâinile nervoase, fiindcă ardeam de dorința de a afla identitatea fetei, am luat o foaie de hârtie din dulapul-tezaur și am început s-o desenez.

Farid s-a trezit o oră mai târziu poate, după ce terminasem fața și începeam primele linii ale mâinilor fetei. Cinfa m-a bătut ușurel pe umăr și mi-a spus că Farid întreabă de mine.

I-am adus o cană cu apă și i-am ținut-o la buze. A înghițit lacom. Transpira abundent și febra îi crescuse. Avea pantalonii pătați cu stropi de sânge și mânjiți cu fecale.

— Cum te simți? l-am întrebat eu.

— Ceva mă jupoaie și mă sfâșie pe dinăuntru, parcă vrea să mă deschidă. Și mă tem că n-am putut să mă țin. Pantalonii mei... Put probabil atât de tare încât chiar și Allah se ține de nas.

În ciuda protestelor sale, l-am spălat pe Farid la fund și pe coapse, apoi l-am acoperit din nou cu pătura. N-aveam perne în plus, așa că i-am rezemat capul pe câteva manuscrise din *geniză*. Putea să aibă scrierea ebraică o destinație mai bună în momentul ăsta ?

În timp ce pe el îl fura somnul, m-am așezat lângă peretele de răsărit, în locul unde îmi închipuiam că fata se rugase să-i fie cruțată viața. Mi-am tras genunchii la piept într-o poziție de independență și singurătate. Ceva rece și calculat mă îndepărta de familie. Era oare setea mea de răzbunare ? Ei vorbeau acum în șoaptă, eu însă nu puteam vorbi. Simțeam nevoia să fug, să strig să audă toți că eu îl voi răzbuna pe unchiul meu. Nu mai puteam trăi înconjurat de murmure, înlănțuit de conversații codificate. Maestrul meu avusese dreptate : leul cabalei din mine nu mă lăsa să mai trăiesc ca evreu nemărturisit.

Și, după cum am aflat, pelerinajul spiritual întreprins cu ocazia acestui Pesah avea să însemne pentru mine dezvăluirea feței mele adevărate.

M-am întors la schița mea și, în restul orelor de lumină, m-am dizolvat, mai întâi în contururile fetei și apoi în ale unchiului. Când s-a lăsat întunericul, am constatat că nu sunt în stare să spun rugăciunile de seară. Fetița dormea în poala mea folosind coapsa mea ca pernă. Cinfa s-a înghesuit cu noi sub pled.

În somnul din noaptea aceea, au venit la mine doar propriile țipete. Eram legat de fântâna din Piața Rossio și botezat cu o ramură de palmier aprinsă.

M-am trezit în beznă, cu mirosul de fum doldora de amintiri, miros care-mi intrase în haine – ceva imposibil, bineînțeles, fiindcă pantalonii și cămașa pe care le purtam nu asistaseră la rugul din Piața Rossio. Totuși, din punctul de vedere al cabalei, astfel de iluzii nu sunt îndepărtate prea ușor și mai târziu am înțeles mirosul ca indiciu că o anumită parte din mine nu trecuse de ziua aceea de duminică. Totuși, m-am dezbrăcat și am stropit hainele cu esență

de fenicul din dulapul-tezaur. Dar miasma, perseverentă ca o căpuşă care suge lacom, se fixase zdravăn.

N-am mai putut să adorm. În întuneric, forme ale luminii lunii, galbene şi violete, au început să ne înfăşoare pe mine şi familia mea în cearşafuri reci.

Totuşi atingerea lor era reconfortantă. Parcă eram înveliţi într-o pătură care pecetluia soarta noastră comună. (Cât de mult mi-ar fi plăcut să fi spus: *o pătură lăsată moştenire de Dumnezeu*, dar o astfel de poezie era pierdută pentru mine atunci.)

Şi astfel, lumea a ajuns la primele ore ale dimineţii de miercuri, ale dimineţii de dinaintea celei de a şasea seri a Pesahului.

Grija m-a adus înapoi la Farid. Respiraţia lui se înălţa spre vârfurile degetelor mele, regulată dar superficială. Mi-am amintit cum în copilărie plângea când simţea mirosul ploii de primăvară peste tufele de oleandru din curte; mirosul dulce îl copleşea.

Da, el a fost totdeauna mai sensibil decât mine.

Şi îmi mai amintesc că, atunci când s-a născut Iuda, el şi cu mine ne-am dansat rugăciunile pe malul râului.

Iuda... Farid... unchiul Abraham.

Nume... sunt ele semne arbitrare sau ceva mai plin de înţeles?

Când eram deprimat de schimbarea forţată a numelui meu din Berechia în Pedro, unchiul mi-a acoperit capul cu şalul lui de rugăciune. „Dumnezeu are multe nume", a şoptit el. „Tot aşa noi, care suntem făcuţi după chipul şi asemănarea Lui, putem avea şi noi multe. Şi ceea ce e dincolo de numele tău rămâne totdeauna neschimbat."

Maestrul meu mi-a spus de multe ori că noi toţi suntem autoportrete ale lui Dumnezeu.

E inclus aici şi asasinul?

Acum, după ce văzusem rugul cu vâlvătăi evreieşti care se învârtejeau mult deasupra treptelor Bisericii Dominicane, mă

gândeam că viaţa unui om – viaţa unchiului – nu ar conta prea mult. Probabil groaza trebuie concentrată într-un singur suflet, un diamant al suferinţei.

În timp ce gândurile mele au ajuns brusc în impas, mi-am ridicat ochii să văd lumina zorilor care începea să se filtreze prin ochiurile de geam din partea de sus a zidului de nord. Am luat o gură de apă din cana de pe dulapul-tezaur, am dat din cap în chip de bună dimineaţa către mama care tocmai se trezise. Cinfa dormea lipită de coapsa ei. Mâinile mamei îi mângâiau absente părul. Estera dormea pe scaunul ei, cu capul căzut pe umărul drept şi braţele atârnând moi. Şi Farid continua să doarmă. Îi ardea fruntea. I-am şters fruntea cu apă, dar el nu s-a trezit.

Am dat la o parte covoraşul de rugăciune de pe fată, am îngenuncheat lângă faţa ei şi am adus câteva corecturi finale desenului pe care i-l făcusem; gura ieşise prea mare, prea melodramatică.

Schiţa unei persoane e un lucru puternic. În timp ce priveam desenul, imaginea ei a luat contururile unei amulete încărcate cu speranţele ei neîmplinite.

Câteva minute mai târziu, în timp ce eram încă absorbit de corectarea buzelor ei, am auzit cum Reza şi soţul ei, José, ne strigau din curte. Mama s-a săltat în capul oaselor şi a rămas cu gura căscată. Totuşi nu s-a ridicat în picioare. Ca şi cum nu-şi credea urechilor. M-am dus în fugă spre ei. Cinfa s-a luat după mine.

Când am ajuns în capul scărilor, Reza tocmai deschidea trapa. I-am făcut semn să mă lase să ies.

— V-am căutat peste tot! am zis eu şi am îmbrăţişat-o. Îmi făcea bine să simt soliditatea ei feminină, masivă. Şi aveam nevoie de lumină şi de aer.

Chiar şi aşa, Reza arăta de parcă ar fi fost hăituită. Ochii ei mari, cenuşii-metalici, care în condiţii normale erau atât de aristocratici – chiar distanţi, după cum spuneau unii – radiau o nelinişte mistuitoare. José nu fusese la bărbier de câteva zile, părea bolnav, umflat de un fel de spaimă înăbuşită.

Ochii îi erau înconjurați de cearcăne întunecate, adânci, și buzele lui groase și roșii erau foarte crăpate.

— Tu ești bine, Beri? a întrebat ezitând.

— Bine, bine. Dar voi doi unde ați fost? Am fost la voi acasă, dar era...

— Am încercat să ajungem aici, dar drumul era blocat, a spus José și m-a cuprins pe după umeri. Așa că am plecat din oraș și ne-am dus la Sobral. Am rămas acolo. De fiecare dată când am încercat să ne întoarcem, porțile... A clătinat din cap. Riscul era prea mare.

Reza și-a dat jos toca de pe cap și a întrebat cu voce îngrijorată:

— Aici e... e toată lumea în siguranță, bine?

— Nu-l găsesc pe Iuda, am răspuns eu. Inima mi-a bătut puternic în piept ca și cum căuta să scape în timp ce adăugam: Și tatăl tău, Reza... și-a părăsit trupul și s-a întors la Dumnezeu.

I-a căzut din mână toca. Ochii i s-au mărit încercând parcă să înțeleagă. M-am apropiat să-i iau mâinile, dar ea s-a tras violent înapoi. Am șoptit:

— Ceea ce cândva îl găzduia pe tatăl tău zace acum în pivniță.

Deodată s-a albit la față și ochii parcă și-au pierdut viața. A coborât la el cu greu, de parcă se opintea în jug.

Jos, mama, Cinfa, José și cu mine am stat în spatele ei în picioare în timp ce ea a îngenuncheat să-și treacă degetele șovăitoare peste forma lui; dacă trebuie să accepți moartea, atunci trebuie s-o întâmpini singur pentru o vreme.

Când s-a prăbușit pe podea ca un copil, mi-am pus mâna peste părul ei. Simțeam cum lacrimile ei mute pătrund în mine în șoaptă. Ea s-a întors spre Estera.

— Cum s-a întâmplat, mamă?

Estera nu a răspuns, era încă ascunsă în sine.

— Știi cumva dacă regele Manuel a reocupat orașul? l-am întrebat pe José.

— Încă nu. Se spune că se teme să se întoarcă. Acum oamenii vociferează și îi cer moartea.

Reza s-a rugat deasupra unchiului. Când ea s-a îndepărtat, Estera s-a înălțat ca un spectru, a lunecat ușor spre trupul lui și i-a pus peste față covorașul pentru rugăciune. Apoi s-a așezat din nou și a redevenit stană de piatră.

Un zid s-a prăbușit înlăuntrul fetiței cu degetul mare fără unghie când a ridicat-o Reza. A bocit de parcă i se sfâșiau măruntaiele.

— O cunoști ? am întrebat eu.

— Aviboa. Fiica vecinului meu, Graça. E ea... ?

Am înălțat din umeri.

— Doar ea era acolo.

Era un păcat, știu, dar în timp ce am răspuns m-am gândit: *De ce nu l-am putut găsi pe Iuda în locul ei?*

CARTEA A DOUA

Capitolul IX

E miercuri aproape de amiază – şapte ore până la lăsarea celei de a şasea seri sfinte a Pesahului – şi eu am terminat toate desenele de care voi avea nevoie.

Reza ne asigurase că oraşul s-a liniştit şi astfel ea, José, Cinfa, Aviboa, Mama şi cu mine urcăm în şir, tiptil, scările, cu paşi nesiguri de parcă ne întoarcem dintr-o lungă călătorie în străinătate. Îl duc pe Farid în odaia mamei ca să-l răcoresc şi îi spăl faţa cu coniac. Îi pun o compresă pe frunte. Nu-şi poate ţine ochii deschişi, dar rămâne treaz, şi vârfurile degetelor lui îmi străbat iarăşi şi iarăşi unul dintre braţe întrebând de Samir.

Estera a rămas jos singură în intimitatea mohorâtă a pivniţei.

Îi pregătim pe maestrul meu şi pe fată pentru înmormântare. Ne psalmodiem rugăciunile în vreme ce îi spălăm. Îi spăl faţa unchiului de şapte ori cu apă rece, de trei ori cu apă caldă. Aşa cum e scris, îi curăţăm mai întâi abdomenul, apoi umerii, braţele, gâtul, organele genitale, degetele de la picioare, degetele de la mână, ochii şi nările.

Trece peste mine un val cald de tristeţe şi de bucurie în timp ce ţin mâinile de marmură ale vechii armuri a unchiului; el a fugit la Dumnezeu. Apoi sunt din nou singur cu un bărbat ucis. Intuiţia vine în străfulgerări, spune Zoharul. Şi aşa este.

Tăietura care îi despică gâtul s-a înnegrit. Sângele s-a închegat, formând o crustă ca de lut ars.

Îi spăl degetele de patru ori și totuși ele sunt încă vopsite cu cerneală. Așa cum trebuie să fie la artistul care îl întâlnește pe Dumnezeu.

Mătușa Estera își bagă foarfeca în păr și așază buclele vopsite cu henna pe pieptul lui.

Care poet ebraic a spus că părul tăiat al unei văduve e făcut din lacrimi de sânge transformate în fire?

Când maestrul meu e îmbrăcat în veșmintele lui albe, mama presară praful simbolic al Ierusalimului peste ochi și peste părțile lui intime.

Țin mâna Cinfei în timp ce ea îi spune rămas-bun.

— N-o să-l mai vedem niciodată, și dă din cap spre mine.

Ochii ei roșii, obosiți sunt larg deschiși și curioși, dar nu triști sau înspăimântați.

— Nu, nu chiar așa, răspund eu. Pe unchiul o să-l vezi din nou când el va întinde mâinile spre tine și te va întâmpina cu bucurie la Dumnezeu.

Cuvintele mele încrezătoare contrastează cu groaza neînduplecată care-mi silește pleoapele să se închidă; am uitat senzația produsă de îmbrățișarea maestrului meu.

Îl așezăm pe șalul lui de rugăciune, apoi îl acoperim cu un giulgiu din pânză de in țesută de mama și de Reza.

Când chipul lui dispare pentru ultima oară pentru mine, ochii mi se închid ca să-l rețină în întunericul lor. Acum el e doar o umbră violetă; nu pot să chem strălucirea lui. El va păli, se va șterge și nici măcar glasul lui n-am să-l mai pot chema?

O spălăm pe fată cu aceeași grijă. Acum ne ajută Reza; a trimis-o pe Aviboa să se joace cu Roseta în curte.

Deodată apare în ușa bucătăriei Brites, spălătoreasa. Optimistă din fire, ea are de obicei o față dulce, luminoasă. Totuși, astăzi e întunecată și are vocea răgușită. În cotiga ei se află ultima noastră serie de rufe, spălate și călcate. Ne-a adus o bucată de cod sărat; e cam cât brațul unui bărbat.

Ne sărutăm și nu e nevoie să vorbim. Tăcerea solidarității noastre se așază în pieptul meu ca o piatră grea.

— V-am căutat în timpul nopții, șoptește ea în cele din urmă.

— N-am putut să răspundem. Dar îți mulțumim. Buzele mele s-au apăsat din nou pe obrazul ei, apoi le las pe ea și pe mama să-și unească lacrimile.

În cartierul nostru nu se găsesc sicrie de vânzare, n-are cine să le facă fiindcă n-a rămas în viață nici un tâmplar nou creștin. Și refuz să-i plătesc unui vechi creștin pentru asta. Așa că îi ducem pe unchiul și pe fată în giulgiurile lor în căruța împrumutată de la văduva doctorului Montesinhos. Măgarul e al lui Brites, ea a insistat să ni-l împrumute. Când am protestat, ea a șoptit:

— Beri, te rog, ai putea să fii copilul meu.

Impulsul de a mă îndepărta de timpul prezent, de a mă retrage într-un trecut mai fericit e foarte puternic. Trebuie să mă împotrivesc și să-mi îndeplinesc îndatoririle religioase. Și, mai ales, să-l descopăr pe ucigașul unchiului.

Estera stă în căruță pe un scaun de lemn, cu mâinile încrucișate în poală și părul ciopârțit. Mama, Reza și cu mine mergem pe lângă măgar. Ieșim din Lisabona și ne îndreptăm spre est. Ochi de creștini, ochi care nu pun întrebări, privesc cum plecăm; toți cunosc misiunea noastră. Cinfa rămâne acasă cu José, soțul Rezei.

Mulți evrei au străbătut drumul spre Quinta das Amendoas – Ferma Migdalilor, așa cum numim noi proprietatea întinsă în centrul căreia se află un turn bântuit de stafii, din calcar mâncat de vreme, situat la circa trei kilometri est de oraș. Aaron Poejo, proprietarul, era evreu de la munte din Bragança care se mutase aici fiindcă soția lui algarviană dârdâia de frig și simțea că moare în climatul acela nordic. A adus cu el puieți de migdali și de castani și i-a plantat aici ca să-i amintească de locul unde se născuse. În urma uneia dintre vedeniile lui Poejo, căsuța originală, din care acum n-au mai rămas decât rânduri de pietre neregulate, a

fost părăsită în favoarea unui turn de depozitare octogonal. După cât se pare, el a văzut marinari blonzi cu părul lung şi măşti de fier care prădau Lisabona şi incendiau toate cartierele evreieşti. Structura primitivă a fost reproiectată şi i s-a adăugat un al treilea nivel, un foişor folosit ca punct de observaţie; de acolo, aşa cum am descoperit în copilărie Farid şi cu mine, într-o zi când făceam pe spionii plecaţi în misiune, se poate vedea Tajo-ul şi turnurile de observaţie din granit ale acestuia. Astfel, locuitorii puteau fi avertizaţi cu mult înainte de producerea unui atac. Ironia e că mulţi ani mai târziu, în timpul convertirii, nevasta lui Poejo a fost omorâtă cu pietre de vecinii oacheşi şi bondoci pe care îi cunoşteau de multă vreme. Oricum, după cum se povesteşte, în noaptea când a fost ucisă soţia sa, Poejo şi cele două fiice ale lui au încercat în zadar să dărâme casa turn. Dimineaţa, storşi de puteri şi disperaţi, au scobit un trunchi mare de castan, au tras femeia în sus şi au înmormântat-o înăuntru. Deşi trunchiul s-a umplut în cursul anilor, arborele, situat chiar la sudul turnului, creşte şi astăzi cu ramuri acoperite de pete golaşe, otrăvite parcă de remuşcare. Se mai spune că de Iom Kipur emană miros greu de putrefacţie. De aici notorietatea locală a fermei ca loc al unei puteri arcane favorabile celor martirizaţi pentru iudaism.

După înmormântarea soţiei, Poejo şi fiicele lui au strâns recolta încă o dată, s-au dus spre sud dincolo de Algarve, au traversat marea, au supravieţuit şi s-au stabilit în Maroc lângă Tetuán. În consecinţă, migdalii Quintei das Amendoas, ca mulţi alţii din Portugalia, sunt neîngrijiţi de multă vreme. Totuşi astăzi, în timp ce trecem, vedem că fructele lor verzi au sfidat neglijarea şi au înmugurit ca notele muzicale în crengile enorme şi neîngrijite.

Ne ducem acolo morţii noştri, din Micul Ierusalim şi din Judiaria Pequena, chiar şi de pe stradela evreiască din partea cealaltă a oraşului, de lângă Biserica Maicilor Carmelite. Câţiva au măgari ca şi noi. Cei mai mulţi i-au îndoit pe cei dragi în roabe de lemn.

Bătrânii noştri ne îndrumă spre câmpurile care n-au fost folosite în trecut pentru morminte. Îmi plec fruntea în semn de solidaritate cu toţi cei ce trec, dar vorbesc doar cât să mă interesez de Iuda şi de cei doi tâlcuitori care trăiesc – părintele Carlos şi Diego Gonçalves. Nu i-a văzut nimeni.

Sap două gropi ajutat de trei muncitori mauri care au venit să câştige câţiva bani în plus. Ei au ochi negri şi muţi şi nu pun întebări.

Reza insistă să dea ajutor.

— Beri, trebuie să fac şi eu ceva, spune ea. Lumea începe să se surpe de fiecare dată când stau şi nu fac nimic. Se uită în sus la mine cu ochii stinşi şi mestecă nervoasă capetele firelor de păr, obicei pe care îl avea în copilărie şi pe care l-a redobândit.

Mama a ales pentru unchiul un loc lângă un migdal tânăr ale cărui braţe de candelabru sunt ridicate în rugăciune spre cerul de peruzea. Fata şi-a găsit odihna lângă o plută mare ale cărei ramuri se desfac aidoma braţelor unui bunic care îi iese în întâmpinare.

Scribul Isaac Ibn Farraj psalmodiază împreună cu noi. E aici ca să îngroape capul lui Moise Almal; se pare că Isaac e nebunul care s-a năpustit în faţa rugului din Rossio ca să fure din flăcări ultimele rămăşiţe ale prietenului său şi să scutească fantoma lui de o viaţă de apoi rătăcitoare în Regatele Inferioare.

— Am văzut destui creştini – îmi ajung pentru toată viaţa, îmi mărturiseşte el. Învăţ turceşte. E o limbă uşoară, se scrie cu caractere arabe. Mă îmbarc pe prima corabie care pleacă spre Salonic. Se spune că devine un oraş evreiesc. Oricum, îţi propun să faci acelaşi lucru.

— Şi casa ta de aici? Cui rămâne?

— Oricum, destul de curând toţi prietenii noştri vor fi plecat din Portugalia. Şi, crede-mă, n-am să fac greşeala făcută de nevasta lui Lot!

Gândindu-mă la biletul care alunecase din turbanul lui Diego, unde era menţionat numele „Isaac", îl întreb:

— Înainte de rebeliune ţi-ai fixat vreo întâlnire deosebită cu Diego Gonçalves, tipograful?

— Nu, după câte îmi amintesc.

— Şi ziua a douăzeci şi noua a lunii acesteia, vinerea ce vine, înseamnă ceva deosebit pentru tine?

Isaac îşi scarpină perii albi ca mucegaiul din bărbie şi îşi răsfrânge buza de jos.

— Beri, spune el, văd că ai necazuri şi ai nevoie de ajutor. Dar trebuie să vorbeşti mai clar dacă vrei să înţeleg. Îmi ia mâna şi ochii lui se fixează asupra mea cu duioşie.

Dintr-odată mi se pare ridicolă bănuiala mea că el ar fi acel Isaac menţionat în bilet; el n-a avut niciodată relaţii cu grupul de tâlcuitori, nici motive să-l duşmănească pe unchiul.

— Lasă, n-are importanţă, zic eu.

La rugămintea mea, el încearcă s-o reînsufleţească pe Estera rugând-o stăruitor în limba persană. Ea îi răspunde cu ochi sticloşi.

Ocolesc de şapte ori mormântul unchiului rugându-mă. Aşa cum se cade pentru un Ba'al Shem, Maestru al Numelui Divin. Psalmodiez rugăciunea în ebraică şi glasul meu, care se înalţă şi cade aidoma apei ce trece peste ziduri de gresie roasă de vreme, pare să vină de undeva din trecutul antic. Plec de lângă familia mea ca să înmormântez mâna senhorei Rosamonte sub un lămâi. Îi iau inelul cu acvamarin ca ultim dar primit de la ea, îi mulţumesc şi îl pun în taşcă împreună cu mesajul lui Diego şi verigheta fetei; într-o zi ar putea răscumpăra viaţa unei alte rândunele luate de Faraon.

Când mă întorc la familia mea, mă opresc un moment şi-mi lipesc palma de trunchiul unei plute masive a cărei coajă preţioasă a fost jupuită recent. Dintr-un motiv oarecare, poate pentru a simţi mai bine puterea uriaşului înverzit, închid ochii. Pe dată, o lumină mare, splendidă, incendiază întunericul cu foc negru-portocaliu şi o căldură umedă pare să treacă drept prin mine. Un mare freamăt de frunze vine la mine de sus de tot, de parcă un vultur sau un stârc

a poposit pe creanga cea mai înaltă. „Da, suntem aici", vine vocea unchiului. „Dar nu deschide ochii. Strălucirea noastră te-ar copleşi."

Când strâng pleoapele să mă protejez, el spune: „Berechia, scoarţa copacului nu e numai un simbol folosit în poezie. E o prezenţă autentică, prezenţă care face parte ca şi tine din Regatul Inferior. Ea creşte, moare, poate fi îndepărtată de un lemnar. Simţi că mâna ta întâlneşte soliditatea aflată sub o asemenea scoarţă".

Strâng trunchiul între mâinile mele, percep o putere fluidă care se înalţă din pământ prin picioarele mele şi ajunge în capul meu.

„Arborele acesta te-a atras fiindcă ţi-a amintit că o mască poate fi şi altceva decât o metaforă", zice el. „Poate fi o adevărată podoabă."

În timp ce gândesc, *Te rog, unchiule, vorbeşte-mi cât poţi de simplu*, răspunde el cu glas mânios: „Noi vorbim în limba Regatelor Superioare şi nu cunoaştem alt fel de a vorbi". Revine la tonul compătimitor şi continuă: „Nu uita, umbra noastră e lumina voastră. Claritatea noastră cea mai firească e pentru voi cel mai mare paradox. Berechia, ascultă. Nu trebuie să trimiţi niciodată anluminurile tale printr-un mesager care nu se mai recunoaşte în oglinda sa de la o zi la alta. Şi să ţii minte înfăţişarea celui ce vorbeşte în zece limbi".

Acestea fiind spuse, simt un fior în mâini şi deasupra se aude zgomot de aripi. Întunericul în flăcări din spatele pleoapelor mele păleşte, devine cenuşiu; pasărea – unchiul – a zburat, s-a îndepărtat. Deschid ochii şi prin baldachinul de ramuri privesc splendidul cer albastru.

Cuvintele lui se repetă înlăuntrul meu: *Să nu trimiţi niciodată anluminurile tale printr-un mesager care nu se recunoaşte în oglinda sa de la o zi la alta.* Avea el în vedere un bărbat care nu se cunoaşte pe sine? Sau poate unul fără memorie, care a căutat să-şi uite trecutul, să-i nege existenţa. Un bărbat ce nu se poate recunoaşte fiindcă nu doreşte să-şi

amintească istoria personală care l-a ajutat să devină cel ce este astăzi.

Şi să ţii minte înfăţişarea celui ce vorbeşte în zece limbi. Farid. Unchiul putea să se fi referit la degetele acestuia – cele zece limbi ale sale. Maestrul meu voia ca eu să mă bizui pe discernământul lui Farid ca să pot afla identitatea acestui bărbat care nu-i în stare să se recunoască pe sine.

O clipă, sunt ispitit să mă rog deasupra panglicii de pergament subţire de la încheietura mâinii mele ca maestrul meu să mă viziteze din nou, să-mi dea un răspuns mai clar în limbajul Regatelor Inferioare. Şi totuşi, în adâncul meu mă tem să pătrund în imperiul cabalei practice. Probabil, unchiul a avut motivele lui să-mi vorbească în cimilituri.

— Beri!

E mama care mă strigă peste câmp.

În timp ce pornesc spre ea, mă gândesc: *Lumea se amestecă tot mai mult în viaţa mea lăuntrică şi îmi tulbură contemplaţia. Unchiul ştia bine că se va întâmpla aşa.*

După ce ne spălăm într-un pârâu din apropiere, Reza şi cu mine plecăm imediat de la Ferma Migdalilor. Mă tem pentru viaţa lui Farid. Vechii creştini pot năvăli ca lăcustele în orice moment.

Înainte de a ajunge acasă, sar din căruţă la Biserica Sf. Petru să mă interesez de părintele Carlos. Nu dă nici un semn de viaţă şi apartamentul lui rămâne încuiat. Aşa că urc străzile şi scările exterioare care duc la casa lui Diego din Alfama. Cizmarul care m-a ajutat cu o zi în urmă să scap mă salută din cadrul uşii sale şi îmi face semn cu capul să vin la el.

— Să nu intri, îmi şopteşte el.

— De ce?

— A venit un bărbat să-l caute pe prietenul tău, Diego. A plecat cu puţin timp în urmă. Dar a fost aici şi mai înainte, a stat la pândă. S-ar putea să fie aici chiar şi acum.

Ascunzându-se și așteptând. Zâmbește-mi, dă din cap spre mine, și apoi pleacă de-aici.

Arborez un zâmbet larg și mă prefac că râd, apoi întreb:

— Cine e bărbatul ăsta?

— Nu știu. E nordic. Blond, puternic.

Îi mulțumesc înclinând capul și plec, iar pașii mei repetă întrebarea: *S-ar putea ca bărbatul care l-a ucis pe unchiul să-l urmărească acum pe Diego?*

Acasă, Reza pregătește pentru prânz ouă fierte tare. Firește, gătitul ar trebui să fie făcut de un vecin în perioada de doliu inițială de șapte zile, dar n-a rămas nici unul care să nu fie îndurerat. Cioburile de ceramică au fost măturate din bucătărie în curte, podeaua spălată cu mopul. Chiar și piciorul mesei noastre care fusese rupt a fost pus la loc și bătut în cuie.

— L-a reparat Brites când noi am fost plecați, ne explică Reza. Acum face curat în prăvălie împreună cu ceilalți.

— E și Estera cu ea? întreb eu.

— Nu, ea îl veghează pe Farid în odaia mamei tale.

— Și Aviboa?

— Da, ajută la curățenie, e nedespărțită de Cinfa. Reza își mestecă întruna capetele firelor de păr și suspină: O să trebuiască s-o adopt, asta e. N-o pot lăsa să-și poarte singură de grijă. Graça, mama ei, era văduvă și singurul copil la părinți.

— E evreică?

Ochii Rezei fulgeră.

— O fată de patru ani? Cine ești tu, Berechia Zarco, să întrebi un asemenea lucru despre o orfană? Crezi că pruncii se nasc știind ebraica sau altele? Ce deosebire ar fi...

— Reza, mă înțelegi greșit. Mie nu-mi pasă. Însă pot să apară complicații.

— Viața mea e plină de complicații. Ea suspină din nou, îmi atinge ușor brațul ca scuză. Tatăl ei era creștin nou, iar Graça, creștină veche.

— Mai bine să nu-i spui mamei mele asta... cel puţin deocamdată.

Reza încuviinţează dând din cap, iar eu o sărut pe obraz. Deschid binişor uşa de la odaia mamei şi îl găsesc pe Farid care zace întins pe-o parte sub două pături de lână grele şi dârdâie. Mătuşa Estera stă pe taburetul ei la picioarele patului, privind în gol, cu mâinile încrucişate în poală. O sărut pe frunte, care e rece.

Un cearşaf boţit şi pătat de sânge a fost scos de pe pat şi înghesuit lângă perete.

Ochii lui Farid se deschid, dar el nu zâmbeşte, nici nu dă semne că m-ar recunoaşte. Iau o pătură de lână de pe patul meu şi îl învelesc cu încă un strat, îngenunchez lângă el, mă întind să-i iau mâna. Îmi face semn să mă depărtez:

— S-ar putea să fie ciumă, îmi spune el prin semne.

— Gesturile tale sunt mai puternice, mint eu.

Ne împreunăm degetele şi ochii i se închid din nou. Stau şi îmi închipui contururile Portugaliei, ale Greciei şi ale Turciei pe hartă ca şi cum ar fi figuri pe o tablă de şah unde familia mea şi cu mine avem rol de pioni.

Când tremuratul încetează şi Farid adoarme, îl mângâi pe păr o vreme. Înhaţ cearşaful pătat, îl fac ghem, îl pun sub braţ, ies şi traversez în vârful picioarelor dormitorul meu ca să ascund incontinenţa lui de mama, temându-mă că ea ar putea să ceară familiei să-l părăsească din cauza bolii lui care se agravează. Reza se sperie când mă vede, dar privirea ei următoare arată solidaritate. Ascund cearşaful în dosul unei tufe de oleandru de pe o latură a casei. Mai târziu, am să-i spun lui Brites că e acolo şi o să-i atrag atenţia să-l spele cu băgare de seamă, să se păzească de esenţele rele îmbibate în cearşaf.

N-am oţet şi, de aceea, mă spăl pe mâini cu săpun negru şi apă, mă duc în pivniţă şi scriu lista mea de suspecţi – începând cu cei doi tâlcuitori care au mai rămas – pe o bucată de pergament cu litere micrografice care formau numele unchiului:

Părintele Carlos
Diego Gonçalves
Rabi Losa
Miguel Ribeiro

Odată cu ultima trăsătură, mă gândesc: *Fata pe care am înmormântat-o va arăta spre numele corect ca o baghetă.*

Iau desenul pe care i l-am făcut, strecor ciocanul în tașcă și trec pe la toate brutăriile din cartierele Alfama și Graça, fiindcă simt că ea e cheia; că, dacă i-aș descoperi identitatea, voi afla și cine a fost cel ce mi-a distrus viitorul.

Acum a revenit calmul și ochii mei văd că Lisabona a devenit un oraș al ochilor creștini iscoditori, al gunoiului menajer și al bălegarului, al lemnului spart și al pietrei însângerate. Nici unul dintre cei șase-șapte brutari sau dintre ajutoarele lor pe care îi întreb nu o cunoaște pe fată. O iau pe lângă catedrală ca să scurtez drumul și intru în Micul Ierusalim. Prăvăliile sunt închise, străzile sunt pline de resturi, de murdărie. Niște femei curăță sângele de pe verandele deschise. Un pat ars fumegă chiar în mijlocul Scuarului Sinagogii ca și cum și-ar aștepta proprietarul. Brutăria lui Simon Kol din spatele Palatului de pe Malul Râului are ușa și ferestrele acoperite cu scânduri. Mă furișez pe lângă unul din zidurile laterale, pe lângă o grămadă de verze și cepe stricate peste care pășesc cu grijă pisici sălbatice, una dintre ele cu testiculele îmblănite umflate, de mărimea unor lămâi. Când bat la intrarea locuinței maestrului Kol, el se uită cercetător în jos de la o fereastră. Obrajii lui nebărbieriți și ochii rătăciți sunt simptomele bolii de care suferim cu toții.

— Pedro Zarco? întreabă el.

Când dau din cap că da îmi arată spre curtea sa. Aștept la poartă. Îmi dă drumul înăuntru, mă îmbrățișează și mă sărută. În timp ce suspină pieptul i se saltă asemenea foalelor.

E îmbrăcat în haine de doliu din pânză de in aspră.

— Kiri? şoptesc eu cu teamă numele singurului său copil în viaţă ca şi cum aş comite un sacrilegiu rostind un nume secret al lui Dumnezeu.

— Da, răspunde el. Ne prindem de mâini. Ce fac ai tăi? întreabă el.

— Unchiul Abraham a murit.

Simon respiră greu.

— Cum se poate...

Vorbele lui se sting fiindcă ştim amândoi că în lumea asta chiar şi un *gaon*, un geniu, un bărbat al minunilor poate fi ucis de un singur tăiş.

Când l-am întrebat dacă ştie ceva de Iuda, a clătinat din cap.

— Lipsesc mulţi, a zis el. Şi nu vor mai fi găsiţi. Înghiţiţi de Leviatan. Şi să ţii minte vorbele mele, zice el cu glas profetic, monstrul se va sătura doar după ce ne va lua pe toţi. Aşteaptă şi ai să vezi!

Îi arăt desenul.

— Fata asta... ai văzut-o vreodată? Lucrează probabil într-o brutărie, aşa cred.

Îşi mijeşte ochii.

— Seamănă puţin cu Meda Forjaj când era tânără, zice el. Aceleaşi sprâncene piezişe care se unesc deasupra punţii nasului. Ca aripile de fluture. Dar n-o cunosc.

— Cine-i Meda Forjaj?

— A fugit din Micul Ierusalim cam pe timpul convertirii. Să tot aibă cincizeci de ani acum. Văduvă. Nu poate să fie ea.

— Unde s-a mutat?

— Afară din oraş, lângă Belem, aşa cred. Belem era oraşul din apropiere din care porneau caravelele portugheze spre Africa, India şi Lumea Nouă. Cred că spera să întâlnească un explorator bogat, dacă ştii ce vreau să spun, adaugă Simon. Ridică din umeri şi face gesturi care arată că el nu judecă pe nimeni. Facem ceea ce trebuie ca să supravieţuim.

— O femeie de vârsta ei n-are cum să-şi câştige existenţa doar din asta, zic eu.

— Soțul ei importa postav din Flandra. Ea îl ajuta, ținea registrele. Coase probabil diferite lucruri, ca mama ta.

— Mulțumesc. Ne îmbrățișăm discret, temându-ne parcă să recunoaștem că poate ne despărțim pentru totdeauna.

— N-ai de gând să deschizi din nou brutăria, nu-i așa?

Simon clatină din cap.

— Nu mai vreau să hrănesc țara asta, spune el. O să iau sânge, mă fac cămătar, șoptește el. E o profesie mult mai bună pentru Portugalia.

Privirea colectivă a vechilor creștini strânși la Poarta Sf. Ecaterina mă înfioară de mi se zbârlește părul pe ceafă, trupul meu se pregătește s-o rupă la fugă, dar acum nu e nevoie să fug; ochii lor sunt calmi, respirația lină. Ei au scăpat, cel puțin pe moment, de frica produsă de ciumă, de secetă și de nenumărații demoni care le stăpânesc gândurile încâlcite.

Ajung la periferia lui Belem în mai puțin de o oră. Aici, sute de africani și de muncitori zilieri conduși cu biciul trudesc cumplit la înălțarea unei noi mănăstiri monumentale pentru regele Manuel, construcție care se va prelungi mult în veacul următor. Un negustor de haine vechi în pantaloni soioși m-a îndrumat spre o brutărie locală. O femeie sfrijită cu figura aspră, acuzatoare, mă întâmpină la ușă.

— Cu ce vă pot ajuta, senhor? întreabă ea într-o portugheză zgrunțuroasă cu inflexiuni castiliene.

După accent, știu că e o creștină nouă castiliană, una dintre miile care s-au refugiat aici după ce regele Ferdinand și regina Isabela i-au izgonit pe evrei în o mie patru sute nouăzeci și doi. Văd în ochii ei fioroși că nu-i convine deloc să fie văzută cu un compatriot. Îi arăt desenul meu.

— O caut pe fata asta.

Se întoarce cu spatele la mine și începe să mute în saci brioșele de pe paletele de lemn.

— E important, adaug eu.

— Dacă nu ai de făcut nici o comandă, atunci pleacă.

— A murit, zic eu. Aș vrea să le spun părinților ei.

Se întoarce şi neîncrederea o face să se uite cruciş.

— E fiica senhorei Monteiro. De ce...

— Şi senhora Monteiro trăieşte... ? o întrerup eu. Nu mai suport frica, chiar când e vorba de frica unui evreu.

— Pe strada asta, ceva mai încolo, pe dreapta. Casa cu ornamente de lemn galbene. Dar ar fi mai bine...

— Spune-mi, are senhora Monteiro vreo legătură cu Meda Forjaj ?

— E cumnata ei, replică femeia. Cum de ai... ?

— Sprâncene ca aripile de fluture deschise. Şi memoria unui evreu bătrân.

Ceva mai încolo pe stradă o femeie scundă, cu ochi de peşte şi faţă solzoasă ca pielea tăbăcită se uită în sus spre mine din uşa ei ca şi cum aş fi întrerupt un joc de cărţi. Poartă o perucă prăpădită făcută din fir de in negru, ceruit.

— Sunteţi senhora Monteiro ? întreb eu.

— Cine vrea să ştie ?

— Numele meu n-o să vă spună nimic. Îi înmânez desenul. O reunoaşteţi pe fata asta ?

— E Teresa. Ce faci cu desenul ăsta ?

Soţul ei, un bărbat scurt şi îndesat, ca un iepure, apare în spatele casei. Are pe el o pulbere albă, probabil var nestins, şi în timp ce vine spre noi din picioarele lui grase şi goale se înalţă norişori. Deasupra ochilor lui negri somnoroşi cresc sprâncene îmbinate.

Femeia zice:

— Omul ăsta are un desen al Teresei. Priveşte.

Îi cade falca de parcă n-a văzut în viaţa lui o lucrare artistică – sau ca şi cum înţelege. Când scot cu greu cuvintele care nu vor să iasă despre moartea ei, ridică pumnii la obraji. Ochii i se umplu de lacrimi. Când întind mâna spre el, senhora Monteiro îmi prinde încheietura mâinii.

— Ce spui tu ?! întreabă ea.

— A fost ucisă în rebeliunea din Lisabona. Duminică.

Senhora își înăbușă un țipăt cu mâna. Ochii îngroziți se concentrează în interiorul ei. Pecetea tăcerii ne unește pe toți trei până în momentul când ea țipă:

— Știam că o să se ajungă aici! Ucisă cu evreii ăia, nu-i așa?!

Până să-i răspund, soțul îi dă brânci și fuge din nou în spatele casei. Ea se izbește de zid și se ghemuiește pe pământ.

— Nenorocitule! zbiară ea.

Croncăne, scuipă după el.

O ajut să se ridice, recuperez desenul de pe pământ. Nu-i dau lacrimile, așa că spun:

— A fost ucisă în Judiaria Pequena. Știi ce făcea ea acolo?

Îmi smulge desenul și îl examinează ca și cum și-ar forma o părere critică.

— Da, ea e. Tu l-ai făcut?

— Da, replic eu.

— Artist, ai? Capra nerușinată n-ar fi trebuit să fugă. Dar fetele din căsătorii mixte... fiindcă ea asta era, știi... eu nu-s evreică... Slavă Domnului! Face gesturi spre spatele casei ca și cum ar alunga o muscă. El e evreu... adică a fost. Sângele amestecat e de vină. Le face pe fete să vrea bărbat de cum încep să sângereze. Luna nouă provoacă neastâmpăr la copiii din căsătoriile mixte, așa se spune. Își freacă mâinile murdare, cu bătături. Toată învolburarea asta a sângelui, purul cu impurul. Clatină din cap. Ai talent, se vede. Da' nu ești evreu, nu-i așa?

— Am fost. Acum încerc doar să supraviețuiesc. Cam așa cum fac toți în grămada asta de gunoi.

Mă țintuiește cu privirile încărcate de dispreț. Încerc să nu uit că și ea este emanație a lui Dumnezeu, undă de la safirul iubirii pe care l-a aruncat în lumea noastră cu eoni în urmă. Văd însă doar saliva de pe buzele ei și peruca neagră ca un corb.

— N-ați vrea să-mi spuneți ce căuta Teresa în cartierul evreiesc? întreb eu.

— Nu mai auzi bine? O lua între picioare! Voia un cocoș circumcis! Vede că tonul ei mă supără, râde, dă din mâini

ca din aripi. Îi plăcea felul în care se simte când un cocoș evreu gras și mare o calcă și începe să-și împrăștie...

— Cine e soțul ei? o întrerup eu.

— Un importator cu minte, nu glumă, dar și cu fudulii mari, după cum se spune. Acoperite cu blană... ca lâna. Dar cu gust de curmale marocane. Se linge cu poftă pe buze. Dar bani, ioc. N-aveți toți talentul de a face bani. Ha! Am aflat asta de două ori până acum! Soțul ăsta al meu... Și acum cel al Teresei. Dă din cap și se încruntă. Îl cheamă Manuel Monchique. Ai crede că ar fi putut să-și găsească unul care...

Inima mea bate mai să-mi spargă pieptul. *Bineînțeles*, gândesc eu, *fostul elev al unchiului – soția lui, Teresa, era creștină veche!*

Noi aflaserăm doar cu o lună în urmă că Manuel obținuse de la rege un certificat de puritate a sângelui, care ștergea efectiv „pata“ trecutului său de evreu. Unchiul îl insultase recent pe Strada Templului din cauza acestei aparente trădări. Acum, încadrată în dezvăluirea făcută de senhora Monteiro, cearta asta apare în culori sinistre.

Vârfuri de degete reci îmi ating ușor brațul. Mă concentrez din nou în timpul prezent și văd că senhora Monteiro rânjește, și-a ridicat fusta și se lovește cu mâna între picioare. Îi smulg peruca, o arunc pe podea în spatele ei. Dedesubt, smocuri amărâte de păr cărunt cresc dintr-un scalp năpădit de păduchi.

Fuga mea e însoțită de râsul ei cloncănit. În fața mea se deschid străzile din Belem, apoi periferiile Lisabonei, totuși am senzația că gonesc, de fapt, prin misterul asasinării unchiului meu. Poate Manuel o găsise pe Teresa împreună cu unchiul, scosese cuțitul și...

Și totuși, o barieră înaltă îmi blochează calea spre un răspuns; cum a putut afla Manuel în ce loc e chepengul nostru și unde se găsește *geniza*?

Fie binecuvântat El, care deschide brațele îndurării; descopăr că Poarta São Lourenço din nordul orașului e păzită doar de o adunătură de puturoși. Merg printre ei, trec

pe lângă versantul dezolant pe care se înalţă trufaşe zidurile cu creneluri ale Castelului Maur şi cobor repede spre Alfama; trebuie să văd din nou cum se mai simte Farid înainte de a da ochii cu Manuel Monchique. Mama mă întâmpină în bucătărie. Diego e în spatele ei. Rana din bărbie e acum ascunsă de barba crescută în câteva zile, cusăturile de-abia se văd. Turbanul de culoarea şofranului îi încununează capul. Mă priveşte pe deasupra nasului mare ca şi cum speră să-mi prindă gândurile şi se îndreaptă şchiopătând spre mine ca un câine rănit. Ne îmbrăţişăm. Ştiam că el ar fi putut complota împotriva maestrului meu şi de aceea mă mişcam cu grijă, parcă stingherit, ca un actor prost.

— Îmi pare rău pentru unchiul tău, zice el. Şi faptul că a fost ucis de o ceată de creştini mi se pare cumplit, depăşeşte orice imaginaţie.

Cuvintele lui Diego nu-s în stare să străpungă porţile şi meterezele tari pe care le înalţ în jurul meu; şi nu mai am încredere în el. Mai mult, acum văd că în colţul încăperii stă lângă vatră un străin şi de aceea nu pot lăsa să mi se vadă sufletul sfâşiat. Un bărbat cu pieptul ca un butoi şi faţă împietrită, în uniformă grosolană de mercenar, ţine amândouă mâinile pe mânerul sabiei băgate în teacă şi stă în poziţie de drepţi. Fac un semn întrebător spre el.

— Garda mea de corp, răspunde Diego.

— Creştin nou?

— Da. Cu certificat de iertare. Mi-am închipuit că aşa e mai sigur. Şi acum, după ce mulţimea i-a omorât pe unchiul tău şi pe mulţi alţii, cred...

— Maestrul meu a fost asasinat de un evreu! declar eu.

— Ce spui?

— Aş zice că beregata unchiului a fost tăiată de un *şohet*.

Mama aude raţionamentul meu pentru prima oară. Întinde mâna şi se prinde de masă ca şi cum lumea ar vrea să se îndepărteze de ea.

Diego pare că se sufocă. Își acoperă gura cu mâinile ca și cum caută să nu dea voie unei asemenea trădări să pătrundă în el.

E șocul suferit de un filozof nevinovat sau reacția teatrală a unui asasin?

— Dar de ce ar vrea un evreu să-i ia viața unchiului tău?! întreabă el.

— Poate invidie, poate tâlhărie, mint eu voind să văd cum reacționează.

Deodată, mama strigă:

— Pentru numele lui Dumnezeu, ce tot spui tu, Berechia?! Cum poți să crezi că un bărbat din poporul nostru i-a luat viața fratelui meu?!

Vocea ei are tonul acela isteric, ton care arată că peste puțin timp o să mă acuze că sunt un rău evreu.

Beau lacom apă dintr-un ulcior de pe corlată, o privesc drept în ochi și spun:

— A fost furat un manuscris. Nici un creștin vechi n-a știut că avem manuscrise în casă.

Mama a început să se tragă de păr.

— Ești sigur? întreabă Diego.

Când dau din cap afirmativ el mă ia de braț.

— De unde a fost luat manuscrisul?

— Din pivniță.

— Avea cărți în pivniță! Ce vrei să...

— Ultima lui Hagadă, explic eu.

— Ținea cărți în ebraică?

— Da.

— Își pierduse mințile?

Diego fie simulează cu mare iscusință ignoranța, fie nu fusese inițiat complet în grupul de tâlcuitori, nu aflase încă de *geniza*. Va trebui să verific cu ajutorul părintelui Carlos, dacă mai e în viață. Și totuși, dacă Diego minte ca să-l implice pe fratele lui filozof?

— Scotea prin contrabandă cărți din Portugalia, îi spun lui Diego. Le salva de la ardere.

— Doamne Dumnezeule. Cu cine? întreabă el.

— Habar n-am. Ascultă, când l-ai văzut ultima oară pe unchiul?

— Vinerea trecută. La spital. Da' tu ai fost acolo. De ce...

— Şi duminică? întreb eu. L-ai văzut atunci?

— Nu. Ce urmăreşti cu întrebările astea?

— Încerc să-i urmăresc mişcările, mint eu. Tu unde ai fost de duminică până acum?

— M-am ascuns. La un prieten. Expresia lui Diego devine severă ca atunci când se pregăteşte să ţină o prelegere riguroasă. Berechia, cred că trebuie să te explici. Ce te face să crezi că...

— Nu trebuie să dau explicaţii nimănui! îi răspund eu brutal. Moartea unchiului îmi conferă noi drepturi şi unul dintre acestea e să fiu în stare să nu dau atenţie mutrei tale posace cu care speri să mă birui acum. N-ai decât să mă judeci cum vrei. Încruntă-te, roagă-te, invocă Tora împotriva mea. Nu-mi pasă.

— Ar trebui să-ţi pese. Ce se întâmplă dacă...

— Gura, Diego! Spune-mi doar dacă ştii cine-i bărbatul care s-a interesat de tine la apartamentul tău.

— Ce bărbat? Despre ce vorbeşti...

— Când m-am dus să te caut azi-dimineaţă, vecinul tău de peste drum, cizmarul, mi-a spus că s-a interesat de tine un bărbat... blond, solid... un nordic probabil.

Ochii lui Diego trădau groaza.

Îl întreb:

— Ştii cumva de ce te-ar urmări cineva?

— Nu, şopteşte el. Mă prinde de umeri, îi strânge tare. Doar dacă... doar dacă se ţine după mine bărbatul care l-a ucis pe unchiul tău!

— Da, m-am gândit la asta. Dar de ce ar vrea cineva să vă vadă morţi pe amândoi?

El clatină din cap.

— Gândeşte-te!

— Nu e nimic! oftează el. Ce putem noi să ştim ca...

— A pomenit unchiul de vreo carte deosebită pe care o descoperise? Chiar n-a spus nimic?

Clatină din cap. Scot desenul fetei asasinate împreună cu unchiul.

— Şi ea? întreb eu, desfăşurând schiţa pentru el. O recunoşti?

— Nu, nicidecum. Cine e?

— N-are importanţă. Bag desenul la loc în taşcă. Cum e cu dom Miguel Ribeiro? Ce ştii despre el?

— E nobil, nu-i aşa? Fiul lui Rodrigo Ribeiro, dacă ţin minte bine.

— Aşa e. Ţi-a pomenit unchiul de el? întreb eu.

— Mie nu. Dar, Beri, tu trebuie să ai alte indicii pentru identitatea asasinului. Ce-ai găsit în pivniţă? Vreun indiciu care să trimită la nordicul ăsta care mă căuta pe mine? Trebuie să ştiu. Dacă mă urmăreşte, atunci va trebui să...

— Nimic, mint eu, fiindcă nu sunt dispus, n-am încredere, să-i spun în momentul acela ce descoperisem. Întorc capul spre mama ca să scap de privirile lui sceptice. Ea se uită fix la focul care dansează în vatră. Îi ating uşor braţul.

— Cum se simte Farid? întreb eu cu blândeţe.

Se întoarce spre mine cu ochi speriaţi şi spune:

— Berechia, trebuie să ştiu mai mult. Hagada a fost singura carte furată?

— Da, aşa cred. Acum spune-mi cum se simte Farid?

— Nu crezi că noi ar trebui...

— Mamă, te rog, spune-mi doar cum se simte Farid.

Ea îşi trage înapoi bărbia şi întoarce sfidătoare capul.

— Eşti smintită! strig eu. Toţi aceşti „trebuie" ai tăi şi căile decente ale existenţei. Ce bine ţi-au făcut ele?

În ochii ei izvorăsc lacrimi şi ea spune cu forţă deznădăjduită:

— Cum poţi să te porţi în felul ăsta când Iuda...?

— Spune-i asta cui vrea să te-asculte! am zbierat eu. Mă depărtez de ea şi de Diego, îmi dau seama cu un amestec de regret şi de plăcere că eu sunt cel ce am pornit cearta.

Moartea unchiului m-a eliberat de personalitatea mea trecută și de viitorul meu și se pare că furia asta și frustrarea reprezintă tot ce mi-a rămas din moștenire.

În odaia mamei mă uit atent la Farid. Doarme, respiră agitat, ca într-un coșmar. Îi frec gâtul și brațele cu un prosop ud până se domolește lupta lui lăuntrică. Ies din casă, dar sunt devastat de teama pentru siguranța lui.

— Unde te duci?! strigă după mine mama.

— Afară!

Diego mă îndeamnă să mă opresc, vine șchiopătând spre mine lângă poarta curții, își freacă gânditor barba nerasă de pe obraji și spune:

— Dacă ai dreptate în legătură cu unchiul, atunci probabil ești și tu în pericol.

— Nu contează. N-o să mă mai rănească nici un vechi creștin. Și adaug, privindu-l drept în ochi: Sau evreu, bineînțeles!

Îmi atinge cu blândețe brațul.

— Ce naiv ești, fiule. Nu știi de ce sunt ăștia în stare. Berechia, cred că tu și familia ta ar trebui să vă faceți bagajele imediat și să plecați. Eu așa am să fac. Îmi aranjez afacerile, vând tot ce pot și apoi o șterg de-aici pe orice cale. Regele n-o să îndrăznească să ne oprească acum, când...

— Pace ție și sufletului tău, îl întrerup eu, apoi îmi amintesc de biletul care-i aparține. Îl scot din tașcă și i-l bag în mână. A căzut din turbanul tău când zăceai întins pe caldarâm. Din păcate s-a pătat puțin cu sânge de la senhora Rosamonte. Îmi pare rău.

Diego îl citește și dă din cap că știe despre ce e vorba.

— Da, Isaac. O cunoștință din Andaluzia. Din Ronda. Îmi aduce aminte să mă întâlnesc cu el la acea dată. Memoria mea nu mai e ca altădată. Unchiul tău îl cunoștea.

— Și *Madre*?

— Fântâna Mamei lui Dumnezeu. Urma să fie locul nostru de întâlnire. Noi eram... Vorbele i se sting și el îmi prinde strâns brațul cuprins parcă de frică. Dar acum poate că

înțeleg! Isaac spunea că o să-i vândă unchiului tău o carte! Cred că era în castiliană, dar tu spui că ținea cărți în ebraică...

— Când?

— Cu câteva zile înainte de... înainte de duminică. Ne-am întâlnit aici. Tu erai în prăvălie, așa cred. Isaac a spus că deține un exemplar al operei lui Iuda Halevi *Cartea Kuzari* și unchiul tău inspira de parcă era mirt parfumat.

— Aș dori foarte mult să-l cunosc, spun eu.

— Încerc să dau de el și să-l aduc diseară după cină.

Când îi mulțumesc, Diego adaugă:

— Poate nu e înțelept să bântui prin Lisabona în momentul de față. Ar trebui...

Îi fac semn să se dea la o parte, ies din curte și o iau pe Rua de São Pedro. Când mă uit înapoi, văd cum capul lui Diego saltă deasupra zidului curții în timp ce el se îndreaptă șchiopătând spre bucătărie. Dar dacă băieții care l-au bătut cu pietre fuseseră plătiți de cineva, să zicem, un alt tâlcuitor?

Îl aud pe unchiul meu cum spunea: *Nu există accidente și nici coincidențe. Fiecare lucru are o anumită semnificație.*

Un bărbat în alb sare deodată din cadrul unei uși și îmi pune în față o carte îmbrăcată în piele. Cuțitul meu e la beregata lui în timp ce el îmi strigă numele.

— Beri! Ce faci?!

Cobor lama pumnalului; nu-i decât António Escaravelho cu Noul Testament mâncat de cari. Fost membru al unui consiliu evreiesc și argintar uimitor de iscusit, a devenit creștin înfocat după convertirea silită și chiar mai nebun și mai înfocat la puțin timp după aceea.

António pute ca gunoiul vechi. Barba lui căruntă e acoperită cu o crustă de jeg și pielea arămie, pergamentoasă, e ciuruită de pustule roșii. Evangheliile lui emană miros de nucșoară și de bălegar, o combinație imposibilă. Mă țin de nas.

— Dumnezeu să te aibă-n pază, croncăne el în vreme ce eu îndepărtez pumnalul. Clipește din ochii lui nebuni,

săgetători, împinge cartea în sus spre bărbia mea ca şi cum mi-ar corecta poziţia.

— Aş dori să nu mă mai acostezi în felul ăsta, îi răspund eu. Împing evangheliile în jos lângă el şi oftez când văd lindinile presărate în cozile de păr împletite şi roase. Îl întreb sperând că poate să mă ajute să înaintez pe urmele asasinului unchiului meu: Când a început rebeliunea erai în locul tău obişnuit de lângă casa mea?

Nu dă atenţie întrebării mele şi răspunde cu un rânjet ştirb:

— Am făcut din nou cerere să merg la Roma să-l văd pe Papa. Se pare că de data asta sunt şanse să primesc biletul de ieşire.

— Să nu-mi spui că tot de asta te ţii! strig eu, fiindcă el tot cere permisiunea de a ieşi din Portugalia de mulţi ani. Decretul regelui din 20 aprilie 1499 a închis toate frontierele pentru creştinii cei noi.

— Într-adevăr, tot de asta! exclamă el rănit parcă de sugestia disperării. Şi trebuie să veniţi cu mine, fiule. Tu şi maestrul Abraham!

— S-a terminat cu călătoriile pentru maestrul meu, şoptesc eu pentru mine, fiindcă nu vreau să văd cum reacţionează António la moartea unchiului. Cu un surâs plin de regrete îmi amintesc că unchiul meu îi spunea mereu: „De ce să faci o călătorie atât de lungă până la un om atât de lipsit de sfinţenie?!" Spre surprinderea mea îi repet cerşetorului o altă formulare a unchiului: „Simt că începe să mă mănânce scalpul când mă gândesc că aş putea să-l văd pe Papa".

Aşadar, de-aici înainte voi începe să imit vorbele maestrului meu? Ăsta să fie modul de a-l păstra lângă mine?

António observă:

— Cred că o călătorie la Papa Iuliu II o să ţi se pară tare eliberatoare. Se spune că în toată peninsula italiană musulmanii sunt prietenoşi.

— Musulmani în Italia? Îmi imaginez că seceta i-a prăjit simţul geografiei. Ascultă-mă cu mare atenţie, prietene, ai fost aici duminică, prima zi a rebeliunii? îl chestionez din nou.

— Pe-aproape... ascuns, răspunde el. Îşi duce un deget la buze. Cu un prieten patruped.

— Vedeai poarta curţii noastre?

— Da, răspunde el. De la caldarâm până la cer, totul face parte din...

— Ai văzut dacă a intrat cineva? Poate cu un cuţit... sau cu un rozariu. Cumva Manuel Monchique? Îl ţii minte, unul dintre foştii studenţi ai unchiului meu.

— Să fi fost o libelulă sau două, zice el. Şi nişte broaşte râioase. Nu-i totdeauna uşor să le distingi când sar în...

— Dar un bărbat? Când clatină din cap, spun: Eşti sigur? Cumva Diego Gonçalves? Îl ştii, e tipograf... prieten cu unchiul meu.

— Nu.

— Dar părintele Carlos? Sau Rabi Losa?

El scutură din cap după fiecare nume rostit de mine. Se pare că asasinul a intrat şi a ieşit prin prăvălia noastră de fructe – sau prin intrarea din Strada Templului, intrarea separată la odaia mamei.

— Pace ţie şi sufletului tău, îi spun şi plec salutându-l cu o înclinare a capului.

În timp ce mă îndepărtez, el ţipă:

— N-ai nişte miel de la Pesah? Am în stomac o gaură mai mare decât cea din suflet!

— Du-te să te vadă Cinfa, strig eu înapoi în spate. O să-ţi dea orice fruct vrei.

— Fii binecuvântat, fiule.

În faţă, lângă zidul catedralei vociferează cerşetori; în pofida ameninţărilor cu moartea proferate de Coroană, fusese măcelărită una dintre vacile lăsate slobode de rege. Un bărbat vânos îi scoate pielea tăind-o felii-felii cu o sabie ruginită, în timp ce un jongler scăldat în sudoare delectează un

grup de copii ai străzii și de câini vagabonzi rotind în aer trei dintre copitele ei însângerate.

După colț, casa lui Manuel Monchique rămâne tăcută la bătăile mele în poartă. Deodată oblonul unei ferestre se deschide doar cât o șoaptă.

— Sunt Pedro Zarco, strig eu, folosind numele meu de botez creștin ca să fiu mai sigur.

Nu răspunde nimeni și-atunci dau colțul și o iau pe partea laterală. Îmi arunc ciocanul peste zid. Apoi îmi salt corpul pe creasta zidului și sar în curtea lor. Mama lui Manuel, puțintică la trup, stă în ușa din spate, îmbrăcată în negru și ține strâns în mâinile noduroase un ulcior albastru din lut. Are expresia de așteptare prudentă a unui animal înspăimântat, fața arsă de soare și zbârcită de bătrânețe.

— Sunt eu, Pedro, spun eu. Am fost o vreme coleg de școală cu Manuel. Unchiul meu e maestrul Abraham. Când ridic de jos ciocanul, ea aruncă ulciorul în mine. Ulciorul se sparge la picioarele mele în două bucăți simetrice. Se năpustește înăuntru.

Manuel apare în ușă înveșmântat într-o mantie stacojie cu tiv negru. Lama unei săbii ținute drept în sus cu ambele mâini îmi despică imaginea feței lui roșcovane și tinere. El îmi apare ca o altă minunăție mare a acestei epoci a falsității cu care am fost împovărați; n-ai putea să ghicești că fusese genul de băiat firav, cu ochii înlăcrimați la cea mai slabă adiere de vânt și care se încovoia după o alergare scurtă prin pădure după fluturii lui dragi. Acum își umflă pieptul ca un fazan, desenează în aer o literă yod cu vârful sabiei și zice cu voce fals poruncitoare.

— Nu știu ce datorie ai venit tu să strângi, dar n-ai să capeți nimic de la mine și de la familia mea!

— Asta să i-o spui lui mutu', spun eu. Păstrează-ți fanfaronada creștină pentru fecioarele pe care le seduci de Iom Kipur. Am venit doar să-ți aduc asta. Ridic desenul făcut sul din tașca mea și îl arunc spre el. Aruncă o privire, viteazul și frumosul meu cruciat întru Christos!

Manuel îngenunchează, ia schiţa mea cu o mână temătoare. Imediat, ochii i se luminează de uimire. Ca şi cum i-aş fi înmânat un bun furat, mă întreabă:

— De unde o ai?!

— Eu am desenat-o.

— Ai văzut-o? Bagă sabia în teacă, se precipită spre mine. Îmi prinde mâinile, suntem din nou prieteni şi întreabă: Unde? Când? Se simte bine?

— Manuel, îmi pare rău... ea a murit. Ucisă în casa noastră.

Când îi explic, i se răcesc mâinile. În respiraţia lui agitată se simte neîncrederea. Fie minte cu talent, fie acum află pentru prima oară de moartea ei.

— Se poate să nu fi fost ea, zice el. Chiar şi mâna ta ar putea confunda un ochi, curba bărbiei, un...

— E spălătoreasă sau brutăriţă?

— Nici una, nici alta, zâmbeşte el. E o greşeală...

Când scot din taşcă inelul din filamente de aur, el îl şi înhaţă. Vocea lui începe să şovăie:

— E autentic. Dar, zău aşa, nu dovedeşte nimic. Ştiu şi alte femei care au inele ca ăsta.

— Mâinile ei miroseau a ulei de măsline, rozmarin şi ulei de lămâie. Avea pete de cenuşă. Şi două urme adâncite la tâmple. Ca semnele făcute...

Faţa lui Manuel se goleşte de sânge. Se lasă în genunchi de teamă să nu leşine. Ca şi cum vrea să adoarmă, îşi închide ochii şi începe să plângă. După ce-şi mai vine în fire spune:

— Lumânări... Lucrează cu maestrul Bento. Fac împreună lumânări parfumate. Cu esenţe de flori. Când se răceşte ceara, lumânările sunt acoperite cu ulei de măsline ca să se păstreze proaspete.

— Şi adânciturile de la tâmple?

Manuel dă din cap:

— De la naştere. Moaşa a trebuit s-o scoată cu forcepsul. Nu voia să iasă. Se temea totdeauna de primii paşi, aşa era ea. Atât de timidă, de parcă lumea ar fi fost scara abruptă care cobora într-o temniţă. Eu o ajutam să vadă că acolo

jos era o grădină. O ajutam să meargă spre aceasta. Noi eram... noi...

În timp ce aştept să înceteze cu plânsul, eu mă întreb dacă e posibil ca o fată sfioasă să fie găsită goală împreună cu unchiul meu după ce au făcut dragoste.

Deodată Manuel spune cu voce frântă:

— Cum a fost omorâtă? A fost violată de creştini?

— Nu ştiu dacă a fost siluită. Dar nu cred. Manuel, i-a fost tăiată beregata.

— Dumnezeule mare... Îşi ascunde faţa în mâini câteva momente. Când îşi înalţă privirile, spune: Pre... presupun că aţi îngropat-o.

— Nu puteam să mai aşteptăm. Îmi pare rău. La Ferma Migdalilor. Când am să pot, am să-ţi arăt locul exact. Şi o să rostim împreună un *kadiş* pentru ea. Ştii cumva ce căuta ea în cartierul meu?

— Duminică a plecat să-l viziteze pe fratele ei, Tomás. El locuieşte aproape de voi. O fi fugit de gloată şi a ajuns la casa voastră întâmplător.

— Îl cunoştea pe unchiul meu? întreb eu.

— Îl ştia din auzite, fireşte. Dar, după câte ştiu eu, nu se întâlniseră niciodată.

— Dar pe alţi membri din grupul de tâlcuitori al unchiului... Diego, părintele Carlos?

— Nu cred să fi auzit de ei.

— Şi ea se considera evreică?

El scutură din cap:

— N-aş zice. Legea mozaică spune că mama trebuie să fie evreică şi chestii de-astea. Mama ei e veche creştină născută în Segovia, dar care a locuit în Lisabona de când era mică. Ţărancă, de fapt. Dar să nu încerci să-i spui asta. Tatăl Teresei e un portughez, creştin nou, din Chaves. Când s-a hotărât să se mărite cu mine, ei au refuzat să mai aibă de-a face cu ea. Şi-atunci ce fac eu? Obţin o atestare a purităţii sângelui. Logic, nu-i aşa? Crezi că i-a păsat târfei bătrâne? Îmi zice mie că evreul e precum rodia fiindcă sângele

dinăuntru pătează totdeauna ce atinge. Ea are răspuns la orice întrebare. Ca Diavolul.

Manuel se ridică, se schimonosește chinuit.

— Manuel, a murit și maestrul Abraham.

El tresare și se apleacă spre mine. În ochi i se citește panica.

Dau din cap să-l asigur că ăsta-i adevărul.

— Și Estera a fost siluită și i-a pierit glasul. Iuda încă nu a apărut. Iar unchiul nu mai e cu noi. Mama, Cinfa și Reza sunt tefere, în siguranță.

Manuel se întoarce cu spatele să-și ascundă lacrimile. Sau e vorba de o întâmplare anterioară pe care o știa el.

— Deci maestrul Abraham nu m-a iertat, șoptește el.

Îl întreb:

— De ce este iertarea lui atât de importantă pentru tine?

Manuel se rotește rapid și se holbează la mine de parcă e o crimă să pui o asemenea întrebare.

— Berechia, o atestare de la rege nu îți schimbă sufletul!

— Într-adevăr, am vorbit cu el despre tine. După ce am fost atât de duri pe stradă. A spus că o să te trateze cu respect când te va întâlni. Ura față de conceptul de sânge pur l-a făcut să-și iasă din fire. Știa că a greșit. Ai binecuvântarea lui.

Din ochii lui Manuel picură lacrimi tăcute. Ia de jos jumătățile ulciorului mamei sale.

— Cum de l-au găsit creștinii? N-a plecat împreună cu tine?

Mă gândesc dacă să încerc să-l înșel, dar hotărăsc să-i spun adevărul care e destul de enigmatic. În timp ce descriu cadavrele, el își ascunde iarăși fața în mâini.

— Cu neputință! spune el. Geme rostind iarăși și iarăși cuvântul până când glasul lui devine șoaptă și se pierde într-un ocean de tăcere.

Vin lângă el și-i spun:

— Trebuie să aflăm cum a ajuns ea în pivnița noastră. Poate ne spune fratele ei.

— Dacă mai trăiește.

Ne îndreptăm spre locuința lui Tomás și tot drumul Manuel șoptește numele soției sale ca pe o incantație. Se ascunde după o expresie de siguranță rigidă, strânge tare mânerul sabiei. Nu i se potrivește defel. În loc de fier șlefuit, Manuel ar fi trebuit să iasă în lume agitând o plasă de prins fluturi și un carnet de notițe.

Destinația noastră e etajul al treilea al unei clădiri mizere din cartierul sărac de sub colina pe care se înalță Biserica Sf. Ștefan. Când ajungem acolo, clopote delicate sună vecernia și înăuntru își târșâie picioarele creștinii vechi. Un îngrijitor a alungat o haită de câini fuduli, care vor să participe la slujbe. Amurgul a aprins orizontul. Întunericul celei de a șasea seri a Pesahului e aproape.

Când sosim, îl găsim pe cumnatul lui Manuel, lucrător-plăpumar, umplând cu pene o țesătură. Mansarda lui miroase ca un coteț de găini. Are gâtul foarte scurt, obraji cu vinișoare roșii ca părintele Carlos, păr șaten murdar și un început de chelie. Are expresia de furie obsesivă, inconștientă, a taurului și primește vestea fără să ridice capul. O scurtă pauză, o întrerupere a mișcării mâinii, asta-i tot.

— A spus că se duce în oraș, spune el. Se plângea de impuritate, perioada de suferință a femeii.

Îi fac semn lui Manuel să plecăm; am aflat tot ce trebuia să știm.

— Ce știi despre individul ăsta ? îl chestionez eu.

— Trebuie să întrebi ? Jumătatea care e creștină are maniere și inteligență de porc. Îți imaginezi cât de tare o înnebunește pe cealaltă jumătate, care e evreiască. Teresa era probabil adoptată. E singura explicație.

Când îmi ridic ochii, Tomás se retrage de la fereastră. Putea el să-și fi urmărit sora și să-i fi ucis pe amândoi datorită cine știe cărui sentiment de dreptate firav moștenit de la mama sa ? Putea ea și un tâlcuitor căruia i se încredințase secretul *genizei* să fi venit să-l omoare pe unchiul meu în exact același moment ? Era posibilă o asemenea coincidență ?

Două pene coboară plutind spre noi. Întind mâna după una dintre ele.

— Cred că Teresa se considera mai evreică decât îți închipui tu, spun eu și prind bine pana. Manuel are un aer perplex, dar eu întreb: Unde se duce o femeie evreică după ce și-a terminat ritmul ei cu luna?

— La o baie publică, replică el.

— Și unde e cea mai apropiată baie publică?

— Pe Rua de São Pedro. Pe strada ta, ceva mai la vale...

— Exact.

Capitolul X

Sinagoga noastră din Judiaria Pequena a fost construită în anul creştin 1374 pe o colină micuţă mărginită de centura vechilor ziduri de apărare ale Lisabonei. La poalele acestei coaste se află un scuar mic cu un păr imens în mijloc, frate cu arborele uriaş, dominant, care umbrea curtea templului nostru central din Micul Ierusalim. O scară din calcar şlefuit elegant se înalţă şase metri de la încâlceala de rădăcini, se înalţă ca o caracatiţă până la tăbăcăria lui Samuel Aurico de la primul cat şi alţi patru metri jumătate până la sinagoga de la al doilea nivel.

Pe partea cealaltă a sinagogii trece Rua de São Pedro. Aici e locul unde străbunii noştri au pus intrarea la *mikve*-ul nostru, o serie de bazine în cascadă – două pentru îmbăierea rituală – săpate în roca de dedesubt şi înzestrate cu un torent subteran ca sursă. Prin negocieri iscusite Rabinul Zacuto şi alţi evrei de la Curte au salvat baia în 1497, când s-au făcut confiscări masive, şi i-au dat hazanului nostru, David Moise, posibilitatea să rămână administrator. Fireşte, nu li se mai putea cere bărbaţilor şi băieţilor să vină şi să se cufunde în apele ei înaintea Şabatului. Dar eu am continuat să vin. În definitiv, o baie nu-i decât o baie şi probabil nici chiar Papa nu poate dovedi ce e în capul unui om. Acum, bineînţeles, totul s-a schimbat: mâinile noastre sunt legate cu funia împletită din blestemele portugheze şi dovada nu mai contează defel. În întreaga Spanie, îmbăierea în zi de vineri e considerată proba capitală, care poate transforma omul în fum. Iar în ultima săptămână a devenit deosebit de clar că

Lisabonei a început să-i placă dogoarea focului inchizitorial.

Fireşte, după momentul convertirii, femeilor noastre li s-a interzis să se purifice ritual după ce luna a chemat roşul mareei lor. Dar Teresa, soţia lui Manuel, era, pare-se, mai credincioasă şi mai curajoasă decât îşi imagina el. A fost ea surprinsă de creştini vechi în timp ce se îmbăia? Poate n-a mai avut timp să se îmbrace, a plecat pe furiş în mare grabă şi a gonit pe stradă ca să se adăpostească în casa noastră, care e doar la patru uşi distanţă de *mikve*, la colţul triunghiular făcut de Rua de São Pedro cu Strada Templului, Rua da Sinagoga.

Uşa băii publice e încuiată şi la ciocănitul nostru nu răspunde nimeni.

— Nu cred că maestrul David a scăpat cu viaţă duminică, îi spun lui Manuel explicându-i că hazanul n-a reuşit să vină la întâlnirea pe care o avea cu mine la Poarta Sf. Ana în după-masa aceea.

În pofida celor spuse de mine, Manuel îl strigă prin crăpătura uşii. A şasea seară de Pesah se lăsase cenuşie şi bătută de vânt peste oraş şi de pe caldarâm se înălţau vârtejuri de praf. Manuel îşi acoperă nasul cu mâna şi loveşte în uşă cu piciorul. Nu vine nici un răspuns. El întreabă:

— Şi-acum, încotro?

— La locuinţa lui, îi răspund eu. Ştiu unde-şi ţine cheile.

Pe drum, îmi spune:

— N-am înţeles niciodată de ce maestrului Abraham îi plăcea aşa de mult să locuiască aşa de aproape de baia publică şi de sinagogă. Judecând după felul în care se certau tot timpul el şi Rabi Losa. Părea doar să înrăutăţească lucrurile.

— Unchiul spunea totdeauna că poziţia casei noastre e excelentă pentru a dispărea întru Domnul. Rua de São Pedro şi Rua da Sinagoga se unesc la casa noastră. Cabalistul, sus-

ţinea el, trebuie să încerce să trăiască la o intersecţie a liniilor – „unde două devin una".

— Socot că e o binecuvântare să fii sigur că viaţa e făcută din tipare precise şi perceptibile, observă Manuel zâmbind melancolic şi după tonul lui pot spune că şi el îl pune sub semnul întrebării pe Dumnezeu.

Urcăm pe o stradă lăturalnică spre locuinţa hazanului şi ciocănim la uşa lui. Pe streaşina acoperişului casei s-a cocoţat un şoim vânător rătăcit, prudent şi neliniştit, cu o curea de piele agăţată de gheară. O femeie uscăţivă cu bărbie ascuţită ne strigă din capul scărilor şi pasărea îşi ia zborul.

— Noi ăştia de-aici suntem creştini cu frică de Dumnezeu, spune femeia cu voce tremurată. Creştini vechi, toţi, cu Domnul Isus înălţat în inimile noastre.

Îşi uneşte mâinile în faţa pieptului ca pentru rugăciune.

Chiar de aici, văd că ea îşi rosese unghiile până i-a dat sângele. Credea probabil că şi noi suntem la vânătoare de *marranos*.

— Îl căutăm pe maestrul David, spun eu cu voce liniştitoare. Nu-i ceva rău. Vrem doar să ştim dacă l-aţi văzut.

— Oh, Dumnezeule, ştiam eu. Dar n-o să-l găsiţi aici. Nu l-am mai văzut de duminică. Cred că era scris ca în ziua aia să încălzească de pe rugul din Rossio însăşi inima lui Dumnezeu.

Scris ca în ziua aia să încălzească inima lui Dumnezeu? Adesea, când se străduiau să vorbească eufemistic, locuitorii Lisabonei dădeau glas celor mai absurde şi mai monstruoase expresii. Existau oare pe pământ oameni în stare să transforme cu limbile lor scorpionul în trandafir?

Întreb:

— Aveţi cumva cheia de la apartamentul lui?

— Da, da, o am, a răspuns ea.

— Putem să aruncăm o privire?

— Aşteptaţi-mă un minut şi vă ajut.

Coboară scările netezindu-şi pieptii cămăşii negre cu mâini nervoase. Nu-şi înalţă capul, nu ne putem privi în ochi. Spune cu voce ezitantă:

— Prima dată când l-am întâlnit pe senhor David, ne-am gândit că e un bărbat foarte distins. De-aia am acceptat să ne fie chiriaş. Mai târziu, bineînţeles, am aflat că e doar un pârlit de *marrano*. El ne-a asigurat că până la sfârşitul lunii o să se mute.

Femeia încearcă în mod patetic să se distanţeze de chiriaşul ei. Manuel îi spune cu voce liniştitoare:

— Era hazan din localitate, ştiţi. Rosteşte cuvintele astea specifice fiindcă bănuieşte – ca şi mine – că femeia e îngrozită deoarece şi ea are ceva origini evreieşti. A folosit intenţionat cuvântul ebraic „hazan" ca să-i arate că şi noi ştim ebraica – că suntem creştini noi şi nu vrem să-i facem nici un rău.

Totuşi, din cauza asemănării sonore, ea confundă „hazan" cu *azango*, cuvântul portughez pentru semn rău sau ghinion. Ea dă energic, aprobator, din cap şi răspunde cu voce neliniştită:

— Da, da, Excelenţa Voastră are dreptate – toţi evreii sunt *azango*!

Cu o săptămână în urmă am fi râs de ignoranţa ei. Dar aşa cum stau lucrurile, amândoi respirăm adânc ca şi cum ne-am pregăti pentru o luptă care ar putea dura toată viaţa. Îmbărbătată de solidaritatea pe care crede că a obţinut-o din partea noastră ea se repede să deschidă uşa. „Gata, s-a făcut!" zice ea în timp ce broasca ţăcăne. Când uşa se deschide scârţâind, ne izbeşte un miros dezgustător. Ea spune cu voce umilă:

— V-aş fi recunoscătoare dacă aţi aştepta doar câteva minute. Îmi întâlneşte privirea o clipă. Stimaţi domni, nu vreau să fiu grosolană, dar stelele şi planetele spun că astăzi n-ar trebui să avem străini în casa noastră. Sunt sigură că înţelegeţi.

O traversă de piele, lungă şi uzată, duce de la intrarea în locuinţa maestrului David până la şemineul lui rece, pe

o distanță de cinci pași de bărbat. Dar nu ne încumetăm să înaintăm; pe toată lungimea traversei, lăutele din colecția lui David zac sparte, făcute țăndări. O țiteră cu incrustații din cel mai frumos lemn de cireș și de trandafir, ca o agată sculptată pentru muzică, e spartă în două și atârnă ca un crab mort de un cârlig de pe polița de deasupra șemineului. Sub ea e o movilă de sticlă spartă și cioburi de ceramică încununată de o încâlceală de filactere care nu vor mai simți niciodată pulsul unui braț. Proprietăreasa îndreaptă spre noi un deget sever.

— Să fi văzut ce era aici înainte să fac un pic de ordine. Bobul de grădină avea bărbi cărunte. Ca rabinii lor! Și duhoarea... Dumnezeule, neamul lui pute, nu-i așa?

— Spuneți-mi doar dacă i-ați văzut saboții, îi spun eu.

Își netezește din nou pieptii cămășii.

— Nu mă interesează lucrurile lui. Nu aveam relații de prietenie. De fapt, niciodată n-am...

Mă duc la cufărul lui de haine în timp ce ea bodogănește despre distanța rece pe care o menținuse insistent față de „ovreiașul muzical" cum îi spunea acum lui David. Saboții lui sunt înghesuiți sub un talmeș-balmeș de tichii din catifea de pe vremea regelui João. Cu puțină opinteală și ceva afuriseli ebraice în gând, tocul se rotește și cad trei chei. Proprietăreasa rămâne cu gura căscată. Zic eu:

— Vreme de patru ani, mult înainte ca dumneata să te fi mutat aici, am studiat cu David tonalitățile grecești și arabe în încăperea asta. Cum de nu ți-ai dat seama după mirosul meu?

— Ah, înțeleg, șoptește ea respirând pripit. O admirație înciudată îi îngroașă vocea când spune: Voi, neamul vostru, vă deghizați bine.

— Nu e deghizare, zic eu, e magie! Îmi amintesc un truc vechi învățat de la unchiul: îi arăt mâna goală, apoi scot din nările ei cheile lui David.

Rămâne cu gura căscată, se închină, cade pe podea în poziție de rugăciune.

— Vă implor, nu-mi faceţi nici un rău, geme ea şi ochii i se umplu de lacrimi.

Spun eu:

— Dacă se întoarce micul ovreiaş muzical, să-i spui neapărat că l-a vizitat Pedro Zarco.

— Da, senhor, zice şi înclină uşor capul. Mă tem însă că ar fi mai bine să-i spuneţi la noapte în timp ce visaţi. E singura modalitate prin care Excelenţa Voastră ar putea primi un mesaj de la el în momentul de faţă.

Mikve e umedă şi clisoasă şi ferestrele ei au fost închise şi bătute-n cuie de un evreu grijuliu. În timp ce cobor, îmi pierd echilibrul în bezna compactă. Fundul meu face cunoştinţă violentă cu muchia de granit a unei trepte şi o durere ascuţită îmi fulgeră umărul. Ţip, mă vait.

— Mai bine aduc o lampă înainte să te răneşti grav, spune Manuel. Urcă înapoi şi iese în noapte, închide binişor uşa în urma lui.

În vreme ce stau în liniştea singurătăţii negre, forme violete se condensează, se micşorează şi dispar, transformându-se în umbre cu picăţele. Îl aud pe unchiul meu cum spune: „Strungul întunericului dă formă dorinţelor şi temerilor noastre". Aşadar, aştept. Proiectat de respiraţia mea uşoară, apare Mordehai, foarte tânăr, care apoi se îndepărtează dansând pe copite de căprior. Un scârţâit mă smulge din reverie. Sar în picioare. Zgomot de paşi? Inima-mi bate un cod de avertizare. Unchiul meu se ridică brusc, albastru cu firicele de aur, o anluminură pictată de amintirea mea. Are un aer nehotărât, meditativ, ca şi cum ar examina sensurile unui verset dificil. Nu se opreşte să mă salute, ci continuă să plutească înălţându-se şi ieşind în noaptea falsă a tavanului şi apoi dispare.

Nu-i da nici o atenţie, gândesc eu. *Nu e o viziune, ci doar o nălucire.*

Respiraţia slabă de dedesubt mă împinge să înaintez. Sau e numai vântul ce se strecoară printr-un puţ al peşterii? Se

spune că sunt zece tuneluri și perforații diferite care se întâlnesc și ies la suprafață aici, vestigiile unei rețele subterane create de strămoșii noștri în așteptarea lui Mesia. Strig în portugheză:

— *Judeu ou Cristão?*

Se pare că e singura întrebare care mai contează.

Respirația nu s-a mai auzit.

— Vin cu gânduri pașnice, spun eu.

Tăcerea și așteptarea îmi readuc frica. Mă hotărăsc să-i propun beznei o ghicitoare; un evreu va ști ce vreau să spun.

— Cum se numește îngerul care îi întinde mâna lui Abraham? Răspunsul e „Raziel"; atât numele lui, cât și cel al lui Abraham sunt egale cu două sute patruzeci și opt în ebraică, limbă în care literele sunt totodată și numere. Mâinile lui Raziel sunt semnul egal care le unește.

Urc două trepte mai sus pe scară pentru cazul când o umbră s-ar năpusti spre locul de unde se auzise vocea mea. Dar nici o mișcare nu străpunge bezna. Propun din nou ghicitoarea, sui și mai sus. Se deschide scârțâind o ușă. O flacără de deasupra luminează fața lui Manuel. Partea de dedesubt a scării se deschide cenușie în fața mea.

— Îmi pare rău că a durat atât de mult, zice el. Nici unul...

— Șșșt... cred că e cineva aici. Am auzit respirația și un pas, așa cred.

Coboară la mine în vârful picioarelor.

— Evreu sau creștin? șoptește el.

— Zgomotul pașilor n-are credință.

— Deci ce e...

— Raziel, se aude o șoaptă răgușită. Raziel.

— Ce zice? întreabă Manuel.

Duc un deget la buze să cer tăcere.

— Ieși să te văd, strig spre partea de dedesubt în ebraică.

Un bărbat pirpiriu cu ochi care clipesc întruna și smocuri de păr rărit deasupra urechilor coboară în picioarele goale spre baza scării. Are un prosop gros în jurul șoldurilor

și pieptul lui pare scobit. E chirurgul, Solomon Eli. Până să-mi dau seama cine e, coborî în goană treptele.

— Nu se poate! spun eu. Te-am văzut în Piața Loios, legat fedeleș împreună cu soția și...

Mă bate ușor pe umeri de bucurie.

— *Șalaat Halom!* strigă el. Unul dintre băieții mei a scăpat cu viață!

Solomon le dă nume de alint pruncilor cărora le face circumcizie. Numele meu de alint a fost totdeauna *Șalaat Halom*, ceea ce înseamnă „dorință din vis" – referire la rugămințile tatălui meu de a avea încă un fiu.

— Dar te-am văzut cu...

Solomon îmi oprește cuvintele ducând un deget la buze.

— Soția mea scumpă, Reina, a murit, șoptește el. Își înalță mâna șerpuit imitând fumul. Au murit toți. Am scăpat doar eu.

— Cum?

— Mă întrebi cum? Un chist, dragul meu *Șalaat*. I-am operat un chist dureros unuia dintre bandiții care ne-au ridicat. Un zidar. Să fie un an de-atunci. Tipul m-a recunoscut după ce Reina fusese deja... M-au forțat să mă uit. I-am spus că vreau s-o urmez peste râul Iordan. A zâmbit pe furiș, m-a lovit. Când m-am trezit, eram întins pe acoperișul unei case, ceva mai sus de Biserica São Miguel. Flori sălbatice galbene se înălțau din țigle între picioarele mele. Straniu, foarte straniu. Am crezut că am murit. Era noapte. Dar când am văzut luna... vreau să spun că n-am citit niciodată nicăieri că în paradis se rotesc corpuri cerești sau poate luna e *sahar só uma outra sohar*, doar o altă închisoare? Solomon ridică din umeri, zâmbește chinuit, acru. Zidarul meu s-a gândit probabil că pedeapsa va fi și mai mare dacă mă lasă în viață. Când mi-am venit în fire eram complet dezbrăcat. Așadar, unde puteam să mă duc? Acasă? Nu! Acolo nu mai era nimeni. Am venit împleticindu-mă aici. Ușa era deschisă. Mai târziu, a venit cineva și a încuiat-o.

— A mai fost cineva aici? întreabă Manuel. O fată?

— Nici una, răspunde chirurgul.

Îi spun lui Manuel:

— Ea trebuie să fi murit înainte de sosirea lui Solomon în duminica aceea. Şi cumva trebuie să fi ajuns de aici la pivniţa mea...

— Care fată?! întreabă mohelul. Cinfa? Ea a...?

— Nu, e sănătoasă, n-a păţit nimic. Îi iau mâinile lui Solomon, îi dau explicaţii despre unchiul şi despre scopul cercetării noastre. Deci, ai văzut ceva, orice – bijuterii, veşminte, alimente...? întreb eu.

— Hai cu mine, spune el cu voce gravă.

Chirurgul ne conduce pe lângă bazinul ritual al bărbaţilor spre alcovurile-vestiar pentru femei care sunt căptuşite cu plăci de faianţă cu scutul, steaua în şase colţuri a regelui David. Calcă cu grijă, cu mişcările de copil ale unui bărbat care postea de câteva zile. Chiar şi aşa, ecoul paşilor săi în grotele astea răsună aidoma bătăilor în tobă. Ne duce într-un vestiar în care dormise el. Manuel dă la o parte prosopul care-i servise de pled lui Solomon. Ridică o tunică din pânză de in care fusese ghemuită şi folosită ca pernă şi o lasă să atârne liber.

— E a Teresei?

Un văl de umbră se lasă peste faţa lui Manuel în timp ce coboară lampa. Îngenunchează. Hohot de plâns, hohot întunecat, vibrează peste şirurile plăcilor de faianţă reci.

— Fata era goală când am găsit-o, îi şoptesc lui Solomon. Nu cred că ar fi alergat afară pe stradă în felul ăsta dacă ar fi putut să nu o facă. Aşadar, tu cum...

Deodată Manuel iese pe uşă şi merge pe coridor spre curtea centrală. Îl strig în zadar şi mă ţin după el. Ecoul meu răsună în jurul nostru aidoma unei voci care dezvăluie taine.

Se îndreaptă spre est, parcurge în fugă panta până la camera de meditaţie, apoi coboară pe lângă băi de mult părăsite şi grotele ce miros a igrasie. În cele din urmă, ajungem la încăperea care serveşte drept birou pentru maestrul David. Înăuntru se văd două rafturi cu turnuleţe răsturnate, registre

ale băii publice împrăştiate pe podea. În colţul îndepărtat al camerei, o lampă cu ulei stă pe o parte. În timp ce Manuel o cercetează, Solomon se prăbuşeşte pe podeaua de piatră. Pieptul i se înalţă în aerul jilav şi greu.

— Picioarele mele au ostenit, înalţă el din umeri.

— Îţi aducem de mâncare de îndată ce ieşim de-aici, îl asigur eu.

El îşi ridică mâna şi face semn că nu-i nici o grabă.

— Ce rost a avut asta ? îl întreb pe Manuel.

— Încerc să văd pe care drum va fi coborât soţia mea când au venit creştinii.

Solomon se uită în jur, adulmecă aerul asemenea unui iepure, se înclină spre pământ, apoi se ridică în picioare şi se saltă în vârful degetelor asemenea unui cerb ce se întinde după frunze de pe creanga cea mai înaltă.

— E un miros neplăcut în aer, bombăne el, apoi scoate limba. Ca de bălegar.

Are dreptate; prin aer se simte o adiere a răului.

— O veveriţă moartă sau un şobolan, spune Manuel. Probabil înecaţi.

În mine se răsuceşte cheia înţelegerii şi eu răspund:

— Nu, nu-i nici un animal mort. Acum înţeleg. Am să vă arăt ce e după ce ne întoarcem în pivniţa noastră.

Manuel, Solomon şi cu mine coborâm scările de sub trapa noastră secretă. Mohelul se strânge sub pătura pe care i-am dat-o şi merge sprijinit cu mâna de zid ca să nu se împiedice. Nu mai fusese până atunci în pivniţa noastră şi întreabă cu voce ciudată:

— Ei, de câtă vreme e beciul ăsta aici, fiule ?

— De mult, de foarte mult timp, după cum ştie toată lumea, răspund eu.

Covoraşul de rugăciune şi arbuştii de mirt îl fac pe Solomon să-şi dea seama că încăperea devenise sinagoga noastră clandestină şi el psalmodiază:

— Fie Binecuvântat Cel care scapă templul Lui de idolatri.

Mătuşa Estera e aşezată la masa de lucru a unchiului, în capătul îndepărtat al încăperii, şi priveşte fix în faţă în Oglinda Sângerândă. Nu poartă batic şi părul vopsit cu henna şi tăiat neregulat îi dă o înfăţişare înfricoşătoare.

— Etti, o strigă Solomon, deoarece lui îi place să-i strige pe toţi cu numele de alint.

Ea nici nu replică nici nu se mişcă. Solomon îşi ţuguie buzele, pufăie, mă priveşte întrebător. Îi spun:

— N-o să-ţi răspundă. Trebuie s-o aşteptăm să-şi revină.

Mohelul aprobă dând din cap, apoi adulmecă.

— Din pivniţa voastră provine mirosul acela, zice el. Locul ăsta pute ca şi cum... Cuvintele lui se termină cu un gâfâit când se gândeşte la cochilia trupului în putrefacţie pe care a părăsit-o unchiul.

Păşesc direct spre tapiseriile din Córdoba care atârnă pe peretele vestic al pivniţei, chiar în spatele Esterei. O fac sul pe una, o scot din cârlige şi o pun pe podeaua din ardezie, apoi o rulez şi pe cealaltă. Manuel aprinde două sfeşnice de argint de la lampa lui cu ulei. Îmi apăs vârfurile degetelor pe perete chiar sub petele de sânge ciudate care se termină brusc la linia unui şir de plăci de ceramică şi zic:

— Dacă ar fi aici Samir sau unchiul, am putea scuti ceva timp. Sau chiar unul dintre tâlcuitori.

— Ce anume cauţi? întreabă Manuel.

— O să vezi, zic eu. Tocmai am aflat cum un bărbat – sau chiar câţiva bărbaţi – ar putea să dispară din camera asta. Şi cum se poate propaga un miros prin spaţiu.

Încep să bat cu pumnul în fiecare placă de ceramică de pe un rând orizontal chiar la înălţimea capului meu, din capătul sudic al încăperii, aproape de căzile noastre îngropate până la nord, lângă Estera.

Solomon îi şopteşte lui Manuel:

— Bietul băiat, moartea maestrului Abraham îl face să gândească de la stânga la dreapta.

Este expresia argotică evreiască pentru noţiunea că mi-am ieşit complet din minţi.

— Vă asigur că nu mi-a intrat nici un țânțar în ureche, replic eu, făcând aluzie la modul în care și-a pierdut mințile regele Nimrod. Mă tot miram că unchiul meu apare din senin mereu. Ba chiar părintele Carlos sugera uneori că unchiul e un saltimbanc al spiritului. Acum știu însă cum făcea. Și de ce nu-mi permitea să intru în pivniță fără permisiunea lui.

Continui să bat ușor cu pumnul și, când nu găsesc sunetul pe care-l caut, trec la rândul de dedesubt. La al patrulea rând în jos, unul care traversează peretele la înălțimea gâtului meu, descopăr ce doresc – sunetul – gol al unei plăci care avea în spate doar un strat subțire de perete.

Deodată, Cinfa coboară în fugă scările, se oprește pe ultima treaptă de jos și mă urmărește cu ochi temători.

După douăzeci și ceva de ciocănituri descopăr conturul plăcilor care au în spate un strat subțire de zid. Dacă am dreptate, ar trebui să fie o placă lângă marginea din dreapta sau din stânga care să se miște când e apăsată. O găsesc după câteva secunde. Apăs mai tare, o desprind, îmi rup unghia de la degetul mare, îi arunc placa lui Cinfa. Dedesubt e un mâner de fier rotund pe care e gravat în mod grosolan cuvântul ebraic *rehiza*, a îmbăia. Respir adânc, mă rog să reușesc, o prind bine și smucesc.

Când trag, o spărtură în zid devine marginea unei uși care se rotește pe un pivot. Avem în față o încăpere cufundată în întuneric de nepătruns. Solomon vine lângă mine, se prosternează, cu trunchiul lipit de coapse ca un musulman cucernic și se uită înăuntru cu o expresie ciudată. Mă întorc spre Manuel.

— Dă-mi lampa – intru înăuntru.

— Unde duce oare? întreabă el.

— O să vedem. Da' deocamdată, fă bine și dă-mi lampa.

Mi-o dă. Acum se poate vedea interiorul unui coridor de piatră.

— Vin cu tine, spune el.

Solomon mă bate ușor pe umăr.

— Rămân aici. Şi tu, Cinfa, dă el din cap spre sora mea, de ce nu te duci să-mi aduci nişte *maţa* şi apă? Şi un pahar cu vin cuşer! Şi perna cea mai moale, mai îmbietoare pe care o găseşti!

Ne furişăm în întuneric în spatele lămpii lui Manuel în timp ce Cinfa urcă în fugă scările. Tunelul jilav din faţa noastră miroase a piatră rece şi a singurătate. Se îngustează pe măsură ce tavanul coboară până ce suntem vârâţi într-un spaţiu unde trebuie să ne târâm. Înaintăm precum cârtiţele. După aproximativ şase metri, când limitele noastre spaţiale dispar, ne ridicăm. Dintr-o uşă din calcar iese un mâner de fier ruginit, de asemenea rotund şi pe care e de asemenea gravat cuvântul *rehiza*. Manuel trage de mâner şi deschide uşa rotind-o pe pivotul ei. Ne întâmpină un curent umed. Înalţ lampa. Licăresc spre noi plăci de faianţă albastre şi verzi. Pe podea sunt împrăştiate nenumărate hârtii. E biroul hazanului din baia publică.

După ce Manuel şi Solomon au plecat spre casele lor, mă duc la mama, înarmat acum cu certitudinea că ucigaşul nu e vrăjitor ci pur şi simplu un tâlcuitor inteligent. Ea e în prăvălia noastră, stă pe brânci şi spală podelele la lumina unei lumânări subţiri. Îi spun ce-am descoperit.

— Ştiai de ieşirea secretă? întreb eu.

Pune jos peria şi se ridică-n genunchi.

— Dinainte de a te naşte tu, începe ea, când creştinii noi din acest oraş erau evrei şi tatăl tău încerca să pornească...

Închid ochii fiindcă se pare că ea vrea să dea pagina de titlu a unei alte povestirii despre tata şi despre strădaniile lui de a pune la punct o afacere profitabilă. Ea îmi simte iritarea şi riposteazǎ:

— Pivniţa noastră făcea parte din *mikve*! De-acolo veneau ţevile noastre de granit.

— Cum se face că nu mi-ai spus până acum?

Ea întoarce capul, apăsată parcă de prezenţa mea. Muşchii fălcilor ei zvâcnesc de furie.

— Crezi că ai dreptul să ştii totul? Viaţa nu e aşa, chiar dacă fratele meu ţi-a spus altceva.

O privesc dispreţuitor, deşi ştiu că are dreptate.

— Da' poate a crezut că ştii şi că nu mai trebuie să discute despre asta, adaugă ea pe un ton împăciuitor şi ia din nou peria. Oricum nu era ceva important. Gestul mărunt prin care spunea s-o las în pace trăda o mare oboseală. Deodată priveşte în jos, se încruntă; o broască buboasă, cafenie, sărise afară dintr-o ascunzătoare. Ce crezi că vrea? întreabă mama.

— Mâncare... o muscă. Să supravieţuiască. Las-o în pace.

— Cum s-o las în pace? Un lucru impur cum e ăsta? Una din cele zece plăgi ale Pesahului?! Trimisă de Dumnezeu ca să-i pedepsească pe egiptenii care ne-au ţinut în robie. În casa mea?

Mama pare să oscileze între somnambulism şi un fel de nebunie intermitentă, foarte activă. Când pune mâna pe mătură, încerc s-o aduc din nou la probleme mai importante şi zic:

— Totdeauna am crezut că se ascunde probabil în *geniza* cu cărţile lui. Îi plăcea foarte tare să le mângâie şi să le simtă mirosul!

— Cine? întreabă ea şi îşi înalţă sprâncenele ca şi cum sunt nebun.

Simt pe neaşteptate că îmi vine s-o plesnesc. Ea ridică şi dă la o parte una dintre uşile scoase din ţâţâni şi azvârle sărmana broască în Strada Templului.

— N-ai putea, te rog... Dar n-are rost. Simpla ei prezenţă pare să-mi sece puterile. Priveşte visătoare cerul. Broasca-râioasă ameţită se clatină pe picioare. Roseta cade de nu se ştie unde, se furişează înainte, cu ghearele pregătite.

— Nu, să n-o... zic eu. Sar afară în stradă şi iau broasca-râioasă în palmă, îi dau drumul în taşca mea. Aştept protestele mamei, dar dinspre vest veneau rostogolindu-se nişte nori argintii şi mama a rămas pironită locului; noaptea, ca şi celelalte lucruri, i-a amintit de Iuda.

Dau drumul broaştei pe câmpul din susul râului, mă spăl pe mâini, ciugulesc nişte *maţa*, apoi mă întorc acasă să văd ce face Farid. O felie de semilună s-a înălţat la orizont şi în mintea mea formează o povestire în timp ce-i contemplu haloul. Soţia lui Manuel se îmbăiază în *mikve*, aude urletele creştinilor noi care-s căsăpiţi sus pe stradă. Fuge prin labirintul de bazine şi vestiare, ajunge la peretele de stele rece din biroul hazanului. Sunt uşile de legătură deschise? Este şi unchiul meu în baia publică şi se purifică pentru rugăciune? Sau ţipă ea în timp ce creştinii coboară la lumina făcliilor? Poate unchiul o aude, deschide uşa secretă, se târăşte în baia publică şi o pune pe fată la adăpost.

Împreună, maestrul meu şi fata aşteaptă în pivniţa noastră să ia sfârşit nebunia Lisabonei. Dar mai întâi vin criminalii – un tâlcuitor şi un şantajist. După ce aduc moartea în casa noastră, se strecoară prin intrarea tainică spre baia publică. Unul dintre ei închide binişor uşa, lasă în urmă dâra de sânge de la vârfurile degetelor sale şi se furişează prin tunel spre adăpost.

Când intru în casă, îl găsesc pe Farid în bucătărie. Faţa îi e marcată de o luptă surdă. Ştiu că ar trebui să mă năpustesc spre el, dar şi forţa mea e eclipsată de disperare.

— Crezi că trebuia să te scoli din pat? îi spun din uşă prin semne.

Prietenul meu dă din cap, îmi schiţează cu multe gesturi:

— Mi-am găsit casa pustie. N-ai aflat nimic despre tata, nu-i aşa?

Braţele îi atârnă albe, ca şi cum îngerii îl îmbracă deja pentru...

— Aşa e, n-am aflat. M-am interesat în stânga şi în dreapta. Nu l-a văzut nimeni. Plec dis-de-dimineaţă să-l caut. Lucrurile s-au liniştit destul, aşa că...

— A sosit un bilet pentru tine, îmi spune el prin semne, ridicând un sul. De fapt, pentru unchiul tău.

Rup sigiliul şi deschid biletul. E de la senhora Tamara, o librăreasă cunoscută din Micul Ierusalim cu care noi aveam relaţii frecvente. Iată cum sună:

Maestre Abraham, un băietan a încercat să-mi vândă ceea ce pare a fi o carte de povestiri din Egipt descoperită recent de dumneata. A fost cumva furată în cursul rebeliunii? Îmi pare rău. Poate ar fi trebuit s-o cumpăr, dar n-am gândit cum trebuie şi l-am gonit cu ţipete isterice din prăvălia mea. Dar cred că pot să-l descriu pe băiatul care a venit. Poate îl cunoaşte cineva şi putem să recuperăm cartea.

Mă simt de parcă aş fi prins un peşte mare pentru Şabat: o carte de povestiri din Egipt e codul pentru Hagada! Aşadar, am aflat că asasinul a făcut o mutare neglijentă. Şi acum când ştiu cum a fugit... Se pare că balanţa din Regatele Superioare se înclină în favoarea mea.

Şi totuşi, chiar înainte ca descoperirile mele să fi avut prilejul să-mi umple plămânii cu aerul proaspăt al speranţei, Farid mă înlănţuie din nou de disperare; după ce i-am citit biletul senhorei Tamara prin gesturi, el îmi semnalează:

— Avem în faţă un alt obstacol. Când a sosit biletul m-am furişat jos în pivniţă crezând că te găsesc şi am văzut uşa secretă din perete. Ştiu ce gândeşti, dar asasinul n-a plecat pe acolo.

— Ce spui?

— Du-te acolo. Caută urmele de sânge. O să vezi că există pete înainte de îngustarea pasajului. Ca şi cum ucigaşul îşi dibuia drumul de-a lungul pereţilor. Dar toate urmele astea încetează la locul unde eşti silit să te târăşti. Asasinul nu a străbătut strâmtoarea. S-a întors în pivniţă.

Trag adânc aer în piept.

— Eşti sigur?

— La răsăritul soarelui, poţi să verifici mai bine ceea ce spun eu. Acum, la lumina unei lămpi, ochii tăi nu vor fi pro-

babil în stare să-ţi spună ce am văzut eu. Dar ăsta-i adevărul. Fără greşeală.

Îmi trece iarăşi prin minte că Dumnezeu nu mi l-a dat pe Farid întâmplător. El ştie că o să am nevoie de un autoportret al lui Dumnezeu atât de talentat. Îi spun prin semne:

— Dar ştia că poate să fugă pe uşă; şi-atunci, de ce să se întoarcă în pivniţă?

— Poate a auzit pe cineva din baia publică... mai mulţi creştini. Sau poate, da... poate e prea solid sau neîndemânatic pentru a străbate tunelul. După toate probabilităţile, el nu mai parcursese drumul ăsta până atunci. O fi crezut că va putea trece. Dar apoi a descoperit...

Farid îşi lasă mâinile pe lângă corp. Face semne fără vlagă spunând că diareea lui s-a agravat. Ruşinat de propria-mi sănătate îl conduc la dependinţe. Ne izbeşte aerul uscat şi rece al nopţii. Faţa i se schimonoseşte de durere în timp ce eu îi spăl fundul, care e ca o rană. Mă lupt cu teama şi gândesc: *nu ştiu cum a fugit asasinul, iar acum trebuie să mă lupt din nou pentru viaţa altuia.* Privind în mine să aflu viitorul lui Farid, văd Îngerul Morţii, umbra cu o mie de ochi holbaţi, care stă în picioare la patul de moarte al prietenului meu. Mâini scheletice ţin o sabie cu o picătură amară agăţată în vârful ascuţit. Când vede fiinţa hidoasă în faţa lui, Farid deschide îngrozit gura şi sculptează ţipătul cloncănit al surdului. Repede, Îngerul Morţii îi aruncă înăuntru ofranda lui cu gust respingător.

Şi din cauza acestei picături Farid moare şi se decolorează şi putrezeşte.

Nu va fi scăpare.

Trupul de păpuşă din cârpe al prietenului meu se lasă pe mine în timp ce ne târşâim picioarele întorcându-ne în casă.

— Farid, pentru numele lui Dumnezeu, atunci unde s-a ascuns asasinul când am dat buzna înăuntru? Uşa era zăvorâtă. În pivniţă nu era nimeni. Jur, nimeni!

În timp ce el rosteşte prin gesturi o frază poetică despre voinţa lui Allah, eu apuc un felinar agăţat de o grindă centrală şi o

iau pe scări în jos. Așa cum a spus el, stropi de sânge și urme de pași pătează podeaua și pereții tunelului și se văd urme ale celor cinci degete în locurile unde asasinul înaintase dibuindu-și drumul. Cum e neapărat nevoie să te târăști, petele de sânge fără lustru, care dezvăluie urma lăsată de o țesătură, sunt reflectate înapoi spre mine, au fost făcute probabil de genunchii ce se apăsau pe zidăria de piatră. În locul cel mai strâmt, o pată oblică pare să arate că o mână se întinsese cu disperare înainte. Când tunelul începe să se deschidă spre exterior, când pot sta din nou în picioare, nu se mai vede nimic. Nici urme de pași, nici urme de degete însângerate.

Ucigașul s-a întors. Sau a dispărut.

Capitolul XI

Farid își sprijină mâna de perete ca să coboare cu pași mai siguri pe scara pivniței. Vine la mine, se așază pe vine să-și stăpânească durerea care sapă în măruntaiele sale și-mi spune prin semne:

— Ucigașul n-a ieșit pe ușa secretă; acum că știi lucrul ăsta să-mi relatezi toate mișcările făcute după ce l-ai descoperit pe unchiul...

Magia cuvintelor comunicate prin gesturi unui prieten mă face să am o intuiție; după ce am povestit totul, soluția s-a ivit spontan. Ca și cum ar fi fost tot timpul în mine, ascunsă, ghemuită, ca o pisică adormită într-un cotlon nevăzut: *Geniza!*

Farid dă din cap aprobator ca și cum ar citi un verset plin de înțelepciune. Cu ajutorul mâinilor îmi spune:

— Asasinul trebuie să se fi ascuns acolo când ai venit tu și ți-ai strigat din ușă familia. Când ai dat buzna, el stătea cu cărțile, strângea în brațe bezna. Mai târziu, când ai urcat în casă să iei cuie și un ciocan, te-ai întrerupt ca să izgonești un tâlhar, să vezi ce face gloata pe stradă. Erai amețit și te-ai așezat câteva minute. El s-a folosit probabil de momentele acelea ca să fugă pe ușa de la odaia mamei tale, ușa care dă în Strada Templului.

— Oh, Doamne... nu m-am uitat... adică, nu mi-a trecut prin minte să mă uit fiindcă mai întâi am crezut că îl uciseseră creștinii vechi. Ei n-aveau de unde să știe de existența *genizei.*

— Trebuie să verificăm, face semne Farid. Nu ne permitem să greşim.

Deschid capacul ascunzătorii cu cheia luată din spatele Oglinzii Sângerânde, ridic şi scot manuscrisele şi scrisorile, precum şi sacul nostru cu monede. În interiorul gropii golite se disting cu uşurinţă petele de sânge. Ele acoperă podeaua aidoma unor umbre cafenii de frunze împrăştiate şi păstrează amprenta ţesăturii.

Mă întorc spre Farid şi îi spun prin semne cum interpretez eu petele:

— Asasinul s-a culcat pe partea dreaptă, încovrigat în jurul grămezii de manuscrise. Aşa se explică toate petele de pe podea provenite de la hainele stropite de sânge. Îşi strânsese picioarele la piept şi vârfurile sandalelor au murdărit baza estică. Şi-a tras înapoi cotul stâng, l-a lipit de latura nordică şi a lăsat urma cât o petală a modelului stofei lângă marginea de sus. Braţul drept, întins, ţine cuţitul lui de *şohet*. În timp ce a stat acolo culcat aşteptând ca eu să plec, a şters de câteva ori lama de latura sudică trăgând pe tencuială dârele de sânge abia vizibile.

Farid mă aprobă dând din cap.

Şoptesc pentru mine.

— Diego.

Prietenul meu îmi citeşte buzele şi spune prin gesturi:

— Ce-i cu el?

— Diego e foarte solid şi era posibil să nu încapă în tunelul, spaţiul de târâre, care ducea din pivniţă până la baia publică.

— Aşa e. Dar şi părintele Carlos ar putea să aibă dificultăţi.

— Posibil. Dar, fii atent, Diego a spus că vine înapoi la noapte împreună cu un bărbat care voia să-i vândă unchiului un manuscris în ebraică. Şi dacă mi-a spus asta doar ca să câştige timp? Trebuie să-l găsesc. Poate încearcă să fugă chiar în momentul de faţă. Şi promit să-l caut pe tatăl tău.

Trec mai întâi pe la apartamentul lui Diego și apoi mă duc la moscheea secretă.

În timp ce pun cărțile și scrisorile la loc în *geniză*, Farid vine la mine târșâindu-și picioarele și mă prinde de braț.

— Să nu te apropii de Rossio.

— Trec prin cartierul Graça și, de acolo, cobor spre Cartierul Maur. O să fie bine.

— Vorbește numai în portugheză. Când dau din cap aprobându-l, degetele lui spun: Și ia pumnalul meu cel mai bun. Cel din Bagdad, care poate despica în două până și gândul cel mai subtil al unui mistic sufit. Ia-l din dormitorul meu.

— Și tu ce vei folosi? îi spun eu prin gesturi.

— Unul de-al tatălui meu. Cel lung din Safed. El ar vrea...

Dau din cap în timp ce gesturile lui Farid se năruie spre o tăcere copleșită de durere. Ne privim drept în ochi peste abisul agoniei. Știm amândoi că după o vreme, mâinile mele nu vor mai fi în stare să-l atingă. El va cădea liber la fel ca Mordehai și ca tatăl meu în mâinile de flacără neagră ale lui Duma, păzitorul sufletelor din lumea cealaltă. Farid își agită mâna în dreptul intestinelor, semnalul nostru pentru groază, apoi se lovește încet cu pumnul în piept; el spune că barierele lui spirituale cedează și nu mai poate să continue singur.

Când ne îmbrățișăm, pare o petală plăpândă și bolnavă ca și Mordehai. Coastele lui, tari și reci, unduiesc spre exterior ca și cum ar căuta să iasă la iveală. Îl aud pe unchiul meu care mă avertizează: *Berechia, nu-i părăsi pe cei vii pentru cei morți!* Îi spun lui Farid prin semne:

— Mă duc după doctor. Urmărirea lui Diego poate să mai aștepte. Dacă tu trebuie...

— Fără doctori! mă întrerupe Farid. Creștinii nu știu decât un singur remediu, luarea de sânge.

— O să caut un doctor musulman.

— Unde? gesticulează el sceptic.

— Găsesc eu... Mă duc oriunde trebuie.

Ne ciondănim o vreme. Dar e doar spectacol; amândoi știm că doctorul Montesinhos a fost unul dintre ultimii care

practicau cinstit înțelepciunea lui Avicenna și Galen. Aș putea găsi acum un doctor care să riște să se îmbolnăvească vizitând un biet țesător de covoare surd? Îmi îndepărtează cuvintele cu fluturări ale mâinii. Geme când îl spăl cu apă pe mâini și pe picioare. Pielea lui n-are pustule. Nu e ciumă, nici boala aceea epidemică fatală. Se scurge viața din el. Deodată, mă împinge la o parte.

— Du-te să-l găsești pe Diego! gesticulează el supărat. Pierzi timpul cu mine!

— Farid, ai să faci ce-ți spun? îl întreb prin gesturi.

Îmi acoperă întrebarea cu o cascadă de gesturi:

— N-ai tu uleiul vieții care poate fi turnat în lămpile mele.

— În momentul ăsta, poezia ta nu prezintă nici un interes, îi replic eu prin semne. Când continuă să protesteze, ridic mâna prefăcându-mă că-l ameninț. I se pare atât de absurd, încât zâmbește.

Devine fatalist pentru o clipă și mă gândesc: *E ultima oară când am să-l văd fericit.*

Încui geniza și pun cheia ei în bășica țiparului.

— Gata, hai sus, îi spun lui Farid.

— La ce te gândești? îmi spune prin semne.

— Răbdare.

În bucătărie, fierb un ou, presar sare pe el și îl forțez pe Farid să-l dea pe gât cu ceai de cimișir și de verbină. Împreună, îndurăm o oră de mestecat în silă și de umflare chinuitoare. Îl pun să înghită cenușă de mangal și lichid mai mult până când i se dilată burta. La indicațiile mele, el își strânge picioarele la piept iar eu îi fac o clismă cu sământă de in fiartă în zeamă de orez și o singură picătură de arsenic. De îndată ce intestinele lui sunt curate, Cinfa ne aduce din pivniță o tămâie specială din mac și camfor care provoacă amețeală. Farid respiră greu în timp ce inhalează. Îl fac să adoarmă spunându-i prin semne fabulele lui Kalila și Dimna pe care mi le povestise Estera când eram copil.

După ce iau pumnalul din Bagdad de sub salteaua lui Farid, urc prin aerul rece al celei de a șasea nopți de Pesah

pe străzile de sus ale cartierului Alfama ca să-l găsesc pe Diego. Totuși, înainte de casa lui Diego, observ o statură impunătoare ce se profila amenințător în întuneric pe partea cealaltă a străzii. Tipul stă rezemat cu spatele de zidul coșcovit al atelierului cizmarului, poartă pălărie cu boruri largi și pelerină neagră, care îi învăluie corpul până la picioarele încălțate cu cizme. E cu cel puțin un lung de palmă mai înalt decât mine, mult peste un metru optzeci, înălțime ce nu se prea întâlnește la portughezi. Părul drept i se revarsă pe umeri. În mâna dreaptă ține strâns o cravașă din piele neargăsită.

Nu putea fi decât nordicul despre care fusesem avertizat.

Își înalță brusc capul și stă drept; m-a ochit. Privirile ni se întâlnesc câteva clipe și simt că tipul știe cine sunt. Totuși, nu facem nici o mișcare. Niște întrebări par să-mi pironească tălpile de pavaj: este el aici ca să-l ucidă pe Diego sau așteaptă doar să primească plata promisă de tâlcuitorul ăsta pentru asasinarea unchiului?

Ce anume trebuie el să se întrebe în legătură cu mine?

Nu stau să aflu răspunsurile; ele trebuie să vină chiar de la Diego și e limpede, el nu e în apartamentul lui, altminteri nordicul acesta nu ar aștepta atât de sârguincios în stradă. Bat în retragere și o iau la goană spre Cartierul Maur, privind din când în când peste umăr, să mă asigur că nu sunt urmărit. Noaptea, ferestrele tavernelor și ale bordelurilor împrăștie lumini portocalii stridente pe străzile Lisabonei. De fiecare dată când aud un sunet, inima își accelerează bătăile de parcă ar goni spre un adăpost secret; sunt acele momente ale nopții când toate zgomotele și obiectele par să se fi transformat în oracole ce prevestesc moartea.

Moscheea secretă frecventată de Samir se află la etajul al doilea al atelierului unui fierar de lângă bazarul maur. Ușa mare din lemn sculptat, cu modele înnodate și cu o potcoavă-ciocănel în mijloc, e încuiată. Un sticlete zace pe caldarâm cu o lacrimă de sânge lângă cioc. După ce bat a doua

oară cu ciocănelul, o lumină de lumânare înflorește în fereastra de deasupra.

— Cine e? se aude șoapta șuierată a unei femei.

— Pedro Zarco. Îl caut pe maestrul Samir.

Obloanele se închid cu zgomot. După câteva secunde, ușa trosnește suspect, se întredeschide și în fața mea văd un bărbat în izmene, având constituția suplă, vânjoasă și ochii vicleni ai unui ascet sufi. Luminați de flacăra pâlpâită a unei lumânări, obrajii lui par supți sub semilunile pomeților.

— Îl caut pe maestrul Samir, încep eu. El vine aici...

— Tu cine ești? întreabă el în portugheză. Are voce profundă, sonoră, tăiată parcă din granit.

— Un prieten. Pedro Zarco. Noi locuim în aceeași curte. Dacă e la voi, spune-i că eu îl...

— Nu-i aici.

Vorbește aspru, ca și cum s-ar expune unui risc dacă îl vede cineva că vorbește cu mine.

— Nu știi unde s-a dus?

— Când s-a dat foc rugului, noi ne-am împrăștiat. A fugit spre casă, la Farid. Stai puțin. El închide ușa și o zăvorăște. Pașii se îndepărtează, apoi se întorc grăbiți. Când ușa se deschide scârțâind, îmi e oferită o pereche de sandale care se leagănă atârnate. Samir a plecat atât de grăbit, încât și-a uitat astea, explică el.

Cum și tatăl lui Farid murise probabil, m-am hotărât să dau fuga la librăria și casa senhorei Tamara din Micul Ierusalim – să mă lămuresc în legătură cu „cartea de povești din Egipt" care i-a fost propusă spre cumpărare.

Totuși, când bat la ușa ei, nu primesc nici un răspuns. Picioarele mă întorc spre casa mea. Corpul meu e ca o peșteră goală și aerul nopții îmi răsună în piept ca în interiorul unui clopot din plumb. Trebuie să mănânc ceva și să mă rog pentru *neza*, pentru dăinuirea eternă în Regatele Inferioare care emană în fiecare clipă de la Dumnezeu.

Acasă, mă spăl pe ochi, mănânc niște *mața* veche și două mere, apoi mă așez în fața vetrei și psalmodiez.

Dincolo de rugăciunile mele, singurătatea şi somnul coboară şi mă prind în plasa lor.

Deodată văd în faţa mea mâinile unchiului; ele gesticulează frenetic în spatele vetrei într-un limbaj pe care nu-l pot înţelege. Broboane de sudoare îmi acoperă fruntea. Brusc, o faţă se înclină spre mine. Umflată de umbre care dansează, ea arde cu lumină portocalie. Bătăile inimii mi se accelerează vertiginos. Mă trag înapoi, sar în picioare.

— Berechia, am adus omul despre care ţi-am vorbit. E Diego, luminat de vatră. El îşi desface mâna. El e Isaac de la Ronda.

Respir adânc să mă liniştesc, văd că garda de corp a lui Diego stă la uşa bucătăriei, cu spatele la noi. Isaac însuşi are faţa suptă, palidă, pe care o au foarte mulţi negustori creştini noi. E îmbrăcat în veşminte stacojii iar părul lui drept, lung până la umeri, e încununat de o calotă purpurie cu creastă din care se arcuieşte înapoi o pană neagră şi lungă. Când ne strângem mâinile, el mă priveşte îndrăzneţ drept în ochi ca şi cum încearcă să mă convingă de forţa lui sau să mă atragă să mă culc cu el. Ţăranii se poartă uneori în felul ăsta şi îmi dau seama că el s-a îmbogăţit recent.

Din cauza coborârii bruşte din visele moţăielii îmi simt trupul greu, ca plumbul. Aprind încă două lămpi cu ulei deasupra mesei noastre ca să-mi dea răgaz să-mi redobândesc puterea.

— Ai văzut-o pe mama sau pe Estera ? îl întreb pe Diego, derutat în privinţa timpului şi a locului în care m-am trezit.

— Ele dorm, fără îndoială, zice el. Peste câteva ore se ivesc zorile. M-am gândit că, totuşi, e mai sigur să vin acum. Bănuiam că încă nu te-ai culcat.

Lumina lămpilor dădea umbrelor noastre proporţii mai omeneşti, mai liniştitoare. Le fac semn oaspeţilor să ia loc.

— Nişte rachiu, ce ziceţi ?

Propunerea mea e acceptată. Isaac își lipește buzele de cana lui, își dă capul pe spate și dă pe gât băutura de parcă ar fi apă.

— Mă dor dinții, zice el. Potolește durerea.

— Avem esență de cuișoare, dacă vrei, zic eu.

— Mulțumesc. Dar am și eu.

Bagă mâna în tașca lui, scoate un flacon și își freacă gingiile cu lichidul din sticluță. Are mâini delicate, elegante, cu unghiile tăiate perfect. Dar până acum, se pare că doar unghiile lui au avut timp să se adapteze la bogăție. Curând, buzele se vor deprinde să dezmierde vinul din cupa lui iar când va da mâna cu cineva, mâna lui va coborî ca o pană de păun când suflă blând vântul.

— Diego, pe unde ai fost? întreb eu. Te-am căutat la tine acasă.

— Cu un prieten. M-am gândit că e mai sigur decât să mă duc acasă.

— Într-adevăr, așa e. Nordicul ăla... l-am văzut în fața locuinței tale.

— Un nordic? întreabă Isaac și în glas i se simte mirarea.

— Blond, înalt, cu o cravașă din piele neargăsită de felul celor făcute în Castilia, replic eu.

Diego înalță din umeri.

— Nu mă mai duc acasă. Poate se satură de așteptat și pleacă.

— Ce crezi că vrea? întreabă Isaac.

Diego își duce mâinile la obraji și se înfioară, mă privește drept în ochi înspăimântat.

— Bănuim că vrea să mă omoare. Vreun dușman pe care noi, prietenii maestrului Abraham, ni l-am făcut fără să ne dăm seama.

Isaac se joacă nervos cu părul care îi cade peste urechi.

— Am aflat cu părere de rău de moartea unchiului Abraham, zice el. Are un puternic accent andaluz, voce profundă, lentă și aspră, ca mulți din neamul lui.

Zic eu:

— Am auzit că ai de vânzare o *safira* tăiată de Iuda Halevi.

El parafrazează unul dintre versurile celebre ale poetului:

— „Nu voi avea linişte până când nu-şi găseşte pacea sângele profetului Zaharia."

Îmi aruncă o privire cercetătoare care caută, pare-se, să-mi înţeleagă motivele.

— Unchiul meu se arăta interesat? îl descos eu şi mă întreb ce fel de om este Isaac de la Ronda.

— Foarte, zice Diego.

Şi Isaac adaugă:

— A zis că în câteva zile face rost de destui bani ca să mi-o plătească. Dar acum...

— Cum ai trecut *safira* în Portugalia? îl întreb eu.

— A fost dintotdeauna aici. Am cumpărat-o de la un prieten din Porto. Se pregătea să-i dea foc. Nu puteam permite să se-ntâmple aşa ceva. Înţelegi, sunt sigur.

— Berechia, dacă tu n-o cumperi, mă tem că o s-o ia altă persoană care nu-i înţelege ca tine valoarea, observă Diego.

— Deci nu te mai gândeşti s-o cumperi? îl întreabă Isaac pe Diego.

— De fapt, mă interesa doar ca să-l ajut pe maestrul Abraham până făcea rost de bani. Eu prefer manuscrisele latine. Mult mai sigure. Deci trebuie să mă bizui pe Berechia.

— Mai e cineva interesat de carte? întreb eu.

— Am intrat în contact cu câteva persoane, răspunde Isaac. Dar nimeni nu pare dispus să facă o ofertă.

— Nici chiar senhora Tamara, librăreasa din Micul Ierusalim? mă interesez eu.

— N-a vrut să aibă de-a face cu cartea asta. În prezent, nu cumpără nimic în ebraică – nici chiar traduceri din ebraică. După tot ce s-a întâmplat, înţelegi.

Diego zice:

— Simon, printre alţii, părea să creadă că în altă parte cartea ar aduce un preţ mai mare. În Genova sau Constantinopol sau Ragusa. Chiar în Maroc.

— Simon Eanes, importatorul de pânzeturi? întreb eu.

— Da, răspunde Diego.

Din cauza bătăilor inimii mă legăn dintr-o parte în alta. Erau în concurență în privința cărților? Asta să fi fost?

O dorință perversă se răsucește în măruntaiele mele și se ridică prin gura mea ca o rugăciune diabolică, și anume, ca asasinul să nu fie Simon – ca să mi se acorde privilegiul răzbunării.

Diego mă bate ușor pe umăr și continuă pe un ton melancolic:

— Nu-ți vine să crezi că se face un efort atât de mare pentru manuscrise pe care odinioară le puteam lua din bibliotecile noastre. Moștenirea noastră pare să intre în mâinile unor persoane particulare. Într-o zi, toate scrierile noastre vor aparține unor nobili creștini și vor fi încuiate în cufere aurite și vitrine din sticlă.

— Sunt dispus s-o dau ieftin, zice Isaac. Înălțimea vocii lui crește subit ca să mă ispitească. Sau chiar să fac un schimb. Un candelabru din argint ar fi de ajuns în momentul ăsta. Vreau să mă întorc fără zăbavă în Ronda.

— Înțelegi că nu sunt în situația de a respecta o înțelegere verbală făcută de unchiul meu, îi explic eu. Toate economiile noastre de-abia ne ajung pentru mâncare. Dar ți-a spus cine îl ajuta să cumpere manuscrisele și să le scoată clandestin din Portugalia?

— Cum, nu știi?! întreabă Isaac.

— Nu. Unchiul nu voia să-mi spună. Dacă ar fi fost prins vreodată, era mai bine să știm cât mai puțin despre treburile lui.

Deodată Farid intră în încăpere târșâindu-și picioarele. Îmi spune cu ajutorul mâinilor:

— Nu mi-am dat seama că...

— N-are importanță, îi răspund eu prin semne. Stai cu noi dacă te țin puterile.

Diego și Isaac se ridică-n picioare și se înclină în direcția lui Farid. El le răspunde dând din cap, se lasă pe scaun lângă mine și își pune o mână grea pe brațul meu.

— Prietenul meu e surd, zic eu. O să citească după mișcarea buzelor noastre. Tot ce-mi spuneți mie îi puteți spune fără grijă și lui.

— Mă tem că n-am vorbit de metodele unchiului tău, continuă Isaac și se ridică în picioare. Zâmbetul lui părea bine exersat. Și dacă nu te interesează să cumperi cartea... ?

— Nu, nu mă interesează.

— Atunci mă tem că întâlnirea noastră s-a încheiat. Mulțumesc pentru rachiu.

La ușă mă prinde strâns de braț. Îmi recită versuri dintr-un poem al lui Moise Ibn Ezra șoptind delicat ca și cum ar încerca să ogoiască un copil și să-l adoarmă:

— „Noaptea mea e cufundată într-o mare de întuneric fără valuri, tăcută, o mare fără coastă, fără țărmuri pentru cei ce călătoresc. Nu știu dacă noaptea asta e lungă sau scurtă. Cum să știe lucrul ăsta omul copleșit de durere?"

Și la ureche îmi șoptește:

— Curaj!

Bunăvoința deosebită a străinului pe care îl suspectasem mă face să-mi îmbrățișez întristarea asemenea unui văduv însingurat. După ce au plecat Isaac și Diego, îl bag pe Farid în pat. Făcută ghem mama doarme în patul Esterei și al unchiului și respiră neregulat. I-a căzut din mână un flacon astupat. Îl smulg din cutele păturii și pun o picătură vâscoasă pe degetul meu. Amar se simte gustul esenței de măselariță și de mătrăgună. Ca să fugă de ea însăși și de porțile Lisabonei pentru câtva timp, mama chemase un somn crepuscular vecin cu transa. În definitiv, poate e mai bine așa.

În pivniță o găsesc pe mătușa Estera tot la masa de lucru a unchiului; stă ca o statuie și Cinfa dârdâie de frig la picioarele ei. Aduc de sus o pătură și o învelesc pe fată. Ochii ei exprimă despărțirea, frica. Totuși, se ferește nervoasă de atingerea mea. Mă duc la mine în odaie, mă așez pe pat și

mă rog ca Iuda să se întoarcă sănătos acasă înainte de a mă încumeta să mă duc din nou în Micul Ierusalim ca să încerc s-o trezesc pe senhora Tamara. Dar înainte de a le cere picioarelor mele să mă ajute, psalmodia se împletește cu somnul și se așterne peste mine precum o cuvertură de lână.

Mă trezesc în pat. Nu văd ce e în jurul meu. Întunericul din jur pare să ascundă răul. O căldură solidă se împinge în coastele mele. Sar în picioare. E Cinfa, cu fața acoperită de vălul părului.

În timp ce-mi vin în fire, fata se trezește.

— Unde te duci? murmură ea.

— Să dau pe la senhora Tamara.

— Să nu te duci!

O mângâi pe obraz.

— N-o să se întâmple nimic rău. Nu-ți face griji.

Se ridică în capul oaselor, își vâră capul sub cămașa mea, îi simt răsuflarea caldă pe piele. E adăpostul pe care-l căuta când era foarte mică.

— Mă întorc după ivirea zorilor, zic eu. Mai ții minte cum te duceam și te lăsam la librăria senhorei Tamara să citești *Fabulele vulpii* în timp ce eu făceam livrările din zori?

Dă din cap afirmativ lipită de pieptul meu.

— În curând o să facem la fel. Acum, cât sunt plecat, vrei să ai grijă de Farid în locul meu?

Așa cum am sperat, ea își saltă șerpuit capul, pătrunsă de importanța sarcinii.

— Și ce trebuie să fac? se interesează ea.

— Îi dai să înghită ceai de cimișir când se trezește. E în ulciorul mamei. Și un ou, dacă poate mânca. După aceea te speli bine pe mâini cu săpun.

Dă din cap preocupată, se ridică în picioare pe saltea. Înălțată deasupra mea, mă privește cu ochi de adult, atitudinea gravă a mamei noastre. Mă urăște oare Cinfa? Fetei i se răpește copilăria și eu însumi contribui la asta.

Afară, s-au ivit zorile. E joi. Carul soarelui a început să urce pe cer. Când va ajunge la orizontul vestic, va implora cea de a şaptea seară de Pesah să binecuvânteze omenirea cu sfânta ei coborâre.

În drum spre senhora Tamara, mă opresc la atelierele creştinilor noi de pe Strada Aurarilor să văd dacă a încercat cineva să vândă foiţa de aur şi lazuritul furat de la noi. La ciocănitul meu la uşă răspund oameni recent rămaşi văduvi şi fără copii care mă sărută şi îmi strâng puternic mâinile ca şi cum eu aş putea să-l implor pe Dumnezeu să le aducă înapoi fiinţele iubite. Dar nimeni nu le oferise lapislazuli sau aur în ultimele zile. Când mă desprind din braţele lor şi dau să plec, ei îmi promit să mă ajute. Prudent, fiindcă mă tem să nu mă încarc prea mult cu suferinţă, ies târşâindu-mi picioarele în lumina soarelui care răsare.

Când sun clopoţelul senhorei Tamara, ea strigă:

— *A tinta está quase seca*, cerneala aproape s-a uscat! E modul ei demodat de a spune că vine imediat. Se deschid cu zgomot cinci sau şase zăvoare. Un ochi spălăcit, situat deasupra unei pungi de piele adânci, se uită printr-o crăpătură a uşii. Berechia!

Senhora Tamara îşi arată zâmbetul ştirb, desprinde şi ultimul lanţ şi mă trage înăuntru ca un copil care îl trage pe unul dintre părinţi spre comoară. Părul argintiu îi încadrează faţa zbârcită.

— Stai aşa, să te văd! exclamă ea. Se dă înapoi ca un şoricel, mă priveşte printre gene şi pleoapele ei grele se încreţesc. Smocurile de păr negru de pe buza de sus i se zbârlesc în timp ce ea scoate un zgomot pufăit şi spune: Trebuie să te duci la bărbier şi să dormi puţin! Obrazul ei întors spre mine mă invită să-i ofer un pupic.

— Te-am trezit? întreb eu.

— Pe mine? Glumeşti?! Doamnele bătrâne nu dorm niciodată adânc. Îşi flutură mâna cu amărăciune. Blestemul vârstei înaintate – toate amintirile astea care huruie te ţin departe de somn!

— Atunci unde ai fost? Am venit la miezul nopţii. N-a răspuns nimeni.

— La vecini, replică ea. Dormeam la o vecină. În zilele astea, evreul care mai îndrăzneşte să doarmă singur e cu un picior în groapă!

Îi spun despre familia mea. I se taie respiraţia când află de moartea unchiului.

— Hai, vino, zice ea, şi-mi arată cu mâna masa de lângă şemineul ei. Stai pe taburet. Priveşte severă şi distantă, ca şi cum s-ar întreba cum se împacă asasinarea unchiului cu prezenţa lui Dumnezeu.

Cu mâini tremurătoare ia de pe masă un tratat latin despre flori pe care îl citea probabil când am venit eu. Îmi arată un scaun, aprinde două lumânări ce se înălţau din suporturile unei menore cu şapte braţe din argint. Manuscrise în diferite stadii de degradare se înşiră pe poliţe până la tavan şi formează turnuri şubrede pe podea. Senhora îşi trage scaunul lângă taburetul meu, stă cu mâinile în poală ca şi cum ar strânge în sine puterea de a îndepărta lacrimile. Şi ea şi camera au mirosul acela al pergamentului şi al prafului specific împrăştiat de cărţile rare. Senhora nu deschide ferestrele, fiindcă vrea să împiedice degradarea volumelor sale greceşti, romane, bizantine, persane şi europene. Şi ce mult am iubit eu când eram copil caracterul aparte, ermetic, al acestei prăvălii, de parcă ar fi adăpostit moştenirea mea.

— Era aproape copil, spune ea energic.

— Cine? întreb eu.

— Băiatul care a venit să-mi vândă Hagada unchiului tău.

— Vorbea cu accent?

— Nu, e din Lisabona.

— Oacheş?

Se apleacă spre mine, scrâşnind din dinţi. Aroma atrăgătoare de nucşoară coboară în jurul ei; ea mestecă seminţe.

— Tenul alb, spune ea. Minion, subţirel. Cu păr ciufulit. Ca un ciulin. Stai aşa. Se precipită prin cameră ca o găină,

ia o hârtie, o pană din trestie și o călimară cu cerneală. Le așază în fața mea.

— Hai să începem desenul, Beri, zice ea și stă în picioare ca un profesor de Tora, aplecată peste umărul meu în timp ce-mi conduce schița: ...Nu, nu, avea nasul mai subțire, cu nări ca fantele pentru sunet de la țiteră, foarte elegant înțelegi. Și buzele mai cărnoase, de parcă și le țuguia. Mai arcuite... mai conturate... Și de câte ori surprind o trăsătură corect mă apasă pe mușchiul încordat dintre gât și umăr și șoptește: *perfeito* ca și cum ar toarce cuvântul transformându-l în fir de mătase. După o oră, satisfăcută, își ia mâna de pe umărul meu.

— Și hainele? întreb eu.

— Sărace. Un mic nătărău zdrențăros. Tipul acela de puștan care face comerț ambulant cu iarbă alfa pe cheiuri. A zis că stăpânul lui i-a poruncit să vândă Hagada. I-am dat că citească o fabulă în timp ce am examinat manuscrisul. Dar micul cerșetor nici măcar nu știa să citească. Ea s-a încruntat, ca și cum analfabetismul era păcatul creștinilor, un păcat prea înfiorător, care nu putea fi tolerat. Mă conduce la ușă ținându-mă de mână și zice: Îmi pare rău. Ar fi trebuit să cumpăr manuscrisul. Însă m-a apucat deodată amocul, am început să țip ca un papagal. Tu știi cum fac eu. Îmi face semn să mă aplec astfel încât fața mea e la nivelul feței sale, vorbește cu voce conspirativă: Berechia, după tot ce s-a întâmplat... Când crezi tu că își va veni în fire regele Manuel și va permite iarăși cărțile ebraice?

— Niciodată, spun eu.

— Atunci trebuie să mă apuc și eu de contrabandă, conchide ea cu voce înăbușită.

— Când aflu cum proceda unchiul, am să-ți spun.

Fac sul desenul și-l pun în tașcă. Ne sărutăm și ne despărțim. Pe stradă, privesc în depărtare peste terasele roșietice de pe acoperișuri și mă întreb cine ar fi atât de nesăbuit încât să trimită un băiat ignorant să vândă o Hagadă furată celei mai pricepute librărese din Micul Ierusalim. Șoapta vocii

unchiului meu se înalță cu un vârtej de praf de pe caldarâm și poartă numele Miguel Ribeiro, aristocratul pentru care Estera copiase recent o Carte a Psalmilor.

Când întreb:

— De ce el?

Vine răspunsul:

— Fiindcă actele unui nobil portughez nu pot fi puse sub semnul îndoielii de un evreu.

Capitolul XII

E un adevărat chin să traversezi Rua Nova d'El Rei unde stăruie o duhoare exasperantă de negustori ambulanţi asudaţi, de animale şi de mirodenii. Îmi croiesc drum cu greu prin mulţime spre Strada Aurarilor şi mă îndrept spre conacul lui Miguel Ribeiro. Afară stau două străji în armură, cu halebardele ţinute în mâinile înmănuşate. Cel mai scund, un bărbat ce pare suferind şi are buză de iepure, mă urmăreşte cu ochi bănuitori. Mă postez în faţa lui şi spun:

— Anunţă-l pe stăpânul tău că vrea să-i vorbească Pedro Zarco.

E chemat să ducă înăuntru mesajul meu un valet negru ras în cap. El se întoarce în trap. Straja deschide poarta. Pe treptele din faţă un slujitor bondoc cu păr arămiu unsuros şi frunte transpirată şi buboasă vine în fugă spre mine. Poartă pantaloni albaştri prea strâmţi pentru bucile lui cărnoase şi pieptarul din brocart verde e rupt la guler. Îmi ia braţul ca şi cum m-ar conduce pentru a mă feri de pericol. Mai sus, foarte aproape, văd că gâtul său gras e zgâriat, jupuit şi roşu. O fi plin de râie ? Miroase a metal, ca o monedă veche. Poate înghite pilule de antimoniu – leac pentru toate bolile, recomandat cu generozitate de sanitarii creştini.

— Înăuntru... înăuntru, şopteşte el şi îşi agită violent mâinile.

Mă conduce într-o cameră de aşteptare boltită, pictată cu fresce care reprezintă zei şi zeiţe trandafirii în stil florentin, apoi mă priveşte de sus până jos cu ochi fascinaţi şi invidioşi. Mă întreabă în şoaptă, conspirativ:

— E adevărat că Dumnezeul tău e un taur?

— Ce spui?

— Dumnezeul evreilor e un taur? Formează coarne cu mâinile deasupra capului său şi vorbeşte de parcă n-aş şti portugheză. Înţelegi, o vacă bărbat... soţul vacii... taur...

Fireşte, auzisem că potrivit unor învăţaţi de la Universitatea din Coimbra noi am avea cozi prehensile; că după opinia unor episcopi din Braga ne trebuie sângele cald al copiilor creştini pentru ritualurile de Pesah; şi că, după cum susţin anumiţi doctori din Porto, noi degajăm un miros ce seamănă cu al cărnii de balenă în descompunere – acel *foetor Judaicus*. Credinţa că noi ne închinăm unui taur era o ponegrire nouă. Însă de-abia după câteva săptămâni am înţeles de unde se trăgea această convingere greşită, când mi-am dat seama că slujitorul confundase cuvântul portughez *touro*, taur, cu Tora. Astfel că în loc de răspuns am oftat şi am zis:

— Hai, du-mă odată să vorbesc cu stăpânul tău. El ştie cine sunt.

Îşi şterge fruntea cu mâneca şi zice cu voce alarmată:

— Cum, nu ştii unde este? El a spus că trebuie să-l găsească pe maestrul Abraham Zarco. Nu-i unchiul tău?

— Ba da.

— Atunci trebuie să ştii!

— Te asigur că habar n-am, zic eu. Şi nu-i posibil ca unchiul meu să fie împreună cu el – fiindcă a murit.

— Dumnezeule.

Îşi prinde capul în mâini.

— Ce s-a întâmplat? întreb eu.

Îşi ridică ochii spre cer implorând şi şopteşte.

— Dom Miguel lipseşte de duminică. El pomenise numele unchiului tău. Credeam...

— L-aţi căutat?

— Să plecăm?! Să plecăm din casa asta?!

Slujitorul măsoară camera, îşi frământă mâinile, îşi împleteşte şi îşi despleteşte braţele.

Îl întreb:

— Când l-ai văzut ultima oară?

— Oh, Doamne... duminică după-masă. Rebeliunea de-abia începuse. Au venit nişte bărbaţi care căutau *marranos*. A vorbit cu ei, apoi a pornit călare spre Benfica. Are acolo grajduri. Dar nu ne-a trimis nici o vorbă, nici un semn. Nu cred că a reuşit să ajungă acolo.

— Cine-l însoţea?

— Nimeni. Am trimis mesaje acolo. Nu l-a văzut nimeni. Începe să se scarpine cu furie pe gât, apoi să tragă cu ferocitate de felină de o cicatrice cu crustă de sub ureche. Se ghemuieşte pe podea ca şi cum e gata să-şi verse maţele chiar în fundul pantalonilor şi continuă să se zgrepţăne. Măcar dac-ar fi fost evreu, aş înţelege, geme el. Da' e nevinovat! Complet nevinovat!

Îmi amintesc ce părere avea unchiul despre legământul lui dom Miguel cu Dumnezeu. Pare-se că nici măcar servitorii din casa lui nu ştiu că el e evreu nemărturisit.

— Hai fugi cu ursul de-aci, ţăran prost ce eşti, îi spun eu şi dau să plec.

Slujitorul sare în picioare şi mă înhaţă de braţ. Mă smulg din strânsoarea lui. De furie ochii îi ies afară din cap, ca la peşte şi îmi şuieră:

— Da, da, eşti unul dintre ei! Până în vârful coarnelor!

Îi spun rânjind nemilos:

— N-ai teamă. N-am să te blestem în faţa zeului nostru *touro*.

Îşi arcuieşte spatele şi ia poziţie de comandă, mă priveşte iscoditor peste nasul lui turtit.

— Marş de-aci, *marrano*! strigă el cu voce arogantă.

Dar eu sunt mai presus de dispreţul muritorilor. În timp ce mă îndepărtez el strigă după mine cu voce îngrozită:

— Nu pleci, aşa-i că nu pleci?!

Privesc înapoi să-i văd ochii care mă imploră. Se ghemuieşte din nou pe jos şi îşi râcâie zdravăn gâtul. Îl urmăresc de

la o depărtare care, spre surprinderea mea, exclude orice simpatie față de suferința creștinilor.

Drumul spre Benfica trece pe lângă carierele de piatră de la Campolide unde sute de africani cu ochi galbeni scot calcar din delușoarele scobite. S-au constituit două tipuri de sclavi: *portadores* sau transportori, care poartă în spinare coșuri împletite din viță, gem și se târăsc sub povara lor de pietre; și *picadores* sau spărgătorii, lați în umeri și cu mușchi de oțel, cu mâini trandafirii ce strâng bine mânerele de lemn ale târnăcoapelor de fier care înlătură dealurile încetul cu încetul.

Un al treilea tip de sclavi trăiește la un nivel inferior: băieți-sclavi portughezi, micuți și iuți, cunoscuți sub numele de *lebres*, iepuri, care adună grohotiș și-l cară de la locul de muncă în coșuri de trestie.

În piața mare din Benfica, o bunică cu ochi obosiți, înfofolită într-o mantilă neagră vinde marmeladă de gutui pe treptele Bisericii Dominicane.

— Știi unde-și are Miguel Ribeiro grajdurile? o întreb eu.

— N-am auzit niciodată de el, îmi răspunde ea.

— Potcovarul de-aici trebuie să știe, zic eu. Fiți amabilă și spuneți-mi unde lucrează.

Ea îmi arată ceva mai departe pe stradă o baracă de lemn și chicotește:

— Aha, îl cauți, de fapt, pe basc!

Umerii i se gheboșează și ea se hlizește ca și cum ar fi divulgat un secret.

Un măgar ce pare trist e legat de clanța barăcii. Muștele au format un nimb bâzâitor în jurul unei răni infectate de pe botul sărmanei creaturi. Înăuntru, un uriaș cu piele albă, păr negru, des, și brațe ca niște ramuri de stejar acționează foalele de mărimea unei căruțe. Poartă numai sandale și un șorț din piele lung și dintr-o parte i se văd picioarele musculoase, groase și chiar bucile. Gura cilindrică a foalelor strălucește roșie acolo unde intră în forjă. Aerul miroase

a fum, metal și muncă istovitoare. Tușesc să-i atrag atenția, îmi cer scuze și întreb:

— Îl cunoașteți pe dom Miguel Ribeiro? Se spune că ar avea grajduri pe-aci pe-aproape.

Se întoarce spre mine și, cu un accent basc stâlcit, mă interoghează:

— Cine întreabă? Un șnur gros țesut de o cicatrice pornește de la lobul urechii stângi și îi taie obrazul. Picături de sudoare îi atârnă de bărbie și apoi cad una câte una, răbdătoare, pe podea.

— Mă numesc Pedro Zarco, spun eu. Am să-i transmit ceva de la Lisabona. De la sora lui.

Se întoarce cu spatele la mine și își reia pompatul. Îmi spune cu iritare în voce:

— Dacă lucrezi pentru sora lui, atunci ar trebui să știi unde locuiește.

— Are cataractă groasă încă de când era copil.

Nu izbutesc să mint convingător, ceea ce se vede din modul răbdător, resemnat în care își lasă în jos mâinile și își șterge degetele de sudoare pe șorț.

— N-are nevoie să vadă ca să-ți spună cum să ajungi la grajdurile fratelui ei, zice el.

— Uite ce e, ea a venit din Coimbra după rebeliune. E îngrijorată. Știe că el e pe-aici pe undeva în Benfica. Atât! Nu vrei să-mi răspunzi decât după ce îmi vezi pedigriul? Sau te mulțumești doar să mă cauți la dinți?

Râde de i se saltă burta și mă măsoară din cap până-n picioare cu privirile.

— Ești un tânăr tare frumușel, zău așa. Își întinde picioarele, se lasă pe spate și își întinde mâna enormă pe sub șorț spre sex. În timp ce și-l dezmiardă, privirea lui pofticioasă arată limpede ce vrea. Pentru o plată modestă aș putea să-ți spun.

— Pentru o plată modestă, pot cumpăra informația de la oricine.

— Brabetele meu e trăsnet de frumos, rânjește el și își arată resturile câtorva dinți cafenii. Și e mare cât un corb.

Ah, şi cum ţi-ar mai săruta obrajii curului! Tinere, cred că o să-ţi placă.

— Am un prieten căruia i-ar plăcea. Da' pe mine nu mă interesează.

Îşi dezleagă şorţul şi-l aruncă cât colo. E gol-puşcă, are părul îngălat şi muşchii scăldaţi în sudoare. Mădularul mare şi rotund ca un făcăleţ îi iese direct din abdomen.

— Aş putea să te am fără să-ţi cer voie, zice el, ca şi cum îmi făcea o favoare avertizându-mă. Ochii îi lucesc de anticipare ispititoare.

Îi arăt pumnalul lui Farid.

— Iar eu aş putea să ţi-l retez.

Râde, face un pas furişat înainte ca un animal care stă la pândă, îşi plimbă ademenitor degetul mare de-a lungul cicatricei de pe faţă.

— De unde ştii că n-o să-ţi placă, dacă n-ai încercat niciodată? întreabă el.

Inima mea bate un cod al spaimei în timp ce mă trag înapoi.

— Am încercat o dată cu prietenul de care am pomenit. Dar prefer altfel de împreunare. Şi fundul meu mi-e tare drag aşa cum e, nespart, dacă n-ai nimic împotrivă.

El nu zâmbeşte, dar îşi duce mâna la gură şi o udă cu salivă. Mă dau de-a-ndăratelea spre uşă. Începe să-şi frece sexul încercând să mă tenteze cu pofta şi patima lui.

Eu psalmodiez:

— Fie binecuvântat Cel ce m-a scăpat de satiri, şi ies fugind în stradă. Privesc peste umăr, îl văd lângă măgarul său, îl văd cum îşi arată scârbavnicul mădular bietului animal şi unei bune părţi din Benfica.

Mă întorc în scuarul central dar vânzătorul de săpun şi împletitorul de coşuri nu ştiu unde-şi ţine caii Miguel Ribeiro.

— Nu vă supără faptul că potcovarul se dă în spectacol? întreb eu şi arăt spre strada plină de pulbere.

— E bine pentru afaceri, remarcă vânzătorul de săpun. Oamenii vin din împrejurimi să-l vadă. Potcovarul basc al cărui mădular e mai mare decât al cailor lui.

Intră în vorbă și un negustor ambulant de grozamă și ienupăr, care mă informează că de-a lungul drumului spre Sintra sunt câteva grajduri, așa că mă îndrept spre poarta vestică a orașului. După un lung șir de arbuști de sumac se deschide spre nord un drum de țară în fața unei capele a Fecioarei Maria. O femeie cât un șoricel, înveșmântată în negru, se roagă în genunchi în fața efigiei milostive. Pruncul nazarinean, în mâinile Mariei pare firav și singur. Femeia își întoarce spre mine fața delicată și foarte prietenoasă.

— Odinioară s-a rugat aici Sfântul Anton, zice ea.

Dacă adaugi tot ce susțin vechii creștini despre sfântul ăsta al lor, ajungi repede la concluzia că Sfântul Anton a străbătut în genunchi mai mult teritoriu decât toate corăbiile lui Dias, da Gama și Columb la un loc.

— Deci e un lăcaș foarte sfânt, îi răspund eu cu voce blândă și îmi fac cruce. Senhora, spuneți-mi, vă rog, știți pe unde ar putea fi grajdurile lui dom Miguel Ribeiro?

— Cred că sunt pe drumul ăsta, ceva mai la vale, răspunde ea și arată spre nord. Pe stânga, la vreo două sute de metri. Treci mai întâi de torentul unde s-a înecat băiatul Melo cu câțiva ani în urmă, apoi de blocurile de granit despre care părintele Vasco spune că au fost templul vrăjitoarelor înainte ca El să se fi născut. Și mai faci câțiva pași.

Mă închin din nou și îi mulțumesc. Reperele apar așa cum mi-a spus ea. Totuși, începe să se simtă un miros de putrefacție, umed. Devine grețos de îndată ce traversez umbra noduroasă a unui stejar uriaș pe care e sculptat craniul cu orbitele goale, pictat de obicei deasupra ușilor de la casele leproșilor. Un iepure, iute ca frica, țâșnește pe neașteptate peste picioarele mele. Cu simțurile ascuțite, pășesc peste o roată de căruță abandonată în mijlocul drumului. Pe partea vestică a drumului, după livada de portocali și o pășune, se ivesc grajdurile – șase arcade în apropierea unui conac

vopsit în alb și albastru. Proprietatea e delimitată de un zid din piatră scund. Poarta de lemn prin care se intră nu e zăvorâtă, se deschide scârțâind la atingerea mea. Pe la jumătatea cărării nepietruite strig:

— Dom Miguel! Sunt nepotul maestrului Abraham. Vin fără gânduri rele!

Vocea mea pare să împungă periculos aerul stricat. Doar ciocănitul stacato, surd, al unei ciocănitori, undeva departe, îndrăznește să pătrundă în liniștea care urmează. Traversez câmpul uscat din fața grajdurilor și respir cât pot de ușor căznindu-mă să nu vomit. Aproape toate boxele sunt goale. Cu excepția uneia, care e sursa mirosului vătămător; un cal fără ochi e devorat de valuri de viermi care mișună.

Ușa din față a casei e încuiată. În clipa când ating ciocănașul aud o voce înăbușită. Mâna mea deschide tașca, se furișează în jurul plăselelor pumnalului lui Farid. Se deschide ușa și iese afară un bărbat deșirat, cu nas coroiat, cu pelerină din pânză de in aspră. Îndreaptă o arbaletă spre inima mea.

— Creștin vechi sau nou?! întreabă el.

— Vechi, răspund eu.

Alți doi bărbați își fac apariția venind din casă. Mă prind din spate câteva brațe și reaprind durerea în umărul meu.

— *Filho da puta!* Fiu de târfă! scuipă în urechea mea o voce.

Folosesc cuvântul ebraic pentru târfă și spun:

— Dacă mama ar fi o *zonà*, aș fi mult mai bine îmbrăcat!

— Ce a fost asta?

Tipul deșirat lasă în jos arbaleta, vine mai aproape de mine. Ciucurii albaștri și albi ai șalului său de rugăciune atârnă pe sub pelerină.

— Ți se vede *țițitul*, spun eu. Așa n-o să mai prostești multă lume.

— Nu caut să păcălesc pe nimeni, zice el. Iacob, dă-i drumul.

Eliberat, ne binecuvântăm reciproc și ne spunem numele.

— Îl caut pe dom Miguel Ribeiro. Astea-s grajdurile lui?

— Da, răspunde el și își deschide larg brațul arătând spre ușă.

Înăuntru, un bărbat o idee mai în vârstă decât mine, cu păr negru țepos și barba nerasă de câteva zile care îi umbrea obrajii, stă pe podea în fundul salonului. Poartă pieptar din brocart albastru deschis la guler, pantaloni de călărie din piele sfâșiați pe coapsă și cele mai grosolane cizme de Alentejo. Una a rămas fără toc. Mă salută cu o înclinare a capului, se ridică în picioare și se îndreaptă spre mine șchiopătând puțin din cauza lipsei tocului.

— Dom Miguel Ribeiro? întreb eu.

Dă din cap afirmativ. Încep să mă prezint, dar garda cu nas coroiat și cu arbaletă, care e acum în picioare lângă mine, exclamă:

— E nepotul lui Abraham Zarco!

Dom Miguel face ochii mari și mă prinde de mâini. Atingerea lui e rece.

— Vino! zice el și vocea îi tremură de nerăbdare. Mă conduce într-o bucătărie caldă care miroase a carne friptă și ne așezăm la o masă din granit lângă o vatră cu tăciuni ce trosnesc. Unde e unchiul tău? mă chestionează el.

Când îi spun, se întoarce cu fața la perete și se închină.

— De ce te-a vizitat recent? întreb eu.

Dom Miguel continuă să se uite în altă parte. Așadar îi spun:

— În ultimele zile n-am prea dormit, poate de aceea sunt descumpănit. Știi că ești evreu? Sau, cel puțin, că unchiul meu te considera așa. E vreo legătură între asta și vizita lui?

Nobilul sare brusc în picioare și ia un burduf cu vin de pe o poliță de deasupra vetrei. Toarnă lichidul de Burgundia în două căni din ceramică și îl îndoiește cu apă. Îmi dă una dintre căni și zice:

— În sănătatea ta, apoi golește aproape toată cana dintr-o înghițitură. Hai, bea! mă îndeamnă el cu o răsucire a mâinii, apoi citează dintr-un celebru poem ebraic: „Bea ziua întreagă, până ce ziua pălește și soarele își îmbracă argintul în aur". În timp ce eu sorb încet, comentează: Vinul e singurul lucru care mă mai susține. În momentul ăsta, el a

înlocuit tot sângele meu. Pentru privirile mele întrebătoare, adaugă: Nu, nu cred că sunt evreu... încă nu, dar învăț să fiu. Și da, într-adevăr, a fost unul dintre motivele care l-au făcut să mă viziteze.

— Nu înțeleg.

— Nici eu, hohotește el batjocoritor. Ca să fim siguri, ar trebui să-l întrebăm din nou pe unchiul tău. Dar acum nu mai e posibil. Însă după cum mi-a spus, m-am născut în Ciudad Real din părinți evrei. În anul 1482. Un miracol dubios. În 1484, spunea unchiul tău, părinții mei au fost arși la al doilea autodafé din Ciudad Real. Dom Miguel pocnește din degete. Dă de dușcă ultimele picături de vin din pahar, se scarpină în bărbie pe sub favoriți. Au fost considerați *negativos*, fiindcă au refuzat să divulge numele altor evrei nemărturisiți. Unchiul tău a spus că el făcuse toate aranjamentele ca să fiu trecut clandestin în Portugalia. După cât se pare, el studiase împreună cu tatăl meu o vreme și îmi cunoștea bine părinții. A zis că mama mea l-a silit să jure că voi fi crescut ca un adevărat creștin, că nu o să-mi dezvăluie originea mea decât dacă va fi absolut necesar la un moment dat în viitor. Unchiul tău mi-a spus că în vremea aceea atitudinea lui față de mine era: „Atâta timp cât aveai să fii unul dintre ei, trebuie să poți scoate maximum de profit din asta". Astfel că a așteptat până când a găsit niște aristocrați fără copii, doritori să aibă un băiețel care să le moștenească avuțiile, și nobilii aceia n-au pus prea multe întrebări în legătură cu sexul circumcis al pruncului. Toate astea le-am aflat acum o săptămână când unchiul tău a venit acasă la mine să-mi spună că mătușa mai avea puțin și termina copierea Cărții Psalmilor pe care o comandasem eu. Miguel mai toarnă niște vin pentru amândoi. El mi-a dat ca dovadă o scrisoare semnată de tatăl meu adoptiv.

— De ce crezi că unchiul meu ți-a spus acum, după atât de mulți ani? întreb eu.

— Nu știu.

Se apleacă spre mine şi mă priveşte drept în ochi ca şi cum încearcă să obţină un răspuns liniştitor. Eu ridic din umeri incapabil să i-l dau. Râgâie tare, priveşte în altă parte.

— Berechia, m-am gândit mult la asta, zice el fără să se întoarcă. Să fi ştiut el că vechii creştini or să-nceapă să omoare evreii din Lisabona... şi se temea pentru siguranţa mea?

— El avea nişte puteri, dar eu... Un fior îmi urcă pe şira spinării şi îmi închide cuvintele în tăcere.

Miguel îşi ridică mâinile ca şi cum nu doreşte să intre pe teritoriul periculos al profeţiei.

— Oricum, mi-am ieşit din sărite. Să aflu... după atâta timp. Acum aş vrea să fi avut ocazia să-i pun mai multe întrebări. Vezi tu, în definitiv, eu nu pun la îndoială ceea ce mi-a spus el. Presupun că acum n-o să mai aflu nimic despre părinţii mei adevăraţi. E ciudat că înţelegerea vine puţintel cam târziu. Goleşte din două înghiţituri noua cupă cu vin. Vino, zice el şi se ridică. Am nişte oameni pe care vreau să-i cunoşti.

În timp ce îl privesc drept în ochii săi beţi, îmi dau seama că maestrul meu îi prezentase acestui tânăr nobil un adevăr înspăimântător. Era moartea lui pedeapsa pentru că spulberase o iluzie?

— Mai întâi, câteva întrebări, spun eu.

— Cum doreşti.

Se apleacă înainte ca şi cum ar fi slujitorul meu.

— Zici că te-ai înfuriat când ţi-a spus, încep eu.

— Da, tu nu te-ai fi supărat? replică el.

— Deocamdată, dom Miguel, reacţiile mele ipotetice nu sunt relevante. Unde erai duminică atunci când a început rebeliunea?

— Ah, înţeleg unde bat întrebările tale. Mimează că îşi trage o săgeată din piept şi râde prea zgomotos. Foarte bine. Am fost acasă. Apoi, când dominicanii au început să ardă evrei în Piaţa Rossio, am plecat şi am venit aici. Berechia, mi se spusese de puţin timp că sunt evreu. Tu n-ai fi...

— Cine te-a însoţit? îl întreb sever.

— Nimeni.

— Deci, n-ai nici un martor care să-ţi confirme relatarea.

Dom Miguel rânjeşte, se îndreaptă şi îşi dezleagă băierile groase ale prohabului de piele cu stângăcia pe care ţi-o dă un stomac în care clipoceşte vinul. Îşi arată sexul, ridică vârful circumcis ca şi cum îmi oferă un trandafir şi zice:

— El îmi *va* confirma relatarea!

— Nu-i destul de convingător. Nu ştie să vorbească.

Dom Miguel râde de-i saltă burta.

Îmi dau ochii peste cap când văd idioţenia bărbatului beat. Nepăsător, începe să se încheie la prohab şi îşi priveşte cruciş degetele care se căznesc să strângă băierile. A terminat, se lasă să cadă pe scaunul său oftând din rărunchi, se holbează la mine îndelung, cu jind, ca şi cum încearcă să-mi pătrundă gândurile. Mă irită tot ce face aristocratul ăsta depravat. Îmi displace profund faptul că e complet debusolat, nu ştie, de fapt, cine e el în realitate.

Ca şi cum m-ar fi străpuns o săgeată, îmi vine gândul: *Iată omul la care se referea unchiul când mi-a spus să mă feresc de mesagerul care nu se poate recunoaşte pe sine de la o zi la alta.* Sar deodată în picioare şi strig:

— Ce te-ar fi împiedicat să-l ucizi pe unchiul meu fără să fii pedepsit?! Doar eşti nobil!

— Uite ce e, prietene, începe el. Să-l ucid eu pe singurul om care putea să-mi spună adevărul despre părinţii mei? Dacă tu crezi asta, eşti nerod!

— Unchiul meu era singura persoană care ştia că eşti evreu... şi care putea să dovedească asta! Îl ucizi şi taina ta e în siguranţă.

— Berechia, trebuie să-ţi arăt din nou legământul meu cu Dumnezeu? Ştiau şi alţii. Un băiat care creşte înconjurat de slujitori... oamenii văd. Nu vorbesc despre asta, dar văd. De fapt, legământul meu e o dovadă mai puternică decât toate documentele din arhivele regelui. Se ridică în picioare, izbeşte cu pumnul în masă. Nu l-am ucis pe un-

A vorbit oare fata fiindcă are senzaţia că n-am încredere în tatăl ei? Farid îmi simte slăbiciunea pentru ea şi-mi semnalează:

— Să nu te încrezi *în nici unul dintre ei.*

Îmi pun mâna pe braţul lui Farid ca să-l liniştesc. Contelui îi spun:

— Va trebui să vorbiţi mai clar cu mine.

— E cât se poate de simplu, spune contele. Noi *suntem* şi *nu suntem* creştini noi. Noi am primit nişte documente micuţe şi încântătoare de iertare de la regele Ferdinand. Fie binecuvântat Cel ce creează o pată şi apoi o îndepărtează. Şi, fireşte, el mi-a conferit şi un modest dar dulce titlu de nobleţe. Cum am obţinut eu această fărâmă de nimicnicie? Prin căsătorie, tinere. Să ţii minte când va veni vremea să-ţi plantezi sămânţa. Mama Joannei, de binecuvântată amintire, se trăgea din ramura unui arbore genealogic al unei familii foarte importante. Înclină capul spre fiica sa şi ridică un deget ca şi cum adevărul trebuie spus. Foarte importante, dar foarte scăpătate. Şi tot prin bani am devenit conte. Nu mă privi ca şi cum acest lucru ar fi demn de dispreţ. Nu, senhor. Într-adevăr, nu! Nu mă deosebesc cu nimic de însuşi regele Castiliei. Toţi nobilii sunt impostori. Uită-te pe sub zorzoane şi ai să descoperi un ţăran invidios care tremură de dorinţa de a se cuibări între picioarele servitoarei. Ei cheltuiesc întotdeauna nebuneşte. Să nu uiţi niciodată asta! Şi nu învaţă nimic, niciodată. După asta cunoşti că nu sunt evrei. Dacă învaţă ceva, atunci călugării noştri dominicani puţini la minte exclamă: „Aha! Un evreu!“ şi îl transformă în fum. Deci, fă cât mai mulţi bani, cumpără tot ce-ţi doreşte inima, ai grijă să nu înveţi niciodată ceva şi, atunci, poţi deveni şi tu conte! Îşi umezeşte buzele sorbind o gură de vin. Dar apropo, cu ce te ocupi?

— Tată... zice Joanna. Sunt sigură că nu e necesar.

— Desigur, draga mea, tu aşa trebuie să gândeşti. Pentru o femeie tânără doar iubirea contează, toate celelalte lucruri sunt inutile.

Farid îmi transmite prin semne:
— În Castilia asta trece drept spirit. Cred că se așteaptă să zâmbim cu admirație.
Contele se întoarce spre mine cu sprâncenele ridicate:
— Ei, te-am întrebat cu ce te ocupi, senhor Zarco.
— Familia mea deține o prăvălie de fructe. Însă eu, de fapt...
— Oh, te rog! exclamă el agitând mâna spre mine în semn de protest. Nu-mi spune mie despre familie! Legăturile de familie sunt blestemul Spaniei și al Portugaliei. Tu trebuie să te îndepărtezi încet... ba chiar să fugi de ei, dragul meu băiat!
Mă uit la Farid voind să-i aflu părerea. El oftează și-mi spune prin semne:
— Încearcă să ne aburească dintr-un motiv oarecare.
— Ai dreptate, observ eu și mă ridic.
— Ce vrei să spui cu „Ai dreptate" ? întreabă contele siderat.
— De ce voiai să cumperi manuscrise de la Simon Eanes ? zic eu.
— Dar ți-am și spus, fiule! *Dubloni, maravedis, cruzados, reis*... Spune-mi sincer, inima ta nu bate ceva mai repede când auzi numele slăvite ale banilor? Sunt la fel ca numele lui Dumnezeu. Atât că nu sunt câtuși de puțin secrete. Fie binecuvâtat Cel ce creează palpabilul. Se apleacă spre mine și-mi șoptește: Poate n-ar trebui să intru în asta, dar... unchiul tău știa lucrul acesta. Uite ce e, dragule, eu cumpăr manuscrise aici pe o nimica toată. Voi, oameni amărâți, de-abia așteptați să scăpați de ele. Apoi le vând pe sume frumoase în Alexandria, Salonic, Constantinopol, Veneția – e interesat chiar și Papa Iuliu, fie binecuvântate temeliile de piatră ale Bisericii. Profiturile sunt colosale. Știu acum că ai câteva poeme încântătoare. Le ții undeva ascunse. Și-atunci de ce să nu le vinzi? Apoi poți să pleci din iadul ăsta. Ba chiar am să te ajut. Am relații în flota comercială. Jos în Faro există un...

Cum de știe nevăstuica asta mieroasă, furăcioasă, că unchiul păstra manuscrise ebraice? O întreb pe Joanna:

— E adevărat? Totul e pentru bani?

Ea mă privește drept în ochi cu o expresie gravă și dă din cap afirmativ.

Prin urmare, parvenitul ăsta plin de bani sugerează că unchiul făcea contrabandă cu operele lui Abulafia și Moise de Leon numai pentru bani! Ca și cum astfel de opere ale Cabalei ar putea fi prețuite la adevărata lor valoare în Regatele Inferioare!

— E timpul să vorbim deschis, îi spun eu contelui, ca și cum ar fi un ordin. Ai comandat asasinarea unchiului meu?

Se lasă pe spate, jignit, dar se stăpânește și dă din mână împăciuitor.

— Bineînțeles că nu. Nu l-am...

— Dar, dacă ce spui e adevărat, atunci fără doar și poate considerai că îți face concurență. Ai fi putut încerca să...

Pe măsură ce nu-mi mai găsesc cuvintele, furia crește.

— Deci n-o să-mi vinzi nimic? întreabă el. Nici măcar o Hagadă? O Carte a Esterei? Un singur...

— Tată, te rog, îl imploră Joanna.

— Nimic! spun eu. Și, dacă aflu că l-ai ucis pe unchiul meu, promit să-ți tai beregata!

Contele zâmbește.

— E teribil de palpitant să fii amenințat! Sper să dea puțină culoare tenului meu, ce zici?

— Ești dezgustător, spun eu. Îmi arde gâtul în timp ce mă întorc și mă îndrept spre ușă. Aud zgomot de pași care aleargă după mine. Mâna micuță a Joannei îmi strânge încheietura mâinii și ea îmi șoptește:

— Trebuie s-o găsești pe aristocrata căreia tatăl meu îi spune „regina Estera!“ Dar să te păzești de ea.

Capitolul XVII

De aproape, mireasma părului Joannei e o prelungire nevăzută a dorințelor mele. Mi-a strâns mâna o dată și-apoi s-a îndepărtat alergând. Din fundul încăperii s-a auzit plesnetul unei palme.

— E ceva foarte serios! a mârâit tatăl ei. Ce i-ai spus?

M-am întors spre ea, dar ochii ei au scăpărat avertizându-mă să plec. În fața porților palatului, am respirat în lumina de aur a apusului de soare. Îi traduc lui Farid prin gesturi cuvintele ei. El îmi spune prin semne:

— Fiecare nume adaugă o pagină la cartea misterelor.

— Da. Și va trebui să examinăm Hagada personală a unchiului să vedem care e pagina aceea. Acum încep să înțeleg. Probabil Zorobabel a fost acolo. La fel și regina Estera. Iar când îi vom găsi, cred că ei vor avea chipurile contrabandiștilor.

— Ar trebui să mai știi ceva, gesticulează Farid. Contele ăsta e una și aceeași persoană cu Isaac, tânărul care voia să-ți vândă un manuscris ebraic.

— Ce spui?

— Isaac de la Ronda și contele de Almira sunt una și aceeași persoană.

— De unde știi? Cum ți-ai dat seama?

— Știu. În primul rând, ochii. Ochii nu se pot schimba. Și unele gesturi. Cu siguranță, ai remarcat mâinile delicate ale lui Isaac de la Ronda. Contele e actor bun, așa cum spune. E capabil să-și schimbe vocea, altminteri l-ai fi recunoscut. Deghizarea sa e excelentă. Dar nu e perfectă. Și sub

parfumurile sale e un miros care nu dispare. Esenţa de cuişoare.

— Durerea lui de dinţi! gesticulez eu. Când Farid mă aprobă dând din cap, îi spun prin semne: Dar de ce vrea el să vândă un manuscris, ca apoi să cumpere cărţile unchiului?

— Nu avem destule versuri pentru a afla schema rimei.

— Farid, hai... să ne ducem acasă să cercetăm vechea Hagadă a unchiului!

— Eu trebuie să rămân, răspund mâinile lui şi el îşi cere iertare plecându-şi capul. Acum mă simt bine, trebuie să-mi caut tatăl. Ne întâlnim de îndată ce pot.

Degetele lui îmi mângâie antebraţul, delicate ca nişte petale. Îmi amintesc cum îngerii îl înveşmântaseră în alb şi îl aud pe unchiul care spune: „Nu-i părăsi pe cei vii pentru cei morţi". Totuşi nu pot să mă abţin şi îi semnalez lui Farid:

— Am nevoie de ajutorul tău. Suntem atât de aproape acum.

— Beri, te rog, nu fi egoist, gesticulează el.

— Egoist?! Unchiul e mort! Ce-ai vrea să fac? Ce aţi vrea voi, voi toţi, să fac?!

— Vreau doar să mă laşi să-l caut pe Samir! Aşa că pleacă de lângă mine.

Gesturile lui Farid despică aerul dintre noi. Totuşi vinovăţia şi frica mă fac să-l urmez la casele prietenilor săi din cartier.

— Merg cât pot de repede, zice el.

Însă efortul lui de a mă împăca nu face decât să toarne acid pe furia mea.

Ne continuăm căutarea cu tăcerea înfiptă între noi. Singurul indiciu despre locul unde s-ar putea afla Samir vine de la o femeie fără dinţi care face undiţe şi locuieşte vizavi de vechea moschee confiscată. Într-o arabă care topeşte toate consoanele, ea spune că l-a văzut pe Samir care se ruga pe covoraşul de rugăciune albastru pe versantul de sub castel. Se întorcea în grabă acasă şi s-a oprit deodată câteva clipe să-l implore pe Allah să-i cruţe fiul. Ea îndreaptă un deget roşu,

plin de cicatrice, uscat aproape până la os, spre locul unde fusese Samir. Bălării prăfuite și gălbenele veștejite marchează locul. Farid trece printre ele și privește terasele de pe acoperișurile Micului Ierusalim și centrul Lisabonei până la Tajo.

— E prea lat, spune el prin gesturi.

— Ce anume? întreb eu.

— Fluviul Tajo. Trebuie să poți vedea ce e pe malul celălalt. Ca în Tavira sau Coimbra. chiar ca în Porto. Aici nu avem intimitate. Nu putem îmbrățișa orașul. Lățimea fluviului ne face să ne simțim ca niște vizitatori. Că se poate lipsi de noi. E blestemul orașului.

— Continuăm să căutăm până găsim alte indicii, zic eu. Cuvintele mele moderate contrastează cu nerăbdarea care mi se răsucește în viscere.

Ochii negri ai lui Farid se îndreaptă spre mine cu o lumină indiferentă care îi ascunde furia. Îmi dau seama că amândoi ne-am pus din nou măști. Unul pentru celălalt. Pentru prima oară după foarte mulți ani. Chiar și așa, cu toată frustrarea ascunsă sub obrajii mei care ard, se instalează în mine convingerea că relația noastră nu poate fi distrusă niciodată. Atunci și în multe zile după aceea m-am gândit că viața mea ar fi fost mult mai simplă dacă mi-aș fi putut găsi împlinirea fizică în brațele lui.

Zorim spre casă închiși în gândurile noastre despărțite. Posibilitatea ca acest conte de Almira să ne fi transformat pe amândoi în marionete face din oraș fundalul zdrențuit al scenei cenușii. Să fi fost șoapta Joannei doar o parte a intrigii păpușarului?

La intrarea în prăvălia noastră, Farid se îndepărtează de mine și se îndreaptă spre casa lui fără să facă vreun gest de rămas-bun.

Mama și Cinfa aranjează fructele în spatele prăvăliei noastre. Ca printr-o minune, ușile care dau în Strada Templului sunt puse din nou în balamale și au fost vopsite în albastru, albastru închis. Mă pregătesc să intru în vorbă cu ele când mama spune pe un ton apăsat:

— Te așteptam. Ești pregătit să spui rugăciunile?

E despletită, are ochii adormiți. Probabil este efectul extractului de măselariță. Îi spun:

— Mai lasă-mă cinci minute.

— Șabatul a așteptat destul de mult! strigă ea.

— Atunci, două minute!

În bucătărie, Aviboa doarme pe o pernă. Reza fierbe cod în ceaunul nostru de aramă.

— A venit Brites, îmi șoptește ea. I-am dat cearșaful murdar ascuns de tine în curte.

— Fii binecuvântată, îi spun și o sărut pe obraz. A trecut cumva pe aici Rabi Losa?

— Nu.

— Cine a vopsit ușile prăvăliei și le-a pus la loc?

— Bento. Ca parte a mulțumirilor fiindcă ai extras *iburul* din Gemila, mi-a zis el să-ți spun.

— Bine. Ascultă, mai ține-o pe mama câteva minute dacă poți.

Reza dă din cap. Cobor rapid în pivniță, iau cheia de la *geniză* din bășica țiparului și scot Hagada personală a unchiului. Stau cu ea pe genunchi, inima-mi bate să-mi spargă pieptul, iau la mână ilustrațiile căutându-l pe Zorobabel. Planșa lui e în partea de sus a celei de-a șasea pagini de anluminuri care precedă textul. În prezentarea unchiului meu el e un tânăr cu păr negru, lung și ochi plini de ardoare. Stă mândru în fața Regelui Darius care are fața optimistă, deschisă, sociabilă, a Prințului Henric Navigatorul. Cei doi bărbați stau în fața turnului din piatră de calcar al Fermei Migdalilor. Zorobabel ține în mâna dreaptă sulul Torei, esența adevărului. În mâna stângă e litera ebraică de aur Hé, simbol al femeii divine, Bina. Două inele de smarald sclipesc pe arătătorul și pe mijlociul mâinii stângi.

Pietrele prețioase îmi arată adevărata identitate a lui Zorobabel; fețele oamenilor îmbătrânesc, smaraldele nu. Zorobabel nu-i altul decât contele de Almira.

— Carul soarelui e gata să treacă dincolo de orizont, strigă Reza de sus. O faci pe mireasa Şabat să aştepte celebrarea logodnei sale. Şi e ultima seară a Pesahului. Vino sus imediat!

— Las-o să se mărite fără mine! strig eu din pivniţă.

— Ajunge, nu mai fi atât de căpăţânos!

— Reza, tu ştii rugăciunile. Ai şi voce. Psalmodiază-le tu!

— Ce şarpe ţi-a mâncat raţiunea, Berechia Zarco? Ştii că nu pot oficia slujbe.

— Atunci pune-o pe mama, zic eu. Şi dă-mi pace, te rog.

— Avem nevoie de un bărbat, idiotule!

E blasfemie, dar eu tot îi strig:

— Miresei Şabat nu-i trebuie un penis, ci doar o voce! Pune-o pe Cinfa să vă conducă, dacă tu te temi.

Reza trânteşte trapa pivniţei. Avem linişte.

Dau paginile cu planşe ale Hagadei în căutarea reginei Estera. Chipul ei regal mă înfruntă chiar de pe pagina următoare, în partea de jos a paginei. Când văd cine e mi se întețesc bătăile inimii: Estera, evreica regină care şi-a ţinut secretă religia şi mai târziu şi-a salvat poporul de mânia curteanului cel rău, Haman, nu-i alta decât dona Meneses! Aici e înfăţişată când îi duce Tora lui Mardoheu, tatăl ei adoptiv. Ascuns în parte sub braţul ei e un manuscris, probabil Bahirul – Cartea Clarităţii – fiindcă unchiul l-a înzestrat cu nimb strălucitor. Chipul lui Mardoheu e al unei persoane pe care n-am văzut-o niciodată. Dar poartă o cruce bizantină, un şal de rugăciune evreiesc şi o pelerină arabă albastră, fără mâneci, tivită cu arabescuri verzi. E o referire la un bărbat din Biserica Ortodoxă? Un prieten evreu într-un regat maur? Un derviş din Turcia? Îl aud pe unchiul meu spunând: „Cineva care reconciliază toate religiile Ţării Sfinte". Îmi şoptesc în barbă: „Sau un bărbat care poartă cele trei măşti".

Poate, gândesc eu, el e Tu Bi-Şvat.

Descoperirile astea mă golesc de gânduri pentru câtva timp. Apoi îmi dau seama că pentru asemenea revelaţii am

nevoie de confirmarea ochilor de şoim ai lui Farid. Când îmi scot capul prin trapă în bucătărie, Reza spune:

— Aşadar, Berechia Zarco, ţi-a venit mintea la cap în cele din urmă!

Trec în fugă pe lângă ea, coborându-mi privirile ca să evit ceremonia Şabatului. Farid e în dormitorul lui. În genunchi, cu faţa îndreptată spre Mecca, cu ochii închişi, el se leagănă în faţă până la pământ ca o frunză de palmier ce se apleacă în briză. Când i se îndreaptă spatele, fruntea lui uşor încruntată îmi arată că Farid ştie că sunt acolo, lângă el. Dar nu deschide ochii. Se pleacă din nou. Mă crispez de furie când el refuză să facă un semn că a luat act de prezenţa mea. Mi se întipăreşte în minte cuvântul *trădare*. Bat cu călcâiul de trei ori, apoi o dată, apoi încă de patru ori. El se îndreaptă de şale. Se deschid doi ochi indiferenţi. Îi spun prin gesturi:

— Te rog, am mare nevoie de vederea ta ageră.

Se ridică, cu faţa alungită într-o expresie impasibilă de prefăcută lipsă de interes. Mă urmează în casă alunecând ca o fantomă. Reza spune cu voce blândă:

— Stai cu noi acum?

Eu nu privesc şi nu răspund. Ne furişăm în pivniţă.

Farid îşi aruncă o privire la Zorobabel şi-mi spune prin gesturi:

— E contele de Almira. Nu e prea sigur în privinţa reginei Estera până când îi arăt colierul de smaralde şi safire pe care îl poartă în permanenţă la gât. Da, e ea, gesticulează el.

Stăpânindu-mă cu greu, mă gândesc: *O alchimie pe care unchiul n-a anticipat-o a preschimbat în frică dragostea acestor prieteni. Apoi în ură şi în cele din urmă în crimă.* În fond, cine poate să fie mai temător decât noii creştini? Cine e mai detestabil decât nobilii portughezi şi spanioli? Şi-atunci, cine să-l fi trădat pe unchiul dacă nu aristocraţii foşti evrei care-l ajută să scoată clandestin din ţară cărţi în ebraică: Zorobabel şi regina Estera!

Ceva n-a mai funcţionat cum trebuie între ei? Tu Bi-Şvat a scris că *safira* trimisă de maestrul meu nu a ajuns la el. Poate dona Meneses începuse să deturneze profiturile destinate achiziţionării de noi manuscrise. Sau poate judecăţile intransigente ale unchiului începuseră să stingherească afacerile lui Zorobabel. Începuse el să vândă cărţi în altă parte?

Prin urmare, ticălosul Haman avea să fie înfăţişat în cea mai recentă Hagada a unchiului – în aceea furată din *geniza* – prin faţa contelui de Almira (aşa cum credea maestrul meu că va arăta aceasta la bătrâneţe). Era faţa căutată de multă vreme de maestrul meu, chipul pe care, în sfârşit, îl găsise, după cum îmi spusese el înainte de cina de Pesah.

Şi totuşi, dacă era vinovat, dacă voise să-i reducă la tăcere pe Simon şi pe ceilalţi membri ai grupului de tâlcuitori care l-ar fi putut recunoaşte, atunci de ce l-a dus contele pe Diego la spital? Îi spun lui Farid prin semne:

— Trebuie să găsim Hagada care a dispărut ca dovadă că acest conte a comandat asasinarea unchiului sau l-a ucis chiar el.

— Cum? gesticulează el.

— Trebuie să-i surprindem cumva împreună pe dona Meneses şi pe conte. Trebuie să capete ce merită.

— Berechia! strigă deodată Reza. Ai un musafir... Părintele Carlos.

E un truc imaginat de mama ca să mă facă să vin sus?

— Trimite-l jos! strig eu.

— Cine e? întreabă prin gesturi Farid.

— Preotul, răspund eu.

Pun binişor Hagada în ascunzătoare, încui capacul, apoi dau drumul cheii de la *geniză* în băşica de ţipar.

Părintele Carlos coboară bâjbâind scara, cu fruntea brobonită de sudoare şi sufletul la gură, de parcă a alergat.

— Iuda? întreb eu.

— Nimic. Vine la mine, îmi ia mâinile. Îmi spune cu glas tremurat: Trebuie să mă ajuţi!

— E vorba de nordic? Te urmărește?

— Nu, nu... nu-i asta. Dar... sfinte Dumnezeule! Discutam cu dominicanii... Probabil că ei au chemat un demon să mă ucidă. Berechia, mi-am dat seama de un anumit lucru – cel rău e gelos. Diavolul vrea să distrugă cele mai bune lucruri. Și unchiul tău avea puteri binevoitoare care vindecau și Regatele Inferioare și pe Cele Superioare. Dacă Diavolul ar fi dorit... cred că el și dominicanii trimit demoni pe urmele noastre. Maimon alb. Gemila l-a văzut cu adevărat! Ea avea dreptate!

Privirile lui înnebunite îmi arată că nebunia Lisabonei l-a copleșit în cele din urmă și pe preot.

— Carlos, te rog să te oprești! N-am timp pentru limbaj metaforic.

— Atunci, uită-te la asta! strigă el.

Preotul scoate alt talisman. Pe un pătrat de pergament lustruit sunt schițate cu oarecare stângăcie două cercuri concentrice formate din litere ebraice minuscule care redau citate din Proverbe: Pe cercul exterior se spune: *Violența e hrană și băutură pentru cei perfizi*; pe cel interior: *Jarul nemernicilor se va stinge.*

— L-am găsit în căptușeala pelerinei! strigă părintele Carlos. În pelerina mea! Cum îți explici?! Cum?!

— Șșt! îi spun eu.

Scot din tașcă talismanul pe care mi l-a dat deunăzi. Scrisul de pe noul talisman e cu aceeași caligrafie sigură în unele locuri și în altele mult mai șovăitoare, ca și cum fusese executat de cineva slăbit de boală sau de prea mult vin.

I-l dau lui Farid, care-l miroase, apoi îl linge.

— Seamănă cu cerneala ta, îmi spune el prin gesturi.

— Cerneala mea?! Apoi soluția coboară asupra mea și-mi smulge un geamăt din rărunchi. Răspunsul era evident, iar eu îl ocolisem. Carlos, mâzgăliturile astea n-au nici o legătură cu moartea unchiului, îi spun eu. Întorc pergamentul în mâini și textura lui îmi confirmă identitatea artistului care l-a făcut. Vino, îi spun preotului.

El și Farid urcă scările în urma mea. Mama rostește rugăciuni cu voce slabă și ochi înnegurați, resemnați. Reza impregnează tăcerea cu privirea ei severă în care se citește o dezaprobare îndreptățită, expresie copiată imediat de Cinfa. Ne îndreptăm grăbiți spre dormitorul mamei. În panoul de deasupra ușii ei, găsesc talismanele pe care le făcea ea. Scrierea micrografică e aceeași.

— Nu înțeleg, spune părintele Carlos.

— A auzit probabil cearta ta cu unchiul. S-a gândit că ar putea să-l ajute. Judecata întunecată de neliniște și de mâhnire produce monstruozități de acest fel. Ultimul talisman l-a strecurat probabil în pelerina ta noaptea trecută în timp ce dormeai. Mama ia extract de măselariță, nu poate să scrie la fel de îngrijit ca în condiții normale – nici să gândească foarte coerent. Îmi pare rău. Sunt sigur că n-a vrut să-ți facă rău. A vrut doar să obțină cartea de Solomon Ibn Gabirol pe care unchiul o dorea atât de tare. În starea în care e, se poate ca ea să creadă că talismanele astea îi vor aduce înapoi fratele. S-au împletit două mistere. Noi am crezut că e unul și același.

Dacă mi-aș fi ascultat mai atent cuvintele, n-aș mai fi comis greșeala pe care aveam s-o fac după aceea.

Farid, părintele Carlos și cu mine ne ducem în prăvălie unde familia mea nu ne poate auzi discutând despre cum trebuie să procedăm. După ce îi spun preotului cine sunt Zorobabel și regina Estera din Hagada personală a unchiului, Farid îmi spune prin câteva gesturi:

— Ne întoarcem la Palatul Estaus, îl înfruntăm din nou pe contele de Almira, îl silim să-și recunoască vina.

Când îi traduc, preotul spune:

— Și dacă refuză?

Farid scoate din tașca lui pumnalul cel mai înspăimântător din colecția sa, cincisprezece centimetri de oțel ucigător, ascuțit și curbat ca o seceră. Îl rotește amenințător pe sub nasul preotului.

— Contele n-o să refuze! spune el prin gesturi. Știi de ce? Fiindcă actorul are nevoie de voce. Îi pun vârful pumnalului la mărul lui Adam și, dacă nu răspunde cinstit, i-l scobesc dintr-o răsucire.

Preotul se lasă pe spate și dă la o parte mâna lui Farid. Iar mie îmi spune:

— Nu știu ce a spus el, dar asta nu-mi place. Dona Meneses... Mai degrabă ea o să recunoască adevărul.

— De ce, fiindcă e femeie? ripostez eu batjocoritor. Dacă e evreică nemărturisită și trebuie să-și protejeze identitatea, nu va ezita nici o clipă și va porunci haidamacilor ei să ne reteze capetele!

— O să ne-ajute Joanna, fata contelui, semnalează Farid prin gesturi.

— Dacă ajungem la ea.

În timp ce-i traduc lui Carlos, bate cineva la ușa dinspre Strada Templului, intrarea spre odaia mamei. Mă duc repede, deschid ușa și văd un băiețaș cu fața rotundă și ochi bulbucați. Scoate un bilet din tașcă și mi-l întinde:

— Mesaj, zice el. Când îl iau, el se îndepărtează în fugă. Biletul spune:

„Berechia, vino să ne întâlnim pe Calea Regelui, la Sintra, foarte aproape de Benfica. Te aștept lângă morile de apă gemene ce se înalță în spatele bisericii vizigote năruite. Să vii singur. Nu spune nimănui. Și vino imediat. Am aflat un lucru despre moartea maestrului Abraham pe care trebuie să-l știi".

E semnat cu scrisul repezit, înclinat, al lui Diego.

Părintele Carlos îl ia de la mine. După ce îl citește, spune:

— Nu te duce, dragă băiete. E încă foarte riscant să umbli singur prin Lisabona.

Mă simt obligat să-l avertizez pe Diego în legătură cu contrabandiștii și să-i spun cine sunt aceștia. Și obligația asta mă apasă pe piept. Totodată, ce a aflat el mă va ajuta să-i prind în laț pe regina Estera și pe Zorobabel.

— Ba am să mă duc, spun eu. E noapte şi deocamdată nu prea mai am ce face. Mă întorc spre Farid, îl apuc de umăr şi rostesc o scuză pentru egoismul meu de mai înainte. Şi adaug: N-am intenţia să mă duc singur, asta în caz că te oferi să mă însoţeşti.

Închide ochii şi dă din cap că da, e de acord.

Plecăm înainte ca implorările familiei să devină jeluiri sau ocări, înainte ca surioara mea, Cinfa, să mă ţintuiască cu totul înăuntrul ochilor ei resemnaţi.

Farid se opreşte puţin la el acasă şi îşi pune sandalele tatălui său.

Vântul violent suflă dinspre est, dinspre Spania blestemată, şi adânceşte noaptea de vineri. Pe drumul spre Sintra, dincolo de arcadele vizibile ale bisericii vizigote, înaintăm pe o cărare îngustă ce duce spre morile de apă părăsite. În lumina lunii formele lor sunt delirante şi seamănă cu nişte pânze de păianjen. În depărtare, la douăzeci, douăzeci şi cinci de kilometri, se înalţă deasupra orizontului Muntele Sintra ca un nor prăbuşit care arată în sus spre un răspuns la care nu se poate ajunge. Farid adulmecă aidoma unui iepure, scrutează peisajul. Un uliu alb se roteşte în văzduh, fantomă purtată de curenţii de aer, creatură de dincolo de istorie, desprinsă de pământ.

— Oare păsările ne atrag pentru că ele prevestesc slobozirea noastră din lumea asta? îl întreb prin gesturi pe prietenul meu.

— Poate ele iau parte la călătoria noastră şi totodată evadează din ea, îmi spune el prin gesturi. Recent au trecut pe-aici căprioare, semnalează el. Şi îmi arată cu mişcări precaute, meditative: Şi mai e ceva. Face câţiva paşi, se lasă pe vine, îşi trece degetele peste o dungă de pe pământ descoperită de ochii lui de om lipsit de auz. Bărbaţi, îmi semnalează el. Arată spre o urmă pe care vederea mea n-o poate percepe. Unul încălţat cu cizme. Grele, judecând după urmele paşilor.

— Poate Diego, zic eu.

— Şi încă doi bărbaţi. Unul scund, care se furişează. Celălalt şovăie, se întoarce întruna să se uite în jur.

— *Ăsta-i* Diego, zâmbesc eu. Ceilalţi sunt probabil gărzile lui de corp.

Iuţim pasul. Pe potecă, în faţa morilor, o formă cât un butoi capătă contururi colţuroase şi se mişcă pe neaşteptate. În lumina argintată a lunii se profilează un bărbat prăbuşit la pământ. Are păr lung, e lat în umeri şi înaintează târâş ca o omidă, cu piciorul drept rănit probabil, pe care îl trage fără milă după el. Gemetele lui presară suferinţă pe sunetele produse de vântul nopţii.

— Nordicul care l-a gonit pe Simon din cochilia lui! îmi semnalează Farid cu o rafală de gesturi.

De sus, trăsăturile întunecate, grosolane ale feţei lui sunt inconfundabile.

— Da.

Stăm deasupra lui ca nişte turnuri. Individul e imens, ca un taur metamorfozat în om. Se ridică în genunchi. Noi ne dăm înapoi. Ni se încleştează mâinile pe pumnale. Pe coapsa lui se vede un petic întunecat şi ud.

— Mi-ai omorât prietenul, spun eu. De ce?

Îmi răspunde într-o limbă străină pe care n-o înţeleg.

— Englez, francez, olandez...? întreb eu.

— *Flamenco*, răspunde el în castiliană vulgară. *De Bruges.*

Primise instruire de *şohet* acolo, între evreii nordici, aşkenazi? Arăt spre el şi întreb:

— *Nuevo cristiano?*

Pufneşte în râs:

— *Viejo*, replică el. Se arată pe sine şi şopteşte: *Muy viejo cristiano*, foarte vechi creştin.

— De ce l-ai ucis pe Simon? El înalţă uşor din umeri, dar nu ştiu ce vrea să sugereze, îmi ţin piciorul şi glezna pentru a imita ciotul unui picior. *Porqué él?*

Izbucneşte în râs, râsul devine tuse. El închide ochii şi înclină capul pentru a arăta că era inevitabil.

— Dona Meneses? întreb eu. O cunoşti?

Zâmbeşte şi dă din cap. Când mă întorc să prind un semn de la Farid, flamandul se aruncă asupra mea. Greutatea lui de bivol mă răstoarnă. Îl lovesc, dar mâinile lui bătătorite mă prind de beregată. Cuţitul meu se afundă în partea care mi se oferă a umărului său. Îl strig pe Farid. Mă lupt. Dar e prea puternic. Menghina mâinilor lui se tot strânge. Pieptul mi se înalţă şi coboară. O tuse, care vrea să explodeze dar e blocată în beregată, stoarce lacrimi din ochii mei. Totuşi îl văd foarte clar. Arată ca un scarabeu închis în chihlimbar: ochi bulbucaţi, obraji lucioşi, o gură strâmbată de ură.

Aflu că vine un moment când acceptăm moartea fiindcă oricum e inevitabilă. Mâinile mi se desprind de pe încheieturile lui. Nu mă stăpâneşte nici furia, nici frica. Doar distanţarea. Parcă stau în spatele meu şi mă întorc să plec. Parcă sunt pe Rua de São Pedro şi unchiul mă strigă de pe partea cealaltă a străzii: „Berechia, ascultă-mă! Sunt aici şi aştept..."

O durere umilitoare. Strângerea ca de funie îmi arde beregata. Ţâşnituri de lichid sărat din gura flamandului. Am fost tras înapoi în trupul meu. Ochii mă ustură, buzele îmi sunt inundate de sânge. Mâinile lui cad pe rând într-o parte şi în alta ca nişte porţi ce se despart. Greutatea e împinsă de pe mine. Faţa lui Farid coboară. El mă înhaţă cu o mână; cu cealaltă îmi strigă numele.

În timp ce trag lacom aerul în piept observ pumnalul lui Farid îngropat în ceafa flamandului.

— Mă simt bine, îi spun prin semne.

— L-am ucis, spune el prin gesturi.

De data asta mâna lui Farid nu mai are ezitări: degetele se întind, se strâng pumn, apoi se răsucesc cu palma în jos ca şi cum ar rupe o creangă de pe ramura mamă.

Farid scoate pumnalele noastre din carnea asasinului, le şterge de pantalonii acestuia. Îi mulţumesc prin gesturi, dar altceva nu mai vorbim; ce să mai spui? În schimb ne continuăm anevoie drumul spre mori. Un bărbat zace cu faţa în sus pe potecă, lângă baza morii mai apropiate, cu ochi fără

expresie, de pește, ațintiți spre sfertul de lună de pe cer. Gâtul lui mai păstrează căldura vieții dispărute. Când mă las pe vine să privesc mai de aproape, se formează o față pe care o cunosc: aceea a bodigardului adus de Diego în casa noastră.

Mă rog în șoaptă ca Diego să nu fi fost chemat la Dumnezeu.

— Auzi ceva? semnalizează Farid. Simt că se mișcă cineva pe-aproape.

— Nu.

Deodată de după roata morii iese Diego. Poartă o mantie groasă, căptușită cu blană care îi ajunge până la glezne. În lumina slabă a lunii văd că fața îi e scăldată în sudoare.

— Ești teafăr, spun eu. De ce n-ai...

— Berechia, ei... ei încearcă să-i ucidă pe membrii grupului de tâlcuitori! se vaită el. Vor să ne omoare pe toți. Nu mai avem unde să ne refugiem. Trebuie... trebuie...

— Liniștește-te. L-am ucis pe nordic ceva mai sus, pe potecă.

Diego mă prinde strâns de umeri.

— Lucrurile nu se termină aici. L-au lichidat pe unchiul tău și pe Samson și pe Simon – și acum au încercat să mă doboare pe mine! Nu înțelegi, vor să asasineze întregul grup de tâlcuitori... Pe toți!

Îmi lipesc mâinile de pieptul lui.

— Nu mai fi îngrijorat. Acum știm cine se află în spatele crimelor. E Dona Meneses. Ea și contele de Almira au comandat asasinatele. Ei cred probabil că membrii grupului de tâlcuitori au aflat identitatea lor și îi pot discredita în fața autorităților regale.

— Dona Meneses?! E imposibil! Ea n-ar face niciodată...

— Făcea contrabandă cu cărți împreună cu unchiul, spun eu.

— Dar e aristocrată!

— Cu atât mai bine pentru a scoate în siguranță din Portugalia manuscrise în ebraică. Nu crezi?

Diego priveşte departe în noapte de parcă răspunsul lui s-ar afla undeva de-a lungul orizontului întunecat. Se întoarce din nou spre mine şi îmi spune:

— Nu ştiu. Pur şi simplu nu m-am gândit niciodată... Se uită la cadavrul gărzii de corp. Fernando l-a rănit pe nordic la picior, dar jigodia blondă mânuia cuţitul cu dibăcie. Oh, Doamne Dumnezeule! Nu trebuie să mă mai întorc în Lisabona.

— Ai de gând să aştepţi aici tot restul vieţii?

— N-o să mă las prins de ei! Când picură uleiul fierbinte pe tine, e ca şi cum ţi se jupoaie pielea cu un cuţit ruginit. Te rogi să ţi se termine viaţa. Ai face orice. Nu vreau să mi se mai întâmple încă o dată. Niciodată. Pricepi! Niciodată!

Deodată îmi aduc aminte de linia groasă a cicatricei de pe pieptul lui pe care am văzut-o când era căzut pe stradă.

— Ţi-au aplicat *pinga*? întreb eu.

Îmi răspunde:

— În Sevilla era un specialist care putea să deseneze tablouri pe trupul tău cu ulei fierbinte şi cenuşă frecată pe răni. Pe pieptul unei fete de nouăsprezece ani care păcătuise folosind cearşafuri curate vinerea, el a picurat întreaga scenă a Patimilor. Tânăra se încăpăţâna să nu moară. Sânii ei au devenit dealurile Ierusalimului, buricul ei, inima lui Christos. Era prea mult să...

— Diego, ascultă-mă. Ei pot la fel de bine să trimită pe cineva după tine. Oriunde te-ai duce. În oraş o să fii mai ferit de primejdie. Împreună cu oamenii pe care îi cunoşti.

— Nu în casa mea, intonează el îngrozit. Vântul îi zbârleşte părul argintiu şi observ că nu mai purta turbanul; noi arătăm mai puţin a evrei în timpul zilei. Ăia ştiu să mă caute acolo. Şi când îşi vor da seama că asasinul trimis să mă vâneze a murit, vor trimite pe altcineva.

— Mă gândeam să stai la noi, zic eu.

Diego se uită în pământ, chibzuind. Văd că e de acord. Aşa că întreb:

— În primul rând, să-mi spui de ce ai vrut să vin aici?

— Berechia, mi-am amintit ceva important... că dom Miguel Ribeiro, nobilul pentru care Estera a copiat Cartea Psalmilor, s-a certat cu unchiul tău în urmă cu o săptămână. Îmi ia mâna şi continuă în şoaptă: maestrul tău a pomenit despre asta în treacăt în grupul nostru de tâlcuitori. M-am interesat pe ici pe colo şi am aflat că dom Miguel stă la nişte grajduri, nu prea departe de locul ăsta. La periferia Benficăi. Mă gândisem să te însoţească garda mea de corp. Să-l surprindeţi în timpul nopţii. Dar acum, eu nu sunt... Cuvintele se sting în timp ce el priveşte în jur.

— Diego, eu ştiu de ce s-au certat. Miguel s-a certat cu unchiul din cauza refuzului său de a-şi accepta adevăratul trecut, iudaismul său. Mi-a spus cum a fost...

— Nu, nu-i aşa! Motivul a fost cartea... Cartea Psalmilor scrisă de Estera pentru el. Dom Miguel n-a vrut să plătească preţul convenit între ei. El a ameninţat, pare-se, că o să spună autorităţilor că mătuşa şi unchiul tău ascund manuscrise în ebraică, dacă nu-i dăruiau Cartea asta. Mă gândesc acum că o fi fost în complicitate cu dona Meneses. Nu-i imposibil să existe vreo legătură.

— Nu, nu. Unchiul i-a trimis un bilet în care îi cerea să devină contrabandist, zic eu.

Din cauza întunericului, Farid nu prea reuşea să citească de pe buzele lui Diego. Când îi traduc prin semne, îmi răspunde gesticulând:

— Dar Miguel Ribeiro e bogat. Îşi putea permite să plătească lucrarea Esterei. Şi el ţi-a cruţat viaţa când te-ai dus să-l vezi. Ar fi putut să te omoare nepedepsit.

— Ce îţi spune Farid?! mă somează Diego.

— Că nu are nici o noimă.

Tâlcuitorul pufneşte ironic în râs şi îmi strânge mâna cu putere.

— Dar ce noimă au avut cele întâmplate săptămâna trecută? Să-ţi spun ceva, băiete. Regatele Inferioare nu se conduc după raţiunile pe care le găseşti probabil scrise în Cabala.

Diego păşeşte peste cadavrul nordicului. Îl scuipă în cap şi i-l loveşte cu piciorul. Apoi înaintează cu greu transpirând ca un animal de povară. Monologhează cu vocea lui de cărturar, spune cum o să se ducă în Rhodos şi Constantinopol pe o corabie care urmează să plece din Faro peste o săptămână. El îşi va începe călătoria spre sud, plecând din Lisabona mâine-seară.

— Iar Constantinopolul e un oraş atât de frumos, spune el. Nu seamănă cu Lisabona defel. Ba chiar acolo plouă. Picături mari şi frumoase. Ca perlele. Bune chiar şi pentru cabalişti. E locul unde Asia întâlneşte Europa, unde doi devin unul, aşa cum spunea unchiul tău. Adu-ţi aminte când el...

Praful şi noaptea şi vocea tărăgănată a lui Diego se răsucesc în jurul gândurilor mele asemenea unei funii. În văzduh vulturi urcă şi coboară descriind spirale, ne însoţesc în drumul spre Lisabona. Când facem o haltă la porţile oraşului la *Chafariz da Esperança*, Fântâna Speranţei, îmi stropesc faţa şi părul cu apă. Mă întreb care ar putea fi legătura tainică dintre Miguel Ribeiro şi contrabandişti. Îl privesc atent pe Diego printre stropii de apă. Îşi piaptănă barba cea nouă care îi acoperă acum obrajii şi bărbia.

— Grija e o îndatorire sfântă, îmi aminteşte el.

Aşa o fi. Dar cum s-ar defini fiinţa lui interioară? E el Evreul Rătăcitor în persoană, o fiinţă înspăimântată, mai puţin decât umană, gata să migreze din nou în altă ţară ostilă? Aşa am ajuns cu toţii? Nişte personaje definite de mitologia creştină?

Când sosim acasă la mine, micuţul Didi Molcho fuge din poarta casei şi vine la noi. Strigă:

— L-am găsit, Beri! L-am găsit!

— Pe cine?

— Pe Rabi Losa!

— Unde e? întreb eu.

— La *mikve*. Se căsătoreşte Murça Benjamin.

— Cum... acum? Trebuia să fie mâine. Probabil a trecut de mult miezul nopţii. Şi e încă Şabatul!

Băiatul şopteşte:

— Nunta a fost schimbată pentru noaptea asta. Ca să-i păcălească pe creştini!

Intrăm împreună în curte. Părintele Carlos ne iese în întâmpinare. El, Didi, Diego, Farid şi cu mine stăm lângă buşteanul lămâiului nostru tăiat. Eu zic:

— Trebuie să mă întâlnesc cu Rabi Losa, să mă asigur că n-are nici o legătură cu asta. Mă întorc imediat.

Sar toţi cu gura pe mine.

— E prea periculos ca evreii să se întâlnească în cadrul unui ritual, conchide Diego vorbind în numele tuturor. Ce te faci dacă te găsesc creştinii?!

Neîncrederea mea faţă de Losa e absolută, aşa că nu rezist tentaţiei de a mă întâlni faţă-n faţă cu el.

— Chiar şi aşa, zic eu, trebuie să mă duc. De altfel, acum, noaptea, nu mai putem face nimic în legătură cu regina Estera şi cu Zorobabel. În zori, încep să-i scot din ascunzătoare.

Îmi las prietenii şi plec la *mikve* şi la ceremonia pentru căsătoria lui Murça Benjamin. Văduvă fără copii, a fost silită de legea căsătoriei levirate să se mărite cu fratele mai mare al soţului ei decedat când acesta s-a decis s-o ia de mireasă.

Un bărbat uscăţiv cu faţă ascunsă în glugă păzeşte uşa băii publice.

— Pot să intru? întreb eu. Sunt un prieten de-al Murçei.

— Grăbeşte-te.

Treptele sunt luminate de torţe fixate pe perete. În încăperea centrală s-a adunat o mică galerie de martori drapaţi în pelerine de umbră şi lumină care flutură, bărbaţii în faţă, femeile în spate. Dar pe măsură ce cobor constat că e ceva în neregulă. Rabi Losa stă în mijlocul unui tribunal format din cinci judecători. Tresare ca ars când mă observă. Ochii lui răi exprimă groază rece. Furia mă împunge în viscere, fierbinte şi istovitoare.

Şi totuşi, ce se întâmplă? Murça stă faţă-n faţă cu Efraim, cumnatul ei. Şi-a strâns părul sub un batic din in. E trasă la faţă, deznădăjduită şi îi tremură mâinile. Între ei, pe jos, e aşezată o farfurie neagră din ceramică. *Haliţa!* Oh, Doamne, va ajunge vreodată îndurarea ta şi la noi? După rebeliunea împotriva evreilor, Efraim n-a mai fost probabil de acord să se căsătorească. Noi suntem în plină ceremonie, ceremonia care îl va elibera de îndatorirea sa. La rândul ei, Murça va fi şi ea eliberată. Dar pentru ce fel de viitor? Cu zestre puţină şi jumătate dintre tinerii evrei din Lisabona transformaţi în cenuşă, şansele ei de a-şi găsi fericirea pe care o merită sunt reduse.

Efraim îşi anunţă cu voce sentenţioasă refuzul de a se căsători cu Murça. Murça îi dă replica în ebraică în silabe îngăimate, tremurate:

— *Me'en yebami lehakim leahiv shem beyisrael lo aba yabmi*, apoi repetă cuvintele în portugheză ca să înţeleagă toată lumea: Fratele soţului meu a refuzat să întemeieze un nume în Israel pentru fratele lui şi nu doreşte să se însoare cu mine în levirat.

Când termină oftează din rărunchi.

— Înţelegi ce a spus ea? îl întreabă Rabi Losa pe Efraim.

— Da.

Judecătorii se ridică. Murça păşeşte târându-şi picioarele spre Efraim, se ciuceşte şi cu mâna dreaptă începe să-i dezlege cureluşele sandalei, care îi înconjoară de trei ori gamba dreaptă. Răsuflarea ei chinuită râcâie aerul. Când în sfârşit şireturile atârnă libere, ea îi ridică piciorul şi îi scoate încălţarea. Se ridică, întinde mâna în spate să se sprijine şi aruncă sandala pe pământ între Efraim şi judecători.

Rabi Sabah îl înghionteşte pe Losa şi îi şopteşte ceva la ureche; bădăranul trădător îşi uitase locul în cadrul ceremoniei fiindcă se temea de mine. Cu voce grăbită îi spune lui Efraim:

— Urmăreşte cu privirea scuipatul care iese din gura ei până când acesta atinge pământul.

Murça tremură, reuşeşte cu mari eforturi să se aplece spre farfuria neagră şi să scuipe în ea pentru a-şi umili simbolic cumnatul fiindcă refuză să-i dea copii. Sfidător, Efraim îşi recuperează sandala şi i-o dă lui Rabi Losa ca şi cum ar da curs unei somaţii. Cei cinci judecători intonează la unison: „Să dea Dumnezeu ca fiicele lui Israel să nu ajungă niciodată să aibă nevoie de *haliţa* sau de căsătoria levirat".

Ceremonia s-a încheiat. Murça se înmoaie şi cade pe podea. În timp ce femeile se reped spre ea, Losa o zbugheşte spre scări. *Toţi rabinii ştiu să omoare ca şohetii!* mă gândesc eu. *El e cel ce îi şantaja pe contrabandiştii unchiului. Iată de ce Dumnezeu a făcut ca eu să asist la haliţa asta.*

Zoresc pe lângă bărbaţii din galerie şi mă reped după el. Afară, observ că se îndreaptă greoi spre casa lui. Îl ajung în câteva clipe. Mâna mea se strânge pumn în jurul mătăsii gulerului său. Dau cu el de zidul casei lui Samir şi îi spun:

— Un mare erudit şi rabin al rabinilor ca tine n-ar trebui să se grăbească să plece.

Mă îmbrânceşte:

— Lasă-mă să trec, pederast prăpădit.

— Mă confunzi cu Farid, el e amator de bărbaţi, dar nu eşti demn să îi rosteşti numele.

— Ai de gând să mă baţi chiar aici în stradă, în văzul lumii?

Se uită în jur, să mă silească să ţin cont de mâna de oameni care se strânsese în jurul nostru.

— S-ar putea, spun eu. Nu mă interesează ce cred oamenii despre mine. Dar am să fiu cinstit. N-am să te ucid pentru crimele făcute împotriva alor tăi, dar te omor dacă aflu că l-ai asasinat pe unchiul meu.

— L-am omorât pe unchiul tău? Eu?!

— Ce te miri atât de tare? L-ai trădat! Îndrăzneşti să negi? Ai scos cuţitul tău de *şohet* şi i-ai tăiat beregata!

— Ei da, neg într-adevăr asta. Bineînţeles, noi doi nu ne puteam suferi. Dar între ură şi omor e o Mare Roşie. Iar eu nu am traversat-o.

— Unde erai în duminica rebeliunii? îi cer eu să-mi spună.

— Acasă, mă rugam. Una dintre fiicele mele e bolnavă.
— Cui te rugai? Lui Dumnezeu sau Diavolului?
— Fie ca un mistreț să-și bage limba în...
Îl izbesc cu capul de zidul văruit. El țipă, geme.
— Te-a văzut cineva?! întreb eu.
— Au fost cu mine amândouă fiicele!
— Toată ziua?
— Da.
— Atunci de ce te-au cruțat dominicanii?
El strigă:
— Acum lucrez pentru Biserică, neghiobule!
— Sunt acasă fiicele tale?
— Să nu îndrăznești...

O săptămână întreagă în care am dormit foarte puțin și am mâncat pe sponci începe să-mi tulbure judecata și cumpătul. Îl trag pe rabinul înspăimântat pe Rua de São Pedro spre casa lui. Partea din mine care a bătut în retragere își dă seama că m-a biruit disperarea. Mă tem să privesc adevărul, să leg la un loc toate indiciile într-un verset ușor de înțeles? Ele sunt plasate în siguranță în memoria mea întru Tora: Maimon alb cu două guri; lapidarea lui Diego; tăietura necruțătoare a *șohetului* pe gâtul unchiului meu; scrisorile de la Tu Bi-Șvat. Dacă ar fi citate din Tora sau din Cabala, le-aș putea țese împreună într-un comentariu de bun simț, un răspuns. Mă tem eu oare să închei pelerinajul spre răzbunare și să trec prin ultima Poartă a Deșertăciunii dincolo de moartea maestrului meu?

Capitolul XVIII

Potrivit Cabalei, mierea are a şaizecea parte din dulceaţa manei cereşti; visul, a şaizecea parte din puterea profeţiei; Şabatul, a şaizecea parte din gloria lumii ce va să vină.

Dar somnul provocat de boală a câta parte e din moarte?

Rachel, fiica cea mică a lui Rabi Losa, zace pe o parte, sub un pled de lână, cu dosul palmei arcuit ca o aripioară de peşte deasupra frunţii ca şi cum ar căuta să se ferească de un căpcăun. Are ochii închişi, dar tremură întruna şi pare să elimine o umiditate internă. Estera-Maria, sora ei mai mare, stă de veghe la capătul patului cu ochii înroşiţi de îngrijorare şi încrederea zdruncinată. Un şirag de mătanii se strecoară printre degetele ei. Dă din cap energic aşa cum fac cei lipsiţi de grai şi mă salută; recunoaşte înrudirea, dar păstrează distanţa.

Socot că slăbirea corpului copilei e legată direct de faptul că Efraim a refuzat-o pe Murça. Promisiunile nerespectate par să fie liantul care pecetluieşte toate vieţile noastre la un loc.

— De cât timp e în starea asta? întreb eu.

— De vinerea trecută, răspunde Estera-Maria. Dar la început n-a fost chiar atât de rău.

— Şi tatăl tău a fost cu ea duminică toată ziua?

— E absurd, împotriva bunului simţ! mugeşte Losa. Să-mi întrebi propria...

Estera-Maria ridică mâna să-şi potolească tatăl.

— Da, şopteşte ea. Toată ziua şi toată noaptea.

Se ridică în picioare, își apasă pumnii într-un punct dureros din partea de jos a șirei spinării. Îi spun:

— Întreb fiindcă unchiul meu a fost...

Ea dă din cap:

— Am auzit cu toții. Nu-i nevoie să dai explicații. Când au venit vechii creștini, noi am rămas aici și ne-am ascuns. Tata a spus că or să ne cruțe, dar ce încredere poți avea în niște ucigași? Până... să fi fost marți? Nu cred că-mi amintesc foarte bine zilele.

Mă întorc spre Rabi Losa.

— Atunci de ce nu m-ai primit când am venit să te caut? De ce n-ai dat pe la noi pe-acasă? Și chiar acum în *mikve*, când ai...

— Ai înnebunit?! Voiai să-mi spargi ușa cu picioarele. Aveam aici un copil bolnav. Știe toată lumea că vrei să-ți răzbuni unchiul. Și acum, dacă tu... Ia stai, stai așa... Losa traversează camera, ia de pe perete o oglindă pătată și o aduce la mine. Hai, uită-te! îmi cere el. Tu n-ai fugi când vezi un asemenea chip?

În argintul șters, la lumina slabă a lumânării, o figură crispată, obosită, descompusă, cu barba nerasă ca o pecingine pe obraji, o figură cu păr nepieptănat și îngălat.

— Ai dreptate, recunosc eu. Arăt îngrozitor. Scot din tașca mea schița vagabondului care a încercat să vândă Hagada unchiului. Îl recunoaște vreunul dintre voi pe băiatul ăsta?

Estera-Maria îl studiază în timp ce se pleacă în aureola care înconjoară flacăra lumânării.

— Nu, zice ea. Dă tatălui ei schița. El scutură din cap.

Îi spun lui Rabi Losa:

— Deci nu l-ai ajutat niciodată pe unchiul meu să scoată prin contrabandă din Portugalia cărți în ebraică? Când el scutură din cap, adaug: Jură pe Tora.

În timp ce el jură, Rachel respiră greu, parcă horcăind în somn ca niște foale stricate.

— Pot să pun mâna pe ea? întreb eu.

Losa dă din cap că e de acord. La încheietura mâinii pulsul e accelerat și foarte puternic. Îi arde fruntea, dar foarte curios, fata nu transpiră.

— Ce simptome mai are? întreb eu.

— Nu poate să mănânce, spune Estera-Maria. Și sângerează din intestine când... Fata se apleacă spre mine și ochii ei arată că e în așteptare fiindcă interesul manifestat de mine i-a dat fără să vrea speranțe.

— E sau dizenterie sau urticarie spaniolă, spun eu. Răspândită de aerul nesănătos și de gunoaie. Pagini din Avicenna se perindă pe paginile memoriei mele întru Tora. Ceai de cimișir cu verbină, cât mai mult, spun eu. Are nevoie de lichide ca să-și elimine prin transpirație umflăturile. Și să-i faci clisme cu arsenic diluat cu suc de rodii și apă. Totuși, nu prea multă otravă. Cel mult câteva picături. Losa se uită la mine atent, cercetător, peste vârful nasului său turtit, de bufniță, cu priviri care i-ar fi provocat mâncărimi chiar și unui profet. Și totuși, după tot ce s-a întâmplat, sunt surprins că înfățișarea lui mi se pare mai degrabă amuzantă decât insolentă. Păstrează-ți privirile tale neroade pentru slujbele de Șabat, îi spun eu.

— S-a terminat cu slujbele astea, spune el întristat. Nu vor mai fi niciodată.

— E un lucru bun, spun eu sarcastic.

— Dar ce știi tu?! strigă el. Tu ai renunțat doar la numele tău evreiesc! Ai jurat să nu mai pui piciorul într-o sinagogă dacă Dumnezeu ne salvează comunitatea? Ai renunțat la ce ți-era mai drag? Ce știi tu despre sacrificiu?! Tu erai un băiat de unsprezece ani. Țin minte cum te agățai de tatăl tău. Iar tu ții minte cum m-am dus grăbit la fântâna botezului. Te-ai întrebat vreodată de ce? S-a întrebat unchiul tău? Poți înțelege că tot ce am făcut a fost pentru a-i salva pe mulți dintre ai noștri de la moarte sau pentru a împiedica uciderea copiilor noștri? Făcusem un pact cu Dumnezeul nostru – salvează-i pe evreii din Lisabona și mă convertesc.

A fost o greşeală? Cine poate să spună? Poţi tu?! Poate unchiul tău?!

Losa îşi şterge saliva de la gură cu mâneca, se uită urât la mine, cu ani de furie care ard roşii pe obrajii săi.

Estera-Maria vine la el. Îl mângâie pe umăr şi şopteşte:

— Linişteşte-te, tată.

— Unchiul a murit şi nu mai poate spune nimic, răspund pe un ton calm, sec, ce contrastează cu mânia mea. Dacă aş fi un cabalist mai credincios decât sunt, poate nu te-aş judeca. Poate într-adevăr ne-ai trădat pentru o loialitate mai înaltă. Sau poate asta ţi-ai spus ca să poţi trăi mai departe. Oricum, raţiunile tale nu mai au importanţă pentru mine. Acum contează acţiunile tale, care au avut importanţă cu mulţi ani în urmă. Înţeleg acum că, pentru oameni ca tine şi ca mine, faptele noastre sunt mai importante decât cuvintele noastre, decât toate pactele noastre secrete şi rugăciunile spuse în şoaptă. Unchiul, cred eu, vedea altfel lucrurile. Psalmodierile lui chemau îngerii în lumea aceasta. Pentru bărbaţi ai lucrurilor minunate ca acesta... Cuvintele mele se sting; Rabi Losa, congestionat de furie, s-a îndepărtat. Discuţia pare fără rost. O ating uşor pe umăr pe Estera-Maria s-o fac atentă: S-o speli mereu pe Rachel cu apă de trandafiri fiartă cu verbină şi gălbenuş de ou. Şi, pentru numele lui Dumnezeu, schimbă cearşafurile astea murdare. Sau mai bine arde-le!

Îmi ţin mâna deasupra capului ei şi o binecuvântez.

— Sora mea o să moară? întreabă ea.

— Numai El poate să spună, intonează tatăl ei. Privirea lui pioasă îndreptată în sus, spre cerul creştin, vrea să-mi aducă aminte de sacrificiul pe care pretinde că l-a făcut.

— O să moară probabil, răspund eu cu tonul nemilos al unei sfidări; în acest moment afirmaţiile despre existenţa unui Dumnezeu care sălăşluieşte printre nori şi veghează asupra noastră par crude şi absurde. Totuşi, pentru Estera-Maria şi pentru mine, adaug: Dar, dacă faci cum îţi spun, are şanse să se însănătoşească.

Fata dă din cap mulțumindu-mi. Rabi Losa își trage bărbia așa cum face întotdeauna în prezența mea și suportă disprețuitor reverența mea de rămas-bun. Mă duc agale spre casă uitându-mă la constelațiile cu forme neregulate care brodează cerul și știu într-un târziu că el și toți rabinii plini de sine din întreaga lume și-au pierdut puterea pe care o aveau asupra mea. Pe vecie. Și ăsta a fost pelerinajul la acest Pesah.

De câte ori crezi că ai recunoscut forma adevărată a versetului din Tora, acesta are un mod de a-și lepăda veșmintele ca să-și dezvăluie straturile interioare. La fel și evenimentele vieții de toate zilele.

Diego, părintele Carlos și Farid m-au întâmpinat în bucătărie cu o scrisoare de la Solomon Eli, mohelul cu care noi am descoperit pasajul secret de la casa noastră la baia publică. Pe hârtie de in ordinară, prost făcută, a cărei suprafață a fost presată cu o greutate arcuită, e mâzgălit „Berechia Zarco".

— Cât ai fost plecat, am primit câteva vești rele, spune Diego. Solomon mohelul a fost găsit spânzurat cu *talitul* său de grinzile casei sale. Sinucidere. Farid, Carlos și cu mine ne-am dus acolo. A lăsat biletul ăsta pentru tine.

— Dar supraviețuise! strig eu. Vorbele mele cad seci între noi. La urma urmelor ce înseamnă rezistența trupului în comparație cu prăbușirea unui suflet îndurerat? Biletul nu e sigilat, remarc eu. Și e scris numele ce mi s-a dat la naștere, Berechia. El nu mi-a spus niciodată așa. Pentru el eram *„Șaalat Halom"*.

— Așa l-am primit, înalță Carlos din umeri.

— Cine l-a adus?

— Sora lui, Lena, răspunde Diego. Pare-mi-se, ea a găsit cadavrul și, în timp ce umbla prin lucrurile lui, a descoperit biletul.

Cuvintele maestrului Solomon adresate mie sunt scrise cu o caligrafie grăbită, ca de copil, încadrată în interiorul unui model circular imprimat prin apăsare pe hârtie.

„Te face pregătirea de mohel nesimţitor la durerea cărnii? Mie aşa mi s-a întâmplat. Asta dovedeşte ceva. Trupul meu e vlăguit. Lumea Nouă nu-mi va simţi niciodată paşii. Prea multe descoperiri în veacul ăsta. E bine ca anumite lucruri să rămână ascunse. Am dat informaţii despre noii creştini. Şi despre Reza. De fapt, n-am avut încotro. Ameninţarea *pingăi* e o umbră ce arde iar trupul e îngrozitor de laş când e îmbrăcat în întuneric. O singură picătură de ulei îl trimite rapid spre urlete ce se înalţă răsucindu-se din măruntaie asemenea unor şerpi care năpârlesc şi... Maestrul Abraham a jurat că mă va aduce înaintea unui tribunal evreiesc pentru a fi judecat. Că va găsi o cale să mă vadă pedepsit. Ne-am certat în dimineaţa acelei duminici. Frica. Probabil a mirosit-o la mine. Mi-a zis: « Ai cuţit şi totuşi eşti înspăimântat ». Zâmbea ca şi cum îmi ura bun venit în casa lui. « Lama ta de fier mă va întări întru Dumnezeu şi poate chiar va servi unui scop superior, dar fata nu e încă pregătită. Solomon, las-o să trăiască iar eu am să vin la tine ca o mireasă. » Dar o fată respiră focurile Inchiziţiei la fel ca un bărbat. Să fiu asemenea lui Adam... numai dacă aş putea. N-am avut intenţia să-i iau lui viaţa. Sau să iau viaţa fetei. Nu pot cere să mă ierţi sau să mă ierte Estera şi Mira, dar când voi muri, te rog să spui *kadişul* pentru mine astfel încât să pot pleca din Lumile Inferioare. Oare va avea parte de linişte un om ca mine? O binecuvântare pentru tine, Solomon."

— Ce spune?! întreabă Diego în timp ce citesc.

Mărturisirea necizelată şi scăpările ei mă determină să nu scot nici o vorbă. Sinuciderea explică darul lăsat de el: cartea. Dar de ce a pus deodată la îndoială profesiunea pe care o îndrăgea? De ce nu pomenea nimic despre nevasta lui? N-a mai avut nici o fărâmă de luciditate în ultimele clipe?

Este asta, aşadar, o plăsmuire mâzgălită de Zorobabel şi regina Estera? Au ei bănuiala că eu sunt pe urmele lor?

— De cât timp murise când l-a găsit sora lui? îl întreb pe Farid prin semne.

— Ea a spus că l-a găsit azi-dimineață. Dar biletul de-abia acum. N-a avut tăria să-i umble prin lucruri mai curând.

— Ce vă tot transmiteți prin semne? întreabă Carlos. Și ce scrie în bilet, naiba să vă ia?!

După ce citesc cu glas tare cuvintele lui Solomon, Farid ia biletul de la mine, îl miroase și îl linge.

— Calitate foarte proastă, spune el.

— Ca mohel, Solomon se pricepea la cuțite, observă Carlos.

— Asta ar putea explica unele lucruri, adaugă Diego. Categoric, n-am bănuit niciodată că lucra cu maestrul Abraham. Este exact așa cum ar fi dorit amândoi.

Are dreptate. Și totuși, putea Gemila să fi confundat un cintezoi de bărbat oacheș, cu început de chelie, cu un Maimon alb cu două guri? Și ce motiv ar fi avut să tocmească un nordic să-i ucidă pe Simon și pe Diego?

„Ai deschis o altă poartă", îl aud pe unchiul spunându-mi. „Acum, Berechia, umple-ți plămânii cu boarea Regatelor Inferioare și sari prin poartă înainte ca ea să aibă prilejul să se închidă."

Iau de la Farid scrisoarea. Picioarele mă conduc bocănind spre pivniță astfel încât să pot medita asupra scrisului.

— Singur, șoptesc eu, și Farid dă drumul mâinii mele.

Jos, iau inelul de topaz cu sigiliu din dulapul-tezaur și mi-l lunec pe degetul arătător. Mă așez pe covorașul de rugăciune deasupra petelor de sânge rămase de la unchiul. Îmi deschid ușile minții cu exerciții de respirație structurate și apoi transpun literele caligrafiate ale biletului lui Solomon folosind monotonul psalmodierii. Când se înalță de pe hârtie, cuvintele lui se învârtesc în aer aidoma inelelor jonglerului și își leapădă sensul ca pe o greutate inutilă. Brațele și picioarele mele devin ușoare datorită rugăciunii.

Închipuiți-vă că vă uitați la o tăbliță cu litere cuneiforme. Când nodurile minții sunt dezlegate, ebraica devine la fel de străină. Literele se dezvăluie ca forme dezmembrate; muzică fără melodie; animale nenumite de Adam.

Soliditatea lumii devine translucidă şi, în cele din urmă, se deschide.

Prin cel mai larg spaţiu dat-de-Dumnezeu – cel al golului de dincolo de gând – îmi vin cuvinte care au certitudinea rugăciunii: *Acesta trebuie să fie scrisul celui ce l-a ucis pe unchiul; e mărturisirea lui, nu a lui Solomon. A lăsat biletul în casa mohelului după ce acesta s-a sinucis. Ca să-l găsească sora lui sau altcineva şi să mi-l aducă... să mă ispitească şi să mă îndepărteze de urma lui.*

Poate chiar l-a ucis pe bietul Solomon ca să-şi susţină cumva planurile!

Stau singur, stors de puteri; efortul de a stârni intuiţia mi-a solicitat prea tare trupul slăbit. Parcă am plumb în mâini. Mă gândesc şi îmi spun: *Odihneşte-te până în zori.* Ca răspuns, mi se închid ochii. Unchiul meu îmi vorbeşte. „Dormi", spune el cu glas tânguios, ademenitor. „Trebuie să dormi în linişte dacă vrei să-ţi închei pelerinajul."

— Nu, nu acum, răspund eu cu glas tare. Deschid ochii şi mă gândesc: *Trebuie să cercetez apartamentul lui Solomon, să discut cu sora lui. Apoi să mă duc din nou la Palatul Estaus. Trebuie să încerc să vorbesc cu Joanna, fata contelui.*

„Încăpăţânat ca întotdeauna", replică unchiul. Închid ochii să-i văd zâmbetul. „Trebuie să te laşi cuprins de vis", continuă el. „Deşertul Lisabonei a trecut pe sub picioarele tale. Într-adevăr, eşti aproape. Odihneşte-ţi capul în poala mea. Foloseşte-te de visele tale şi pune o întrebare."

„Nu-i un păcat?" întreb eu. „Nu trebuie să întrebi morţii, spun profeţii."

„Cu Dumnezeu poţi vorbi totdeauna. Acest strop solitar se află acum în oceanul lui. Ia panglica cu numele noastre scrise cu aur de la încheietura mâinii şi pune-o peste ochi. Apoi dormi."

Îmi ascult maestrul. Şi într-adevăr visul coboară.

Sunt cuprins de o căldură înrudită cu aceea a întoarcerii acasă. Maestrul meu stă în picioare deasupra mea, încadrat

de plăcile de ceramică ale peretelui pivniței, cu șalul de rugăciune petrecut peste cap și peste umeri.

„Nu cred că dom Miguel Ribeiro sau vreun haidamac nordic plătit de contrabandiștii tăi secreți ți-a pus firul de mătase pe unghia de la degetul mare sau a ucis ca un *șohet*", spun eu. „Și-atunci, cine mai e implicat? Pe cine a trimis regina Estera să te asasineze?"

„Tu știi deja cine mi-a despărțit trupul de suflet", replică el zâmbind enigmatic. „Întrebarea e unde și când o să-ți dai seama."

„Unchiule, vrei ca de obicei să mă faci să muncesc pentru a obține un răspuns. Foarte bine. Unde și când am să-i aflu numele?"

În timp ce se deschid aripile albe ale robei lui, o briză parfumată cu mirt suflă peste noi. Tavanul se subțiază și dispare. Zidurile se îndepărtează. Se deschide cerul și e roz și violet la orizontul vestic. Stăm împreună sub turnul de la Ferma Migdalilor.

„De ce aici?" întreb eu. „De ce la apusul soarelui?"

Unchiul are privirea lui scrutătoare pentru a-mi sugera că trebuie să ascult cu atenție. Își înalță asupra mea mâna care dă binecuvântarea și zice: „Harta unui oraș e în picioarele unui cerșetor orb".

Lumina de aur strălucește prin ferestruicile de pe marginea nordică a tavanului pivniței. E sâmbătă dimineața. Ziua a opta și ultima a Pesahului. Mă ridic în capul oaselor și îmi privesc visul din spate, așa cum urmărești plecarea unui oaspete. Deschid *geniza*, caut zadarnic hârtie de scris care să fie ca aceea a biletului plăsmuit trimis chipurile de Solomon. Apoi, ca să mă asigur că raționamentul meu e corect, răsfoiesc Hagada personală a unchiului. Lui Solomon mohelul nu i se dăduse numele biblic corespunzător unui personaj biblic asemănător ca fire. După toate probabilitățile, el nu pare să fi fost complicele lui Zorobabel și al reginei Estera la contrabanda de cărți.

Sus, Reza face focul în vatră, cu Aviboa în braţe, în echilibru pe şoldul ei. O floare de filimică uriaşă, portocalie, e prinsă în părul fetei. Diego şi Carlos stau faţă-n faţă la masa din bucătărie şi sorb zeamă de orez fierbinte din căni de ceramică.

Reza e prima care se întoarce spre mine. Ochii ei trădează pica pe care mi-o poartă fiindcă n-am condus slujba de Şabat în seara trecută.

— Ai dormit, spune Carlos. Asta e bine.

Facem schimb de binecuvântări.

— Unde-i Farid? întreb eu.

— La el acasă, se roagă, răspunde Diego.

Mă îndrept spre uşa care dă spre curte.

— Unde vrei să te duci? întreabă părintele Carlos.

— Afară, răspund eu.

— Te duci la apartamentul lui Solomon mohelul, aşa e? întreabă cu năduf Reza. N-apuc să-i spun destinaţia mea adevărată şi ea zice: Nu poţi să te laşi păgubaş? El a murit. Noi avem răzbunarea noastră. Aşa că acum trebuie să găsim o cale de a merge înainte, să ne îngrijim de familia pe care o avem încă. Asta ar fi vrut maestrul tău. Şi crede-mă, Berechia Zarco, ai de făcut o groază de treburi de vei dori să te întorci din nou printre cei vii!

Reza mă priveşte insistent sugerându-mi parcă să fac bine şi să-i dau răspunsul pe care îl doreşte.

— Calea mea nu e calea voastră, îi spun eu. Dacă nu purced pe calea mea acum, nu voi mai fi niciodată în stare să vin înapoi la voi mai târziu. Destinaţia aleasă de ea pentru mine îmi serveşte drept minciună convenabilă, totuşi, adaug: În plus, mă duc acolo să-mi prezint regretele, să-mi arăt respectul pentru ei. Merită să ne rugăm chiar şi pentru un ucigaş.

Diego se ridică şi spune:

— În seara asta plec la Faro să mă îmbarc pe o corabie care mă va duce la Constantinopol. Poate ar trebui să ne luăm rămas-bun.

— Mă întorc repede. N-a sosit încă momentul să ne luăm rămas-bun.

Intru în camera din față a casei lui Farid. El se roagă, dar când mă observă se ridică dintr-odată în picioare tras parcă de mâinile lui Allah.

Capitolul XIX

În timp ce Farid și cu mine urcăm în spirală versantul cu lăstăriș pestriț spre turnurile de la Mănăstirea Graça și spre soarele matinal al Lisabonei, călugărița pitică cu un singur dinte-sabie, călugărița care păzește crucea din calcar a sanctuarului se tot învârtește și ne privește sever.

Conacul donei Meneses e cocoțat pe drumul nepietruit care înconjoară coasta nordică a dealului. E o fortăreață din piatră ridicată peste o fortificație romanică părăsită, singura exuberanță modernă fiind balconul din marmură susținut de patru arce butante fixate în calcarul la vedere al povârnișului de dedesubt. Am mai fost aici de două ori, ca să duc rochiile de mătase pe care mama mea a avut sarcina să le coasă. Ne îndreptăm spre poarta de intrare de pe o latură a casei, protejați de umbra pe care ne-o oferă grădina cu cedri marocani falnici. De aici vedem din spate marginea balconului. Un bărbat costeliv cu beretă albastră împodobită cu pene stă la capătul îndepărtat. Ține o cupă de sticlă roșie și discută în tihnă cu o persoană pe care n-o pot vedea din unghiul ăsta. În timp ce se întoarce spre stânga să se uite la ceva din depărtare, îl recunosc: contele de Almira.

Zorobabel și regina Estera sunt împreună.

La poartă, un paznic blond cu pălăria de culoarea ametistului, tipică pentru haidamacii donei Meneses, duce mesajul meu în interiorul casei. În timp ce ne îndepărtăm pe furiș, Farid spune prin semne:

— Poate ea obține o reducere pentru că îi angajează cu grămada pe monștrii ăia nordici.

Mi-ar plăcea să râd, măcar pentru a confirma că încă mai sunt tânărul care am fost, dar se pare că nu mai am această putință. În timp ce trecem de călugărița sumbră care stă și acum de strajă la mănăstire, inima pare să-mi sară din piept. Mă gândesc: *Ce sens ar fi avut viața mea, dacă s-ar fi terminat aici?*

N-am timp să chibzuiesc un răspuns. Noi alergăm-alunecăm-alergăm la vale pe coastă. Străzile încâlcite demențial ale Lisabonei ne urează un bun-venit anonim.

Întors acasă, iau din *geniză* două tratate filozofice inestimabile de Abraham Abulafia, *Viața lumii viitoare* și *Comoara Edenului ascuns.* Amândouă sunt însoțite de note marginale scrise de mâna maestrului.

— Ce faci? întreabă Diego de pe scară. El și părintele Carlos stau pe trepte și îmi aruncă priviri îngrijorate, materne.

— Acum înțeleg ce vrea unchiul să fac eu. Dacă dona Meneses caută să achiziționeze manuscrise în ebraică prin contele Almira, atunci le va obține. Dar la un preț foarte ridicat. Vreau ultima Hagadă a maestrului meu. E dovada care îmi trebuie.

Preotul zice:

— Dar, după cum ne-ai spus, credeai că Solomon ar fi răspunzător pentru...

— Și ce dacă am spus?! îl întrerup eu. Tu crezi tot ce auzi?

Se încruntă ca și cum ar fi mirosit ceva putred.

Diego întreabă:

— Un schimb? Cărțile maestrului Abraham în schimbul Hagadei?

— Exact.

— Ai șiretenia unchiului tău, îmi spune părintele Carlos, pe un ton prudent. Nimic de zis. Dar poate ești puțintel *prea* deștept.

— Îl ispitești pe Diavol, asta e, mă sfătuiește Diego.

— Voi doi aţi început să vorbiţi la fel, remarc eu. Cred că teama îi face pe toţi evreii să spună aceleaşi lucruri. Este exasperant. Oricum, nu ispitesc nici un diavol. Dona Meneses e doar o evreică înspăimântată, ca noi toţi.

— Evreică?! exclamă Diego. Ea nu-i evreică!

— Regina Estera din Hagada personală a unchiului are chipul donei Meneses... şi e zugrăvită în timp ce îi duce lui Mordehai Tora.

— Halal dovadă! pufneşte el batjocoritor.

— Pentru mine e!

Cu glasul unui învăţat mai bătrân, Diego spune:

— Chiar dacă ai dreptate, ea nu e evreică. E creştină nouă. Între cele două statute deosebirea devine tot mai mare pe zi ce trece. Când eu îmi dau ochii peste cap, el adaugă: În orice caz, cuţitul n-are religie. Iar garda ei are cuţite foarte ascuţite. Nu demult, noi am aflat asta pe propria piele.

— Şi ce-ai vrea să spun? O ştiu foarte bine.

Preotul coboară până la baza scării şi se apropie de mine. Cu ochi rugători, zice:

— Berechia, acum că nu-l ai nici pe tatăl tău, nici pe unchiul tău...

— Scuteşte-mă, Carlos! N-am nevoie de ocrotirea ta.

Oftează oprimat ca şi cum vrea să spună că sunt prea încăpăţânat şi nu-i bine pentru mine. E oftatul pe care l-am auzit toată viaţa. Strecor manuscrisele în tolba din piele pe care o lua unchiul în plimbările sale spirituale la Muntele Sintra.

Diego se apropie de mine:

— Şi unde te vei confrunta cu ea? mă descoase el.

— La Ferma Migdalilor, îi răspund eu.

— De ce acolo?

— Acolo mi-a spus unchiul meu să mă duc.

Părintele Carlos rămâne cu gura căscată. Când trec pe lângă el, mă prinde de braţ:

— Ţi s-a arătat maestrul Abraham? Când dau din cap, mă întreabă cu voce calmă: Şi ai vorbit cu el?

— I-am pus lui Dumnezeu o întrebare în vis şi unchiul mi s-a arătat.

— Ce... ce a spus?

— Că voi trece de ultima poartă la turnul de la Ferma Migdalilor.

Diego zice:

— Berechia, dacă e aşa cum spui tu, atunci dona Meneses şi contele de Almira au comandat asasinarea maestrului Abraham. N-ar trebui să te duci. Am s-o chem pe mama ta. Văd că nu vrei să ne asculţi.

— Ajunge! Să n-o aduci aici! Simon nu era pregătit. Şi, pare-se, nici unchiul meu. De fapt, nu ştiau cât e ea de periculoasă. Eu ştiu.

El continuă să protesteze cu o voce care frizează isteria. Îmi înalţ mâna şi cer să se facă linişte:

— Dacă îi spui mamei, ea va începe să coasă şi mai multe talismane din alea oribile. Las-o în pace, la ea în prăvălie. Acum trebuie să ne luăm rămas-bun. S-ar putea să nu mai fi aici când mă voi întoarce.

Diego şi cu mine ne îmbrăţişăm, lui îi dau lacrimile, dar emoţiile mele nu-s în stare să atingă o asemenea intensitate; e în mine o împietrire nemiloasă legată de răzbunare.

— Să dea Domnul să găseşti perlele acelea de ploaie din cerurile de deasupra Constantinopolului, după care tânjeşti, îi spun eu şi zâmbesc cât pot de bine. Şi să nu uiţi tratatele pe care le voiai de la senhora Tamara. Nu le găseşti chiar pe toate drumurile. Dacă ai nevoie de ceva bani... Bag mâna în taşcă şi îi dau inelul cu acvamarin al senhorei Rosamonte.

Îl ia de la mine.

— Berechia, nu ştiu ce să...

— Nu spune nimic. Toate vor fi bune pentru tine în Turcia.

— O să duc dorul minunilor Portugaliei. Şi cel mai mult o să-mi lipsească evreii buni din Lisabona. Înalţă mâna şi mă binecuvântează. Să dea Domnul ca tu şi familia ta să vă găsiţi liniştea pe care o meritaţi de atâta vreme.

În timp ce Farid şi cu mine ne îndreptăm spre Ferma Migdalilor, ierburile de chihlimbar şi copacii înfloriţi ai Portugaliei par semne de despărţire. Noi, evreii, ne împrăştiem din nou, şi duzii aceştia şi tufele de levănţică, macii şi coţofenele nu-şi vor mai auzi numele lor ebraice veacuri la rând sau poate niciodată. Poate chiar e un lucru bun pentru ele.

Din cauza secetei, pe zecile de morminte de pe fermă nu sunt bălării. Semnele de lemn cu inscripţii în portugheză se înalţă ca nişte mâini care vor să atingă viaţa. Intrăm în turn şi urcăm scara în spirală. Ne rotim şi iar ne rotim şi urcăm în clopotniţa în care acum nu mai e decât un mozaic de găinaţi de păsări. Ne uităm afară la covoarele aurii de orz şi la pământul arat, despărţite de liziere de plute, cu trunchiurile nobile, răsucite, jupuite, rănite, aproape roşii.

Şi aşteptăm.

Amurgul acesta marchează sfârşitul Pesahului şi creşte cu reflexii ale marilor frunze de palmier de culoarea topazului care acoperă ca un baldachin Edenul.

După câteva minute, aşa cum îi cerusem în biletul meu, se apropie trăsura donei Meneses şi se opreşte la hotarul fermei. Vine pe jos singură şi se îndreaptă spre noi prin bătrâna livadă de migdali ţinând o umbrelă de soare deasupra capului. Totuşi, nu are nici un manuscris în mână. Farid îmi spune prin semne:

— A sosit momentul.

Îşi pune pumnalul la cingătoarea pantalonilor. Încerc să-mi păstrez calmul şi ridic tolba cu manuscrisele lui Abulafia. Coborâm din clopotniţă şi mâna unchiului mă călăuzeşte impunându-mi un mers domol în contratimp cu respiraţia mea agitată.

La parter, Farid şi cu mine stăm printre sfărâmături de piatră şi o aşteptăm pe femeia aristocrată.

Dona Meneses nu mă dezamăgeşte. Păşeşte cu îndrăzneală peste pragul turnului şi mă salută cu o înclinare convenţională a capului, genul de gest maiestuos prin care îşi anunţă vizitiii să pornească. Faţa ei nu e neplăcută la vedere,

însă pare prea rotundă și mică, poate fiindcă pletele ei șaten au fost strânse, trase înapoi și înfășurate într-un coc negru, înalt, legat cu o fundă galbenă. Jacheta ei de mătase cu falduri are dungi verticale, unde alternează albastrul somptuos cu verdele strălucitor, și e umflată cu eleganță la burtă pentru a da impresia gravidității. O privesc cum n-am mai făcut-o până acum și am senzația că se teme de îmbătrânire; sprâncenele ei impresionante și genele lungi sunt negre ca miezul nopții, fiind vopsite din belșug cu pensula, și o pudră rozalie urâtă îi îngălbenește tenul măsliniu. Închide brusc umbrela de soare, își pipăie colierul cu mărgele de smarald și safire cu o reținere distinsă. Își îndreaptă privirea spre Farid. Întoarce din nou capul spre mine, arborează un gen de simpatie falsă și ușor contrariată.

— Am venit așa cum mi-ai cerut, zice ea. Așa că fii amabil și spune-mi, rogu-te, despre ce e...

— De ce nu ai adus Hagada unchiului meu? întreb aspru.

— Vai, da' bădăran mai ești, spune ea ca și cum ăsta-i răspunsul adecvat la întrebarea mea.

— Unde e? repet eu.

— Nu știu. Își înalță sprâncenele parcă nedumerită de interesul meu. Dar poți să fii sigur că eu nu o am.

— Imposibil, zic eu.

— Dar e adevărat, replică ea. Spune-mi, ai spus cuiva despre mine, despre...

— Nu-ți face griji, nu-ți vom pune spioni la ușă. După cum știe toată lumea de-afară, dumneata ești la fel de veche creștină ca însăși Inchiziția.

— Vrei să-mi spui cum ai aflat? întreabă ea. Probabil mama ta?

— Cum? Ea știe?!

— Ah, scumpa mea Mira și-a ținut cuvântul și nu ți-a spus.

Și-a mângâiat cu degetele bărbia și gâtul răsuflând ușurată.

— Nu, ea n-a spus nimic. În timp ce vorbesc simt şocul intuiţiei. Coşul cu fructe cu care plecaţi totdeauna de la noi de-acasă, spun eu. Cărţile erau ascunse totdeauna la fund. Ea ştia.

— Odată, *Sfatul păsărilor* de Attar s-a pătat de la struguri. Unchiul tău s-a înfuriat. Dona Meneses îmi arată un zâmbet fals, experimentat. Văzând că eu nu răspund cu aceeaşi monedă, întreabă cu voce arogantă:

— Deci, cum ai aflat despre mine?

— Eşti pictată în Hagada personală a unchiului meu ca regina Estera. Nu încăpea îndoială în privinţa originilor tale religioase. Şi în anluminura lui eşti arătată nu numai cum îi duci lui Mordehai Tora, dar şi cum ascunzi sub braţ un exemplar din Bahir.

Îşi plimbă degetele peste colier şi îmi oferă o plecăciune respectuoasă.

— Inteligent. Complimentele mele. Dar trebuie să spun că unchiul tău şi-a asumat prea multe riscuri în activitatea lui.

— De-asta l-ai ucis? întreb eu.

Tresare:

— L-am ucis? Eu?!

— Uimirea dumitale e falsă aşa cum sunt şi cristalele astea de la gâtul dumitale.

— Întâmplător nestematele astea valorează mai mult decât amândouă vieţile voastre la un loc, arată ea.

— În zilele astea, înseamnă că valorează o nimica toată, stimată doamnă.

— Văd că semeni bine cu unchiul tău.

— Dar nu-s la fel de naiv, replic eu. Ştiu cine eşti şi ce ai făcut.

— Zău? Îşi înclină capul într-o parte şi rânjeşte, ca şi cum s-ar minuna de trucurile unui câine. Spune-mi ce *crezi* tu că ştii!

— Nu spun nimic. Scot manuscrisele din tolbă. Am venit să vi le ofer pe acestea pentru ultima Hagadă ilustrată de unchiul meu. Ştiu că e la dumneata. Iar manuscrisele

astea valorează infinit mai mult. Ambele au adnotări scrise de mâna maestrului Abraham Abulafia, binecuvântat să-i fie numele.

— Dacă eşti sigur că l-am ucis pe unchiul tău atunci de ce n-ai încercat până acum să-mi iei viaţa?

— Moartea dumitale nu îl aduce înapoi la viaţă, zic eu.

— Când e vorba de răzbunare, logica nu contează. Ezitarea ta înseamnă probabil că nu eşti absolut sigur de vinovăţia mea. Ei?

Îmi face semn cu capul ca şi cum aşteaptă răspunsul meu.

— Vreau Hagada lui! strig eu. Şi n-o să pleci de-aici până nu mi-o dai.

Nu ia în seamă ameninţarea mea şi mă întreabă cu voce calmă:

— De ce aici? De ce la Ferma Migdalilor?

— A fost şi aceasta pictată de unchiul, pe aceeaşi planşă cu Zorobabel. Când am văzut-o în vis, el mi-a spus că aici voi trece de ultima poartă a misterului. Deci, unde e...

— A spus *el* asta? Maestrul Abraham?

Îşi plimbă degetele de-a lungul vinelor încordate ale gâtului. E la fel de nervoasă ca mine.

— Da, am vorbit cu unchiul meu, răspund eu.

— Când? insistă ea.

— Nu te priveşte. Eşti aici pentru...

— Ştiai că aici s-a pecetluit soarta noastră comună? mă întrerupe ea cu o voce care pare să-i izvorască din viscere, din frică. Cu patru ierni în urmă, în ziua a treisprezecea a lunii Adar, cu o zi înainte de Purim. Urma să reproducem simbolic victoria antică a poporului evreu asupra armatei siriene care s-a realizat în ziua aceea. Priveşte în sine ca pentru a-şi aduce aminte. Unchiul tău a insistat să ne întâlnim aici la Ferma Migdalilor să organizăm reţeaua noastră de contrabandă.

— De ce aici? întreb eu.

— Cunoşti istoria lui Aaron Poejo şi...

— Da, o întrerup eu.

— Şi viziunea lui...? întreabă ea.

— Sălbaticii blonzi cu măşti de fier peste gurile lor, care vor veni să pustiască Lisabona.

— Măşti de fier care să împiedice comunicarea, spune ea, ca şi cum ar oferi un citat plin de înţelepciune. Blonzi, fiindcă sunt creştini. Ar trebui să înţelegi. Ai fost alesul maestrului Abraham. Imaginează-ţi-l ca pe un citat biblic.

— Da. A fost viziunea că într-o zi creştinii ne vor lua cuvintele, ne vor lua cărţile.

— Şi aici e locul potrivit, a spus unchiul tău, ca noi să plănuim căderea lor.

Deodată încolţeşte în mine răspunsul la ghicitoarea pe care mi-a propus-o cu puţin înainte de ultimul lui Şabat. El mă întrebase: *Ce vieţuieşte veacuri multe, dar poate să moară înainte de a se naşte?*

Îmi dau seama acum că e CARTEA; ea se naşte din nou în fiecare dintre noi când o citim. Şi poate muri în flăcările Inchiziţiei la fel de sigur ca oricare dintre noi.

Dona Meneses mă priveşte cercetător pe deasupra nasului ei.

— Dacă nu mi-ai fi cerut să ne întâlnim aici, mi-aş fi pus poate haidamacii să te omoare. Dar locul acesta are ceva...

— Unde e Hagada?! o întreb cu fervoare reînnoită.

— Nu o am. Berechia, lasă-mă...

— Nu permit să-mi rosteşti numele meu adevărat! Foloseşte-l pe cel creştin!

— Cum doreşti, Pedro, am lucrat împreună cu unchiul tău. Mai bine de trei ani. Spune-mi, o ţii minte pe senhora Belmira? întreabă ea.

— Evreica ucisă-n bătaie lângă Fântâna Madre de Deus acum câteva luni.

— Da. Te-ai întrebat de ce a fost ucisă?

— În Lisabona sunt bărbaţi vechi creştini care i-ar face orice unei...

— Nu! A fost vizitiul meu. Ţi-l aminteşti? Cel oacheş. Nu unul dintre flamanzii ăştia noi pe care i-am angajat.

— A ucis-o vizitiul dumitale? întreb eu.

— Da. Primisem un bilet. Un bilet de șantaj. Urma să încep să înmânez manuscrisele ebraice pe care mi le încredința unchiul tău sau șantajistul avea să dea în vileag trecutul meu evreiesc. Nu era o situație prea convenabilă pentru mine. Și nu numai pentru mine, ci și pentru membrii familiei mele. Urma să las un prim manuscris într-o ascunzătoare de lângă Fântâna Madre de Deus. Așa am făcut. Sau, mai degrabă, așa a făcut vizitiul meu. El s-a ascuns și a așteptat. La căderea nopții a venit să-l ia o femeie. Senhora Belmira. Vizitiul a prins-o și a încercat să afle cine o trimisese. Dar ea n-a vorbit. Nimic din ce a făcut el... mă tem că el a mers prea departe din loialitate față de mine. Un țărănoi. L-am trimis înapoi la familia lui din Toledo. Castilienii sunt ucigași înnăscuți. Nu trebuie să-i angajezi decât pentru luptele cu tauri.

— I-ai spus unchiului meu? întreb eu.

— N-am spus nimănui, îmi replică ea.

— N-ați avut încredere în el?

— În situația mea, nu-mi permit să am încredere în nimeni. Din câte știam, el era cel ce mă trădase.

— Unchiul n-a trădat niciodată pe nimeni!

— Nu, poate n-a trădat niciodată. Dar într-o asemenea dilemă... Pedro, în zilele noastre, puțini dintre noi își pot permite luxul să aibă încredere în cineva. Ar putea... ar putea să coste prea scump.

Deodată fața i se lungește parcă întristată. Face un pas spre mine, dar eu ridic o mână să o țin la distanță. Am sentimentul că s-a molipsit de o amabilitate primejdioasă.

— Pentru început, l-am pus sub supraveghere pe el, apoi am pus și familia voastră. Cuvintele donei Meneses se sting în timp ce ea respiră adânc. Oricum, am primit un alt bilet după ce a fost omorâtă senhora Belmira. De data asta, șantajistul scria că dacă încerc să aflu cine e el, secretele mele vor fi dezvăluite Bisericii și chiar regelui Manuel. Are dovezi, spunea el, privind originile mele evreiești. Și astfel am

început să-i las manuscrisele pe care mi le încredinţase unchiul tău.

— Mai aveţi biletele? întreb eu.

Dă din cap prudentă.

— Vrei să ştii dacă putem descoperi omul după scrisul lui. M-am gândit şi eu la asta. Biletele lui au fost totdeauna scrise în grabă, mâzgălite, ca şi cum ar fi fost scrise cu mâna stângă. Sau poate de un copil. Dar am conceput un plan. Am un vechi prieten din copilărie. Cineva dincolo de orice îndoială, care ne ajuta să trecem clandestin cărţi peste hotarul spaniol. Tu îl cunoşti sub numele de...

— Contele de Almira, o întrerup eu.

— El. El a venit...

— Şi Isaac de la Ronda, adaug eu.

Îşi ţuguie buzele şi-mi aruncă o privire uimită.

— Deci, ţi-a dat prin gând şi asta.

— Farid s-a gândit, răspund eu.

— Cum?

Farid arată la ochii şi la nasul lui.

Ea se înclină în faţa lui:

— Complimentele mele. Aşa că, după cum am plănuit eu, contele avea să vină la Lisabona să ofere cărţi spre vânzare sub o înfăţişare şi să le cumpere sub altă înfăţişare. Noi speram să-l depistăm pe şantajist într-un fel sau altul. Să facem lucrurile cu mare atenţie. Ştiu că şantajistul ăsta a încercat să vândă Hagada unchiului tău senhorei Tamara. A fost o greşeală din partea lui. Probabil a intrat în panică după rebeliune. Din păcate, senhora l-a gonit pe mesager fără să-l fi făcut să vorbească. De-abia atunci şantajistul şi-a dat seama că greşise şi a devenit mai prudent. În orice caz, ştiu că el trebuie să facă parte – sau să fi făcut parte – din grupul de tâlcuitori al maestrului Abraham. Doar lor li se încredinţase secretul contrabandei lui cu cărţi. Aşa mi-a spus el când am încheiat înţelegerea. Pentru început, i-am pus pe toţi sub supraveghere. Însuşi contele îl urmărea pe unul dintre ei, bătrânul inadaptat Diego, când acesta a fost atacat

de băieţii vechi creştini în acea vineri înainte ca totul în Lisabona să înceapă să se destrame. L-a salvat unul dintre vizitiii contelui. Şi a venit apoi duminica... rugurile. După aceea, când toată lumea voia sânge de evreu, nu mi-am putut permite să mai aştept. Instinctul mi-a spus că e Simon Eanes, importatorul de pânzeturi. Aşa că am aranjat să fie... „slobozit".

Ea vorbeşte de parcă ordinul de a ucide i-a venit în chip firesc; foloseşte terminologia blestemată a Inchiziţiei; deoarece se presupune că o persoană ecleziastică nu poate vărsa sânge direct, cei condamnaţi de Biserică în Spania sunt înmânaţi sau „sloboziţi" autorităţilor civile ca să fie arşi.

— Speram că necazurile mele s-au încheiat, dar am primit un alt bilet de şantaj, continuă ea. Face alt pas către mine, mă imploră să-mi suspend judecata cu o expresie de slăbiciune în priviri. Chiar ieri trebuia să predau alte cărţi lângă Fântâna Madre de Deus. Dar n-am făcut-o.

— Aşa că ai încercat să-l elimini pe Diego, spun eu.

— Da. Să mă ierte Dumnezeu, aşa e! I s-au încleştat pumnii. Tu ce ai face?!

— Eu, eu n-aş omorî pe nimeni fiindcă n-am curajul să recunosc cine sunt!

— Foarte onorabil. Când Inchiziţia se va năpusti asupra Portugaliei şi îi vei simţi ghearele în jurul gâtului, o să vedem dacă o să mai ai aceleaşi sentimente.

— O să încerci din nou cu Diego?

— Da. Şi cu părintele Carlos. Nu pot risca... Voi afla în curând unde se află ei. N-am de ales.

Farid arată spre colierul ei şi îmi transmite prin gesturi mânioase, tăiate:

— Fără îndoială, sunt prea multe smaralde în joc!

Când îi transmit cum a condamnat-o el, ea strigă:

— Sunteţi fără inimă! Îşi strânge degetele în jurul colierului şi trage de el, rupându-l. O parte dintre mărgele se împrăştie pe podea. Luaţi-l! spune ea oferindu-ne întâi mie, apoi lui Farid ceea ce a mai rămas din şiragul de pietre pre-

ţioase. Nu-i vorba de bani. E vorba de viaţa mea! Sunt vieţile noastre în joc! O grimasă de suferinţă îi trece peste faţă. Palma pe care o simt e colierul aruncat în obrazul meu.

Stăm toţi trei în încăpere fără să scoatem o vorbă, asemenea prizonierilor care nu îndrăznesc să-şi dea drumul la limbă din cauza vinovăţiei şi a ruşinii. Închid ochii şi îmi urmăresc respiraţia. Farid îmi ia mâna şi numeşte un suspect cu degetele sale.

— Da, îi răspund eu printr-un semn. Încă poate să fie el. Totuşi, în timp ce întorc capul, trăiesc ceva magic; inelul alb ca marmura al pielii care a fost totdeauna ascuns sub colierul donei Meneses confirmă o altă posibilitate năucitoare.

— Au mai rămas doar doi oameni care ar fi putut să-l asasineze pe unchiul meu, spun eu. Dă-mi un răgaz până mâine înainte de a comanda uciderea altei persoane.

— Prea mult!

— Atunci, până la miezul nopţii. Dumneata omori oameni nevinovaţi!

Dona Meneses face semn din cap că e de acord, se uită pe deasupra nasului la Farid şi la mine ca o prinţesă sfidătoare care-i priveşte atent pe bărbaţii care au violat-o. Îşi prinde trena rochiei, o ridică, se întoarce şi iese pe uşă.

Capitolul XX

În timp ce Farid și cu mine ne întoarcem în goană în Lisabona, ogoarele fermelor fac loc cocioabelor din lemn și grămezilor de gunoi din cartierele mărginașe.

La Hanul Sfântului Trup al lui senhor Durante îl abordăm pe hangiu. Un bărbat micuț cu smocuri de păr pieptănate în față în chip de breton stă și soarbe supă în gura fără dinți. Obrajii i se deschid și se comprimă asemenea foalelor.

Stăm în picioare lângă el și îi vorbim de sus:

— Când a sosit dom Afonso Verdinho? îl întreb.

Se uită chiorâș la mine și își îndeasă în gură o bucată de pâine de mei înmuiată.

— Cine întreabă?

— Pedro Zarco. Dom Afonso e cu mătușa mea. Când a venit?

Fiecare mestecătură îi turtește fața și îi închide ochii.

— Trebuie să mă uit în registre, zice el. De pe buzele lui crăpate picură supă. Și, după cum vedeți, acum mănânc, domnilor.

Bag mâna în tașcă după inelul senhorei Rosamonte, apoi îmi amintesc bombănind că i-l dădusem lui Diego. Farid îmi surprinde privirile disperate și îmi zâmbește. Scoate unul dintre smaraldele donei Meneses și i-l dă individului, apoi îmi strecoară discret în tașcă alte câteva pietre prețioase.

Fac un semn pe brațul lui Farid:

— Fii binecuvântat. Apoi îi spun hangiului: Nestemata e a dumitale dacă ne spui când a sosit Afonso Verdinho.

Limba îi lunecă printre buze, ca la şerpi. Clatină din cap spre mine cu neruşinare şi râcâie mărgeaua de strachina lui de ceramică. O fâşie de smalţ se desprinde sub muchia smaraldului. Îi strălucesc ochii.

— E o splendoare, observă el cu un zâmbet lacom.

— Acum spune-mi: când a venit?

— Miercuri.

Ridică piatra şi o priveşte la flacăra lumânării.

— Miercurea asta de după rebeliune sau cea de dinainte?

— Miercurea trecută.

— Eşti absolut sigur?! întreb eu.

Îşi vâră mărgeaua în cuta interioară a buzei de jos ca pe o sământă de nucşoară.

— Îi vezi pe bărbaţii ăia de-acolo? mă chestionează el arătând spre neguţătorii care mâncau la masa mare din salon.

— Da.

Leorpăie supa şi printre sorbituri îmi spune:

— Ăl cu barbă face negoţ cu zahăr, dar pute ca o varză stricată. A sosit ieri asudând ca un popă-n călduri. Îi plac muierile cu pieptul mare şi fără dinţi. Ăla bărbierit e din Evora şi a venit aici să cumpere obiecte din aramă. A sosit azi. Lui îi place *carne preta*, carne neagră, dacă ştii ce vreau să spun. Mă priveşte chiorâş. Aici nu se petrece nimic fără ştirea mea. Omul tău a sosit miercuri; arăta şi mirosea mai rău decât calul lui.

— În ce cameră e?

— La etaj. Arată spre uşa deschisă din fundul salonului. La stânga. Ultima uşă pe dreapta.

Bat la uşă şi îmi răspunde cu respiraţia tăiată mătuşa Estera:

— Berechia! Sunt toate lucrurile... ?

O împing şi trec pe lângă ea. Afonso stă în izmene pe patul nefăcut. Are picioare uscate şi grosolane, ca nişte rădăcini de mătrăgună dezgropate.

— Ai auzit vreodată de Simon importatorul de pânzeturi? îl întreb eu.

— Un prieten de-al unchiului tău. Mi-a scris Estera despre...

— Așadar, ți-a scris. Mă plec în fața ei: Ți-ai folosit bine harurile, mătușă dragă.

Fața ei se asprește și capătă o expresie glacială.

— Am luat act de judecata ta, zice ea. Acum ieși afară!

— Te-ai întâlnit vreodată cu el? îl întreb pe Afonso.

— Ce înseamnă toate astea? mă chestionează el șocat și uluit.

— Răspunde-mi la întrebare!

Estera mă îmbrâncește în timp ce Afonso răspunde:

— Sincer să-ți spun, nu mai țin minte. Se prea poate.

Pe neașteptate, mătușa mă pălmuiește. Când o prind de încheietura mâinii, Afonso sare din pat.

— Dă-i drumul! strigă el.

Farid pășește între mine și Estera și îmi dă mâna la o parte. Mă privește sever și-mi spune prin semne:

— Să nu îndrăznești să te mai atingi de ea, apoi o conduce spre pat.

Ea se așază și își freacă încheietura mâinii. Are ochii sticloși și torsul îi e aplecat în față de parcă îl trage în jos un medalion în care se află toată durerea ei. Totuși, sunt atât de furios încât figura ei nu poate să primească de la mine nici măcar cenușa solidarității fierbinți pe care o simțeam mai înainte pentru ea. Lui Afonso îi spun:

— Deci dumneata n-ai habar dacă el are vreun beteșug? Că are cârje, poartă mănuși negre pentru a...

Farid îmi face semne că vorbesc prea mult și deodată azvârle spre Afonso câteva dintre smaraldele și safirele donei Meneses. Bătrânul tâlcuitor întinde mâna și prinde o nestemată:

— Ce e asta... ?! întreabă el și mi-o arată.

Farid mă apucă de umăr:

— Lasă-l în pace! îmi spune printr-o mișcare tranșantă. Nu numai că nu a fost în oraș, dar vezi și tu ce mână a folosit ca să prindă!

— Stânga! îi răspund prin gesturi.

— Și înclinația tăieturii de pe gâtul unchiului tău era...

Fiecare pas al întoarcerii noastre grăbite acasă pare să pună la loc ultimul vers lipsă al unui poem pierdut de multă vreme. Maimon alb cu două guri! Desigur, Gemila avea dreptate! În isteria ei, l-ar fi putut percepe altfel pe asasinul cu glugă, cicatrice pe față și sânge pe mâini? Se potriveau toate: momentul când unchiul a descoperit persoana care să-l reprezinte pe Haman; decizia șantajistului de a o folosi pe senhora Belmira ca intermediar; chiar și cuvintele asasinului că nu vrea să mai fie torturat vreodată.

Și data la care șantajistul a cerut ca dona Meneses să predea ultimele manuscrise ce urmau să fie scoase din Portugalia prin contrabandă – și aceasta implica doar un singur suspect.

Veșmintele misterului cad unul câte unul până ce mă privește o singură față.

În curtea noastră, un măgar cu rosături sângerânde de la șa alungă muștele cu coada. Prin fereastra interioară a dormitorului meu văd că Reza, Cinfa și mama stau în prăvălie cu vărul Meir din Tavira.

— Beri! strigă el.

Se repede spre mine cu brațele deschise.

— Nu acum! zic eu și îmi ridic mâinile să-l țin la distanță. Mamă, unde sunt Diego și părintele Carlos?

— De ce?

— Chiar trebuie să pui întrebări?! Unde sunt?

— Preotul s-a întors din nou la Biserica Dominicană. Diego e în pivniță. A coborât să-și facă rugăciunile de seară. Tu ce...

Cinfa o întrerupe:

— Nu. Diego a urcat în casă în timp ce noi eram aici în prăvălie. Acum câteva minute. Tu nu te uitai, mamă.

— Să mergem! îmi face semne Farid.

— Stai, cred că știu de ce s-a dus în pivniță. Și ceea ce descoperim acolo ne poate ajuta să trecem de ultima poartă.

Iau din cui una dintre lămpile atârnate de grinda de deasupra mesei. După ce trage într-o parte covorul persan, Farid deschide chepengul. Scot cuțitul și cobor. Întunericul îmi prezintă doar un spațiu gol. *Geniza* e închisă. *Grija e o îndatorire sfântă*, mă gândesc eu. Chiar asasinul mi-a amintit de asta. Farid deschide capacul cu cheia din bășica de țipar. Cobor lumina în ascunzătoare. Au dispărut toate manuscrisele unchiului! Chiar și tașca noastră cu monede.

Urcăm în fugă treptele și ne îndreptăm prin curte spre Rua de São Pedro. Degetele lui Farid semnalizează pe omoplatul meu:

— Știi unde voia să plece? îmi spune el.

Scutur din cap.

— Nu, dar cred că știu unde s-a dus. N-ar îndrăzni să plece din Portugalia cu cărți în ebraică. Dacă ar fi prins, gata – *pinga*. Probabil el...

— Berechia!

António Escaravelho, cerșetorul nou creștin, e grămădit în locul lui obișnuit de pe stradă și mă strigă.

— Ai văzut ieșind din casa mea vreo persoană pe poartă? strig eu.

Dă din cap că da și arată spre catedrală.

— A pornit în direcția aia cu câteva secunde în urmă.

Farid mă apucă de braț și-mi spune prin semne:

— Și-atunci unde s-a dus?

— Să le negocieze. Cu ceea ce a furat și cu inelul pe care i l-am dat eu, poate obține orice dorește. Ar putea chiar să cumpere volumele din Platon pe care le dorea.

Lumina blândă a lumânărilor înrămează obloanele de la librăria senhorei Tamara.

— Fie Binecuvântat Cel ce deschide Poarta Răzbunării, șoptesc eu în timp ce clanța rotundă a ușii se învârtește în mâna mea. Farid vine gâfâind lângă mine. Deschid binișor ușa de lemn. Intrăm.

Diego.

Uimirea îi umbrește fața doar o clipă. E aplecat peste masa din fundul camerei, precaut, cu gândurile ascunse sub o tăcere de nepătruns, ca a unei bufnițe. Cărțile furate din *geniza* noastră sunt puse teanc la picioarele lui. Senhora Tamara e așezată pe un taburet, cu mâinile împreunate în poală. Vorbește, dar n-o aud. În spatele ei stă în picioare un sclav african cu fața lătăreață și mohorâtă și obrajii scofâlciți ai unui muritor de foame. Deruta și teama îi încrețesc fruntea asudată.

Îmi întipăresc scena în memoria mea întru Tora.

Diego și cu mine continuăm să ne holbăm unul la altul peste spațiul ritual al căldurii ca de flacără și al clarității. Senhora Tamara se ridică în picioare. I se mișcă buzele. Diego se îndreaptă de șale și umbrele de pe veșmintelele lui albe tremură. Picioarele mi se încordează de parcă m-aș pregăti de zbor. Inima își intensifică bătăile spre o stare de grație înrudită cu puterea sexuală. Sub barba lui îmi imaginez cicatricea de pe bărbia albă ca marmura, dunga roșie a cusăturii, cea de a doua gură, gura trădării și a asasinatului.

— Maimon alb cu două guri, șoptesc eu.

Strecoară din pelerină în palmă un cuțit lung, cu capătul pătrat; lama unui *șohet*. Sclavul scoate un stilet din tașca lui. În mâna cealaltă, strânge un baston terminat cu un cap de șarpe.

Cuvintele senhorei Tamara străpung furia mea pentru prima oară.

— Berechia, s-a întâmplat ceva ?

Se îndreaptă spre mine.

— Pleacă ! îi poruncesc.

Ochii mei scapără și rămân ațintiți spre Diego. Ea vine la Farid, își apasă mâinile disperate pe pieptul lui.

— Ce s-a întâmplat, băiete ? Spune-mi !

— El l-a ucis pe unchiul, spun eu.

— Diego ?! Se întoarce repede spre el. E adevărat ?!

El își deschide palmele în sus într-un gest de împăciuire.

— Da' de unde ! Nu l-am ucis, replică el.

Întind mâinile spre senhora și o trag spre ușă.

— Du-te! strig eu.

Ea se opune hotărâtă. Fără să-l scap pe Diego din ochi, trag de ușă și o deschid. Senhora se împotrivește împingerii și îmi mângâie bărbia.

— Dragul meu băiat, Diego mi-a spus că i-ai dat permisiunea să vândă cărțile... că mama ta e prea înspăimântată și nu mai vrea să țină cărți în ebraică în casa ei.

— Pleacă, pentru numele lui Dumnezeu! îi spun eu.

— Ce vrei să faci?! întreabă ea.

Îi spun prin semne lui Farid:

— Stai aici.

Și o trag spre ușă pe senhora Tamara, care se zbate și țipă.

De afară, ea strigă la mine cu voce stăruitoare, cere explicații. Dar îmi atrage atenția un uriaș cu glugă care stă pe partea cealaltă a străzii în umbra unei copertine din pânză de iută luminate de lună: el poartă pălărie de culoarea ametistului.

— Dumnezeu s-o binecuvânteze pe regina Estera, șoptesc eu pentru mine.

Bărbatul și cu mine discutăm în mare grabă. Acceptă oferta mea și îmi mulțumește într-o castiliană poticnită.

Mă năpustesc din nou în librărie. Încui ușa după mine. Diego face o plecăciune de confirmare și zice:

— Vezi, Berechia! Îi spuneam lui Farid că sunt plăcut surprins că dona Meneses v-a lăsat pe amândoi în viață. Dar nu-s deloc sigur că el înțelege ceva din ce spun eu.

— Farid înțelege mai multe lucruri decât tine, chiar din ziua în care s-a născut, remarc eu.

În ochii lui se vede o licărire de umor.

— Ei, da' ce binevoitori sunteți voi totdeauna. Dar, de fapt, cine s-ar aștepta ca ea să arate tocmai acum milă? Probabil vorbește sângele ei evreiesc.

— De ce l-ai ucis pe unchiul? întreb eu.

— De ce? Vrei să spui că n-ai ghicit și asta? Altminteri se pare că ai ghicit toate celelalte lucruri. Ești prea deștept,

asta e, așa cum spune totdeauna dragul de Carlos. Sevilla... Gândește-te la Sevilla.

— Ei, ce anume?

Clanța ușii se mișcă. Senhora Tamara începe să bată la ușă și să strige.

— N-o să renunțe, spune Diego zâmbind.

— Nici noi nu renunțăm, replic eu.

— Probabil ține la tine. De fapt, toți ținem. Chiar dacă nu-ți convine. Iată de ce m-am străduit din răsputeri să te determin să nu mai continui cercetarea ta supărătoare. Când mă încrunt, zice: Deci, unde am rămas... A, da, în Sevilla. Acolo s-a petrecut. Un accident, o întâmplare nefericită. Unchiul tău mă văzuse. Era prea impulsiv, numai pasiune și energie. Când ești făcut astfel, produci accidente. Era acolo pentru a-l scăpa pe Simon din gheara Inchiziției. La mine acasă, a trecut pe lângă servitorii mei într-un moment nepotrivit; aducea lapislazuli, prețul plătit de el pentru răscumpărare. Asistentul juridic al episcopului și cu mine discutam despre... despre plata mea. Pentru informațiile date despre Simon și despre ceilalți. Firește, m-am întors imediat cu spatele spre unchiul tău și am ieșit din încăpere fără să mai rostesc o vorbă. Dar el avea o bună memorie întru Tora. Nu la fel de bună ca a ta, dar depășea media.

— Pe atunci îți rădeai barba, observ eu.

— Da. Ți-ai dat seama și de asta, nu-i așa? Barba a fost pentru Lisabona. În timpurile astea este esențial să ai o mască pentru fiecare oraș, nu crezi?

— Prin urmare, nu ești nici măcar levit?

— Ba sunt. Minciuna n-are chiar atât de multe straturi. Dar aveai dreptate. Nu purtăm toți barbă. Nici chiar în ortodoxa Andaluzie. Nu, știu că n-ai fost niciodată acolo. Iar dacă acum nu ești prudent, n-o să mai ai niciodată ocazia să te duci. Și sunt atât de multe lucruri de văzut. Alhambra, moscheea cea mare din Cordoba. Acolo-s pietre prețioase pe pereți, pe care...

Farid își plimbă mâna pe spatele meu spunându-mi:

— Ia-l tu pe sclav şi eu mă ocup de Diego. Va fi o plăcere să-i pun capăt vieţii.

— Aşteaptă, îi răspund prin gesturi. Îl întreb pe Diego: De ce ai dat informaţii Inchiziţiei despre Simon şi despre ceilalţi?

— Vai, da' naiv mai eşti! Scrâşneşte din dinţi şi îşi închide pumnul. Când Biserica te încercuieşte, te pune la presă, faci ce ţi se spune. Tot ce ţi se spune! Surâde. Mâna i se deschide. Voi evreii portughezi aţi avut o viaţă cu lapte şi miere – n-ai cum să înţelegi.

— Mai mult fum decât lapte şi miere în ultima vreme.

— Asta a fost doar un mic foc în aer liber, comentează el. Aşteaptă câţiva ani şi lucrurile se vor aprinde cu adevărat. Atunci tu vei face ce ţi se spune sau... Îşi desface pelerina, îşi descheie cămaşa. Linia cicatricei de pe pieptul lui reflectă lumina lumânărilor... Sau vei plăti cu carnea ta. Ţi-am povestit despre tablourile pe care Inchiziţia ţi le arde în piele. Peisajul meu de-abia începuse. Vezi orizontul? Dacă te apropii poţi distinge porţile Ierusalimului. Îşi încheie cămaşa. Trupul nostru muritor e slab. O să constaţi că durerea e extrem de neplăcută.

— După ce ţi s-a ras barba săptămâna trecută, unchiul te-a recunoscut, şi-a dat seama că eşti informatorul din Sevilla, îi spun eu. În spital, discuţia pe care ai avut-o... gesturile vijelioase ale maestrului meu... De-aia voiai cu disperare să-ţi păstrezi barba, de-aia nu ţi-a convenit că te-am vizitat.

— Alt accident. E plină viaţa de întâmplări nefericite. După o vreme însă te obişnuieşti. Deşi cred că întâmplările neplăcute te supără. Nici asta n-a înţeles unchiul tău. Îl depăşeau multe lucruri. Nu era un om milos. Ca să ai milă trebuie să fii asemenea celorlalţi oameni, iar el...

— Cum îndrăzneşti? strig eu.

— Cine şi-a pierdut familia poate îndrăzni aproape orice! replică el. Mai bine uită-te la tine! Răzbunare de la un cabalist? Ce-ar zice unchiul tău?

— Ar zice că ţi-ai pierdut miezul sufletului cu mult timp în urmă, că trimiterea ta înapoi în Partea Cealaltă a fost o

miţva. Metatron o să înregistreze uciderea ta ca pe o faptă dreaptă.

— O autoamăgire convenabilă, zice el.

— Lucrurile convenabile şi amăgitoare sunt specialitatea ta, remarc eu.

Îşi înalţă cuţitul şi face o plecăciune:

— Carnea şi păsările, iată specialitatea mea

— Ar fi trebuit să te ţii de asta.

— N-am avut încotro, oftează el. Te trage viaţa. Ca fluxul şi refluxul. Cât timp poţi să te lupţi cu oceanul? Dar eşti prea tânăr să înţelegi...

— Ai descoperit-o pe fată, pe Teresa, în pivniţa noastră, când te-ai dus să-l vezi pe unchiul, aşa-i?

— O dusese deja la adăpost. El se îmbăiase. Uşa secretă a băii publice era întredeschisă astfel că putea să audă orice strigăt de ajutor. Tocmai venisem să-l văd când rebeliunea a ajuns la Alfama. Ca să mă protejez, mi-am pus o cruce mare, ba chiar pe drum i-am binecuvântat pe câţiva asasini. E uimitor pentru ce le dai oamenilor binecuvântare. Să-şi facă unul altuia tot felul de blestemăţii. Diego se închină şi îşi dă ochii peste cap. Ca un creştin pios, aşa m-am furişat în casa voastră.

— Şi tot aşa l-ai omorât.

— Ei, nu chiar atât de repede. După tine toate lucrurile par lesne de făptuit. Viaţa nu e Tora. Nu poţi citi versetele în mare viteză şi nici nu poţi să le reciteşti dacă nu înţelegi prea bine ce vor să spună. El n-a fost deloc rezonabil. A spus că o să mă supună judecăţii unui consiliu evreiesc pentru că am dat informaţii despre Simon în anii aceia din trecut, că va găsi o modalitate oarecare să mă vadă pedepsit. Îl cunoşteam bine pe unchiul tău. Ar fi găsit el un mod de a-mi face viaţa iad. Chiar când i-am spus că am dat informaţii despre Reza şi rudele ei prin alianţă, că, dacă el nu renunţă, am s-o fac din nou, el a refuzat să asculte. Am crezut că am să-l pot convinge. Mare idiot am fost să cred că unchiul tău o să se poarte ca un tată normal. Iar dacă i-ar

fi spus donei Meneses că eu fusesem cel ce o șantajase, că știam că e evreică, viața mea n-ar mai fi făcut nici cât o ceapă degerată! Dacă jura pe Tora să păstreze secretul atunci viața mea era salvată. Dar el a refuzat.

— Prin urmare, ești vinovat și de întemnițarea Rezei...

— Așa a cerut situația. Trebuie să te adaptezi... să-ți schimbi forma după împrejurări. Barbă și veșminte somptuoase pentru Lisabona... În Constantinopol, aș putea chiar să devin musulman. La urma urmelor, e același Dumnezeu. Am dreptate, Farid?

În timp ce Farid semnalează ceva obscen în direcția lui Diego, eu mă gândesc: *Un curier care nu-și poate recunoaște propria față. Unchiul îl viza pe Diego, Evreul Rătăcitor, dar nu curier al cărților sau mărfurilor, ci al propriului suflet...* Îi spun:

— Prin urmare ce ai spus în mărturisirea falsă a lui Solomon era adevărat... aplicat la unchiul meu.

— Da. Sinuciderea mohelului îmi pica tocmai bine. Cum am aflat, m-am dus acolo, am plătit o mică haimana să cumpere hârtie de la o babă care toacă zdrențe, apoi am lăsat biletul în așa fel încât să-l găsească sora lui Solomon. Cei mai mulți oameni se lasă păcăliți atât de ușor.

— I-ai spus unchiului că o cruți pe fată dacă el renunță la viața lui?

— Da. El vorbea de sacrificiu, de jertfă. Însemna mult pentru el. Cred că se aștepta să moară. Pentru un bine mai mare și un scop superior, a spus el. Avea modalități de raționament bizare, nu crezi? I-am spus: Aș putea să te ucid fără să clipesc. El mi-a răspuns: Și eu aș putea să mor tot fără să clipesc! Închipuie-ți! Și închipuie-ți că voia să întrunească un consiliu evreiesc, la data asta târzie! Nu-și dădea deloc seama că suntem în anul creștin 1506, nu în anul ebraic 5266. Și, dragă Berechia, e bine să-ți potrivești ceasul până nu e prea târziu. Acceptă calendarul creștin înainte ca timpul să expire și pentru tine.

— Tu nu te-ai dus doar să-l vezi pe unchiul și să te cerți cu el. Ai plantat firul acela al lui Simon. Știai dinainte că ai să-l ucizi.

— Totdeauna trebuie să ai un plan de rezervă. Nu trebuie să-mi porți pică pentru prudența mea.

— Prudență? Ai vrut să ne ucizi și pe mine și pe Farid! De-aia ai trimis biletul în care-mi spuneai să ne întâlnim lângă morile de apă.

— O altă improvizație bună năruită de dona Meneses și de haidamacii ei.

— Și tu ai furat Hagada unchiului. Lazuritul nostru și foița de aur. Ca un borfaș ordinar!

— De ce nu? Ce, tu n-ai asemenea dorințe? N-aș crede. Și manuscrise. La urma urmelor, de-aici a început totul. Așa se pare...

— Dar cum ai aflat de ele? Simon și Carlos mi-au spus că tu nu știi de *geniză*.

— Chiar și un cabalist face greșeli, dragă băiete. Prietenii noștri greșesc pur și simplu. Unchiul tău m-a abordat în taină, mi-a explicat totul despre activitățile lui de contrabandă, mi-a spus că va achiziționa câteva manuscrise valoroase și va avea nevoie de vigilența mea, pentru a fi sigur că oamenii lui, contrabandiștii lui, își fac treaba corect – el se îndoia, în special, de Dona Meneses. Simțea că ea s-a cam săturat de riscurile pe care și le asuma. Unchiul tău se temea de trădare. Am început s-o urmăresc, să-i învăț metodele. Am aflat de Zorobabel, cum ducea el manuscrisele peste graniță la Cadiz. Maestrul Abraham voia să nu știe nimeni că mi-a vorbit despre *geniză* și despre activitățile lui de contrabandă ca să nu atrag atenția.

— A avut încredere în tine, spun eu.

— Mă tem că da. O greșeală. În vremurile noastre, nu trebuie să ai încredere în nimeni. Să ții minte măcar atâta lucru.

— Ar fi trebuit să mă întrebe pe mine. Măcar de-ar fi...

— Tu tot nu înțelegi, recunoști? întreabă Diego.

— Ce să înțeleg, nemernicule?

— Nu putea să-ţi rişte viaţa. Urma să fii moştenitorul, urmaşul lui, să duci mai departe planurile lui pentru vindecarea Regatelor Inferioare şi a celor Superioare... cel mai mare cabalist pe care l-a avut Lisabona! Nu rişti viaţa unui astfel de om făcându-l complice cu nişte contrabandişti. După cum stau acum lucrurile, tu vei fi probabil ultimul cabalist din Lisabona. Diego ridică uşor din umeri şi-mi surâde palid, ca şi cum accepta un adevăr inevitabil. Fără cărţi, fără cabalişti, fără evrei. E mare păcat, dar asta-i viaţa.

E uimitor, mă gândesc eu, *cum asasinul ăsta poate să înţeleagă atât de clar ceea ce era ascuns pentru mine. M-am temut de responsabilitate? Sau că o să fiu ultimul din speţa mea?* Îl întreb pe Diego:

— De ce n-ai luat toate cărţile din *geniză* când l-ai omorât?

— Mă uitam la manuscrise, le evaluam pe îndelete. Nu eram neliniştit, ştiam că sunt în siguranţă – pe străzi se dezlănţuise rebeliunea iar eu cunoşteam tunelul spre baia publică. Apoi am dat peste ultima Hagadă a maestrului Abraham. Frumoasă lucrare. Am răsfoit-o şi am descoperit imaginea mea ca Haman, am scos-o de acolo, fireşte, şi am pus întreaga carte în taşcă pentru mai multă siguranţă. A fost un şoc pentru mine să-mi văd chipul în anluminurile lui... şi brusc m-a cuprins panica. O stupizenie, presupun. Mă pregăteam să ies pe uşa secretă când tu ai început să-ţi strigi de deasupra familia. Am început să trec prin tunel, dar mi-a fost teamă că nu voi reuşi din cauza masivităţii mele. M-am întors, am intrat din nou în pivniţă, am tras uşa după mine. Chiar înainte de...

— De ce nu te-ai ascuns după uşa secretă, în tunel?

— Nu trecusem niciodată până atunci. M-am temut că, dacă închid uşa, o să cadă cine ştie ce zăvor şi o să fiu înmormântat acolo. N-ar fi fost o soartă prea frumoasă! Aşa că, până să cobori tu, am izbutit să mă fac covrig în *geniză* şi am închis capacul. Mulţumesc Proniei pentru toată tevatura pe care o făceai tu. La vremea când ai coborât, eu eram la adăpost în cuibul meu. Deşi mă temeam să nu-mi auzi

bătăile inimii şi să fiu nevoit să te ucid şi pe tine. Dar am fost destul de sigur că la început o să te laşi păcălit şi o să crezi că vechii creştini au făcut asta. Când ai urcat în casă, am ieşit, am încuiat capacul şi am pus cheia la loc în băşica de ţipar. M-am furişat prin prăvălia voastră în Strada Templului. N-am crezut că m-a văzut cineva. În afară de Gemila aia... Din fericire pentru ea, Gemila e o vacă zărghită, cu demonii ei halucinaţi, altminteri ar fi trebuit s-o...

— Senhora Belmira? De ce ea?

— Miriam? Mă iubea. Nu te mira. Sunt un om destul de drăguţ cu cei care... Adu-ţi aminte de orele pe care le-am petrecut desenând păsări împreună? Oricum, era mai sigur în felul ăsta. Dacă ar fi fost prinsă, mai degrabă ar fi preferat moartea decât să spună numele meu. Şi aşa a făcut. În privinţa asta, femeile sunt mai puternice decât bărbaţii. Am învăţat asta în temniţele Sevillei. Chiar dacă şi-ar vedea picioarele topite, în sufletele lor tot nu l-ar vinde pe Moise creştinilor.

— Da' băiatul care s-a dus să vândă senhorei Tamara Hagada unchiului? El cine era?

— Mă tem că a fost o greşeală. Am început să fiu îngrijorat. Am slăbiciunile mele, aşa cum am recunoscut mai înainte. În ce priveşte identitatea lui, unele lucruri trebuie să rămână mistere, nu crezi? Se numeşte Isaac. E un copil bun. E tot ce vreau să-ţi spun.

— Biletul care a căzut din turbanul tău? Se referea într-adevăr la contele de Almira sau la acest Isaac?

— Un alt mister pe care n-am să-l dezleg pentru tine. Regret.

— Ei, acum ţi-ai procurat Platonul mult dorit...?

— Plec în noaptea asta, aşa cum am spus. Cu trăsura până la Faro. Poţi să uiţi totul despre mine.

— N-am să te las să pleci, observ eu.

— N-ai încotro. Diego loveşte uşor muchia cuţitului său de umărul sclavului. Noua mea gardă de corp e slabă dar disperată, zice el. Nu ar vrea să se întoarcă la vechiul lui

stăpân. Un om fără judecată, care i-a pus zăbală în gură, l-a bătut şi l-a siluit. Se spune că ar cunoaşte vrăji. Un autentic cabalist negru, dacă mă întrebi pe mine. Poate din unul dintre triburile noastre pierdute. Ai face mai bine să te dai la o parte şi să ne laşi să ieşim. Sau o să o termini cu sufletul despărţit de trup precum maestrul Abraham.

— Şi cu o draperie de sânge pe gât. N-am să uit niciodată ce i-ai făcut!

— Poetice cuvinte! Ale tale sau ale lui Farid?

Diego ia două volume legate-n piele de pe masă. Îl mută pe sclav în faţa lui. Africanul se ghemuieşte, îşi ţine cuţitul şi bastonul în faţa pieptului şi se furişează înainte.

Farid îmi face semne cu mâna pe spate:

— Tu iei sclavul şi...

— Nu. Îmi arunc cuţitul pe podea, mă răsucesc, prind braţul ridicat al lui Farid.

El se smuceşte şi îmi spune prin gesturi:

— Ce naiba faci?!

Îmi înfăşor braţele în jurul lui Farid, îl ţintuiesc cu spatele de un zid de cărţi. Deşi ţine în continuare mâna încleştată pe pumnal, ştiu că n-o să-l folosească niciodată împotriva mea. În timp ce se luptă să se elibereze, eu strig din nou:

— Pleacă, diavole, până nu mă răzgândesc!

Îl presez pe Farid cu forţa teribilă a răzbunării mele. Sclavul şi Diego se năpustesc pe lângă noi.

— Ai făcut o alegere înţeleaptă, îmi şuieră asasinul.

Când zăvorul uşii e tras cu zgomot, închid ochii, strângând din pleoape de parcă aş vrea să las afară păcatul. Aerul nopţii, pătrunzător şi rece, suflă spre noi.

— Zboară înapoi în iad, Diego! şoptesc eu pentru mine.

— Berechia!

Vocea lui Farid vine deformată, gâjâită, dar clară ca o rugăciune. În acelaşi timp, el mă prinde de umăr şi îmi redeschide vechea durere. Cu o lovitură de picior măturată reuşesc să-i pun piedică.

Uşa se închide cu zgomot. Suntem singuri. În piept se înalţă o plăcere caldă şi amară.

Farid sare în picioare, mă priveşte furios. Îmi deschid mâinile în semn de pace, îl prind de umeri.

— Ai vorbit! gesticulez eu surâzând; pare un miracol care încununează ororile astea, un semn de la Dumnezeu, poate, că am ales corect soarta lui Diego.

Cu gesturi vijelioase, Farid spune:

— Fiindcă l-ai lăsat să plece. Ne-am agitat degeaba. Degeaba. Doar dacă...

— Nu te necăji, îi spun prin semne. Diego s-a înşelat. Poţi să ai încredere în unii oameni. Ai să vezi.

Afară, senhora Tamara stă tremurând în picioarele goale şi în cămaşă de noapte. În timp ce Farid îşi petrece braţul în jurul ei, eu îl observ pe Diego care aleargă pe Strada Bijutierilor în spatele sclavului său şi se îndreaptă spre Rua Nova d'El Rei. Luna îl luminează ca pe un animal ce se furişează, o creatură nocturnă care fuge de vânători. Spun în şoaptă, pentru mine, nişte cuvinte din Ieremia: „Vom locui printre stânci în deşertul pârjolit".

— Dar el se duce! geme ea. Îmi aruncă o privire rugătoare.

Cuvintele ei sapă o linie de îndoială arzătoare în viscerele mele. Pornesc. Întâi merg grăbit, apoi alerg, parcă îl caut pe unchiul.

O umbră întunecată traversează dinspre dreapta. Îl urmăreşte pe Diego câteva momente, arată un profil cu pălărie, se răsuceşte, vine mai aproape. O licărire de metal. Un braţ ridicat. Când braţul cade, Diego se prăbuşeşte pe caldarâm. Vântul uscat îmi aduce un sunet care seamănă cu ciocănitul pumnului înmănuşat al lui Simon la uşa noastră. Nu e însă în stare să ajungă la porţile compătimirii mele.

Farid, care venise alergând în urma mea, întinde o mână în timp ce eu revin la pas. Îmi spune prin semne:

— Cine era...

— Unul dintre ucigaşii angajaţi de dona Meneses, răspund eu. Îl aştepta pe Diego. Avea ordin să nu lovească până

la miezul nopţii, aşa cum am cerut noi. Scot câteva safire şi smaralde rămase de la colierul donei Meneses. Eu am schimbat momentul execuţiei.

— L-ai plătit să-l ucidă pe Diego?!

— Oricum l-ar fi omorât. Dar nu puteam risca întârzierea. Să mă ierte Dumnezeu.

Ţin în căuşul mâinii mărgelele aristocratei.

— A fost nevoie doar de o mărgea ca să-l conving să-l omoare imediat pe Diego, spun eu. Viaţa unui evreu, viaţa unui om costă o nimica toată.

Ne apropiem de Diego cu paşi prudenţi şi îl găsim strângând la piept volumele din Platon. Un fir de sânge i se scurge de la colţul gurii spre o şopârlă pestriţă care doarme într-o crăpătură din caldarâm. În taşca lui e planşa pe pergament a lui Haman.

Înăuntrul unei tăceri atemporale, noi veghem cadavrul de parcă suntem în faţa unei arce a Torei, o arcă goală, ce nu se va umple niciodată. Când îmi revin, păşesc în lumina proiectată de candelabrul din dreptul unei ferestre apropiate şi studiez desenul unchiului. Da, Haman e Diego. Nu e nici o îndoială.

Un fior mi se strecoară în sus pe şira spinării în timp ce socot că ultimul act de creaţie artistică al unchiului a fost zugrăvirea feţei celui ce avea să-l asasineze.

În planşă, Diego-Haman e o figură vulturească aplecată, cu o cicatrice inconfundabilă pe bărbie. E înfăţişat în timp ce-i şopteşte regelui Artaxerxe dorinţa sa de a-i extermina pe evrei. În mâna stângă, ca o gheară, el strânge o parte lucitoare a celor zece mii de talanţi de argint pe care a promis să-i dea la visteria regelui în schimbul aprobării de a-şi duce la îndeplinire planul lui monstruos. În mâna dreaptă, în acelaşi moment, el primeşte inelul cu sigiliul regelui, semn că i se acordă permisiunea.

Afacerea a fost parafată.

Regina Estera nu e înfăţişată în planşă. Dar tatăl ei vitreg, Mordehai, e acolo. Stă umil într-un colţ, în pânza aspră a

doliului, pe care a îmbrăcat-o când a aflat de decretul pentru nimicirea poporului său. Totuşi, el are o atitudine demnă şi expresia lui e şireată, aproape nostimă, fără îndoială, fiindcă ţine în faţa pieptului laţul cu care Haman va fi spânzurat mai târziu. O scânteie de pasiune smaraldică din ochii lui mă convinge că Mordehai e modelat chiar după unchiul.

Farid mă strânge de braţ, arată spre desen şi-mi spune prin semne:

— Eşti tu.

— Adică?

— Bărbatul din colţ. Cel cu laţul. Mordehai.

Bubuitul inimii mele devine furtunos şi disperat. Ar putea Farid să aibă dreptate? Nu mi se pare posibil ca unchiul să mă înfăţişeze ca salvator al evreilor. Şi acel Mordehai din pictură e pur şi simplu prea bătrân.

Mâinile mele strâng pergamentul. Mă podidesc lacrimile când mă gândesc că el poate m-a înzestrat cu înfăţişarea unui erou evreu.

Şi astfel, multe întrebări pe care i le-aş fi adresat nu vor primi niciodată răspuns.

Privirea mea e atrasă spre cer de un pescăruş-de-mare care traversează noaptea luminat de lună. Ţânţarii îmi bâzâie pe la urechi ca şi cum ar căuta să pătrundă în gândurile mele. Rugăciunea mea în ebraică pentru odihna sufletului lui Diego şi pentru pacea lumii vine stimulată de textura mâinii unchiului care mă apasă puternic pe ceafă şi apoi se îndepărtează brusc. Mişcarea spre absenţa veşnică e atât de imediată încât simt că mă sufoc şi mă întorc. Ochii mei scrutează strada pustie până ce ajung la lumina de smarald umedă a două lumânări care veghează deasupra mea de la fereastra cea mai înaltă din zonă.

CARTEA A TREIA

Capitolul XXI

În lumea pustie de după moartea lui Diego, am dormit zile în şir. În spatele uşilor încuiate şi al ferestrelor oblonite ale dormitorului meu, într-o atmosferă sufocantă, în care se simţea doar mirosul descompunerii mele. M-am dat jos din pat doar când o imagine a Joannei, fata contelui, s-a lăsat ca un voal de mătase peste faţa mea. Ochii ei licăreau cu graţia reflexivă a perlelor şi ea mi-a vorbit în şoaptă într-un limbaj de dincolo de înţelegere. Chemate pe timp de noapte, picioarele mele m-au dus de-a lungul zidurilor învălmăşite ale Lisabonei până când destinaţia a devenit clară. M-am pomenit că zbier spre ceea ce părea să fie fereastra ei de la Palatul Estaus.

A deschis obloanele un pitic cu părul smocuri-smocuri:

— Hei, cocoşelule, pun să te castreze dacă nu te opreşti din cântat! a strigat el.

— O caut pe dona Joanna, fata contelui de Almira, i-am explicat eu.

— Nu aici! s-a încruntat el. A închis obloanele cu zgomot.

Duhoarea grămezilor de gunoi s-a ţinut după mine tot drumul spre casă. Tânjeam după vidul lui *Ein Sof* şi am căutat iarăşi refugiu în patul meu. Au urmat zile şi zile de margini şovăitoare de lumină verde ca muşchiul şi de întuneric, până când glasul Joannei a pătruns prin zidurile mele parcă pe aripile unei rugăciuni. Când a intrat în cameră era îmbrăcată în negru. Eu zăceam sub pături.

— Nu pot să stau mult, a zis ea. Avea ochii sticloşi ca şi cum s-ar fi putut în orice clipă s-o podidească lacrimile.

— Ai fost bolnav? a întrebat ea cu voce tremurată.

— Da, am zis și m-am ridicat în capul oaselor. Tu unde ai fost? Te-am căutat.

— Aici, în Lisabona, dar n-am îndrăznit să vin până acum.

— N-am dorit niciodată o femeie așa cum te doresc pe tine acum, i-am mărturisit eu. Ca și cum numai tu ai putea să mă vindeci... sau să mă salvezi.

S-a așezat pe marginea patului și a apăsat pe buzele mele mâna micuță, deformată, gingașă. Eram gata s-o implor să rămână cu mine pentru totdeauna, dar ea a clătinat din cap ca și cum ar trebui să nu profanez tăcerea dintre noi. A început să-și desfacă rochia. Eu eram gol. Când s-a întins lângă mine și a deschis brațele, m-am afundat în ea.

Eram zidit în căldura ei, apărat de dulceața trupului ei; în mine a plesnit o tensiune asemănătoare cu funia închisorii, iar eu am început să strig cu o voce atât de gravă de parcă mi se sfâșiau măruntaiele. Joanna mi-a șoptit:

— Nu pot să rămân. Sunt logodită cu altul. Să nu mă aștepți. Mâine plec din Lisabona. Iartă-mă și uită-mă.

Când balsamul degetelor ei a coborât de pe obrazul meu, Joanna mi-a mai spus:

— Nu mă aștepta. Și nu o lipsi de dragostea ta pe fata ce va veni...

Mi-a lăsat în palmă colierul ei de perle.

Când cei iubiți pleacă pentru totdeauna, tot ce ne rămâne de la ei e lumina ochilor prinsă în giuvaierurile lor. În afară de amintiri e singurul suvenir pe care îl păstrăm.

Nebunia: dacă nu te înghite în întregime, s-ar putea ca într-o bună zi să-și descleșteze fălcile din jurul gâtului tău. Totuși ceva – sau cineva – trebuie să te ajute, să te tragă și să te elibereze.

Când am ieșit în aerul dimineții, părăsit de Joanna, Farid a citit în ochii mei ce se întâmplase. M-a târât la Hanul Fecioarelor. Vreme de câteva luni am trăit acolo, în căldura seducătoarelor și n-am mai așteptat, ci mi-am scurmat și

împlântat drumul în viața lor pentru a mi-o regăsi pe a mea. Plătea Farid, deși nu știu de unde făcea rost de bani. Poate a vândut câteva dintre safirele și smaraldele donei Meneses; când în cele din urmă ne-am luat rămas-bun de la Judiaria Pequena mai rămăseseră doar trei mărgele.

Firește, a fost un adevărat miracol că n-a izbucnit în mine nici una dintre bolile din bordeluri. E nevoie de o inimă care suferă din cauza iubirii ca să afli că există astfel de maladii.

Când nu mă cuibăream într-o femeie sau nu turnam șuvoiul unui burduf cu vin în gura mea, mă plimbam. O dată m-am dus pe jos până la dealurile de ambră de deasupra Mafrei. Pe drumurile nepavate și pârjolite de soare, m-am oprit și am recitat pe rând pentru mine cele cinci cărți ale Torei: Geneza, înaintea Muntelui Abraham de lângă Belas; Exodul, sub podul unui pin prăbușit dincolo de Montelavar; Leviticul, deasupra unui mozaic roman din Odrinhas: Numerii, în timp ce mă legănam pe craca unui roșcov din fața bisericii vizigote Igreja Nova; și Deuteronomul, deasupra unui fagure de miere dat mie de o fată creștină veche chiar la porțile lui Linhó. Am descoperit că ritmul mersului pe jos e potrivit pentru rugăciune. La fel și somnul. Noaptea mă întâmpinau stelele, fără proteste, fără reproșuri. Dimineața mă trezeau săgețile ciocănitorilor care țâșneau din copac în copac. Timp de o săptămână m-am simțit în siguranță dincolo de hotarele Lisabonei.

Treptat, o energie înrudită cu avântul ce premerge psalmodia a început să crească vijelios în mine și am constatat că pot să lucrez în prăvălia noastră în timpul zilei. Cinfa mă păzea cu devotament aprig. Noaptea se întindea lângă mine pe patul meu și își ridica spre mine privirile, dar fără să mă certe când plecam la damele de la han în orele mici ale dimineții.

Reza și mama își purtau în tăcere bătăliile moralizatoare împotriva mea. Iar ochii lor în care citeam condamnarea erau zăvorâți ca porțile temniței. Cât privește lumea de dincolo de hotarele mele...

Luni, 27 aprilie, a intrat în portul Lisabonei o flotilă de vase de război a Coroanei, care a asigurat apărarea orașului. Firește, nu s-a făcut nici un fel de dreptate. Regele Manuel, *melek hasid* al nostru, regele bun și plin de compasiune, a vorbit despre pogrom ca despre „anumite neglijențe". Mai mult, ca să-i distreze pe orășeni și pe țărani, răposatul Manuel, dragul de el, fie ca numele și umbra lui să fie șterse din amintirea oamenilor, a poruncit să fie arestați patruzeci de rebeli vechi creștini, pe care judecătorul regal João de Paiva i-a ales la întâmplare. În fața unei mulțimi de câteva mii de oameni care se prăjeau la soare în tribunele din Rossio, deținuții au fost strangulați și arși.

Oare carnea de vechi creștin arsă miroase altfel decât a unui evreu? Recunosc că nu am simțit nici o diferență.

— Ei, dar dacă ai fi fost la Rossio... mi-au spus mai mulți noi creștini zâmbindu-mi sarcastic.

Cât despre clericii de la Biserica Dominicană și de la Mănăstire, la sfârșitul lunii mai, regele Manuel a poruncit ca preacuvioșii monahi să fie împrăștiați în tot regatul său. Dar să nu vă temeți pentru inimile lor frânte și pentru nostalgiile lor, fiindcă spre sfârșitul lui octombrie ei au fost din nou în brațele amantelor din Lisabona, grație intervenției Papei Iuliu II, să dea Domnul ca numele și umbra numelui său să fie de asemenea șterse din amintirea oamenilor. Mă simt obligat să adaug că au fost totuși două excepții: Frei João Moucho și Frei Bernáldez, cei doi bărbați care au instigat gloata la măcel în acea după-amiază fatidică. Ei au fost arestați și duși la Evora unde au lâncezit o vreme în temnița orașului. În octombrie, când puțini oameni își mai aminteau ce făcuseră aceștia, cei doi au fost strangulați și transformați în cenușă.

În sfârșit, a plouat din nou, pe nouă mai.

Dar am puține amintiri despre asta. Întâi martie 1507 e singura dată marcată profund în memoria mea. (Da, o vreme am învățat să gândesc în cadrul calendarului Nazarinea-

nului. Socot că a fost un simptom al nebuniei mele. Să dea Domnul să-l alung pentru totdeauna pe creştin din mine!)

În dimineaţa aceea, micuţul Didi Molcho m-a scos afară din prăvălia noastră de parcă mă trăgea spre o comoară.

— Aleargă! a strigat el. Ne-am dus în goană spre glasul unui pristav de pe treptele Bisericii São Miguel. Crainicul citea de pe un pergament decretul dat de regele Manuel: „De-acum înainte, noii creştini au permisiunea să plece din regatul meu şi nu va mai fi nici un...".

Speranţa unui alt peisaj m-a făcut să-mi arăt faţa la soare. Pentru prima oară de la moartea lui Diego, am tras adânc aer în piept şi mi-am umflat plămânii.

Un bărbier mi-a dat jos barba în timp ce fiica lui mă despăduchea. În timp ce pieptănul din mâinile ei micuţe îmi scormonea scalpul, eu am început să socotesc pentru prima oară cum am plătit eu pentru uciderea lui Diego. Trebuia să fi simţit ghearele păcatului în pieptul meu? Nu le-am simţit. Şi nu le simt nici acum. Poate că asta face din mine un bărbat fără suflet superior. Nu-mi pasă. Nu mă privesc în oglinzi şi ceva de pe faţa mea pare să solicite discreţie de la cabaliştii care ar fi în stare să vadă o lipsă teribilă în aura mea.

Totuşi, uneori mă tulbură un alt păcat pe care l-am comis cu mult timp în urmă – ba chiar pătrunde în rugăciunile mele. Nobilul tânăr căruia i-am dat brânci de pe un acoperiş în Cartierul Maur. A supravieţuit? Mă îndoiesc. Câteodată, în vis, îl văd cum mă priveşte de pe fundul unei fântâni rău mirositoare.

Mama şi cu mine i-am dat donei Meneses toate cărţile unchiului. Fireşte, ea n-a suferit pentru uciderea lui Simon. Eu nu eram în situaţia să arunc în ea cu pietre şi, de altfel, ştiam că orice acuzaţia i-aş aduce ar avea consecinţe nefaste pentru mine şi pentru familia mea. Păzită de suita de flamanzi blonzi, ea şi-a continuat viaţa minunată de veche creştină în balconul de marmură din Graça. După cum am aflat, ea a murit acum patru ani, în primăvara anului 1526,

în urma unei infecţii provocate de un spiţer idiot cu degete nesigure care venea să-i ia sânge.

Părintele Carlos l-a văzut pe unchiul meu într-un vis şi a rugat-o la rândul lui pe dona Meneses să scoată peste graniţă în siguranţă exemplarul lui în parte ebraic, în parte arab, al operei lui Solomon Ibn Gabirol *Mekor Hayim – Fântâna Vieţii.* După câte ştiu, exemplarul se află acum în Salonic.

Vor supravieţui cărţile noastre peste veacuri sau lupta unchiului a fost zadarnică?

Cum toţi noii creştini plecau din Portugalia, casele se vindeau mult sub valoarea lor. Decât să vindem pe o nimica toată, noi i-am oferit casa lui Brites, spălătoreasa noastră; ea locuia într-o mahala săracă de dincolo de Poarta Sf. Ecaterina, care nu era potrivită pentru o persoană cu frumuseţea ei spirituală.

Ea a bătut din picior când i-am spus şi a refuzat:

— N-o pot primi!

— Ba trebuie, a insistat mătuşa Estera.

— Nu!

— Atunci ţi-o împrumutăm, am propus eu. Când va dori să i-o dai înapoi, Reza va veni s-o ia.

Ochii i s-au umplut de lacrimi. Învoiala a fost pecetluită prin îmbrăţişări. Ea şi-a petrecut restul vieţii în casa asta.

Câteva săptămâni mai târziu, cu puţin timp înainte de plecarea noastră din Portugalia, în timp ce livram fructe unei prăvălii din Bairro Alto, am văzut băiatul din desenul meu, băiatul care încercase să vândă Hagada unchiului meu senhorei Tamara. Avea o faţă plăcută de la natură, păr negru tuns foarte scurt.

— Cum te cheamă? l-am întrebat eu.

— Diego, mi-a răspuns el.

I-am spus în şoaptă:

— Numele meu evreiesc e Berechia Zarco. Vreau să ştiu care ţi-e numele în limba sfântă.

— Isaac Belmira Gonçalves, a spus el.

— Ai fost adoptat de un bărbat care se numea Diego Gonçalves, aşa e?

A făcut ochii mari din cauza surprizei.

— Aşa e. De unde ai ştiut?

— L-am cunoscut bine.

Într-un han din oraş, am mâncat pâine cu scorţişoară, pâine caldă, am băut vin îndoit cu apă şi am vorbit despre dragostea tatălui său adoptiv pentru păsări şi pentru manuscrisele vechi. Băiatul locuia împreună cu sora senhorei Belmira. Era sfios, dar o pasiune teribilă a tremurat pe buzele lui când mi-a vorbit despre bătălie. Avea să devină cruciat. N-am să înţeleg niciodată cum se face că tinerii sunt atât de nerăbdători să moară. Înainte de despărţire l-am sărutat pe frunte şi l-am binecuvântat în tăcere.

Rabi Losa, cel ce se convertise voluntar şi unul dintre duşmanii unchiului meu, trăieşte încă în casa lui ceva mai la vale de Biserica São Miguel. A câştigat prin plecăciuni şi umilinţă inima episcopului Lisabonei şi chiar a devenit unul dintre consilierii lui pentru probleme de drept ecleziastic. Amândouă fiicele lui s-au făcut mari, s-au măritat şi locuiesc împreună în Santarém, după cum mi s-a spus.

Şi părintele Carlos s-a hotărât să rămână în Portugalia:

— Să mă facă Dumnezeu fie un bun creştin, fie un actor mai bun, mi-a spus el când l-am văzut ultima oară, acum douăzeci şi trei de ani. Cuvintele lui mi-au amintit, bineînţeles, de Zorobabel, de Isaac de la Ronda, de contele de Almira. N-am aflat nimic despre soarta lui. Poate numele lui adevărat era cu totul altul. Poate nu era castilian sau creştin nou. Poate Joanna nu era fiica lui.

Fireşte, n-am primit nici o veste de la ea. Totuşi, câteodată, chiar şi acum, ea îmi mai apare uneori în vis. Amărăciunea a dispărut de pe buzele ei şi de mulţi ani eu am încetat să mai fac comparaţii între ea şi soţia mea. Chiar şi o memorie întru Tora se înduioşează până la lacrimi, se îmblânzeşte.

N-am mai auzit nimic despre Helena. A fost logodnica mea cu foarte mulți ani în urmă și cu ea mi-am pierdut virginitatea. E mai bine așa.

În mai o mie cinci sute șapte, când ne făceam planuri de plecare, a venit la noi acasă un negustor în veșminte stacojii și albe și ne-a adus o scrisoare de la cerșetorul creștin nou, António Escaravelho. Imediat după rebeliunea îndreptată împotriva noastră și cu mult timp înainte de decretul regelui Manuel prin care li se permitea creștinilor noi să plece din Portugalia, el a reușit să obțină permisul de ieșire din țară pentru a se duce să-l viziteze pe preaiubitul Papă Iuliu.

— Știi cumva dacă îi merge bine în Roma? îl întreb pe mesager.

— Roma, ce tot spui dumneata?! El e în Ierusalim. Are acum un atelier de argintărie în vechiul cartier evreiesc.

Am rupt sigiliul din ceară și am deschis scrisoarea:

„Scumpul meu Berechia, v-am spus ție și maestrului Abraham să vă faceți planuri și să veniți cu mine. În definitiv, măgarul ăsta bătrân nu era chiar atât de nebun, de acord? Pe Papa Iuliu îl bag în mă-sa. Scuip pe toată peninsula italică. Fie ca o cohortă de șerpi veninoși să invadeze Roma și să-i muște de cururile grase pe toți locuitorii ei creștini. Vei fi întotdeauna bine-venit la mine. Ne vedem la anu' în Ierusalim".

Nu anul viitor, ci poate mai curând. La urma urmelor, ne-am mutat mai aproape. Și nu mai sunt tânăr. De va fi să mă duc vreodată...

În iulie 1507, Farid s-a îmbarcat pe o corabie care mergea la Constantinopol. Avea la el adresa lui Tu Bi-Șvat și banii pe care îi putuserăm economisi. Mama, Cinfa, Estera, Afonso Verinho și cu mine l-am urmat în august. Corabia noastră a plecat din Belem în ziua a nouăsprezecea a lunii Av. Spre surprinderea noastră, ne aștepta o casă dărăpănată, cu două etaje, din cartierul evreiesc; cu ajutorul lui Tu

Bi-Şvat, al cărui nume nu-mi pot permite să-l spun, unchiul reuşise să facă o mică plată pentru o anumită proprietate.

Roseta a rămas cu Reza; era gravidă cu primul ei copil – adică Reza, nu Roseta – şi s-a mutat cu soţul ei şi cu Aviboa la o fermă în apropiere de Belmonte, în munţii din nord-estul Portugaliei. Nu i-am mai văzut de la momentul când ne-am despărţit în port la Belem. Le trăiesc trei fii, Mordehai, Iuda şi Berechia, şi o fiică, Mira. Aviboa s-a măritat cu un fermier care cultivă castani şi viţă de vie. Locuieşte foarte aproape de Reza. Îi trăiesc doi copii. Nu i-a mai crescut unghia de la degetul mare şi n-a aflat nimic despre părinţii ei.

Noi ne rugăm ca focul Inchiziţiei care va veni din Castilia şi se va răspândi în Portugalia să sară peste valea în care locuiesc ei. Mă tem că acum e o chestiune de luni. Vai, vai, ce puţin timp de pace avem noi în lumea asta!

Iuda. Când am putut, am luat de la mama pantalonii şi cămăşile lui şi le-am îngropat la Ferma Migdalilor, lângă mormântul unchiului. Noi am rostit un *kadiş* să ne asigurăm că sufletul lui a fost eliberat din Regatele Inferioare.

Au trecut douăzeci şi patru de ani de la dispariţia lui şi totuşi, îl simt încă foarte, foarte aproape de mine. Acum trei ani, am crezut că recunosc ochii lui ca piatra de lună la un bărbat în straie de neguţător portughez care stătea cu faţa la soare în grădina lui, de sub minaretul sud-estic al moscheii Hagia Sofia. Am ameţit. M-am clătinat şi m-am gândit: E o mare greşeală. El trăieşte, a fost crescut de vechi creştini. Acum el o să-mi explice unde a fost. M-am furişat până la el şi i-am spus:

— Tu eşti, Iuda? Văzându-l uluit, l-am prins de braţ. Nu mă recunoşti? Sunt Berechia. Fratele tău!

El m-a bătut uşor pe spate de parcă eram un bătrân prostănac beat.

— Du-te mai bine la nevasta ta înainte ca ea să te caute, m-a sfătuit el. Şi a râs de mine.

Iată cum tratează noua generaţie durerea.

Despre Samir, tatăl lui Farid, nu s-a mai aflat nimic.

Îmi amintesc cum Rabi Verga mi-a spus la noi în curte că trebuie să nu-i uităm pe cei morţi şi felul în care şi-au pierdut ei vieţile. Cuvintele lui mă fac să zâmbesc; există oare persoane care pot să uite?

Se dovedeşte că Samson Tijolo, care a tăiat toate numele lui Dumnezeu din Vechiul Testament, a avut dreptate când a spus că evreii nu sunt în stare să vorbească la timpul viitor în Portugalia. Dacă ar fi trăit, unchiul ar fi putut face ceva în legătură cu situaţia asta? Marii cabalişti au anumite puteri şi poate dacă el s-ar fi concentrat...

Sau e doar o minciună? Odată cu sângele maestrului meu s-a scurs şi mare parte din credinţa mea.

Rana, soţia lui Samson şi o veche prietenă din cartier, trăieşte şi acum la ferma ei de lângă Lisabona. Miguel, fiul ei, e ucenic la un argintar. Mi s-a spus că noaptea târziu, în spatele obloanelor zăvorâte, el confecţionează *aţe haim*, „arborii vieţii" pentru Tora şi alte obiecte sfinte.

Vecina noastră, senhora Faiam, a murit în 1512. Gemila şi familia ei trăiesc ca evrei nemărturisiţi în vechea lor casă. Belo, câinele lor, a murit fără să fi reuşit să găsească un os potrivit pentru piciorul care îi lipsea. Anumite urme ale vieţii nu mai pot fi recuperate. Deşi asta nu ne împiedică să căutăm.

Mă gândesc deseori la lămâiul care creşte deasupra mâinii senhorei Rosamonte. Ce frumos ar fi să mi se arunce şi mie câteva din fructele lui!

Cum creşte migdalul unchiului? Moartea unchiului taie brazde adânci în mine în zori de zi când roua mi se aşază pe frunte şi rezistenţa mea e scăzută. În ultima vreme mi-am dat seama că sunt ca un copac ale cărui ramuri au fost tăiate cu un cuţit de *şohet*. Din cicatrice, am izbutit să dau alte crengi cum am putut mai bine. Ba chiar am înflorit. De multe ori. Dar copacul nu mai e aşa cum ar fi fost dacă unchiul meu... Cât de drept şi cât de înalt aş fi crescut eu dacă...

Patruzeci și patru de ani m-au urmărit cum trec. Sunt un om bătrân, am copii. Și totuși, cât de mult aș dori să fiu privit de ochii de smarald ai unchiului, să simt cum aripa protectoare a robei lui se înfășoară în jurul meu. Să-i sărut buzele. Nu va mai fi niciodată. Nici chiar dacă aș psalmodia Zoharul în fiecare noapte, timp de un an.

Murça Benjamin a perseverat și după ce a fost respinsă dorința ei de a îndeplini obligația mariajului levirat. Ea s-a căsătorit cu un bogat dogar nou creștin din Porto – un bărbat cumsecade, după cum mi-a scris ea – și lucrează ca translatoare pentru negutătorii din São João da Foz.

Manuel Monchique, a cărui soție, Teresa, a murit alături de unchiul, a emigrat la Amsterdam și e unul dintre directorii unei instituții bancare de acolo. Aflu că a manifestat un interes deosebit pentru călătoriile pe mare și chiar s-a dus în Brazilia, unde a făcut schițe încântătoare ale fluturilor de acolo. El nu mai târăște sabia după el.

Așadar, e posibil să-ți găsești drumul spre casă într-o altă țară.

Înainte de a pleca din Lisabona, mama a fost drăguță și a cusut o nouă pelerină din aba pentru Attar, bărbatul care mi-a împrumutat veșmântul lui în timp ce fugeam prin Cartierul Maur în acea duminică a morții evreilor. El m-a întâmpinat cu o îmbrățișare. Înainte de a pleca din casa lui, mâncasem un pui de găină întreg scăldat în sos de prune și lămâie. Ne-am împreunat mâinile să ne rugăm în tăcere, apoi am recitat împreună surate din Coran.

Isaac Ibn Farraj, ascetul care a salvat capul prietenului său de pe rugul din Piața Rossio, s-a stabilit până la urmă în Valona și e un scrib prosper. L-am întâlnit întâmplător în Rodos, după ce insula a fost ocupată de turci. Arăta ca și cum nu mâncase nimic de când plecase din Lisabona. Era doar piele și os. Cu o barbă ca un mucegai alb. Pare-se că învățase câte ceva despre fructele ce soseau din Lumea Nouă, fiindcă mi-a repetat întruna: „Să te ferești de roșii!“

Dom Miguel Ribeiro, nobilul care a aflat de originile lui evreieşti de la unchiul, locuieşte încă în Lisabona ca evreu nemărturisit. Şi-a pierdut un ochi într-un accident de vânătoare la puţin timp după plecarea noastră. Presupun că el pur şi simplu n-a putut să renunţe la un ultim viciu creştin.

Oh, cu Didi Molcho s-a întâmplat ceva ciudat. El a urcat toate treptele ierarhiei de la Curtea portugheză şi a devenit secretar regal. Apoi, după cum relatează el, s-a prezentat în faţa regelui João, moştenitorul regelui Manuel, un mic evreu oacheş cu ochi strălucitori care semănau cu ai unchiului meu, şi a pretins că e un reprezentant al tribului lui Reuben, trib pierdut în locurile pustii ale Peninsulei Arabia. A spus că se numeşte David Reubini şi a venit în Portugalia cu speranţa că va obţine trupe pentru planul lui de a recuceri Ierusalimul de la turci. Regele João şi-a pierdut interesul, dar Didi a fost captivat. A îmbrăţişat din nou iudaismul şi s-a şi circumcis. Studierea cabalei i-a adus viziuni care s-au încheiat cu profeţii.

Folosind numele lui evreiesc, Solomon, Didi s-a dus în Italia să predice şi prin precizia prorocirilor lui şi-a dobândit faimă şi printre creştini şi printre evrei. În mai 1529, după un schimb de scrisori, l-am primit în casa mea din Constantinopol şi, în următoarele şase luni, l-am ajutat să înveţe tehnicile lui Abulafia pentru dezlegarea nodurilor minţii. Cartea lui de predici, întemeiată în parte pe studiul făcut împreună cu mine, a fost publicată în Salonic în acelaşi an. Acum s-a întors la Roma, urmându-şi viziunile şi chiar a câştigat bunăvoinţa Papei Clement. Totuşi, mă tem pentru viaţa lui. Papii îi invidiază pe cei ce cred cu adevărat şi sunt vicleni ca dihorii înfometaţi. Şi peste viziunile terestre ale lui Didi – Dumnezeu să-l binecuvânteze – s-au suprapus peisaje superioare.

Farid locuieşte foarte aproape de noi, pe aceeaşi stradă iar poeziile lui au fost publicate şi s-au bucurat de succes aici în Constantinopol. Iubitul lui se numeşte Shamsi, are şaptesprezece ani, e fierar-potcovar, cântă la lăută şi are o

voce ca de flaut. E un bărbat prietenos, vesel, cu muşchi supli şi sprâncene ca nişte petale de trandafir negru. Nu e înzestrat cu dimensiunile unui basc, dar pare să îl satisfacă pe Farid. Cu mulţi ani în urmă ei au adoptat doi băieţi orfani, Samir şi Rumi. Aceştia au fost totdeauna buni parteneri de joacă, deşi cam brutali, ai fetei mele, Zuleika, şi ai băiatului, Ari.

Mâncăm împreună în fiecare seară. E o mare mulţumire pentru mine faptul că pot să discut cu Farid prin gesturi. Uneori, când amintirea mă asaltează şi nu vreau să-mi aud cuvintele...

Cu mulţi ani în urmă, când am fost pentru ultima oară împreună în Lisabona, l-am întrebat pe Farid:

— Crezi că Dumnezeu ne aşteaptă în Constantinopol? În Lisabona a dispărut fără urmă.

Mâinile lui s-au rotit în sus şi în jur şi l-au citat pe unchiul: „Trebuie să baţi la poarta sufletului tău ca şi cum ai bate la o uşă. Ai să-L găseşti acolo dacă El mai există pentru tine".

Am aşteptat mulţi ani un răspuns la bătăile mele. După cât se pare, trebuie să fii stăruitor ca o ciocănitoare cu acest Dumnezeu tare de urechi ori mie îmi lipseşte ciocul potrivit.

Dar poate am găsit peisajul acela laic pe care l-am prorocit cu atât de mulţi ani în urmă. Cel către care simt că se îndreaptă lumea, un peisaj fără rabini şi fără preoţi, populat doar cu mistici şi cu necredincioşi. Însă nu pot spune care dintre aceste grupuri va câştiga în cele din urmă tronul inimii mele.

Fiica mea, Zuli, are acum optsprezece ani şi vrea să devină scrib, ca mătuşa Estera. Dar eu văd că ea seamănă mai mult cu Reza. Are fire de aristocrată şi ochi pasionaţi, care dansează în timp ce ea discută. Iar când se supără, mă intimidează cu strălucirea pâlpâitoare a privirii pe care şi-o exersează în faţa oglinzii.

Ari a împlinit şaisprezece ani, e solid, are părul negru şi ondulat al soţiei mele, ochii inteligenţi şi scrutători ai unchiului. A studiat pentru a deveni ilustrator şi va fi un artist

rafinat într-o bună zi. Dar el visează să plece în aventură în Lumea Nouă încă de când era copil.

— Un ilustrator de manuscrise evreu în jungla Braziliei o să fie ca *mața* pe lună, i-am spus eu mereu.

Zilele trecute a venit și el cu răspunsul:

— Dar unii indieni de acolo sunt circumciși. Tu Bi-Șvat spune că ei sunt evrei.

Nu-i așa că seamănă puțin cu mine? Parcă tot așa eram și eu în tinerețe. Mă întreb ce-ar zice unchiul despre el? Dacă el vrea cu adevărat să se ducă în Brazilia, poate ar trebui să devină mohel.

Pierderea lui Iuda și a unchiului au condamnat-o pe mama la o viață fără sentimente. Ea a început să coasă veșminte pentru aristocrația turcă din Constantinopol și s-a ocupat cu foarte mare grijă de prăvălia de fructe pe care am deschis-o aici, dar a evitat orice gest de apropiere. Îi venea greu să întrețină o conversație, chiar cu mătușa Estera. Dis-de-dimineață, am surprins-o de câteva ori veghind asupra patului meu cu stoicismul inuman al unei zeități sculptate de la prora unei corăbii. De câte ori eram nevoit să călătoresc departe de casă, ea mă bătea ușor pe mână, apoi se întorcea brusc și pleca, de parcă era prea târziu să mai spere că mă voi întoarce. Rugăciunile și psalmodierile îi dădeau o stare de neliniște. Măselarița o ajuta oarecum. A murit în timpul Pesahului cu aproape opt ani în urmă.

Cât despre mătușa Estera, ea și cu mine ne-am împăcat cu mulți ani în urmă, de fapt, imediat după moartea lui Diego. De ce le-aș fi purtat pică ei și lui Afonso Verdinho? Aveam eu dreptul să-i interzic tovărășia, oricare ar fi fost, pe care lumea i-o mai putea da? Chiar înainte de a pleca la Constantinopol el a venit călare în cartierul evreiesc și a adus un inel de logodnă, un inel de aur. Aidoma cavalerului dintr-o legendă arabă. Când am ajuns pe țărmurile turcești ei erau căsătoriți.

Așa cum avea să-mi arate chiar viața mea, dragostea nu se limitează totdeauna la un singur obiect. Sunt foarte sigur

că mătuşa Estera l-a iubit pe unchiul, că şi-ar fi dat viaţa pentru el. Odată, în timp ce ea făcea baie, am deschis capacul casetei ei de argint şi am găsit acolo câteva şuviţe de păr lungi şi cărunte. Ale unchiului. Am furat o şuviţă şi am mâncat-o.

Acum Estera e o doamnă foarte bătrână, are aproape şaptezeci de ani. Dar munca ei de scrib în ebraică, arabă, persană, castiliană şi portugheză e în continuare fără egal. Ea şi cu mine am terminat recent o copie a *Sfatului păsărilor* pentru sultanul Soliman Magnificul, să-l binecuvânteze Dumnezeu în fiecare zi. Nu mi-au mai rămas note sau desene de la expediţiile făcute în trecut pe dealurile din afara Lisabonei, dar memoria mea întru Tora e încă destul de plină ca să-mi sugereze arcuirea unui cioc de cocor şi nuanţa petei de pe gâtul unei bufniţe.

Păunii incluşi de mine fuseseră schiţaţi de unchiul. Îmi place să cred că el ar fi mândru de arta noastră.

Cinfa. Pentru ea viaţa n-a fost uşoară. Cu şase ani în urmă a rămas văduvă, la puţin timp după ce fusese dăruită cu o fetiţă numită Mira. Soţul ei a fost un doctor de ochi din Alexandria. Un bărbat slab, cu pielea catifelată, cu înfăţişarea amabilă a unei persoane care iartă întotdeauna.

Şi totuşi, am aflat foarte repede că el bea rachiu din sământă de anason ca un marinar grec. Şi că nu-i plăcea că îi instruisem soţia în luminile Torei şi ale Talmudului. Înainte de căsătorie lucrurile astea nu s-au văzut. După plecarea din Lisabona aproape uitasem de existenţa măştilor.

Când Cinfa era gravidă în luna a şaptea, el a bătut-o cu un băţ peste faţă.

— Sora ta m-a corectat când îmi spuneam rugăciunile pentru Şabat, mi-a spus el după ce văzusem vânătăi albastre şi galbene umflate la ochii şi pe obrajii ei. Tonul lui voia să spună: *Am fost nevoit s-o bat.*

— Trebuia s-o facă, bădăranule! i-am replicat eu. Şabatul e mai important decât trufia ta meschină!

El şi-a cerut scuze datorită faimei spirituale de cabalist excentric dar erudit de care mă bucuram în comunitate, dar am văzut în privirile lui sfidătoare că nu se căia deloc. N-am stofă de luptător şi, de aceea, am recurs la un truc. Când mi-am înălţat mâna deasupra capului său să-l binecuvântez cu prefăcută iertare, l-am lovit atât de tare cu piciorul la boaşe încât a rămas chircit pe podea mai bine de cinci minute. Am ţipat:

— Şi dacă o mai faci o dată...!

Când i-am povestit mătuşii Estera ce am făcut, ea a spus:

— Cam ăsta-i folosul cabalei! Bună treabă!

Dar poate n-ar fi trebuit să-l întărât cu avertismentul pe care i l-am dat. A doua zi bruta a repetat fapta rea.

Atunci, m-am dus la ei acasă însoţit de Farid. El a pus pumnalul în bărbia doctorului iar eu am tradus ce spunea el prin semne:

— De ea să nu te atingi decât cu dragoste, dacă însă o faci cu alte gânduri am să-ţi tai ouăle.

Mai târziu Farid mi-a spus:

— Totdeauna când ameninţi un om, s-o faci cu ceva pe care pune mare preţ.

Părea un sfat bun. Dar brutele nu se schimbă, dacă Dumnezeu nu binevoieşte.

Când Cinfa era în luna a opta, doctorul egiptean a lovit-o cu picioarele şi ea a căzut pe scara din casa lor. Şi-a rupt piciorul drept şi clavicula. Cinfa a născut pruncul în timp ce zăcea pe jos. Ţipetele ei i-au alarmat pe Zuli şi pe vecini. Dacă ei n-ar fi intervenit şi acţionat rapid, noi am fi pierdut-o pe micuţa Mira.

L-am căutat împreună cu Farid pe doctorul ăsta nenorocit. N-am reuşit să dăm de el. După o lună, a fost găsit mort în faţa unui bordel din apropiere. Se pare că îşi dăduse-n petic cu o fată yemenită foarte preţuită. După cum a remarcat mătuşa Estera:

— Nu e deloc riscant să baţi o nevastă evreică. Dar dacă ridici mâna asupra unei târfe musulmane faimoase nu mai ai mult de trăit.

Dar şi Leci, soţia mea, e înzestrată cu acel mod de gândire ironic. Totuşi, n-a fost de la început aşa. E fiica unui cizmar, care a devenit primul nostru prieten de aici din Constantinopol. Când am cunoscut-o, avea păr negru-roşcat vopsit cu henna şi ochi verzi, luminaţi de dorinţe modeste, care păreau tot timpul să sugereze că se teme să pună o întrebare secretă. Buzele îi erau pecetluite în tăcere. Poate fiindcă de la cinci ani rămăsese fără mamă. Şi cât de speriată era când am cunoscut-o, cum se mai cutremura din punct de vedere spiritual. Şi totuşi avea calineria sexuală a unei pisici în călduri. Când se mişca, părea să tragă pământul şi văzduhul după ea.

Am venit la ea într-o seară când tatăl ei era plecat din oraş. Deodată silueta mea a apărut în pragul ei. Fata citea. După ce am schimbat o privire în care se citea dorinţa de tainică aventură, ea şi-a pus cartea pe piept şi a suflat în lumânare. Fără să scot un cuvânt mi-am scos cămaşa şi mi-am lepădat pantalonii.

Când dorinţele noastre s-au înălţat dincolo de explorările gurilor şi ale mâinilor noastre, ea s-a suit pe mine. S-a sprijinit ca în faţa unui altar şi s-a lăsat ca o teacă peste mine.

Potrivirea perfectă a organelor sexuale poate să fie simbolică pentru corespondenţa spirituală a unui cuplu ?

În timp ce-şi rotea căldura umedă, mi-am imaginat-o pe vechea mea prietenă Rana Tijolo care îşi alăpta copilaşul, pe Miguel. Mi-am afundat capul adânc în căldura sânilor ei şi am gândit: *Iată femeia căreia îi voi dărui inima mea.*

Şi aşa a fost. Marea realizare a vieţii mele e ceea ce i-am dăruit ei, ceea ce am dăruit copiilor mei. N-a fost totdeauna bine, n-a fost totdeauna de-ajuns, dar am oferit absolut sincer, fără mască, tot ce aveam. E o realizare mai importantă decât manuscrisele ilustrate de mine şi decât studierea Cabalei, aşa socot eu.

Şi astfel ajung la motivul care m-a determinat să iau din nou pana de trestie şi să vă relatez povestea noastră.

Aşa cum am spus la începutul povestirii, ieri pe la amiază am fost vizitat de Lourenço Paiva, fiul lui Brites, fosta noastră spălătoreasă şi vechea noastră prietenă. Înainte de a muri, ea l-a rugat să vină şi să-mi restituie dreptul de proprietate asupra vechii noastre case de la colţul dintre Rua de São Pedro şi Rua da Sinagoga şi să vadă dacă nu vreau să mă întorc acasă.

Cu cheile vechii noastre case care parcă ardeau în pumnul meu închis, m-am pierdut într-o viziune a Portugaliei. Plute şi maci. Roseta şi gulerul ei din vişine. Mordehai şi tatăl meu. Casele Lisabonei vopsite în albastru şi alb. Piaţa Rossio. Oglinda fluviului de dincolo de vechea noastră sinagogă. Mirosul dulce al tufelor de oleandru din curtea noastră. Iuda şi unchiul. Mormintele de la Ferma Migdalilor.

Apoi s-a deschis în mine altă viziune, în care maestrul meu îmi arunca litere portugheze înnodate într-un şir care spuneau: *as nossas andorinhas ainda estão nas mãos do faraó* – rândunelele noastre sunt încă abandonate în puterea lui Faraon. În timp ce privirea mea trecea pentru a doua oară peste aceste cuvinte ale codului creştinilor noi, cuvintele s-au înălţat în aer, apoi s-au spart cu sunet ca de clopoţei.

Când mi-am venit în fire, în pieptul meu bubuia un vers care spunea: *Am prilejul să mă întorc acasă.*

Iată momentul când evenimente izolate din memoria mea întru Tora s-au legat brusc într-o citire a trecutului, citire pe care unchiul meu a fost sigur, în urmă cu mulţi ani, că o voi face.

Am întins mâna spre carafa cu vin şi am apucat panglica de pergament pe care mătuşa Estera scrisese numele meu şi al unchiului – panglica pe care mi-o dăruise el cu puţin timp înainte de moartea sa, când mi-a promis să-mi vină în ajutor indiferent de împrejurări. Singur în camera mea de rugăciune, mi-am amintit versetele teribile din Geneză despre jertfirea lui Isaac pe care maestrul meu m-a pus să

i le recit lui Iuda la acel Pesah fatidic... El ne explicase că pentru a atinge cele mai înalte țeluri, eul trebuie anihilat. El vorbise despre eul *său*.

Cu puțin timp înainte de a muri, unchiul mă întrebase în pivnița noastră dacă aș fi dispus să părăsesc Portugalia. Îmi spusese că se teme foarte tare că mama mea și Reza nu vor fi dispuse niciodată să plece. Temerile acestea trădează motivația lui; el sugera că doar tragedia cea mai îngrozitoare ar putea să le despartă pe mama și pe Reza – singurul lui copil care trăia – de Portugalia.

Chiar cuvintele unchiului meu, citate de Diego în biletul plăsmuit care anunța sinuciderea lui Solomon mohelul, fac aluzie la o rațiune ocultă a morții sale: „Lama ta de fier mă va căli întru Dumnezeu și poate chiar va servi un scop superior".

Ce scop superior ar fi putut servi moartea lui? La ce se gândea maestrul meu?

În ultimele douăzeci și patru de ore, am lăsat speculațiile să se amestece cu întrebările mele până când au format un model încâlcit care nu voia să-mi dea pace. Și astfel am luat călimara cu cerneală de pe polița ei și am scos primul manuscris, cel din anul creștin 1507 și care – cu modificări neînsemnate – a devenit „*Cartea întâi*", așa cum îi spun eu acum. Acesta e momentul când m-am apucat să continui povestirea pentru voi.

Mesirat nefeș, dorința de a risca totul pentru un țel ce va săvârși reparații în Regatele Inferioare și în cele Superioare. De-abia acum cred că înțeleg cum acest curaj nemărturisit i-a luminat ochii de smarald ai unchiului și i-a îmboldit mâinile să binecuvânteze lumea.

„Jur să te apăr de pericolele care dansează de-a lungul drumului", mi-a făgăduit el când de-abia împlinisem opt ani. Da, el și-a onorat cuvintele. Fiindcă iată-mă, în siguranță, aici în Constantinopol!

Încerc să vă spun cu întreruperi, ezitant, din cauza slăbirii puterilor mele și a efectului produs de prea mult vin

anatolian, că unchiul s-a sacrificat. Parțial, probabil, pentru a încerca să salveze fata, Teresa, care a fost asasinată alături de el. Dar, eu cred că el s-a lăsat ucis și pentru un motiv mult mai important, pentru generațiile ce vor veni. Pentru a le forța pe mama și pe Reza – toată familia noastră – să plece din Portugalia. Pentru a da posibilitate arborelui genealogic al familiei să prindă rădăcini în siguranță în altă țară. O țară cu sol dispus să accepte evrei fără mască.

Nu spun că unchiul meu a vrut să-l aducă pe Diego în pivnița sa sau că l-a adus acolo prin cabala practică. Nu. Dar poate unchiul bănuia că va primi o vizită. Oricum ar fi, a venit un moment – poate numai când Diego a coborât scara pivniței – când maestrul meu a început să înțeleagă sensul *adevărat* al rebeliunii împotriva noastră, când a văzut posibilitățile ce se vor ivi din moartea sa de mâna unui asasin. Orice s-ar întâmpla, el a tras concluzia că familia noastră, poporul nostru, ajunsese într-un impas îngrozitor și că doar moartea lui violentă ne va sili să învingem greutățile.

E teoria asta sminteală curată? Poate da. Poate numai Dumnezeu știa că unchiul meu o să fie jertfit la acest Pesah.

Și totuși, sunt mai multe dovezi care-mi susțin teoria, o probă destul de șubredă, dar care poate vă va convinge că lucrurile spuse de mine sunt cel puțin posibile.

Cu ani în urmă, Farid a susținut că desenul lui Mordehai din ultima Hagadă a unchiului a fost modelat după fața mea, că eu am fost distribuit în rolul salvatorului evreilor din Cartea Esterei. Nu am crezut că e posibil; în desen, Mordehai apărea mult prea bătrân.

Totodată am argumentat că și dacă unchiul folosise fața mea ca model pentru fața acestui erou, asta s-a întâmplat fiindcă el avea o vagă bănuială mistică și anume că, mai târziu, eu mă voi răzbuna pe Haman-Diego al lui.

Totuși, ieri, când am examinat această planșă cu anluminura, am descoperit ceva uimitor. Mordehai seamănă foarte mult cu mine, așa cum arăt eu acum, la douăzeci și patru de ani după ce l-a desenat unchiul. Avem același păr

încărunţit tuns foarte scurt, aceiaşi ochi obosiţi şi suntem amândoi supravieţuitori, dar şi martori ai tragediei.

Înţelegeţi, el avea ochi atât de pătrunzători încât a fost în stare să mă picteze cum o să arăt eu în viitor, după aproape un sfert de veac.

Aşadar de-abia acum încep într-adevăr să accept ideea că maestrul meu m-a dăruit cu un scop mai mare şi a ghicit că eu, asemenea acestui erou evreu antic, voi lupta într-o zi să-mi salvez poporul.

Şi sunt convins că de aceea – în viziunea avută ieri – unchiul meu m-a numit „Mordehai". El nu folosea numele fratelui meu mai mare, aşa cum am crezut iniţial, ci pe acela al salvatorului biblic al poporului nostru.

Şi totuşi cum voia el să-i salvez eu, Berechia Zarco, un om care nici măcar nu mai crede într-un Dumnezeu personal?

Mâinile voastre ating răspunsul; am bănuiala că unchiul a simţit că numai coşmarul morţii lui mă va sili să scriu cartea aceasta pe care o citiţi voi acum. Că numai plecarea lui violentă din Regatele Inferioare mă va face să înţeleg că viitorul nostru în Europa s-a încheiat. Că numai tragedia cea mai îngrozitoare putea să mă convingă să-i implor pe toţi evreii – pe ultimul dintre noi, creştin nou sau nu – să se ducă acolo unde vor fi la adăpost de Inchiziţie şi de ororile pe care regii creştini le vor născoci într-o zi pentru noi.

Fiindcă dacă există un lucru pe care îl putem spune despre monarhii europeni este că ei nu duc lipsă de „idei" în legătură cu evreii. În bezna lor spirituală îi obsedează existenţa noastră.

Dacă nu recunoaşteţi că există o fărâmă de şansă ca aceste speculaţii să fie o lectură valabilă a acţiunilor lui, atunci eu vă doresc succes în singurătatea voastră; e limpede că n-aţi cunoscut niciodată o persoană cu forţa spirituală a unchiului meu, o persoană însufleţită de o dragoste necondiţionată pentru voi, care să se sacrifice pentru supravieţuirea voastră.

Sau poate ar fi mai potrivit pentru mine să-mi compătimesc talentul de scriitor; povestirea mea n-a izbutit să vă

convingă că maestrul Abraham Zarco a fost real. Îmi cer scuze. Dar acum vă spun şi voi trebuie să aveţi curajul să credeţi: există oameni cu o asemenea determinare pasionată încât şi-ar da bucuroşi viaţa pentru generaţii de copii pe care nu-i vor întâlni niciodată.

Aşadar am greşit în toţi anii aceia de demult când i-am spus vechii mele prietene Rana Tijolo că unchiul mai credea că evreii vor putea vorbi la timpul viitor în Portugalia. El ştia atunci că pentru noi exista doar trecutul în Peninsula Iberică şi în toate ţările creştine ale Europei. Credeţi că a fost doar o fantezie planul lui de a ne muta într-o ţară musulmană, în Turcia?

Nu există accidente, nu există coincidenţe. E posibil?

Până în prezent am îndrăznit să-i expun teoriile mele doar lui Farid şi el mi-a replicat prin gesturi:

— Dar nu crezi că unchiul ar fi putut face mai mult pentru poporul evreu dacă trăia?

Bună întrebare. Poate evenimentele s-au desfăşurat prea repede şi maestrul meu nu le-a mai putut controla. Şi, aşa cum spun, el poate şi-a înţeles scopul în străfulgerarea unei intuiţii, chiar în momentul când Diego arunca un rozariu în jurul gâtului său.

Avea convingerea că Dumnezeu l-ar putea folosi mai bine mort decât viu.

În orice caz, eu n-am alt răspuns decât credinţa care arde în viscerele mele. Dar chiar dacă teoria mea e complet greşită îndrăznesc să nu pun jos pana şi să nu rup paginile acestea. Nu pot risca supravieţuirea evreilor bazându-mă pe dreptatea regilor europeni, care au arătat de nenumărate ori că n-au simţul dreptăţii. Dar chiar dacă greşesc, chiar dacă citesc de la stânga la dreapta, chiar dacă maestrul meu a fost atât de epuizat de veghea pentru Reza încât n-a putut să-şi ridice mâinile şi să se lupte cu Diego, puteţi fi siguri că într-o zi nu vor veni creştinii să vă aresteze, să ne strângă pe toţi?

Ei, şi-acum ajungem în sfârşit la Diego şi la sensul *adevărat* al trădării lui. Mi-am pus bineînţeles de multe ori întrebarea asta.

Cheia interpretării pe care o dau faptelor lui rezidă în definiţia cabalistă a răului – *binele care s-a despărţit de locul său legitim.*

Cred că Diego a fost un om care s-ar fi putut dezvolta frumos între cei de-un neam cu el. Totuşi, trăind împreună cu vechii creştini şi fiind silit să lupte împotriva terorii pe care i-o inspirau Biserica şi Inchiziţia, el s-a transformat într-un om rău.

Şi astfel, cred eu că dacă nu ne mutăm din Europa, vor fi mulţi oameni ca Diego, care vor complota împotriva noastră. Şi asta face parte din semnificaţia morţii unchiului.

Cât despre ezitarea mea de a vorbi despre asta... Nu e surprinzător faptul că o parte din mine ar dori să renunţe la cuvinte ca la nişte rămăşiţe. Şi dacă credinţa mea arată spre adevăr, înseamnă că l-am trădat în mod lamentabil pe unchiul meu. Acum douăzeci şi trei de ani i-am permis verişoarei mele, Reza, să rămână în Portugalia. Fie ca unchiul să mă ierte. Fiindcă dacă are dreptate, dacă eu citesc corect versetele trecutului, atunci familia ei e condamnată.

Iată de ce trebuie să iau cheile binecuvântate pe care mi le-a dat dragul de Lourenço şi să intru din nou pe porţile Portugaliei. Manuscrisul acesta e arma pe care o voi lua cu mine. Să dea Domnul să se lege laolaltă cuvintele lui şi să formeze laţul care îl va spânzura pe Haman.

Farid spune că o să mă însoţească, fiindcă o să am nevoie de protecţia lui. Poate are dreptate. Împreună, o să-i luăm pe Reza şi familia ei şi o să-i aducem cu noi la Constantinopol.

Fie ca toţi noii creştini şi evrei să ne însoţească!

Şi fie ca soţia şi copiii mei să înţeleagă motivele care mă determină să plec.

Prima lumină firavă a zorilor a răzbit chiar acum prin obloanele ferestrelor şi încheietura mâinii mă doare. E timpul să înmoi pana în călimara mea cu cerneală pentru a aşterne

ultimele cuvinte. Fie ca îngerii din spatele cuvintelor mele să aducă înțelegere în sufletul meu și al vostru.

Cum am spus de la bun început, aceasta e o povestire de avertizare. Voi care citiți aceste cuvinte, fie evrei, fie noi creștini, sefarzi sau așkenazi, cuprinși în hotarele Europei, sunteți într-un pericol foarte serios. Inchiziția se va răspândi și foarte curând sângele va șiroi pe Oglinda Sângerândă, cum nu a mai făcut-o niciodată până acum. Iată de ce mi s-a arătat unchiul acum. Masacrul e doar la început. Dar să fiți siguri, regii europeni și episcopii lor odioși nu se vor opri niciodată, vor continua să fie obsedați de existența noastră. Ei nu vă vor permite vouă și copiilor voștri să trăiți. Niciodată! Mai devreme sau mai târziu, în acest veac sau peste cinci veacuri, vor veni după voi și după urmașii voștri. Nu va fi sigur nici un sat, oricât de îndepărtat. Nu va veni să vă apere nici un aristocrat sau armată străină. Iată sensul pe care l-a avut moartea unchiului. Așa că scoateți-vă măștile. Stați cu fața spre Constantinopol și Ierusalim. Și începeți pribegia.

Scoateți din inima voastră Europa creștină și să nu vă mai uitați niciodată înapoi!

Binecuvântate sunt toate autoportretele lui Dumnezeu.

Berechia Zarco, Constantinopol
Ziua a șaptea a lunii Av, 5290

Glosar

ADAR Luna a șasea a anului civil ebraic, care coincide în general cu o parte din februarie și o parte din martie.

AMAN [sau Haman] Curtean persan care a plănuit să-i masacreze pe evrei (din Cartea Esterei).

ANUSIM Cuvânt ebraic pentru evreii forțați să se convertească la creștinism.

ASMODEU Rege al demonilor evreilor.

AV Luna a unsprezecea a calendarului civil ebraic, care coincide în general cu o parte a lunii iulie și o parte a lunii august.

BAAL ȘEM În texte cabaliste, titlu acordat misticilor care dețin cunoașterea secretă a numelor sfinte ale lui Dumnezeu și care se folosesc de această cunoaștere pentru a face minuni.

BAHIR Cartea Clarității. Text cabalist foarte influent descoperit în Provence în secolul al XII-lea.

CUȘER Bun pentru a fi consumat, potrivit legilor de dietă evreiești.

EIN SOF Dumnezeul ascuns care nu poate fi perceput, descris sau abordat în vreun fel oarecare. Existența și natura unui astfel de Dumnezeu pot fi deduse doar din emanațiile sau atributele sale în lumea noastră.

ELOHIM Unul dintre numele lui Dumnezeu.

GENIZA Locul unde se păstrează cărțile sfinte.

GOLEM Creatură, de obicei cu formă umană, creată prin mijloace magice prin folosirea numelor sfinte, în special a Tetragramei.

HAGADA Textul ce conţine atât povestirea Exodului cât şi ritualul mesei tradiţionale pentru sărbătorirea Pesahului. Ilustratorii de manuscrise evrei din Iberia şi din alte părţi ale Europei ilustrau adesea Hagadele cu scene biblice.

HALIŢA Ceremonie prescrisă de Biblie care are loc când un bărbat refuză să ia în căsătorie văduva fără copii a fratelui său.

HALA Pâine cu ou.

HAMEŢ Alimente pe care evreii n-au voie să le mănânce în timpul Pesahului, îndeosebi pâinea cu aluat crescut.

HAZAN Conducător al rugăciunii şi cantorul liturghiei în sinagogă.

HANUCA Sărbătoare evreiască din timpul iernii prin care se celebrează victoria tribului evreiesc al Macabeilor asupra sirienilor în anul 165 î.Ch.

HAROSET Amestec de fructe tăiate bucăţi, nuci şi mirodenii, care se mănâncă de sărbătoarea Pesahului şi reprezintă mortarul folosit de sclavii evrei pentru construcţiile faraonului egiptean.

HEŞVAN Luna a doua din calendarul civil ebraic, care coincide în general cu o parte din octombrie şi o parte din noiembrie.

IBUR Spirit rău sau sufletul rătăcitor al unei persoane decedate care intră în trupul unei persoane vii şi îi controlează comportamentul.

IOM KIPUR Cea mai sfântă sărbătoare evreiască în care evreii postesc pentru iertarea păcatelor.

KADIŞ Rugăciune pentru morţi care e recitată de persoanele îndoliate.

KISLEV A treia lună din calendarul civil evreiesc, care coincide în general cu o parte din noiembrie şi o parte din decembrie.

LEZ Demon evreiesc poznaş sau strigoi.

LEVIT Persoană care face parte din casta religioasă a preoţilor urmaşi ai lui Levi, fiul lui Iacob.

LILIT În legendele evreieşti, un demon feminin care strangulează copiii şi seduce bărbaţii. Uneori e privit ca regină a tot ce e rău.

MAGHEN DAVID Stea cu şase vârfuri folosită ca simbol al iudaismului.

MAIMON Demon evreiesc puternic.

MAŢA Pâine nedospită coaptă de israeliţi în timpul exodului din Egipt şi care se mănâncă în cursul sărbătorii Pesahului. Singurele ingrediente sunt făina şi apa.

MENORA Candelabru, cel mai adesea cu şapte braţe (uneori cu nouă braţe), care se aprinde în timpul sărbătorii Hanuca.

METATRON Înger al Domnului care consemnează faptele bune.

MEZUZA Cutiuţă în care se află o bucată de pergament pe care e scrisă o anumită rugăciune evreiască, rugăciune care începe cu „Ascultă, o, Israele". Această cutiuţă se fixează pe tocul uşii caselor evreieşti. Se crede că ea împiedică atacul demonilor.

MIKVE Baie rituală în care se cufundă femeile după menstruaţie. E folosită şi de bărbaţi în scopul purificării rituale.

MIŢVA Poruncă dumnezeiască. În Tora sunt 613 porunci. Poate de asemenea să însemne faptă bună.

MOHEL Persoană pregătită să opereze circumcizia rituală. Copiii evrei de gen masculin sunt circumcişi în general în a opta zi după naştere.

MORDEHAI [Mardoheu] Curtean evreu care a zădărnicit planul lui Haman de a-i masacra pe evreii persani (din Cartea Esterei).

NEŞAMA Scânteia divină din om; sufletul.

NEZA Dăinuirea divină.

NISAN A şaptea lună a anului civil ebraic, care coincide cu o parte din martie şi o parte din aprilie.

PESAH Sărbătoare evreiască prin care se celebrează scăparea poporului evreu din sclavia egipteană; se sărbătoreşte timp de opt zile în timpul primăverii.

PURIM Sărbătoare evreiască prin care se celebrează eşecul planului lui Haman de a-i masacra pe evreii din Persia.

RAHAMIM Compasiunea divină.

ROŞ HAŞANA Anul Nou evreiesc.

SAMAEL Numele lui Satan în iudaism.

SEDER Mâncarea ceremonială tradiţională care se mănâncă în prima noapte şi uneori şi în a doua noapte a Pesahului. (Cina cea de taină a lui Christos a fost un seder evreiesc.)

SEFER Cuvântul ebraic pentru „carte".

SEFIROT Cele zece aspecte sau manifestări ale lui Dumnezeu reprezentate uneori ca lumini divine şi asociate adesea cu Arborele Cosmic, numele lui Dumnezeu şi al diferitelor părţi ale corpului omenesc.

SITRA AHRA Termenul cabalist pentru domeniul emanaţiilor rele şi pentru puterile demonice (Partea Cealaltă).

ŞEFA Un influx divin sau moment al prezenţei divine.

ŞVAT A cincea lună a anului civil evreiesc, coincizând în general cu o parte din ianuarie şi o parte din februarie.

ŞOFAR Corn de berbec în care se suflă pentru a produce un sunet de trompetă în timpul anumitor ritualuri evreieşti.

ŞOHET (sau Haham) Măcelar evreu pregătit special în tehnicile care patronează sacrificarea animalelor.

TALIT Şal de rugăciune dreptunghiular.

TALMUD Compilaţie a Legii Orale Evreieşti care include comentarii rabinice.

TEFILIN Filactere.

TIŞRI Prima lună a anului civil ebraic, care coincide în general cu o parte din septembrie şi o parte din octombrie.

TORA Pentateuhul sau primele cinci cărţi din Vechiul Testament. Într-un sens mai larg, ea se poate referi la întregul Vechi Testament sau chiar la întreaga învăţătură evreiască.

TREF Hrană care nu e curată, nu poate fi consumată de om şi care, potrivit legilor dietei evreieşti, trebuie aruncată.

ŢIŢIT Ciucurii care atârnă la cele patru colţuri ale şalului de rugăciune evreiesc.

TU BI-ŞVAT Sărbătoare evreiască legată de Arborele Vieţii şi de mâncarea fructelor asociată cu ţara lui Israel.

ZEDEK Dreptatea divină.

ZOHAR Cartea Splendorii. Cea mai influentă carte de mistică cabalistă, scrisă în Guadalajara, Spania, între 1280 şi 1286 d.Chr.

Mulţumiri

Ţin să le mulţumesc lui Ruth G. Zimler, Gary Pulsifer, Judith Ravenscroft, Timothy Hyman, celor de la Quetzal Editores din Lisabona şi lui Ross Bradshaw de la Five Leaves Publications.

Cuprins

La preţul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001,
B.C.R. Unirea, Bucureşti

Tehnoredactor
MANUELA MĂXINEANU

DTP
VALENTIN SIMIONESCU

Corector
LUCIA RUXANDRA MUNTEAN

Apărut 2007
BUCUREŞTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la C.N.I. „CORESI" S.A.

În colecția **Raftul Denisei** au apărut

ARTHUR GOLDEN, *Memoriile unei gheișe*
SARAH HALL, *Michelangelo Electric*
KURT VONNEGUT, *Pianul mecanic*
STEFAN HEYM, *Relatare despre regele David*
JOHN FANTE, *Întreabă praful*
NICK HORNBY, *Turnul sinucigașilor*
L.P. HARTLEY, *Mesagerul*
SALMAN RUSHDIE, *Furie*
RAYMOND QUENEAU, *Florile albastre*
MARGUERITE DURAS, *Stăvilar la Pacific*
LAURA RESTREPO, *Delir*
ANAÏS NIN, *Incest*
NIKOS KAZANTZAKIS, *Zorba Grecul*
ALMUDENA GRANDES, *Castele de carton*
MITCH ALBOM, *Marți cu Morrie*
D.M. THOMAS, *Hotelul alb*
GUILLERMO MARTÍNEZ, *Crimele din Oxford*
CHRISTOPHER ISHERWOOD, *Adio, Berlin*
KURT VONNEGUT, *Bufoniada*
ANTHONY BURGESS, *Portocala mecanică*
IRVIN D. YALOM, *Plânsul lui Nietzsche*
ANAÏS NIN, *Foc*
ANDREW SEAN GREER, *Confesiunile lui Max Tivoli*
LEO PERUTZ, *Călărețul suedez*
JEANETTE WINTERSON, *Pasiunea*

Bestseller internațional tradus in peste 20 de țări.

Lisabona anului 1506 este zguduită de violențe.
Evreii sunt hăituiți şi ucişi, fiind responsabili de seceta cruntă şi de epidemia de ciumă ce face ravagii în Portugalia.
Trupul neînsuflețit al lui Abraham Zarco este găsit alături de cadavrul unei tinere necunoscute, în pivnița familiei, locul unde sunt ascunse manuscrise prețioase, iar cea mai importantă carte, cea în care personajele biblice au chipurile prietenilor şi rudelor lui Abraham, a dispărut.
Conține oare acest manuscris sfânt cheia misterului? Să fie chipul ucigaşului zugravit în paginile împodobite cu miniaturi? Berechia, nepotul învățatului Abraham, își va pune viața în primejdie încercând să dezlege enigma.

„Zimmler este un scriitor erudit şi plin de imaginație, un Umberto Eco american".
The Spectator

„O carte fascinantă, cu o intrigă debordând de suspans şi neprevăzut".
Elle

„Ultimul cabalist din Lisabona este în acelaşi timp un roman de atmosferă şi o poveste captivantă".
The Wall Street Journal

„O aventură plină de culoare care dezvăluie secrete de familie şi taine ale istoriei".
Kirkus Reviews

ISBN/Cod: 978-973-50-1681-4